संगम

२०२५-२६

अंक ५५ वा

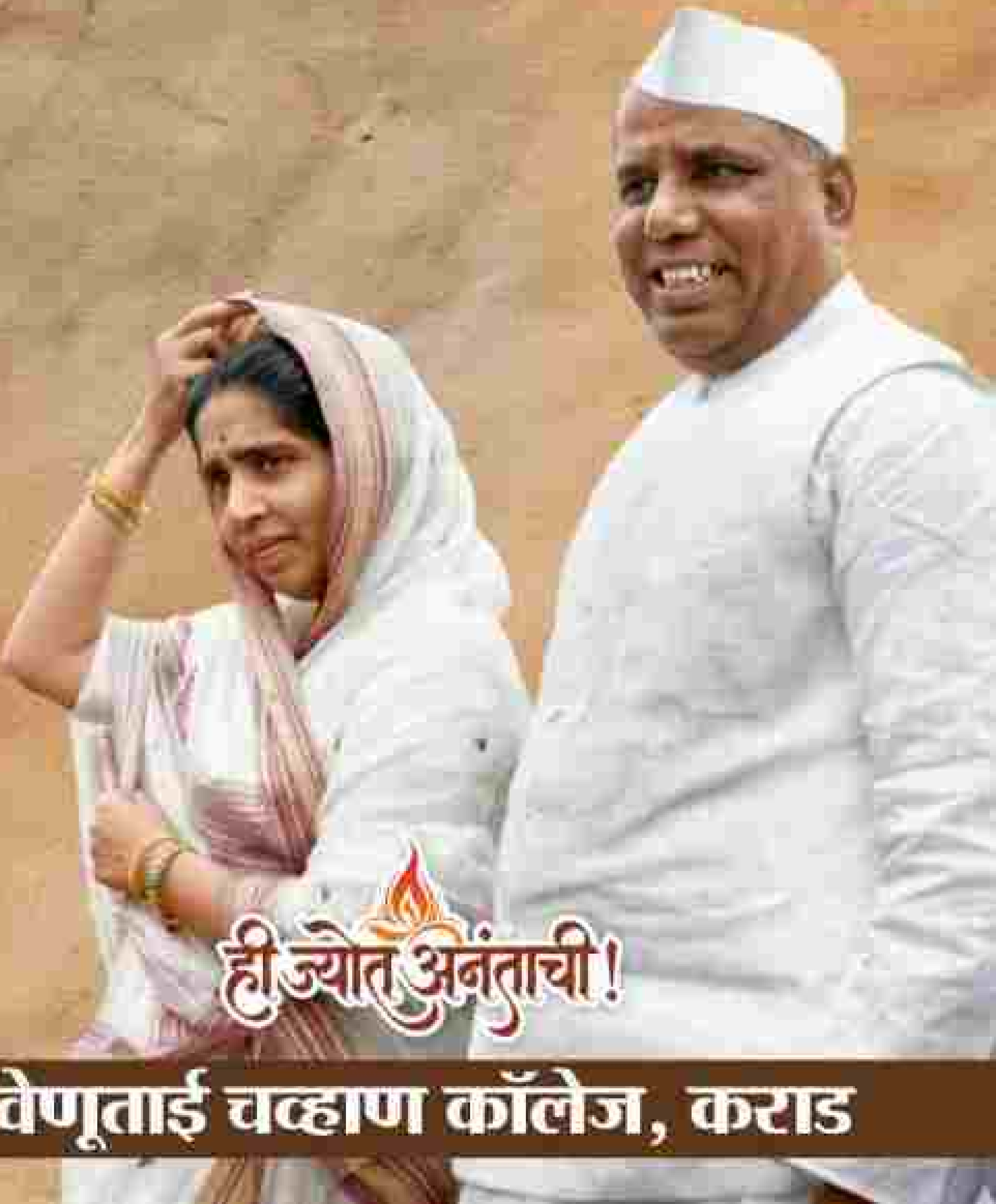

ही ज्योत अनंताची !

वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

ही ज्योत अनंताची !
100
जन्मशताब्दी
संगम
२०२५-२६

स्वर्गीय सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण : जीवनपट

१९२१	: २ फेब्रुवारी रोजी फलटण, जि. सातारा येथे श्री. रघुनाथराव मोरे व सौ. लक्ष्मीबाई मोरे यांच्या पोटी जन्म
१९४२	: २ जून रोजी कराड येथील मराठी बोर्डिंग आवारात स्वातंत्र्यसैनिक यशवंतराव चव्हाण यांच्याशी विवाह
१९४२-१९४६	: 'भारत छोडो' आंदोलनात सक्रिय सहभाग; स्वातंत्र्यलढ्यात योगदान व तुरुंगवास
१९४३-१९४७	: यशवंतराव चव्हाण तुरुंगवासात असताना कुटुंबाची जबाबदारी समर्थपणे सांभाळत स्वातंत्र्यलढ्याशी निष्ठा कायम ठेवली
१९४६	: दक्षिण सातारा मतदारसंघातून यशवंतराव चव्हाण यांच्या विधानसभेच्या निवडणूकप्रचारात सक्रिय सहभाग; कार्यकर्त्यांचे संघटन व जनसंपर्क
१९५२	: स्वातंत्र्यानंतरच्या पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुकांच्या काळात कराड परिसरात महिलांशी संवाद व प्रचारकार्य
१९५८	: मुंबई येथील 'सह्याद्री' निवासस्थानी तत्कालीन पंतप्रधान पं. जवाहरलाल नेहरू यांची भेट
१९६०	: महाराष्ट्र राज्यस्थापनेनंतर मुख्यमंत्री निवासस्थान "सह्याद्री", मुंबई येथे वास्तव्य; सामाजिक व सांस्कृतिक कार्यात सहभाग
१९६०-१९६२	: विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय अतिथींचे स्वागत; इंग्लंडच्या राणी एलिझाबेथ यांच्या स्वागत समारंभात सहभाग
१९६२-१९६६	: यशवंतराव चव्हाण संरक्षणमंत्री झाल्यानंतर दिल्ली येथील '१, रेसकोर्स रोड' येथे वास्तव्य; पं. जवाहरलाल नेहरू व इंदिरा गांधी यांचा सहवास
१९६४-१९६८	: इंडोनेशियाचे राष्ट्रपती सुकार्णो व लॉर्ड माउंटबॅटन यांच्याशी सुसंवाद; रशिया येथे परदेश दौऱ्यात सहभाग
साहित्यिक कार्य	: सासुबाई विठाई यांच्या ओव्यांचे संकलन व जतन
१९८३	: १ जून रोजी दिल्ली येथील निवासस्थानी देहावसान

स्थापना : १ मे, १९७१

।। जे का रंजले गांजले । त्यांसी करुया आपुले ।।

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था,
उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे

वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

(NAAC Re-accredited 'B' Grade)

वार्षिक नियतकालिक

अंक ५५ वा
सन २०२५-२६

संगम

संपादक मंडळ

❖ अध्यक्ष ❖

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव

❖ कार्यकारी संपादक ❖

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एम. ए. शिंदे

❖ सहसंपादक मंडळ ❖

प्रा. (डॉ.) श्रीमती. एस. आर. सरोदे
प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात
डॉ. डी. पी. जाधव
डॉ. डी. के. नागरकर
प्रा. श्रीमती एस. सी. भस्मे
प्रा. एस. एस. बॉगाळे
प्रा. पी. एन. कराडे
डॉ. जे. यू. दीक्षित
डॉ. एस. एस. लावंड
श्री. एस. ए. चव्हाण

आमचे श्रद्धास्थान

स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण

आमचे आदर्श

स्व. मा. यशवंतरावजी चव्हाण

आमचे प्रेरणास्थान

आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब

विनम्र अभिवादन

स्व. मा. नामदार अजित (दादा) पवार

उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

भावपूर्ण श्रद्धांजली

आमचे मार्गदर्शक

मा. श्री. बाळासाहेब पाटील

माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा

संचालक - महाराष्ट्र राज्य सहकारी साखर कारखाना संघ लि., मुंबई

जिल्हाध्यक्ष, राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष [illegible]

अध्यक्ष - [illegible] जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., सातारा | चेअरमन - [illegible] शिक्षण मंडळ, [illegible] कराड

संस्थापक - सह्याद्रि सहकारी साखर कारखाना लि., यशवंतनगर

श्री शिवाजी एज्युकेशन सोसायटी, कराडज्

सायन्स कॉलेज परमनंट फंड ट्रस्ट, कराड

कार्यकारिणी उच्च शिक्षण मंडळ

स्व. आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब
चेअरमन (दि. १५/०५/२००८ पर्यंत)

मा. श्री. बाळासाहेब पाटील
चेअरमन

मा.श्री.अल्ताफहुसेन मोहिद्दीन मुल्ला
(जनरल सेक्रेटरी)

मा.डॉ.श्री.अशोककुमार शंकरराव गुजर

मा.श्री.दिलीप बाबासाहेब चव्हाण

मा.श्री.नंदकुमार महादेवराव बटाणे

मा.श्री.ज्ञानदेवराव दत्तात्रय कुलकर्णी

मा.श्री.अमर पांडुरंग पाटील

मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव

मा. श्री. अल्ताफहुसेन मोहिनुद्दीन मुल्ला (जनरल सेक्रेटरी),
मा. श्री. अरुण (काका) पांडुरंग पाटील (चेअरमन व सदस्य)
व मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव यांचे समवेत
संगम नियतकालिक २०२५-२६ चे संपादक मंडळ

।। जे का रंजले गांजले । त्यांसी म्हणे जो आपुले ।।

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

संस्थापक : स्व. मा. यशवंतरावजी चव्हाण

उच्च शिक्षण मंडळ कार्यकारिणी

आदरणीय स्व. पी. डी. पाटीलसाहेब (चेअरमन) (दि. १७/०९/२००८ पर्यंत)

मा. श्री. शामराव उर्फ बाळासाहेब पांडुरंग पाटील (चेअरमन)

मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्ला (जनरल सेक्रेटरी)

मा. डॉ. श्री. अशोकराव शंकरराव डुबल (खजिनदार)

मा. श्री. दिलीप दादासाहेब चव्हाण (सदस्य)

मा. श्री. नंदकुमार लक्ष्मणराव बटाणे (सदस्य)

मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (सदस्य)

मा. श्री. भास्करराव दत्तात्रय कुलकर्णी (सदस्य)

महाविद्यालय विकास समिती

मा. श्री. शामराव उर्फ बाळासाहेब पांडुरंग पाटील	अध्यक्ष	संस्था अध्यक्ष
मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्ला	सदस्य	संस्था सचिव
मा. श्री. दिलीप दादासाहेब चव्हाण	सदस्य	उद्योग क्षेत्र
मा. डॉ. श्री. अशोकराव शंकरराव डुबल	सदस्य	समाजसेवा क्षेत्र
मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील	सदस्य	शिक्षण क्षेत्र
प्रा. डॉ. रघुनाथ अण्णा केंगार	सदस्य	संशोधन क्षेत्र
प्रा. मा. श्री राजेंद्र पुंडलिक पवार	सदस्य	विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. नितीन आप्पासो पाटील	सदस्य	शिक्षक
प्रा. डॉ. दीपक विठाप्पा जाधव	सदस्य	शिक्षक
प्रा. श्रीमती स्वाती प्रशांत पाटील		सदस्यशिक्षक
श्री. अशोक गोपट कमाले	सदस्य	शिक्षकेत्तर कर्मचारी
प्रा. डॉ. जयदीप उत्तमराव दीक्षित	सदस्य	समन्वयक IQAC
प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव	सचिव	प्राचार्य

संगम - वार्षिक नियतकालिक

प्रकाशक :
प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव
वेणूताई चव्हाण कॉलेज,
विद्यानगर, कराड - ४१५ १२४.
फोन : (०२१६४) २७१६१९

मुखपृष्ठ संकल्पना :
कु. श्रुती संजय घोरपडे बी.ए. भाग - २

मुद्रक :
गुरुकृपा ऑफसेट,
२०३, अनुदा चेंबर्स,
शनिवार पेठ, कराड, फोन : ९९२३७३५१५२

तक्ता क्र. ४ (नियम - ८)

प्रकाशन स्थळ	:	कराड (जि. सातारा)
प्रकाशन काळ	:	वार्षिक
मुद्रकाचे नाव	:	श्री. [illegible]
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	२०३, अनुदा चेंबर्स, शनिवार पेठ, कराड
प्रकाशकाचे नाव	:	प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड
कार्यकारी संपादकाचे नाव	:	प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

मी, प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव प्रकट करतो की, वरील प्रकटन माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे.
स्थळ : कराड
दिनांक : १२ मार्च, २०२६

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव
प्रकाशक

(या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.
अंकातील साहित्यकृतींच्या मजकुराची जबाबदारी संबंधित लेखकांची आहे.)

संपादकीय....

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार, भारताचे माजी उपपंतप्रधान, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, कराडचे संस्थापक स्वर्गीय यशवंतरावजी चव्हाणसाहेब, त्यांच्या सुविद्य पत्नी व आपले श्रद्धास्थान स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण आणि यशवंतराव चव्हाणसाहेबांचे आचारविचारनिष्ठकर्तृत्व यांचा वारसा अखेरच्या श्वासापर्यंत जोपासणारे कराडनगरीचे शिल्पकार आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब यांच्या पवित्र स्मृतींना विनम्र अभिवादन !

कराडची शैक्षणिक अस्मिता म्हणून नावलौकिक प्राप्त झालेल्या वेणूताई चव्हाण कॉलेजला ५५ वर्षे पूर्ण होत आहेत. स्वर्गीय यशवंतरावजी चव्हाणसाहेब, स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण व आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब यांच्या आदर्शांची जोपासना करीत हे महाविद्यालय शैक्षणिक, सामाजिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक, कला व क्रीडा इत्यादी क्षेत्रांत दैदीप्यमान प्रगती व यशस्वी वाटचाल करीत आहे.

'संगम' नियतकालिकाचा ५५ वा अंक हा केवळ साहित्यसंकलन नसून शैक्षणिक, बौद्धिक, सांस्कृतिक आणि मूल्याधिष्ठित कार्यसंस्कृतीचे प्रातिनिधिक दस्तऐवजीकरण आहे. 'संगम' नियतकालिक हे ज्ञाननिर्मिती, चिंतनपरंपरा आणि सर्जनशील अभिव्यक्ती यांचा समन्वय साधणारे एक अभ्यासपूर्ण व्यासपीठ आहे.

शिक्षण ही केवळ माहिती-संकलनाची प्रक्रिया नसून मूल्यसंवर्धन, सामाजिक बांधिलकी आणि चिकित्सक दृष्टी निर्माण करण्याची एक गतिशील प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेचे परिपूर्ण प्रतिबिंब "संगम"च्या आशय आणि मांडणीतून स्पष्टपणे दिसून येते. सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षात "संगम" ने शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित बिगर व्यावसायिक नियतकालिक स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त करणे, बी. ए. भाग - १ मधील प्रतीक्षा जाधव हिला इंग्रजी ललितलेखनासाठी प्रथम, बी. ए. भाग - २ मधील अंकुश जाधव याला हिंदी व्यंगलेखनाकरिता प्रथम, बी. ए. भाग - ३ मधील हर्षदा काप हिला संस्कृतसाठी प्रोत्साहनपर प्रथम क्रमांक प्राप्त होणे ही या गुणवत्तापूर्ण प्रयत्नांची अधिकृत शैक्षणिक दखल आहे. हा सन्मान नियोजनबद्ध संपादनप्रक्रिया, विषयवैविध्य, भाषिक शुद्धता आणि आशयसंपन्नता यांचे एकत्रित फलित आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२५-२६ मध्ये सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण यांच्या जन्मशताब्दीचे औचित्य साधून महाविद्यालयाने शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक स्तरावर विविध उपक्रम साजरे केले. त्यांच्या कार्यातून स्त्रीशिक्षण, सामाजिक उत्तरदायित्व आणि मूल्याधिष्ठित नेतृत्व यांचा आदर्श निर्माण झाला. या ऐतिहासिक संदर्भाचे शैक्षणिक पुनरावलोकन करण्यासाठी या अंकात 'जन्मशताब्दी विशेष भाग' समाविष्ट करण्यात आला आहे. हा केवळ स्मृतिचिन्ह नसून सामाजिक इतिहास, स्त्री-अभ्यास आणि मूल्यशिक्षण यांच्या संदर्भात संशोधनात्मक दृष्टी प्रदान करणारा आहे. मुखपृष्ठावरील संकल्पनात्मक मांडणी आणि मलपृष्ठावर महाविद्यालयीन परिसर व प्रीतिसंगम येथील समाधीस्थळाचे चित्रण ही परंपरा आणि वर्तमानाचा दुवा दृश्यमान करणारी प्रतीके आहेत.

'संगम' या अंकाचा आशय विविध प्रवाहांच्या एकात्मतेशी निगडित आहे. मराठी, हिंदी, संस्कृत आणि इंग्रजी या चारही भाषांतील साहित्यरचना बहुभाषिक आणि बहुसांस्कृतिक शैक्षणिक वातावरणाचे द्योतक आहेत. संशोधनपर लेख, चिकित्सक समीक्षा, सर्जनशील कविता, लघुकथा, वैचारिक निबंध आणि अनुवाद या माध्यमांतून विद्यार्थ्यांनी आपली चिंतनशीलता आणि अभिव्यक्तीक्षमता प्रभावीपणे मांडली आहे. विशेषतः संशोधनाधिष्ठित लेखनातून शास्त्रीय संदर्भ, तर्कशुद्ध मांडणी आणि विश्लेषणपर दृष्टिकोन प्रकर्षाने दिसून येतो.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ने बहुविषयकता, संशोधनाभिमुखता, कौशल्याधारित शिक्षण आणि स्थानिक ते जागतिक दृष्टिकोन या मूल्यांचा पुरस्कार केला आहे. 'संगम'च्या आशयरचनेत या धोरणात्मक उद्दिष्टांचा प्रत्यय येतो. पर्यावरण–जागरूकता, तंत्रज्ञानपरिवर्तन, संविधानिक मूल्ये, महिला–अधिकार, ग्रामीण विकास आणि सांस्कृतिक वारसा यांसारख्या विषयांनी या अंकाची संकल्पना व्यापक केली आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये समकालीन सामाजिक वास्तवाचे चिकित्सक भान निर्माण होते.

अहवाल विभाग हा महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक व सहशैक्षणिक उपक्रमांचा साक्षीदार दस्तऐवज आहे. विविध परिषदा, कार्यशाळा, स्पर्धा, संशोधनपर कामगिरी आणि विस्तार उपक्रम यांचे संकलन महाविद्यालयाच्या सातत्यपूर्ण प्रगतीची साक्ष देते.

कला विभागातील चित्ररचना, छायाचित्रण आणि सर्जनशील मांडणी या दृश्य–संप्रेषणाच्या अभ्यासाचा भाग ठरतात. शब्द आणि प्रतिमा यांचा परस्परसंबंध विद्यार्थ्यांच्या बहुआयामी प्रतिभेला आकार देतो.

या नियतकालिकाचे वैशिष्ट्य म्हणजे अंतःप्रेरणा आणि बहिर्मुख सामाजिक बांधिलकी यांचा संतुलित संगम. "संगम" विद्यार्थ्यांना केवळ लेखक बनवत नाही, तर ते त्यांना विचारवंत, संशोधक आणि संवेदनशील नागरिक म्हणून घडवते. ज्ञानाभिमुखतेचा हा सातत्यपूर्ण अनुबंध भविष्यातही अधिक व्यापक होईल, असा विश्वास वाटतो.

'संगम' नियतकालिकनिर्मितीसाठी आम्हांला नित्य प्रेरणा देणारे व सम्यक् मार्गदर्शन करणारे संस्थेचे अध्यक्ष मा. श्री. बाळासाहेब पाटील (माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा), संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब, संस्थेचे विश्वस्त व सदस्य मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका), सन्माननीय संस्थापदाधिकारी, प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव, जिमखाना उपाध्यक्ष प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. आर. सरोदे, उपप्राचार्य श्री. आर. ए. कांबळे, महाविद्यालय विकास समिती सदस्य यांचे योग्य प्रोत्साहन व मार्गदर्शन लाभले. तसेच सहसंपादक प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात, डॉ. डी. पी. जाधव, डॉ. डी. के. नलवडे, श्रीमती एस. सी. भस्मे, प्रा. एस. एस. बोंगाळे, प्रा. पी. एस. कल्हडे, डॉ. जे. यू. दीक्षित, डॉ. एस. एस. जांभळे, कार्यालयीन विभागातील श्री. लक्ष्मण चव्हाण, प्राध्यापकवृंद, प्रशासकीय कर्मचारी, ग्रंथालय विभाग, नवोदित साहित्यिक, कलाकार, छायाचित्रकार व मुद्रक श्री. प्रताप साळवे (गुरुकृपा ऑफसेट, कराड) व सर्व सहकारी यांच्या सम्यक् समायोजन, समन्वयामुळे आणि बहुमोल सहकार्यामुळे आज हा "संगम" अंक आपल्या हाती सुपूर्द करणे शक्य होत आहे. यासाठी सर्वांची मी अत्यंत ऋणी आहे.

धन्यवाद !

स्थळ : विद्यानगर, कराड
दिनांक : १२ मार्च, २०२६

प्रा. (डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे
कार्यकारी संपादक

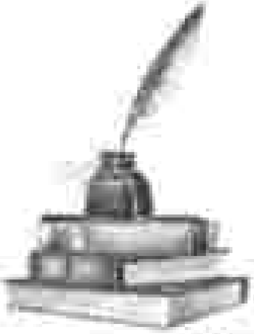

प्राचार्यांचे मनोगत

कराडनगरीचे थोर सुपुत्र व नवमहाराष्ट्राचे शिल्पकार आणि भारताचे माजी उपपंतप्रधान स्वर्गीय यशवंतरावजी चव्हाणसाहेब, पूजनीय स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण आणि कराडनगरीचे शिल्पकार आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब यांच्या पवित्र स्मृतींना प्रथमतः विनम्र अभिवादन!

'जे का रंजले गांजले, त्यांसी म्हणे जो आपुले' हे ब्रीदवाक्य घेऊन शैक्षणिक क्षेत्रात वाटचाल करत असलेल्या श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे, वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड हे स्वर्गीय यशवंतरावजी चव्हाणसाहेबांच्या आचारविचारांची शिदोरी घेऊन, डोंगर-पठारातील गोरगरिबांच्या घरापर्यंत शिक्षणाची ज्ञानगंगा पोहोचविण्याचे कार्य १९७१ पासून नित्य करीत आहे. या कार्यात आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेबांनी अखेरच्या क्षणापर्यंत आपले सर्वस्व पणाला लावून या शिक्षण संस्थेच्या अध्यक्षपदाची धुरा सक्षमपणे सांभाळली. आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेबांनी संस्थेचा व महाविद्यालयाचा गुणात्मक व संख्यात्मक विकास करून सर्वांगीण प्रगतीचा आलेख नेहमी चढता ठेवला. सध्या या महाविद्यालयाची यशस्वी वाटचाल संस्थेचे अध्यक्ष व मार्गदर्शक मा. श्री. बाळासाहेब पाटील, माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा यांच्या कुशल मार्गदर्शनाखाली चालू आहे. संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. श्री. अल्ताफहुसेन मशिरुद्दीन मुल्लासाहेब, संस्थेचे विश्वस्त आणि सदस्य मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका) हे दोघे सदैव संस्थेच्या व महाविद्यालयाच्या विकासाचा ध्यास घेऊन कार्यरत असतात. संस्था पदाधिकारी मा. डॉ. श्री. अशोकराव गुजर, मा. श्री नंदकुमार बटाणे, मा. श्री. भास्करराव कुलकर्णी, मा. श्री. दिलीपभाऊ चव्हाण यांचेही बहुमोल सहकार्य व सम्यक मार्गदर्शन आम्हाला नेहमीच लाभत असते.

माननीय यशवंतराव चव्हाणसाहेबांच्या जयंती समारंभाप्रसंगी वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराडच्या शैक्षणिक वर्ष २०२५-२६ मधील महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक प्रगतीचा आढावा घेणारा "संगम" नियतकालिकाचा ५१ वा अंक आपल्या हाती सुपूर्द करताना मला मनस्वी आनंद होत आहे.

हा अंक आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या संशोधन आणि सर्जनशीलतेचे प्रतीक आहे. एक जाणकार अभ्यासक म्हणून आपण या अंकाला दाद देऊन प्रोत्साहित कराल, अशी मी आशा बाळगतो.

शिक्षणसंस्था ही केवळ अध्ययनाची जागा नसून ज्ञाननिर्मिती, मूल्यसंवर्धन आणि सामाजिक परिवर्तन यांची प्रयोगशाळा असते. हे महाविद्यालय दीर्घकालीन शैक्षणिक परंपरा आणि गुणवत्ता-जागरूकतेच्या आधारावर कार्यरत आहे. या व्यापक ध्येयपूर्तीत वार्षिक नियतकालिक 'संगम' हे एक महत्त्वपूर्ण शैक्षणिक साधन आहे.

आमची शैक्षणिक धोरणे बहुविषयकता, संशोधनाभिमुखता आणि कौशल्याधारित शिक्षण या तत्त्वांवर आधारलेली आहेत. विद्यार्थ्यांना चिकित्सक विचारसरणी, नैतिक जाणीव आणि सामाजिक उत्तरदायित्व यांची जाणीव करून देणे ही आमची प्राथमिकता आहे. 'संगम' या दृष्टीने विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र विचारमंथनाचे व्यासपीठ उपलब्ध करून देते.

संस्थेचे व्हिजन आहे 'ज्ञान, कौशल्य आणि मूल्यसंवर्धन यांच्या एकात्मतेद्वारे विद्यार्थ्यांना जागतिक स्पर्धेसाठी सक्षम बनविणे'. मिशन आहे 'संशोधनप्रधान शिक्षण, सामाजिक सहभाग आणि सांस्कृतिक जाणीव यांचा समन्वय साधणे'. या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी 'संगम'चे योगदान महत्त्वपूर्ण आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित विभागस्तरावरील नियतकालिक स्पर्धेत "संगम" नियतकालिकाला तृतीय क्रमांक प्राप्त होणे ही आमच्या गुणवत्ता-आधारित दृष्टिकोनाची साक्ष आहे. हा सन्मान केवळ

यशाचे प्रतीक नसून सातत्यपूर्ण परिश्रम, शिस्तबद्ध संपादन आणि बौद्धिक बांधिलकी यांचे फलित आहे.

आमचे मार्गदर्शक मा. श्री. बाळासाहेब पांडुरंग पाटील (माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा, अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, कराड) यांच्या मार्गदर्शनाखाली श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड, वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड व सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कऱ्हाड यांच्या संयुक्त विद्यमाने ०२ फेब्रुवारी, २०२५ ते ०२ फेब्रुवारी,२०२६ या कालावधीत सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक स्तरावर साजरी केली. कर्तृत्ववान महिला सन्मान सोहळा, आरोग्य तपासणी शिबिर, प्रीतिसंगम, विरंगुळा व देवराष्ट्रे क्षेत्रभेट, जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड (फलटण ते कराड), भक्तिगीत व नाट्यगीत गायन समारंभ, सातारा जिल्हास्तरीय चित्रकला स्पर्धा, स्वसंरक्षणासाठी महिला कराटे प्रशिक्षण कार्यशाळा, आंतरविभागीय महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धा, राज्यस्तरीय वक्तृत्व व निबंध स्पर्धा, व्याख्यानमाला, सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभ इत्यादी जन्मशताब्दी उपक्रम हे ऐतिहासिक व सामाजिक संदर्भांचा अभ्यास करण्याची संधी प्रदान करतात.

१ मे १९७१ मध्ये सुरू झालेल्या या महाविद्यालयास ५५ वर्षे पूर्ण होत आहेत. या महाविद्यालयात पदवी आणि पदव्युत्तर स्तरापर्यंत शिक्षण दिले जाते. कला विभागात विशेष स्तरावर दहा विषय शिकविले जातात व पदव्युत्तर स्तरावर मराठी व इंग्रजी माध्यमांची सोय आहे. मराठी, इंग्रजी, इतिहास, अर्थशास्त्र व भूगोलशास्त्र हे विषय पदव्युत्तर स्तरावर शिकविले जातात. या महाविद्यालयात वाणिज्य विभागात ११ वी पासून पदवी आणि पदव्युत्तरपर्यंत शिक्षणाची सोय आहे. महाविद्यालयात पदवी स्तरावर बी. कॉम. इन बँकिंग आणि बी. कॉम. इन आयटी हे विषय विशेष स्तरावर सुरू करण्यात आले आहेत. तसेच इंग्रजी, इतिहास, अर्थशास्त्र, शारीरिक शिक्षण व क्रीडा या विषयांच्या पीएच. डी. पदवी पर्यंतचे मार्गदर्शन केले जाते. पारंपारिक शिक्षणाबरोबरच विविध सर्टिफिकेट कोर्सेसही सुरू आहेत. त्यामध्ये विद्यापीठ अनुदान आयोग पुरस्कृत सर्टिफिकेट कोर्स इन बँकिंग, डिप्लोमा कोर्स इन बँकिंग, ॲडव्हान्स डिप्लोमा कोर्स इन बँकिंग हे कोर्सेस सुरू आहेत. शिवाजी विद्यापीठाच्या आजीवन, अध्ययन व विस्तार विभागाचे विविध कोर्सेस सुरू आहेत.

या महाविद्यालयाने शिवाजी विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रात शैक्षणिक गुणवत्तेबरोबरच कला, क्रीडा आणि सांस्कृतिक क्षेत्रांत उल्लेखनीय असे यश आणि नावलौकिक प्राप्त केला आहे. या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयातील बी. ए. भाग – ३ मधील जाधव प्रतीक्षा संजय व दिघे अमृता सुरेश, बी. कॉम भाग-३ मधील नलवडे वैभव सुभाष यांना शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती (सन २०२४-२५) प्राप्त झाली. विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धेतही या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी उज्ज्वल यश संपादन केले. बी. ए. भाग – १ मधील प्रतीक्षा नायक हिला इंग्रजी ललितलेखनासाठी प्रथम, बी. ए. भाग – २ मधील अंकुश आढव याला हिंदी व्यंगलेखाकरिता प्रथम, बी. ए. भाग – ३ मधील हर्षदा साप हिला संस्कृतसाठी प्रोत्साहनपर प्रथम क्रमांक प्राप्त झाला.

शैक्षणिक गुणवत्तेबरोबरच आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी कला आणि सांस्कृतिक क्षेत्रात सहभाग आणि विशेष प्राविण्य प्राप्त केले. सातारा जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवांमध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी सहा कला प्रकारात सहभाग घेतला. प्रश्नमंजुषा स्पर्धेत वैभव विठ्ठल कणसे, अमृता सुरेश दिघे यांनी द्वितीय क्रमांक मिळविला. मध्यवर्ती युवा महोत्सवात विद्यार्थ्यांनी सात कलाप्रकारात सहभाग नोंदविला. 'अक्षय तरंगाईचा' विविध गुणदर्शन सांस्कृतिक कार्यक्रमही आयोजित करण्यात आला.

विद्यार्थ्यांनी क्रीडा क्षेत्रामध्येही विशेष नैपुण्य प्राप्त केले. वरिष्ठ विभागातील खेळाडूंनी सातारा विभाग, शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, आंतरविभागीय, राज्यस्तरीय, पश्चिम, दक्षिण व अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ आणि खेलो इंडिया इत्यादी विविध स्तरांवरील विविध क्रीडा स्पर्धांमध्ये महत्त्वपूर्ण व गौरवपूर्ण कामगिरी केली. सातारा विभागीय क्रिकेट (पुरुष) स्पर्धेमध्ये पुरुष संघाने द्वितीय क्रमांक संपादन केला. शिवाजी विद्यापीठाच्या आंतरविभागीय महिलांची व्हॉलीबॉल स्पर्धा संपन्न झाली. कनिष्ठ विभागातील खेळाडूंनीही शालेयस्तरीय, तालुकास्तरीय, जिल्हास्तरीय, विभागीय, राज्यस्तरीय व

राष्ट्रीय पातळीवर विविध क्रीडा स्पर्धांमध्ये गौरवपूर्ण कामगिरी केली.

राष्ट्रीय छात्रसेनेत ११८ कॅडेट प्रवेशित आहेत. राष्ट्रीय छात्रसेना विभागामार्फत आंतरराष्ट्रीय योग दिन, शिवराज्याभिषेक दिन, १५ ऑगस्ट आणि भारतीय प्रजासत्ताक दिन इत्यादी दिन साजरे करण्यात आले. स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण फलटण ते कराड स्मृतिज्योत दौड, रक्तदान शिबिर, महाराष्ट्रात पुरग्रस्त आणि अतिवृष्टीबाधित शेतकऱ्यांसाठी मदत, विजय दिवस समारोह इ. उपक्रमांत कॅडेटस्नी सक्रिय सहभाग घेतला. विशेष प्राविण्यही प्राप्त केले. JUO श्रुती घोरपडे हिने अखिल भारतीय थल सैनिक (दिल्ली) शिबिरसहभाग नोंदविला. SUO राधा नाईक हिने Basic Mountaineering Course (पहलगाम) पूर्ण केला. SGT अभिनव शिंदे याने अखिल भारतीय नेव्हल ट्रेनिंग कॅम्प पूर्ण केला. SGT रोहन ढेकळे याने 'एक भारत श्रेष्ठ भारत' अभियानात सहभाग नोंदविला. SUO शंतनु कुंभार, SGT आशय लोंढे, CPL यशवंत बामदडे यांनी आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प औंध, पुणे येथे सहभाग घेतला. CPL मयूर शेजवळ, CPL इंद्रजीत पवार याने आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प, पुणे येथे पूर्ण केला.

महाविद्यालयात शैक्षणिक गुणवत्ता विकसित करण्याकरीताच अन्य विशेष उपक्रमही राबविले. यामध्ये कॅम्पस इंटरव्ह्यू आणि रोजगार मेळाव्याचेही आयोजन करण्यात आले. या शैक्षणिक वर्षात नवीन बदललेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित इंग्रजी, कॉमर्स, भूगोलशास्त्र, राज्यशास्त्र, संस्कृत, आणि शारिरीक शिक्षण इ. विभागांच्या विद्यापीठस्तरीय कार्यशाळा संपन्न झाल्या, तसेच अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत समाजशास्त्र, हिंदी, मराठी, इतिहास, अर्थशास्त्र, कॉमर्स व बी. बी. ए. विभागाच्या स्वतंत्र कार्यशाळा आणि चर्चासत्रे संपन्न झाली.

विद्यार्थिनी मंडळामार्फत सावित्रीबाई फुले जयंतीसप्ताह साजरा करण्यात आला. राखी निर्मिती, ज्वेलरी मेकिंग कार्यशाळा, वेशभूषा, भित्तीपत्रक निर्मिती व सादरीकरण, ऑनलाईन पोस्टर मेकिंग स्पर्धा, भोंडला व नवरात्र उत्सव यांसारखे विशेष उपक्रमही राबवण्यात आले.

लैंगिक छळ व तक्रार निवारण समितीमार्फत 'जागतिक महिला दिन' निमित्त परिसंवाद 'महिला कायदेविषयक जाणीव जागृती कार्यक्रम', रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समितीमार्फत 'रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समुपदेशन व कायदे' यावर एकदिवसीय कार्यशाळा, सामाजिकशास्त्रे मंडळ आणि विवेकवाहिनी समितीमार्फत राष्ट्रीय विज्ञान दिनानिमित्त Superstition - Social Problem यावरील कार्यशाळा, संशोधन व व्यावसायिक नितिमुल्ये पंच समितीमार्फत आविष्कार संशोधन एकदिवसीय कार्यशाळा, महाविद्यालयस्तरीय आविष्कार संशोधन स्पर्धा, अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्ष (IQAC) मार्फत विद्यार्थी व अध्यापकांसाठी 'Orientation Programme', Programme on Code of Conduct (Induction Programme) इत्यादींचे आयोजन करण्यात आले.

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत विविध उपक्रम राबवण्यात आले. 'स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी स्मृतिज्योत दौड, वृक्षारोपण, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडच्या बनवडी येथील [illegible] झुडपे तोडणे, माती पसरणे, सपाटीकरण, कचरा गोळा करणे, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनानिमित्त ग्रंथदिंडीसहभाग, एड्स जनजागृती रॅली इत्यादी. वरिष्ठ विभाग विशेष श्रमसंस्कार शिबीर मौजे अंतवडी, ता. कराड येथे दि. ०६ जानेवारी, २०२६ ते दि. १२ जानेवारी, २०२६ या कालावधीत संपन्न झाले. कनिष्ठ विभाग विशेष श्रमसंस्कार शिबिर मौजे शिवडे, ता. कराड येथे दि. १६ डिसेंबर, २०२५ ते दि. २२ डिसेंबर, २०२५ या कालावधीत संपन्न झाले.

या महाविद्यालयाला गुणवत्तापूर्ण आणि तज्ज्ञ प्राध्यापकांची परंपरा आहे. सर्व प्राध्यापकांचे शोधनिबंध विविध दर्जेदार रिसर्च जर्नल्समध्ये व ग्रंथरूपात तसेच पुस्तक प्रकाशित झाले. तसेच प्राध्यापकांनी विद्यापीठस्तरापासून राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील कार्यशाळा, चर्चासत्रे, परिसंवाद आणि परिषदा यांमध्ये सहभागी होऊन शोधनिबंध सादर केले. डॉ. डी. पी. जाधव यांची सोलापूर विद्यापीठ हिंदी अभ्यास मंडळावर निवड झाली. डॉ. एस. बी. राठोड यांनी 'विद्यावाचस्पती' पदवी संपादन केली. प्रा. डॉ. उषा पिसाळ यांना बहुउद्देशीय अंजेय कल्याणकारी राष्ट्रीय संस्थेमार्फत राष्ट्रीय सामाजिक न्याय

पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

महाविद्यालयात अनेक नामांकित व्यक्तींनी व विषयतज्ज्ञांनी साधनव्यक्ती म्हणून विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. त्यामध्ये श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे चेअरमन सन्माननीय श्री. बाळासाहेब पाटील, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था ट्रस्ट, कराडचे अध्यक्ष मा. जयंतकाका पाटील, युवानेते मा. श्री. जशराज (बाबा) पाटील, ॲड.श्री. संभाजीराव हणमंतराव मोहिते, माजी प्राचार्य मा. यशवंत पाटणे, प्राचार्य डॉ. एस. बी. केंगार, प्रा. (डॉ.) आर. एस. साळुंखे, डॉ. चंद्रकांत जे. भारसाकळे व डॉ. प्रतिभा ए. जगताप, डॉ. भरत महाडिक, श्री. प्रसाद बापूराव भोसले, श्री. बाळासाहेब भगवान डोरले, श्री. दिनकर रघुनाथ काळे, श्री. आप्पासो ओंबासे, श्री. ॲड. शिवाल नरेंद्र बामणे, मा. प्रा. श्री. गणेश मारुती लोहार, मा. श्री. सुधीर आण्णासाहेब कुंभार, श्री. प्रशांत म्हात्रे, प्रीती स्नेहल शर्मा, मिस दीपक भुजेकर, सौ. शुभांगी तेली, श्रीमती अंजली पाटील, सौ. ज्योती माने, प्रा. श्रीमती स्नेहल सरेकर, सौ. प्रज्ञा पाटील, श्रीमती ललिता पाटील, मा. डॉ. जगन्नाथ मोरे, प्रो. डॉ. एस. एस. पाटील, मा. डॉ. सविता मादन, मा. सौ. संगीता साळुंखे व मा. श्री महेश शिंदे, प्रा. डॉ. एस. के. लोखंडे, श्री. विक्रम जाधव, डॉ. के. एस. पाटील, प्रा. (डॉ.) श्रीमती यु. एन. तावरे, श्री. प्रशांत पोतदार, डॉ. स्नेहा संजय शेलवाळ, श्रीमती शितल पाटील, डॉ. दिनेश व्ही. दवे, श्री. प्रसाद कोडेकर, प्रा. (डॉ.) एल. एल. कदम, डॉ. राम एन. नाईक, डॉ. श्वेता व्ही. पाटील, श्री. सुशील इंगळे, श्री. नितीन भोसले, श्री. प्रशांत जाधव, प्रा. डॉ. प्रभंजन माने, प्राचार्य डॉ. सतीश घाटगे, प्रा. डॉ. उत्तम पाटील, प्रा. डॉ. वैजयंता पाटील, प्रा. डॉ. अरविंद जाधव, प्रा. डॉ. स्नेहल प्रभुणे, प्रा. डॉ. तेजस्विनी डांगे-पाटील, प्रा. डॉ. कल्पना गंगातीरकर, प्रा. सोमनाथ कोळी, डॉ. प्रकाश आठवले, प्रा. डॉ. विनायक पवार, प्रा. डॉ. हेमंत कुंभार, प्रा. एस. आर. भालेराव, डॉ. अमोल सोनवले, प्राचार्य (डॉ.) बाबासाहेब नि. जाधव, प्रा. डॉ. जी.एम. लवंगारे, प्रा. डॉ. संजय आर. पाटील, प्रा. डॉ. संदीप एस. पाटील, प्रा. डॉ. दादासाहेब साळुंखे, प्रा. एस.आर. भाजणावकर, प्रा. डॉ. श्रीमती संध्या साठे, प्रा. डॉ. प्रशांत पन्हाळकर, प्रा. अल्लाउद्दीन आ. पटेल, डॉ. संदीप महाजन, प्राचार्य डॉ. टी. एम. पाटील, प्रा. डॉ. रवींद्र भणगे, डॉ. के. आर. जाधव, डॉ. बी. एस. जाधव, डॉ. रणदीप जाधव, डॉ. सुभाष कारंडे, प्रा. डॉ. संतोष बहाले, प्रा. डॉ. सचिन पाटील, प्रा. डॉ. सुनील गायकवाड, प्राचार्य डॉ. महेंद्र खैरनार, प्रा. एन. डी. कांबळे, प्रा. सुवर्णा भोसकर, प्रा. डी. ए. घनवट, प्रा. ए. व्ही. साळुंखे, प्रा. एस. एस. कांबळे, श्रीमती शिवकांता लक्ष्मण मोटे, प्रा. श्रीमती रुपाली वाडेकर, प्रा. श्रीमती जीनत मुलाणी, प्रा. श्रीमती पायल शेळके, प्रा. श्रीमती दीक्षा मोरे, प्रा. श्री. अनंत निकम, प्रा. श्री. मनोज घावडे, प्रा. श्रीमती मधुरा राजेभोसले आदी.

अहवाल विभाग संस्थेच्या पारदर्शक कार्यपद्धतीचे द्योतक आहे, तर कला विभाग विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलतेचा सार्थकी आविष्कार आहे. शब्द, विचार आणि प्रतिमा यांच्या सुसंवादी एकात्मतेतून हा अंक महाविद्यालयाच्या बौद्धिक अधिष्ठानाचे दर्शन घडवतो.

मा. संस्थापदाधिकारी, उपप्राचार्य, जिमखाना उपाध्यक्ष, महाविद्यालय विकास समिती, वरिष्ठ व कनिष्ठ महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापकवर्ग, प्रशासकीय सेवक, महाविद्यालयातील आजी-माजी विद्यार्थी, पालक आणि संस्थेविषयी श्रद्धा असणारे सर्व हितचिंतक या सर्वांच्या सहकार्यातून आणि मार्गदर्शनातून महाविद्यालयाची वाटचाल सुरू आहे. त्याबद्दल मी सर्वांचा ऋणी आहे.

ज्ञानसंवादाची ही परंपरा अधिक समृद्ध होत राहो आणि महाविद्यालय शैक्षणिक उत्कृष्टतेचा दीपस्तंभ ठरो, हीच मन:पूर्वक अपेक्षा व्यक्त करतो !

धन्यवाद !

प्राचार्य,

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव

भावपूर्ण श्रद्धांजली

अजितदादा पवार	उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य
शंकराप्पा मल्लाप्पा संसुदी	माजी विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, जत शिक्षण मंडळ, जत
राकेश पांडे	अभिनेता
मनोज कुमार	अभिनेता-दिग्दर्शक
मुकुल देव	अभिनेता
शेफाली जरीवाला	अभिनेत्री
झुबीन गर्ग	गायक-कलाकार
पंकज धीर	अभिनेता
गोवर्धन असरानी	अभिनेता
ऋषभ टंडन	गायक-संगीतकार
सतीश शाह	अभिनेता
सुलक्षणा पंडित	अभिनेत्री-गायिका
दीपक सरमा	बासरी वादक-संगीतकार
धर्मेंद्र देओल	अभिनेता
एस. कृष्णस्वामी	डॉक्युमेंटरी फिल्ममेकर - लेखक
राम वंजी सुतार	शिल्पकार
शिवराज पाटील चाकुरकर	माजी केंद्रीय मंत्री
सरला माहेश्वरी	दूरदर्शन वृत्तनिवेदिका
गीता पल्लायक	गायिका

भारतमातेच्या संरक्षणासाठी देशातील वेगवेगळ्या ठिकाणी शहीद झालेले शूर जवान, नैसर्गिक आपत्तीत सापडलेले आपत्तीग्रस्त तसेच थोर नेते, संस्थेतील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी व त्यांचे नातेवाईक तसेच शिक्षण, कला, क्रीडा, साहित्य, सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, आध्यात्मिक क्षेत्रांतील दिवंगत विभूतींना

भावपूर्ण श्रद्धांजली !

अंक ५८ वा

संगम

सन २०२५-२६

मराठी विभाग

"जैसी दीपांमाझि दिवटी। कां तिथींमाझि पूर्णिमा गोमटी।
तैसी भाषांमध्ये मऱ्हाटी। सर्वोत्तम ।।१।।
हरळांमध्ये रत्नकिळा। पुष्पांमध्ये कमळ।
तैसी भाषा सोज्वळ। शोभिवंत दिसे ।।२।।
परिमळांमध्ये कस्तुरी। कां अंबरामध्ये शंबरारी।
तैसी मऱ्हाटी सुंदरी। भाषांमध्ये ।।३।।
माझा मराठाचि बोलु कौतुके । परि अमृतातेंही पैजां जिके ।
ऐसी अक्षरे रसिके । मेळवीन ।।४।। "

- संत ज्ञानेश्वर

विभागीय संपादक : प्रा. एस. एस. बोंगाळे

विद्यार्थी संपादक : कु. सानिका काटकर

अनुक्रमणिका

कविता			
१.	आठवण	श्री. आशिष सदाशिव कुर्णे	बी. ए. भाग ३
२.	जीवनातील वास्तव	कु. शिवांजली कुमार जाधव	एम. ए. भाग २
३.	बैलगाडी	श्री. आदित्य सुरेश देशमुख	बी. ए. भाग १
४.	प्रेम	श्री. जितेंद्र संदीप घोरपडे	बी. कॉम. भाग ३
५.	स्त्रीसामर्थ्य	कु. उषा गोपाल पिसे	बी. ए. भाग ३
६.	चंद्रावरी मार्ग	कु. दिपिका रामदास बाबर	एम. कॉम. भाग १
७.	मैत्री कॉलेजची	श्री. सत्यम अभिजयराव सावंत	बी. ए. भाग २
८.	पाऊस	कु. सानिका निवृत्ती पाटणकर	इ. ११ वी कला
९.	आजोबा	कु. समीक्षा बाळासाहेब पवार	इ. ११ वी वाणिज्य
कथा			
१.	आकाशातली काडीज	कु. अक्षदा संजय मुळीक	एम. ए. भाग २
ललित लेख			
१.	गावाकडची सकाळ	कु. आदिती सुनिल महाडिक	बी. ए. भाग १
माहितीपर लेख			
१.	वात्सल्यसिंधू वेणूताई चव्हाण	कु. अनुराधा कृष्णात चव्हाण	बी. ए. भाग २
२.	आमची सफर	कु. स्वरदा मुकुंद किर्लोस्कर	बी. ए. भाग १
३.	माती, माणूस आणि शब्द : भास्कर चंदनशिव	सौ. गिता गणेश लोहार	एम. ए. भाग १
अनुभव कथन			
१.	एन. सी. सी. आणि माझे आयुष्य	कु. प्रिती धनाजी कुंभार	एम. ए. भाग १
वैचारिक लेख			
१.	कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या माध्यमातून मराठी भाषेत गुणवत्तापूर्ण शिक्षण	सौ. अनुराधा प्रशांत मुंढेकर	एम. ए. भाग १
२.	भारतीय संविधान आणि महिला सक्षमीकरण : समानतेकडून समृद्धीकडे	कु. अंजली चंदू पाटील	बी. ए. भाग ३
मुलाखत			
१.	ग्रंथपाल : वाचन संस्कृतीचा संवर्धक कराड नगरपालिका ग्रंथालयाचे ग्रंथपाल श्री. महेंद्र सोमंडे यांची घेतलेली मुलाखत	सौ. रत्नमाला राजेंद्र पवार	एम.ए. भाग २
संशोधनात्मक लेख			
१.	सहकार आणि विकसित भारत : एक चिंतन	कु. समृद्धी संभाजी शिंदे	बी. ए. भाग २
२.	भारतीय अर्थव्यवस्थेची फाईव्ह ट्रिलियनकडे वाटचाल	कु. भक्ती रमेश वाघमारे	बी. ए. भाग २
३.	महिला बचत गटाद्वारे महिला सक्षमीकरण	कु. श्वेताली रमेश मस्कोडे	बी. कॉम. भाग ३
पुस्तक परीक्षण			
१.	मानव आणि निसर्ग यांच्यातील संघर्ष: 'रिंगाण'	कु. अनुराधा हणमंत साळुंखे	बी. ए. भाग २

आठवण

शेताच्या फुलांत गुंजते
सखे निरागस तुझे प्रणय
नदीच्या काठावरती
आठवते तुझे हास्य

शिवारातील मातीचा गंध
पावसाच्या थेंबांत मिसळतो
तुझ्या हातावरील मेहंदी
आठवणींच्या दुनियेत फुलली

गावाच्या मैदानात खेळत
स्वप्ने किती रंगवली होती
सूर्यास्ताची रंगत घेऊन
प्रेमाची गाणी तू गायली होती

चंद्राच्या प्रकाशात फुलली
मनाच्या अंगणाची लय
कधी दिसणार मला प्रिये
तुझ्या डोळ्यांतील सय

सोबतीने पिकविलेले
कपाशीचे पांढरे मळे
कधी फुलली रेशीमगाठ
अन शिवारीला आली गोड फळे

श्री. अविनाश महादेव खुणे
बी. ए. भाग ३

जीवनातील वास्तव

वाट कितीही वाकडी असली
पावलांनी शोधावे दिशेला
चढ-उतारांमध्ये शिकूनच
जीवन शोधते मैत्रीचा क्षणाला

स्वप्न रंगवताना रंग थकतात
प्रयत्नांच्या रेषेत असतात
अनुभवाच्या ओढीतूनच
जीवनाचे धडे मिळतात

हसण्याच्या मागे दडलेले
अश्रू अनेकदा दिसतात
दुःखाच्या सावलीतूनच
जीवनाचे प्रकाश झळकतात

वेळ बदलते, मन बदलते
लोक बदलतात जीवनात
सहज घेता, सत्य स्वीकारा
घर भरते आनंदात

कामगिरीत कधी अपयश
कधी आनंदाची फुले उमलतात
कधी संघर्षी मनाच्या गाभ्यात
आपुलकीशी मुळे सहज रुजतात

साधेपणातच खरी समृद्धी
सुख-दुःखाच्या ओघात दिसते
जीवनातील प्रत्येक सकाळ
शिकवण देऊन पुन्हा उगवते

वास्तव स्वीकारल्याशिवाय
माणसाचे जीवन अपूर्ण असते
माणुसकी हीच जीवनाच्या
खरा आनंदाचा सागर असते

कु. शिवांजली कुमार जाधव
एम. ए. भाग २

बैलगाडी

मातीच्या वाटेवर चालते बैलगाडी
गावच्या जीवनाची हीच खरी गोडी
घंटांचा नाद अन् बैलांची चाल
पहाटेच्या शांततेत उमटे सूर विशाल

जोडी बैलांची कष्टाची शान
शेतकऱ्याच्या काळजाचा अभिमान
उन्हात भाजते, पावसात भिजते
तरीही नव्याने वाटचाल पुढेच करते

मातीचा गंध, धान्याचा दरवळ,
कष्टाच्या प्रत्येक थेंबात टेकते फळ
नांगर, जू, दोर अन् शेताची माया
या सगळ्यात गुंफलेली जगण्याची छाया

सणावाराला सजते बैलगाडी
गावाच्या अंगणात मिरवते जोडी
पोळ्याच्या दिवशी मिरवणुकीत
अभिमानाने फुगते बापाची छाती

यंत्रे आली, वेग वाढला भारी
बैलगाडीची मजा अजूनही न्यारी
मराठी शान, मातीचा मान
बैलगाडी ग्रामीण संस्कृतीचा प्राण

श्री. आदित्य सुरेश देशमुख
बी. ए. भाग १

प्रेम

वाळवंटात चांदण्यासारखी
कॉलेजच्या रस्त्यावर भेटली
हास्याचे छोटे-छोटे क्षण
मनाच्या गाभ्यात साठले

क्लासरूममध्ये डोळे लागले
शब्द न बोलताच समजले
वहीच्या पानात लिहिलेले
भावनेचे हळूच गुपित आपले

कॅन्टीनच्या टेबलावर
चहा आणि हसरे चेहरे
मित्रांच्या गप्पांमधेही
डोळे होते दोघांचे बावरे

ग्रंथालयाच्या शांत खोलीत
मनाचे रान फुलले
पुस्तकांच्या ओळींशी
प्रेमाचे गोड सूर जुळले

पावसाळ्यात पावसाच्या थेंबात
हात धरून चालत गेलो
भविष्याच्या आठवणी आठवत
मन भरून हसत गेलो

काही वेळा आशांचा आकाश
उठ आता सकाळ झाली
स्वप्न संपली, कॉलेज संपले
तिची माझी ताटातूट झाली

श्री. जितेंद्र संदीप [illegible]
बी. कॉम. भाग ३

स्त्रीसामर्थ्य

मातीवर पाय, डोळ्यांत स्वप्नं मोठी
कष्टात घडलेली सोशीक ताकद मोठी
ओंजळीत लेकरं, डोक्यावर संसार
तरीही न डगमगता उभी ती ठाम अपार

चुलीपुढे बसते, शेतात घाम गाळते,
घर अन् शेत दोन्ही प्रामाणिकपणे सांभाळते
पहाटेच्या अंधारात तिचीच सुरुवात
सूर्याआधीच पेटते कष्टांची ज्योत हातात

ओठांआडचे अश्रू, डोळ्यांतलं धैर्य
संघर्षाच्या वाटेवर नेहमीच ती खंबीर
दुःख गिळून हसते, चेहऱ्यावर प्रकाश
तिच्या संयमात दडले जगण्याचे आकाश

आईच्या मायेचा अथांग दर्या
मुलींच्या स्वप्नांना देई उंच भराऱ्या
संस्कारांची शिदोरी बांधून देत जाते
पिढ्यान् पिढ्यांचे भविष्य घडवते

आईबापांच्या मायेत जाते बालपण
तीच देते कर्तृत्वातून घराला घरपण
मौनातही दडवते सामर्थ्याचं अत्तर
अबला म्हणणाऱ्यांना ती देते उत्तर

प्रेम, अन् आपुलकीची ताकद तिच्या श्वासात
संघर्षाचं सोनं झळकते तिच्या विश्वासात
स्त्री म्हणजे शक्ती, संस्कारांचा पाया
तीच आहे उद्याच्या उज्ज्वल जगाची छाया

कु. उषा गोपाल पिसे
बी. ए. भाग ३

चंद्राशी नातं

सांज भोवताली झाकते, आभाळही ऐकते निःशब्द
मनातले सारे गुंते उलगडतो, चंद्र बोलतो निःशब्द

थकलेल्या श्वासांना तो उजेड देतो अलगद
वेदनांचा भार उतरतो, आधार मिळतो निःशब्द

मी शब्द शोधत राहते, तो अर्थ देतो सहज
हृदयाशी हृदय जोडतो, संवाद घडतो निःशब्द

पौर्णिमेच्या शांततेचा किनारा लाभतो
अस्थिर मनाला स्थैर्य देतो, तो असतो निःशब्द

न सांगितलेल्या कथा कळतात त्याला आपोआप
डोळ्यांतली ओल वाचतो, समजून घेतो निःशब्द

रात्रीच्या काळोखात आशेची रेघ उमटते
हरवलेल्या स्वप्नांना तो दिशा देतो निःशब्द

शब्द हरवतात जेव्हा, भावना जपतो तोच
माझ्या अस्तित्वाशी जोडलेला, सखा राहतो निःशब्द

दिपिका या शब्दांतला मागते गझलेचा आधार
कारण चंद्राशी नातं नेहमीच राहिलं निःशब्द

कु. दिपिका रामदास चव्हाण
एम. कॉम. भाग १

मैत्री कॉलेजची

कॉलेजच्या वळणावर भेटली मैत्री नवी
ओळखीच्या पलीकडची, मनाला भावली खरी
पहिल्या हाय मध्येच विश्वास जागा झाला
अनोळखी चेहऱ्यांत आपुलकीचा श्वास आला

एखाद्या बेंचवर बसून पाहिली स्वप्नं मोठी
हातात एकच वही, मनात प्रेमाची दाटी
लेक्चरच्या मधील वेळ हसून गेला
दोस्तीच्या हस्यात दिवस रंगून गेला

कॅन्टीनचा चहा, गप्पांची रेलचेल
चार मित्रात वाटलेला मस्तीचा खेळ
अर्धा समोसा, पूर्ण हास्य मिळे
या क्षणांत आयुष्याचा अर्थ कळे

परीक्षेच्या रात्री डोळे जागे सारे
भीतीतही धीर देणारा मित्रच खरे
कधी मिळतात पाठी हमखास असे
आयुष्यातही कधी साथ सुटत नसे

हळूहळू शेवटचं वर्ष येऊन ठेपे
ग्रुप फोटोमध्ये कायमचं काहीतरी अडके
वेगवेगळ्या वाटा, वेगवेगळे किनारे
तरी आठवणींत मित्रच राहतात सारे

आज भेट कमी, तरी नातं घट्ट आहे
नाव ओठी दोस्तांचं कायम आठवतं आहे
डिग्री, पद, नाव बदलून जाईल
पण कॉलेजची दोस्ती कायम साथ देईल

श्री. सत्यम अनिलराव सावंत
बी. ए. भाग २

पाऊस

पाऊस पडतो पाण्याचा, पाऊस होतो गाण्याचा
पाऊस असतो पैशाचा, पाऊस वैशाख वणव्याचा
पाऊस हवा प्रेमाचा, पाऊस हवा स्नेहाचा
पाऊस हा सहकार्याचा, पाऊस हवा आपुलकीचा
पण ....पाऊस
इथे पडतच नाही
माणसाच्या माणुसकीचा, सत्याचा, मांगल्याचा
मनातल्या मोकळेपणाचा
पाऊस पडतच नाही पाऊस....!

कु. सानिका शिवाजी पडवळकर
इ.११ वी कला

आजोबा

माझे आजोबा आहेत किती छान
सांगा ना आजोबा गोष्टी फार फार छान !
आजोबा आजोबा काय आणलं केक !
तुमच्यामुळेच मला रोज मिळतो खाऊ !
आजोबा आजोबा मला तुमच्या खांद्यावर घ्या.
आपण दोघे फेरफटका मस्त मारूया !
आजोबा आजोबा तुम्ही किती हुशार !
माझ्यासारख्या अडाणीला तुम्ही करता हुशार !
आजोबा आजोबा गोष्टी सांगा ना छान !
त्या गोष्टीत माझी आजी मात्र
हमखास यायला पाहिजे छान छान!
आजोबा आजोबा असे कसे तुम्ही?
आजीचे नाव घेता होता लाजरा
सांगा ना आजोबा असे कसे तुम्ही?

कु. समीक्षा बाबासाहेब धस
इ.११ वी वाणिज्य

कथा

काळजातले काळीज

कु. अक्षता संजय मुळीक
एम. ए. भाग १

पहाटेची वेळ होती. आकाश अजून पूर्ण उजळलं नव्हतं. धुक्याची विरळ चादर [illegible] लागला होता. गाव [illegible] हळूहळू जागं होत होतं. [illegible] आवाज दूर [illegible] आणि त्या आवाजासोबतच शिवराम जागा झाला. तो उंबऱ्यावर [illegible] बसला. [illegible] त्याने [illegible] नजर टाकली. आज ओंजळीत होती– [illegible] मातीच्या [illegible] लागून अंगणात [illegible] शिवरामची वेळ, [illegible] आणि [illegible] चेहऱ्यावर एक समाधान दाटलं होतं. शिवरामचं काळीज भरून आलं. 'देवा, [illegible] माझं [illegible] ठेव,' तो मनात पुटपुटला.

शिवरामचा दिवस नेहमी पहाटेच सुरू होत असे. [illegible] पहाणं, [illegible] पाणी, [illegible] हे सगळं त्याच्या [illegible] झालं होतं. [illegible] लागला, [illegible] तरी चेहऱ्यावर [illegible] नसे. [illegible] आईला [illegible] आली होती. त्या दिवसानंतर शिवरामचं आयुष्य [illegible] गेलं होतं. [illegible] आणि [illegible].

[illegible] गौरी, [illegible] बायको [illegible] होती. त्या दिवशी तिला [illegible] नव्हतं. [illegible] होते, [illegible] होत्या, [illegible] तिला [illegible] गेलं होतं. [illegible] नाही. शिवरामच्या [illegible] होती. [illegible] नाही. [illegible] होते पण शब्द नव्हते. 'बाबा, आई कुठे गेली?' [illegible] शिवराम काही बोलू शकला नाही. [illegible] त्याने फक्त [illegible] त्या रात्री त्याला पहिल्यांदा [illegible] वाटलं.

त्या दिवसापासून शिवराम बदलला. तो फक्त [illegible] नाही. तो आई झाला, [illegible] झाला, [illegible] गौरीसाठी [illegible] शिवरामचं, [illegible] हे सगळं तो [illegible] 'तुला माहीत आहे का?' [illegible] लोक काय [illegible] हे महत्त्वाचं होतं.

[illegible] शिवराम [illegible] गौरीला [illegible] जायचा. [illegible] एखाद्या [illegible] 'बाबा, [illegible] आई [illegible] नाही का?' शिवराम थोडा वेळ गप्प राहिला. मग खाली वाकून तिच्या डोळ्यांत पाहत म्हणाला, 'तुझी आई आकाशात आहे. ती रोज तुला बघते.' 'खरंच?' 'हो, मी इथे आहे ना.' गौरीने मान हलवली आणि बाबांचा हात [illegible].

शिवराम [illegible] कधी [illegible] जमिनीत [illegible] कधी दुसऱ्याच्या [illegible] गौरीच्या शिक्षणात त्याने कधी [illegible] नाही. [illegible] ती [illegible] नवीन वही, [illegible] 'गोष्टी आहेत. उद्या [illegible] होणार.' तो [illegible] म्हणायचा, 'आज [illegible] आहे; [illegible] पुरेसं आहे.'

गौरी [illegible] होती. [illegible] नाही. बाबांच्या चेहऱ्यावरची [illegible] दिसायची. [illegible] शिवराम [illegible] तेव्हा ती [illegible] विचारायची, 'बाबा, दुखतंय का?' तो हसायचा, 'नाही गं, जमिनीत थोडं काम केलं.' ती [illegible] शिवरामला

[illegible]

गौरी शाळेत हुशार निघाली. शिक्षकांनी शिवरामला बोलावलं. 'तुमची मुलगी चांगली शिकते. पुढे शिकवा.' शिवराम घरी आला, अंगणात बसला. बराच वेळ विचार करत राहिला. पुढे शिकवायचं म्हणजे खर्च. पैसे नाहीत. [illegible] पण त्या रात्री त्याने निर्णय घेतला. [illegible] पण शिक्षण थांबवणार नाही.

[illegible]

गौरी मोठी होत होती. [illegible] 'बाबा, मी मोठी झाल्यावर तुला काम करायला लागणार नाही.' शिवराम हसला. 'मग मी काय करणार?' [illegible] तो काहीच बोलला नाही. फक्त तिच्या डोक्यावर हात ठेवला.

[illegible]

[illegible]

शाळेतल्या मैत्रिणी आईबद्दल बोलायच्या. कुणी म्हणायचं, 'माझी आई मला डबा करून देते.' कुणी म्हणायचं, 'माझी आई मला अभ्यासात मदत करते.' गौरी शांत बसायची. ती [illegible] बोलायची नाही. [illegible]

शिवराम [illegible]

[illegible] बोलायचे नाहीत, पण त्या [illegible] 'शाळेत काय शिकवलं?' तो विचारायचा. 'इतिहास.' 'कसला इतिहास?' तो हसायचा व म्हणायचा, 'आपला इतिहास कुणी शिकवत नाही ग.' ती काही बोलायची नाही. [illegible]

[illegible] 'कोणी मोठी होईल, आई नाही, बाप [illegible]' [illegible]

[illegible] 'काय झालं?' शिवरामने विचारलं. ती काही बोलली नाही. डोळ्यांत पाणी आलं. [illegible] 'दुखतंय का?' [illegible]

[illegible] 'बोल ना ग तू [illegible]?'

दुसऱ्या दिवशी [illegible]

[illegible]

गौरी अभ्यासात हुशार होती. [illegible] 'बाबा, मी इथेच शिकेन.' 'का? तुला काय वाटतं?' [illegible]

[illegible]

वाढेपर्यंत. त्या दिवशी त्याला जाणवलं–मुलगी हळूहळू दूर जातेय. पण ते दूर जाणं आवश्यक आहे.

शाळेपासूनच जग गौरीसाठी वेगळं होतं. मोठ्या इमारती, नवी माणसं, नवे विचार. सुरुवातीला ती गोंधळली. पण हळूहळू सावरली. ती जास्त वाचू लागली. प्रश्न विचारू लागली. तिच्या आत एक वेगळं जग तयार होत होतं–स्वतःच्या भविष्याला दिशा देणारं. घरी आल्यावर ती कधीतरी सांगायची, आज हे शिकले, आज सर असं म्हणाले. शिवराम ऐकून घ्यायचा. सगळं समजत नसलं, तरी तो तिच्या डोळ्यांतला उत्साह पाहायचा. मुलीमध्ये शिवरामचे शब्दही हळूहळू साथ सोडू लागले होते. मनात कुठेतरी हुरहुर होती. पण तो कुणाला सांगत नव्हता. 'बाबा, आज तुम्ही शांत वाटताय.' 'अं, ठीक आहे.' तो हसायचा. पण आत कुठेतरी काळजी दाटून यायची होती.

गौरी दहावीत आली. बोर्डाची परीक्षा. शिवराम तिच्यासाठी रोज देवाला नमस्कार करायचा. तिला कुठे दे. परीक्षा संपली. निकाल लागला. गौरी प्रथम आली. तिने प्रमाणपत्र बापाच्या हातात दिलं. 'हे तुमच्यामुळे.' शिवराम काहीच बोलला नाही. फक्त त्या कागदावरून हात फिरवला–जणू स्वतःचं आयुष्य पाहत होता.

त्या रात्री तो अंगणात बसून बराच वेळ आकाशाकडे पाहत राहिला. चांदण्यांनी आकाश भरलं होतं. गौरी मोठी होतेय, तो मनात म्हणाला, 'आता पुढचा रस्ता तिचा आहे.' पण त्या रस्त्यावर आपणही तिच्या सोबत कसे राहणार होतो.

गावातील निकालं वाचल्यानंतर गावात गौरीचं नाव आदराने घेतलं जाऊ लागलं. 'शिवरामची पोरगी हुशार आहे. तिला पुढे शिकवलं पाहिजे.' असा सर्वांनी सल्ला दिला. पण या सल्ल्यांमागे एक मोठं प्रश्नचिन्ह होतं–पुढे काय? गावाबाहेरची वाट कुणीही सांगत नव्हती. कॉलेज म्हणजे शहर. शिवरामला शहर माहीत नव्हतं. त्याच्यासाठी शहर म्हणजे गर्दी, धूर, अनोळखी आणि अडचणी यांचा

कुतूहलजनक होती. पण गौरीसाठी ती चौकट तोडावी लागणार होती.

एका संध्याकाळी अंगणात बसून दोघेही शांत होते. दूर कुठेतरी देवळाच्या घंटा वाजत होत्या. पौर्णिमेचा पूर्ण चंद्र आकाशात दिसत होता. गौरी म्हणाली, 'मला कॉलेजला जायचंय.' शिवरामने तिच्याकडे पाहिलं. तो प्रश्न अपेक्षित होता, पण उत्तरही मन घाबरवत होतं. ती काही वेळ गप्प राहिली. 'शहरात हॉस्टेल आहे. शिष्यवृत्तीतून खर्च भागेल आणि मी अभ्यासही करेन.' ती खूप ठाम होती. तो मान हलवून गप्प बसला.

त्या रात्री शिवराम झोपला नाही. चांदण्या पाहत जागत राहिला. 'पोरगी शिकली, तर तिला थांबवू नकोस.' त्याचं मन सांगत होतं. त्याला माहित होतं, जर आज तो थांबवेल, तर आयुष्यभर तिच्या डोळ्यांत अपराधीपणा राहील. सकाळी उठल्याबरोबर त्याने निर्णय घेतला. 'गौरी तू शहरात शिकायला जा.' तो म्हणाला. गौरीच्या डोळ्यांत पाणी आलं. 'तू एकटा राहशील.' गौरी म्हणाली. 'मी एकटा नाही. तुझं स्वप्न माझ्यासोबत आहे.'

शहरात जाण्याचा दिवस आला. बसस्टँडवर गर्दी होती. कोंबड्या, पिशव्या, आवाज. शिवरामने तिच्या हातात थोडे पैसे ठेवले. 'जपून राहा.' 'बाबा, फोन करेन.' ती म्हणाली. बस सुटली. गौरी खिडकीतून हात हलवत होती. शिवराम बस नजरेआड होईपर्यंत उभा राहिला. त्या दिवशी त्याला अंगण खूप मोठं वाटलं आणि घर फारच रिकामं.

गौरीसाठी शहर म्हणजे धूसर जग होतं. मोठ्या इमारती, गर्दी, वेगळी भाषा, वेगळी चाल. वसतिगृहात पहिल्या रात्री तिला झोप लागली नाही. बापाच्या खोकल्याचा आवाज, अंगणातल्या झाडाची सळसळ–सगळं आठवत होतं. पण हळूहळू ती रमली. कॉलेजमध्ये ती पुढे होती. वाचनालय, शिक्षक, मैत्रिणी. दोघेही अंतर पण अभ्यासात ती रमलेली होती.

गावात मात्र शिवरामचं आयुष्य हळूहळू एकाकी होऊ लागलं होतं. शेतात काम करताना मन लागत नव्हतं. घरी पाऊसाळी. खोकला वाढत होता. पण तो कुणालाच सांगत नव्हता. 'बरं आहे.' तो फोनवरही म्हणायचा. गौरी फोनवर विचारायची, 'तू ठीक आहेस ना?' 'अगदी मस्त.' तो खोटं हसायचा.

एक दिवस शेतात काम करताना शिवराम चक्कर येऊन पडला. शेजाऱ्यांनी उचलून दवाखान्यात नेलं. डॉक्टरांनी तपासून सांगितलं, 'हृदय कमकुवत आहे. काळजी घ्या.' ही बातमी गौरीपर्यंत पोहोचली. ती त्या रात्री झोपलीच नाही.

दुसऱ्या दिवशी गौरी घरी धावत आली. शिवराम अंथरुणावर झोपलेला होता. तिला पाहताच चमकला. 'तू काय मला सांगितलं नाहीस का?' ती रडवेली. 'मी तुझं शिकणं

आहे म्हणून तू त्याच्या लग्नासाठी का?' शिवराम शांतपणे म्हणाला, 'तुला कष्ट नको म्हणून सांगितलं नाही.' ती त्याच्या शेजारी बसून म्हणाली, 'आता मुलगी मोठी झाली आहे, बाबा. आता माझी पाळी आहे.'

त्या काही दिवसांत गौरीने घराची जबाबदारी हातात घेतली. दवाखान्याच्या फेऱ्या, औषध, जेवण बनवून, शिवराम तिला पाहत राहायचा. 'हीच ती लहानगी गौरी?' त्याच्या डोळ्यांत अभिमान आणि भीती दोन्ही होत्या. शाळेत वर्ग सुरू झाल्या. पोळी शिकून बनवली. [illegible] चालवली. गौरी ऐकून थेट होती, पण दुर्लक्ष करत होती. शिवराम मात्र आतून दुखावला जायचा. पण तो बोलत नसे. 'मी राहू?' गौरीने विचारलं. 'नाही,' शिवराम म्हणायचा. 'तू तिथे अभ्यासात लक्ष दे. इथं मी निभावतो.' ती शहराकडे निघाली. पण आतली दिशा मनात अपराधभाव होता. कॉलेजमध्ये ती मन लावून अभ्यास करत असत नव्हती. [illegible] होत. ती जास्त काम करू लागली. ट्यूशन, [illegible] नोकरी. स्वतःसाठी नाही तर बाबांसाठी.

एका दिवशी शिवरामला पुन्हा त्रास झाला. या वेळी जास्त गंभीर. डॉक्टरांनी स्पष्ट सांगितलं, 'आता काळजी घ्यावी लागेल. कुणीतरी सोबत पाहिजे.' गौरी आली. ती बापाच्या शेजारी बसली. 'बाबा, मी इथेच राहीन.' तो तिच्याकडे पाहत राहिला. 'तुझं कॉलेज?' 'ते ऑनलाइन नाही, पण तुझी एकटा राहणार नाहीस.' त्या क्षणी शिवरामला जाणवलं की, लेकीच्या [illegible] रात्री मोठी झाली होती.

त्या रात्री पावसाने जोर धरला होता. गौरी उठून खिडकी बंद करत होती. शिवराम खाटेवरून तिला पाहत होता. 'काही गौरी माझ्या छातीवर होती आज मी तिच्या छायेत आहे.' त्याच्या डोळ्यांत पाणी आलं. शिवरामच्या आजारानंतर घरात अनेकदा बदलले. पूर्वी जिथे तो प्रत्येक निर्णयाचा केंद्रबिंदू होता, तिथे आता तो थोडा निर्णायक झाला होता. [illegible] गौरी त्याच्या जागी होती, पण त्याचा बसलेला माणूस आता थोडा थकलेला, एकलेला होता. गौरी मनाने मात्र ठाम उभी राहिली होती. ती सकाळी उठायची, औषधं द्यायची, फुल पेरायची, मग कॉलेजसाठी निघायची. संध्याकाळी परत येऊन शेताची पाहणी, हिशोब, आणि बाबांसाठी जेवण. हे सगळं करताना तिच्या चेहऱ्यावर तक्रार नव्हती. फक्त एक समाधान होतं.

गावातल्या लोकांना हळूहळू बदल दिसू लागला. 'पोरगी समजूतदार आहे, बापाला जपते,' असं बोलणं ऐकू लागलं. पूर्वी ज्या जिभा कुजबुजायच्या, त्या आता कौतुक करत होत्या. शिवराम हे सगळं ऐकत होता. त्याला समाधान वाटायचं.

गौरीचं शिक्षण पूर्ण होत आलं होतं. तिला शहरात नोकरीची संधी मिळाली होती. चांगला पगार, सुरक्षित भविष्य. एका संध्याकाळी तिने बाबांशी बोलायचं ठरवलं. 'बाबा, मला नोकरी मिळू शकते.' ती म्हणाली. शिवराम गप्प राहिला. 'शहरात मी स्थिर राहू शकते.' तो तिच्याकडे पाहत राहिला. त्याच्या डोळ्यात प्रश्न होता, काळजी होती. 'जा बाळा, पण मला विसरू नकोस हं' तो म्हणाला. गौरीने बाबाचा हात धरला. 'तू माझ्या सोबत येशील, बाबा.'

नोकरी सुरू झाली. गौरी आठवड्यातून एकदा गावात यायची. फोनवरून रोज बोलायची. शिवरामची तब्येत स्थिर होती, पण तो [illegible] होत चालला होता. [illegible] त्याच्या डोळ्यांत अजूनही तेज होतं. मुलीचं यश पाहण्याचं.

एका पावसाळी रात्री शिवरामला अचानक त्रास झाला. गौरीला फोन आला. ती रातोरात गावात आली. दवाखान्यात नेलं. दवाखान्यातून घरी परतल्यावर शिवराम ओसरीवर बसायचा. काही बोले [illegible] गौरीकडे पाहायचा. 'गौरी, बाळा तू सुखी आहेस ना?' 'हो.' 'मग माझं आयुष्य पूर्ण झालं.' ती मन हलकं करायची. शब्द बाहेर पडत नव्हते.

एक दिवस संध्याकाळी [illegible] शिवराम [illegible]. त्याने गौरीला जवळ बोलावलं. 'माझ्या हिशोबात एक [illegible] आहे,' तो हळू आवाजात म्हणाला.

गौरीने [illegible] ऐकलं. तो तिच्या [illegible] होता. 'मी तुला फार काही देऊ शकलो नाही, पण माझी [illegible] तुला जगणं शिकवलं. आता फक्त तू स्वतः बन.' गौरीचे डोळे भरून आले.

त्या रात्री पाऊस थांबला होता. आकाश निरभ्र होतं. शिवराम शांतपणे झोपेत गेला. कायमचा. गावातील लोक आले, [illegible] गौरी शांत होती आणि जबाबदारी पार पाडत होती.

दिवस गेले. घर पुन्हा रिकामं वाटू लागलं. पण गौरी एकटी नव्हती. ती गावात उभी राहिली. [illegible] तिच्या [illegible]. 'आता मी उभं आहे.' ती मनात म्हणाली. काही वर्षांनी गौरीने गावात एक छोटं [illegible] सुरू केलं. जिथे मुलं-मुलींसाठी [illegible]. [illegible] पण त्याची गरज [illegible] आहे.

एखाद्या संध्याकाळी ती ओसरीवर बसलेली होती. तेच घर, तेच झाड, तिच्या मनात — कधी तरी डोळ्यासमोर [illegible] असा दिसत असायचा. [illegible] बाबाची मूर्ती [illegible] होती. गौरीने आपल्या बाबाला [illegible] म्हणून [illegible] होतं.

गावाकडची सकाळ

कु. [illegible]
बी. ए. भाग १

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्वीकारण्याला शिकवते हेच तिचे मोठे दानपण.

गावात पावसाळ्यातल्या सकाळचा घटक म्हणजे जनावरे. गोठ्यातील गाई-म्हशी रहाटेच बांधलेल्या असतात. त्यांच्या कामाचा अव्याहत नादाचा थंड हवेत मिसळतो. दूध काढण्याच्या भांड्यातल्या धारांचा आवाज म्हणजे गोठ्यातले संगीत असतं. बैलजोडी जुंपल्या जातात. त्यांच्या गळ्यातल्या घंटा, गळ्यातील घंटा, आणि बैलगाडीतील चाकं या सगळ्यातून येणारी प्रतिभा दिसते. पावसामुळे शेताची वाट जरा चिखलाची असते; ते हळूहळूच जातात.

पूर्व हळूहळू उजळू लागते. पूर्व दिशेला सोनेरी छटा पसरते. गावातून शेताकडे जाणाऱ्या वाटा जिवंत होतात. खांद्यावर कुदळ, डोक्यावर पाटी, आणि मनात पिकाची आशा घेऊन शेतकरी निघतो. जमीन ओलसर असते, नांगरट झालेली, नव्या पेरणीच्या आशा फुलवत दरवळत असते. हा काळ म्हणजे श्रमाचे प्रमाणपत्र असतो. शेतकरी मातीशी बोलतो. पिकाशी संवाद साधतो. गावाकडच्या सकाळी शेती म्हणजे उद्योग नसतो; ती उपासना असते.

पाणवठ्याजवळ स्त्रिया जमतात. पाणीभरणे याही भरताना गोष्टी ऐकल्या जातात. कुणी भावाची चिंता करते, कुणी मिठाची, कुणी लेकरांच्या शिक्षणाची. हसणं, रुसणं, ओढाताण सगळं इथे एकत्र येतं. पाणवठा म्हणजे गावाचे सामाजिक केंद्र असतं. इथे दुःख मोकळं होतं आणि आनंद वाढला जातो. गावाकडची सकाळ माणसाला एकटं राहू देत नाही.

घरात चूल पेटते. भाकरीची खमंग, धुराचा वास, आणि चुलीवर भाजली जाणारी खमंग भाकरी. ही भाकरी सर्वात सुंदर कविता असते आपल्या आईच्या हातून निर्माण झालेली. भाकरी, चटणी, पिठलं, ताजं लोणी या साध्या जेवणातही अपार समाधान असतं. हा नाश्ता केवळ पोट भरण्यासाठी नसतो; तो दिवसाला ताकद देतो. गावाकडची सकाळ अन्नाचा आदर करायला शिकवते.

मुलं शाळेसाठी तयार होतात. दप्तर पाठीवर, डोक्यात स्वप्नं. त्यांच्या पावलांत उत्साह असतो. शाळेची इमारत साधी असते, पण त्या भिंतींमध्ये भविष्य घडत असतं. शाळेकडे जाणारी ही पावलं म्हणजे गावाचे उद्याचे स्वप्न असतात. असं वाटतं की, गावाकडची सकाळ शिक्षणासाठीही जागून नमस्कार करते.

गावाकडची सकाळ ऋतूनुसार वेगवेगळी रूपं धारण करते. हिवाळ्यात धुक्याची चादर, शेकोटी भोवतालच्या गप्पा, आणि गवतावर चमकणारे दव. उन्हाळ्यात पहाटेचे थंड वारे, लवकर उरकलेली कामं, आणि दुपारच्या उन्हापासून वाचलेली शांतता. पावसाळ्यात हिरवाई, ओलसर माती, आणि बेडकांचे गाणे. प्रत्येक ऋतू गावाची सकाळ वेगळी अनुभूती देतो, पण आतला सूर मात्र कायम असतो.

शहरात सकाळ म्हणजे स्पर्धा. गावात सकाळ म्हणजे संवाद. शहरात माणूस वेळेशी झुंज देतो. गावात तो वेळेसोबत चालतो. शहरात सकाळ धावते; गावात सकाळ मन रमवते. म्हणूनच शहरात राहणारा माणूस गावाच्या ओढीने आठवणीत हरवतो, त्याला पुन्हा एकदा गावाकडे जाण्याचा ध्यास असतो.

काळानुसार गावाकडची सकाळ बदलली, की पण ओळखू येते. आधुनिक सुविधा आल्या, मोबाईल, शेतात यंत्रांचे आवाज, पण आजही त्या सकाळचा आत्मा तोच आहे. गावाकडची सकाळ म्हणजे संस्कृतीचे घर. खरं तर गावाकडची सकाळ ही केवळ दिवसाची सुरुवात नाही तर ती संस्कृतीची पहाट आहे. ही निसर्गाशी जोडलेली आणि जीवन जगण्याची कविता आहे. जो माणूस ही सकाळ अनुभवतो, तो आयुष्यभर त्याला विसरत नाही. कारण त्याने स्वतः जगलेला पाहिलेला असतो.

वात्सल्यसिंधू वेणूताई चव्हाण

कु. अनुराधा कृष्णात चव्हाण
बी. ए. भाग २

महाराष्ट्र राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री, भारताचे गृहमंत्री, अर्थमंत्री, परराष्ट्र मंत्री अशी महत्त्वपूर्ण पदे भूषवलेले मा. श्री. यशवंतराव चव्हाण साहेब यांची कारकीर्द महाराष्ट्र कधीही विसरणार नाही. स्वातंत्र्याच्या चळवळीमध्ये सक्रिय सहभागी राहून प्रसंगी स्वातंत्र्यआंदोलनात भूमिगत राहून देश स्वतंत्र करण्यासाठी जीव ओतलेले यशवंतराव. स्वातंत्र्यानंतर या बहुजनसमाजाला 'शिक्षणाच्या स्वातंत्र्याचा' फायदा तळागाळातील लोकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी अहोरात्र झटत राहिले. त्यामुळे महाराष्ट्र आज देशभरात प्रगतीपथावर आहे. आणि त्यांना गौरवाने, अभिमानाने 'यशवंतराव साहेब' असे म्हणतात. यशवंतरावांची ओळख आज आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार अशी आहे. परंतु यशवंतरावांच्या कर्तृत्वामागे त्यांना समर्थ साथ होती ती त्यांच्या सुविद्य पत्नी सौ. वेणूताई चव्हाण यांची. त्यांच्या मोलाच्या योगदानाची आठवण ठेवणे हे महत्त्वपूर्ण आहे.

२०२५-२६ हे वर्ष सौ. वेणूताई चव्हाण यांचे जन्मशताब्दी वर्ष आहे. त्यांचा जन्म सातारा जिल्ह्यातील फलटण येथील मोरे घराण्यात झाला. ३ फेब्रुवारी, १९२६ हा त्यांचा जन्मदिवस. लहानपणापासूनच त्यांच्यावर देशभक्तीचे संस्कार झाले होते. त्यामुळे देशाला स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी रात्रंदिवस अहोरात्र झटत असणाऱ्या स्वातंत्र्य सैनिकांविषयी त्यांच्या मनात आपुलकी होती. यशवंतराव स्वतः पाहायला गेलेल्या वेणूताईंचा विवाह २ जून, १९४२ रोजी यशवंतराव चव्हाण यांच्याशी झाला. यशवंतराव चव्हाण हे सामान्य कुटुंबातील, वकिली शिक्षण घेतलेले कार्यकर्ते तर वेणूताई या सरदारांच्या श्रीमंत घराण्यातील होत्या. पण देश सेवेचे ध्येय हे या दोघांना एकत्रित बांधून ठेवत होते. त्यामुळे वेणूताईंनी त्यांना साथ दिली. वेणूताईंचा विवाह झाला आणि त्याच दिवसात 'छोडो भारत' या आंदोलनाची सुरुवात झाली. यशवंतरावांनी या आंदोलनात सक्रिय सहभाग घेतला. त्यामुळे त्यांना भूमिगत व्हावे लागले. काही काळाने त्यांना अटक होऊन तुरुंगातही जावे लागले. या काळात घरातील सर्व परिस्थिती हाताळण्याचे काम वेणूताईंनी केले. त्यांनी समर्थ साथ दिली म्हणून यशवंतराव स्वातंत्र्य चळवळीत अग्रेसर राहिले. त्यांच्या पाठिंब्यामुळेच चव्हाण साहेबांचे नेतृत्व, कर्तृत्व विकसित होत गेले.

यशवंतराव चव्हाण साहेबांना संसारात कोणतीही अडचण भासली नाही. कारण वेणूताई आपल्या कुटुंबाचा सर्व भार सांभाळू शकेल अशी खात्री त्यांना होती. वेणूताईंना आपल्या पतीच्या कर्तृत्वाची जाणीव होती. त्यांनी स्वातंत्र्य सैनिकांची काळजी घेतली होती. त्यामुळे वेणूताईंना हे माहीत होते की, आपली एका ध्येयवादी व्यक्तीशी गाठ बांधली जाणार आहे. या वाटचालीत सोबत राहायचे त्यांनी मनापासून स्वीकारले होते. त्यामुळे यशवंतरावांनी मनापासून समाजकारणाला राजकारणात प्रत्येक भूमिका अतिशय निभावण्यासाठी आणि वैचारिक प्रगल्भतेने पार पाडली. तेव्हा यशवंतरावांना पहिल्या निवडणुकीत उभा राहण्यासाठी विनंती पक्षाकडून केली गेली तेव्हा त्यांची मानसिक तयारी नव्हती. पण बापू यशवंतराव आणि वेणूताई यांनीच त्यांचे मन वळवले आणि त्यांना पहिल्या निवडणुकीला उभा केले. तेथून पुढे त्यांच्या राजकीय प्रवासात त्यांनी कधीही मागे पाहिले नाही. वेणूताईंनी स्वतः प्रचारामध्ये हिरिरीने भाग घेऊन समाजातील महिलांना मतदानासाठी जागृत करण्याचे काम केले. यशवंतरावांच्या पहिल्या विजयात वेणूताईंचा सिंहाचा वाटा आहे.

मुंबई राज्याचे चव्हाण यांना १९५२ साली मंत्रिमंडळात स्थान मिळाल्यावर त्यांची मिळाली तेव्हा आपले प्रापंचिक साहित्य घेऊन त्यांना मुंबई मुक्कामी राहण्याची वेळ आली. तेव्हा

नाही. निजाईची युद्धप्रयत्नांतील सेवाही त्यांनी स्वतः आलेल्यांचे केली. या जर्मनीच्या रोगेमुळे त्यांनी आपल्या तब्येतीकडे कधीही लक्ष दिले नाही. गरमतेच्या आणि त्यांच्या मनीला झालेली क्षमाची बाधा तेव्हा त्यांनी सेवा करत असताना वेणूताईंनाही कर्तव्याने सजावले. त्यानंतर औषध उपचार करून त्या बऱ्या झाल्या परंतु त्यामुळे त्यांना पुन्हा पुन्हा आजार जडला. त्यामुळे वेणूताई अधिकाधिक कृश होत गेल्या. वेणूताईंना हॉस्पिटलबद्दल अधिक भीती वाटत असे. यशवंतरावांना सहकार्य हेच त्यांच्या सर्व रोगावरील जालीम औषध होते. पण तेच शक्यता त्यांना कमी मिळत असे. त्यांच्या कार्य बाहुल्यामुळे ते बाहेर जाईच राहत. परराष्ट्र मंत्री झाल्यावर तर त्यांना अनेक विदेश दौरे करावे लागत होते पण वेणूताईंच्या तब्येतीमुळे त्यांना घेऊन जाणे शक्य होत नव्हते. वेणूताईंनाही बाहेर जाणे आवडत नव्हते. आपल्या आजारपणामुळे व आपल्यामुळे साहेबांच्या कोणत्या कामातही अडथळा नको अशी त्यांची मनोभूमिका होती म्हणून घरीच राहून साहेबांशी आठवण काढत त्या कुढत बसत. आपल्या त्यांना आजार बळावत राहिला.

वेणूताईंना स्वभाव अतिशय प्रेमळ. त्यांना मुलगी झाली तेव्हा त्यांना आनंद द्विगुणित झाला. यशवंतरावांनाही मुली विषयी अधिकच प्रेम होते. आपल्या मुलीचे नाव आहेत याचा त्यांना अभिमान होता. पण या कन्यारत्नाचीच हे आनंद फार अधिक टिकले नाही. केवळ दहा दिवसांच्या कालावधीनंतर त्यांच्या या आनंदावर दुःखाचा डोंगर कोसळला मुलीचा अचानक मृत्यू झाला. इतिहासातील लोकांप्रमाणे त्यांनी कधीही आईबाप होण्यासाठी प्रयत्न केले नाहीत. पण सर्व मुले आपलीच आहेत असे मानून वेणूताईंनी आपल्या भावंडांच्या सर्व मुलांना आपलेसे केले. आपल्या बहिणींची सर्व मुलांना तिने स्वतः केली. त्यांच्याकडे शिक्षण, विवाह, नोकरी, किंवा या मुलांचे लालन पालन त्यांनी केले. म्हणून अशाने त्या अनेकांच्या आई बनल्या म्हणून त्यांना 'वात्सल्य सिंधू' म्हणून ही ओळखले जाते.

सदाचारी, सत्यवादी, सुस्वभावी हे वेणूताईंचे स्वभाव. पण त्यांचे अंतरंग मात्र वात्सल्यपूर्ण होते. अभ्यासाने, वाचनाने व्यासंगाने त्यांचे हे रूप होते. त्यांना वाचनाचा मोठा छंद होता. त्यांचे वाचन विविध प्रकारचे होते. त्यांना धार्मिक ग्रंथांची विशेष आवड होती. संतांची चरित्रे, धार्मिक ग्रंथ यांचे वाचन नेहमी सुरू होते. ज्ञानेश्वर, नामदेव, तुकाराम, रामदास यांच्या लेखनाशी त्यांचा विशेष गोडी होती. भजन, कीर्तन, सद्गुरूंची चरित्र यात त्यांचे चित्त अंतर्मग्न होत. इतिहास, ऐतिहासिक कथा, कादंबऱ्या, काव्य यांचेही त्यांनी मोठ्या प्रमाणात वाचन केले होते. त्यामुळेच धार्मिक वृत्ती असूनही त्या कधी अंधश्रद्धेच्या मुळाशी चिकटून बसल्या नाहीत.

यशवंतरावांनी राजकारणातील एखादी गोष्ट जरी पूर्ण केली. त्यांच्यामुळे समाजातील झालेल्या परिस्थिती, त्यानंतर कार्यात महत्त्वपूर्ण पदावरील काम. पण या सन्मानाची कधीही त्यांच्या मुखाला इच्छा झाली नाही. सत्ता, संपत्ती, प्रतिष्ठा किंवा अन्य प्रकारचे स्थानमहात्म्य मिळवण्याची त्यांना इच्छा या प्रकारचा मोह कधीही झाला नाही. राजकारणात प्रत्यक्ष सामील होताना किंवा राजकारणाच्या यशोगाथेत मुख्य म्हणून असतानाही त्यांनी कधीही संपत्तीचा हव्यास धरला नाही. इच्छा धरली ती लोकसेवेची. केवळ समाजाच्या कार्यकर्त्यांच्या आग्रहास्तव त्यांनी हाऊसिंग सोसायटी मधील एक प्लॉट घेतला. त्यावरील बांधकाम 'विरंगुळा' ही वास्तू उभारली. या घराशिवाय स्वतःसाठी कोणतीही स्थावर मालमत्ता नव्हती. एक निवृत्तीच्या वेळच्या साहाय्याने भागवून इतका साधेपणाने राहणे हे विशेष. हे केवळ या दांपत्यालाच शक्य आहे. नाहीतर आज राजकीय पदावर निवडून आल्यावर सर्वसामान्य लोकांचे शोषण करून आणि लोकांचे पैसे लुबाडून घेणारे राजकारणी काही कमी नाहीत. पण यशवंतरावांनी जनतेची सेवा केवळ लोकसेवेसाठी आणि लोकांचे प्रश्न सोडवण्यासाठी करायची हे तत्त्व आपल्या आचरणात आणले.

वेणूताईंच्या व्यक्तिमत्त्वात त्यागभावनेची धारणा होती. त्यांच्या जीवनात शिक्षणाचा अभाव नव्हता, पण त्यांच्या मनात शांत वाहणाऱ्या नदीची वात्सल्यपूर्ण शक्ती होती. ज्याचे आकलन पद किंवा पैशाने नाही, तर इतरांना उजळवण्यासाठी झिजणे. तसेच वेणूताईंचे जीवन इतरांच्या सुखासाठी झिजत राहिले. त्यांचे स्वभाव कोमल, पण धैर्य अटळ होते. ते ही त्यांची पहिली ताकद होती आणि समाज ही त्यांची शिस्तीची शिदोरीच. त्यांनी कुटुंब सांभाळताना मुलांची सर्व नाती जोडली. त्यांच्या वागण्यातून संस्कारांचा सुगंध दरवळत राहिला.

वेणूताईंच्या जीवनाचा विचार करताना त्याग हा शब्द सहज आठवतो. त्यांचा त्याग केवळ घरापुरता मर्यादित नव्हता, तो समाजासाठीही होता. शिक्षण, संस्कार आणि सामाजिक जाणीव यांची सांगड त्यांनी आपल्या आचरणातून घातली.

अशा या धार्मिक वृत्ती, आत्मसंयमित जीवन जगणाऱ्या, सोज्वळशीलता, सात्त्विकता, शालीनता, सहनशीलता, मृदुता, प्रेमळता, सदाचारित्र्य, स्नेहशीलता, त्यागीपणा, समाधानी, सौम्यता, नम्रता, दृढता असे अनेक गुण समर्पकतेने वेणूताईंच्या जिवंतपणी दिसले होते. त्यामुळे त्यांनी यशवंतरावांच्या आयुष्यात प्रकाश देताना दिसत असा या वात्सल्यसिंधूचा महान प्रवास...

आजची स्त्री

कु. [illegible] मुकुंद [illegible]
बी.ए. भाग १

आजच्या काळात स्त्रीयांना समाजात प्रतिष्ठा आहे. पण स्त्रियांच्या सुरक्षेचे काय? आजची स्त्री ही सुरक्षित नाही. एक कवी [illegible] सांगत की, 'तू सुरक्षित नाहीस, स्त्री जन्मा ही तुझी कहाणी हृदयी पान्हा, नयनी पाणी.'

ही आजच्या काळातील स्थितीची [illegible] आहे. स्त्री ही सावित्रीबाई फुले, महात्मा ज्योतिबा फुले यांच्यामुळे शिक्षणाला लागली. पूर्वी शिक्षणाच्या अभावामुळे अनेक स्त्रिया त्यांच्या क्षमतेप्रमाणे जगू शकत नव्हत्या. पण आता शिक्षणामुळे स्त्रीची ओळख बदलली आहे. ती डॉक्टर, वैज्ञानिक, वकील, शिक्षक, सैनिक, उद्योजिका बनली आहे. [illegible] झाले तर स्त्री ही पृथ्वीपासून अंतराळापर्यंत पोहोचली. ती प्रत्येक क्षेत्रात आपली छाप निर्माण करत आहे. स्त्रीचे शिक्षण केवळ स्त्रियांपुरतेच मर्यादित नाही तर संपूर्ण कुटुंबाला आणि समाजाला प्रगतशील बनवते. सुशिक्षित स्त्री म्हणजे उद्याची उज्ज्वल पिढी.

घरातील लहानसहान गोष्ट असो वा मोठा निर्णय, स्त्रीची उपस्थिती त्या प्रत्येक गोष्टीला [illegible] आणि दिशा देते. स्त्रिया लहानपणापासून, समाजापासून आणि स्वतःपासून कुटुंबातील नात्यांची [illegible] सहनशीलता आणि संस्कारांची [illegible], आणि [illegible] सर्वांना दाखवून दिले की ती अबला नाही तर सबला आहे. हे [illegible] असले तरी ती समाजात [illegible] सुरक्षित नाही.

स्त्रीकडे कितीही कर्तृत्व असली, तरी घरातील स्त्रीचे स्थान नेहमीच अनन्य राहते. आई, मुलगी, बहीण, पत्नी म्हणून विविध भूमिका बजावत जाते. पण इतके असूनही देशातील स्त्रियांना [illegible] दुय्यम स्थान आहे. पण कोणत्याही भूमिकेत ती नात्यांची [illegible] प्रत्येक कुटुंबाशी [illegible] आहे. जर कधी परिस्थिती कठीण आली तर संपूर्ण घराला आधार देणारी ताकदही बनते. प्रेम, शिक्षण, संस्कार आणि मार्गदर्शन हे सर्व स्त्रियांमुळेच घरात टिकून राहते.

जरी स्त्री अनेक क्षेत्रांमध्ये प्रगती करत आली, तरी स्त्रिया मात्र आजही अनेक अडचणी आहेत. असुरक्षितता, छळ, भेदभाव, असमान वेतन आणि अशाच [illegible] करण्यासाठी पुरुष व स्त्री दोघांचीही मानसिकता बदलणे आवश्यक आहे. आज स्त्री ही [illegible] असुरक्षित आहे. [illegible] नंतर स्त्रिया अनेक अधिकार मिळाले असले तरी आज [illegible]. स्त्रिया आत्मविश्वास आणि शिक्षा हक्क हे [illegible] मान्य करणारा समाजच खऱ्या अर्थाने प्रगत होऊ शकतो.

आज कुटुंबामध्ये एका घरात मुलगी जन्माला आली की कोणीतरी म्हणतात 'मुलगा असता तर बरे झाले असते.' [illegible] समाज हा या विचारांमुळे पुढे [illegible] आहे. [illegible] मुलगी ही सासर आणि माहेरचेही नाव मोठे करते. [illegible] 'आजची स्त्री जन्म म्हणजे न म्हणते [illegible].' स्त्री म्हणून जन्माला आल्यावर [illegible]. स्त्री जन्म घेते तेव्हा ती केवळ एक व्यक्ती नसते, तर ती भविष्याची आशा घेऊन येते. [illegible] मुलगी जन्माला येणे ही खेद नाही, तर अभिमानाची गोष्ट आहे.

काही ठिकाणी आजही कुटुंबात मुलगा हवा की मुलगी असा प्रश्न [illegible]. मुलीला आजही घरात दुय्यम स्थान आहे, तर काही घरात तिला [illegible] ओझे म्हटले जाते. ज्या प्रकारे मुलीचा सन्मान केला जातो, त्या घरात संस्कारांची मुळे

पडू लागली जातात. पण आजच्या काळात स्त्रीने हजार चांगली कामे केली तरी तिच्या हातून एक चूक घडली आणि समाज आयुष्यभर तिला दोष देत राहतो. समाजाच्या जडणघडणीत स्त्री सर्वात महत्त्वाची भूमिका बजावते. मुलांना संस्कार देणे, कुटुंबातील नाती जोपासणे, समाजात समानतेचा निर्माण करणे या सर्वांची सुरुवात स्त्रियांपासून होते. स्त्री जर शिक्षित, सक्षम आणि सुरक्षित असेल तर संपूर्ण समाज मजबूत होतो. स्त्रियांच्या संरक्षणासाठी आज अनेक कायदे भारतात अस्तित्वात आहेत. हुंडाबंदी, घरगुती हिंसाचार प्रतिबंध, कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ विरोधी कायदा यामुळे स्त्रियांना काही प्रमाणात सुरक्षितता मिळाली आहे. मात्र केवळ कायदा असून उपयोग नाही, तर समाजाच्या मानसिकतेमध्ये बदल होणे देखील आवश्यक आहे. स्त्रियांनी आपल्या हक्कांची जाणीव ठेवणे आणि प्रत्येक घटनेच्या अन्यायाविरुद्ध आवाज उठविणे हे तितकेच आवश्यक आहे. शिक्षणसंस्था, प्रसारमाध्यमे, कायदेशीर यंत्रणा यांनी याबाबत जनजागृती करण्यासाठी सक्रिय असले पाहिजे. या शिवाय अबला समानतेची मुक्त समाज कधीच घडणार नाही.

ज्या ठिकाणी स्त्रीचा सन्मान केला जातो, त्यांना आदर दिला जातो, त्या घरात, त्या समाजात, त्या राष्ट्रात सुख, समृद्धी, शांती आणि प्रगती नांदते. स्त्रियांचा सन्मान आणि सुरक्षितता यासाठी सातत्याने प्रयत्नशील राहणे ही प्रत्येक नागरिकाची जबाबदारी आहे.

आजची स्त्री केवळ विषय नाही, तर सर्जनाची शक्ती आहे. कविता, कथा, कादंबरी, नाटक, चित्रपट, चित्रकला अशा विविध माध्यमांतून ती स्वतःचे अनुभव, विचार आणि संघर्ष मांडते आहे. तिचे लेखन संवेदनशील, विद्रोही आणि परिवर्तनवादी आहे.

जरी स्त्रीने मोठी प्रगती केली असली तरी अजूनही तिला कौटुंबिक हिंसा, लैंगिक भेदभाव, असुरक्षितता, वेतनातील असमानता अशा समस्यांना सामोरे जावे लागते. मात्र आजची स्त्री या समस्यांपुढे हार मानत नाही. ती कायद्याचा आधार घेते, समाजाशी संवाद साधते आणि स्वतःच्या अधिकारांसाठी लढते. घर आणि करिअर दोन्ही समतोल राखताना ती अनेक जबाबदाऱ्या पेलते. आई, पत्नी, मुलगी, व्यावसायिक, नागरिक अशा अनेक भूमिका ती सक्षमपणे पार पाडते. तिच्या या संतुलनशीलतेमध्ये तिचे खरे सामर्थ्य दडलेले आहे.

स्त्री केवळ सहानुभूतीची प्रतिमा नाही, तर नव्या युगाची दिशा आहे. ती स्वप्न पाहते, ती लढते, ती जिंकते. तिच्या कर्तृत्वामुळे समाज अधिक संवेदनशील, प्रगत आणि मानवतावादी होत आहे. स्त्रीला संधी, सुरक्षितता आणि सन्मान मिळाल्यास ती अजूनही उंच शिखरे गाठू शकते.

आजची स्त्री म्हणजे अबला मुळीच नाही. तेजस्वी, कर्तृत्ववान आणि आत्मविश्वासपूर्ण स्त्री. तिच्या कर्तृत्वाचा गौरव करणे ही केवळ औपचारिकता नसून समाजाच्या प्रगतीची हमी आहे.

माहितीपर लेख

माती, माणूस आणि शब्द : भास्कर चंदनशिव

प्री. रिया गणेश लोखंडे
एम. ए. भाग १

काही लेखक आपल्या काळाचे प्रतिनिधी असतात, तर काही लेखक काळालाच प्रश्न विचारतात. भास्कर चंदनशिव हे दुसऱ्या प्रकारचे लेखक होते. त्यांनी केवळ ग्रामीण जीवनाचे चित्रण केले नाही, तर त्या जीवनामागील वेदना, अन्याय, संघर्ष आणि माणुसकी यांना साहित्याच्या माध्यमातून आवाज मिळवून दिले. त्यांच्या निधनाने मराठी साहित्याने एक कथाकार गमावला असला, तरी ग्रामीण माणसाच्या जगण्याचा एक साक्षीदार, एक नैतिक आवाज आणि एक संवेदनशील मन हरपले आहे.

मराठी साहित्यातील १९७० नंतरच्या पिढीतील महत्त्वाचे कथाकार, 'जांभळढव्ह' या पहिल्याच कथासंग्रहाने ज्यांचे नाव मराठी साहित्य विश्वात प्रस्थापित झाले, मातीशी नाळ जोडून ठेवून शेतकरी समाजाशी वैचारिक भूमिका स्वीकारून दुष्काळ, दारिद्र्य यांचे सर्वांगाने चित्रण करणारे लेखक म्हणून त्यांची ओळख आहे. दुष्काळ, जातीव्यवस्थेवरचे दलित जाणिवेची अभिव्यक्ती त्यांच्या कथेचा स्थायीभाव आहे. भास्कर चंदनशिव यांचे लेखन वाचताना वाचक अस्वस्थ होतो. पण ही अस्वस्थता नकारात्मक नाही, ती माणूस म्हणून जागे करणारी असते. त्यांच्या कथा डोळ्यांत पाणी आणत नाहीत, तर मनात खोल कुठेतरी ओरखडा निर्माण करतात. म्हणूनच त्यांचे लेखन वाचून संपत नाही—ते सोबत राहते.

१. मातीशी जोडलेली जडणघडण

१२ जानेवारी १९४५ रोजी महाराष्ट्रातील हासेगाव (ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद) येथे जन्मलेले भास्कर रावसाहेब चंदनशिव (मूळ नाव : भास्कर देवराम जाधव) हे बालपणापासून दुष्काळी प्रदेशाचे साक्षी होते. ग्रामीण भागातील कोरडी जमीन, पाण्याची टंचाई, शेतीवरील अवलंबित्व आणि सतत दिसणारा नैसर्गिक अन्याय या साऱ्याने त्यांच्या बालमनावर खोलवर संस्कार केले.

शिक्षणासाठी ते अंबाजोगाई व औरंगाबाद येथे गेले, पण त्यांची संवेदना गाव मातीशी जोडलेली राहिली. म्हणून त्यांचे मन ग्रामीण जगाभोवती फिरत राहिले. शेती, शेतकरी, शेतमजूर, दलित, स्त्री हे सारे त्यांच्या अनुभवविश्वाचा अविभाज्य भाग बनले. म्हणूनच त्यांच्या कथांमधील ग्रामीण जीवन हे कृत्रिम नाही; ते जगलेले आहे. १९७२ च्या दुष्काळाने त्यांच्या जाणिवेला आणि लेखनाला निर्णायक वळण दिले. हा दुष्काळ केवळ निसर्गाचा कोप नव्हता; तो व्यवस्थेचा, सामाजिक विषमतेचा आणि माणसांच्या असहायतेचा भयावह आरसा होता. या काळात त्यांनी जे पाहिले, जे सोसले, ते त्यांच्या लेखनातून व्यक्त झाले.

२. कथालेखनाची सुरुवात : अनुभवांचे शब्दरूप

महाविद्यालयीन शिक्षणाच्या वर्षी कथालेखनाला सुरुवात करणाऱ्या चंदनशिव यांनी लेखनाची सुरुवातीपासूनच अनुभवाच्या पायावर केलेली होती. औरंगाबादच्या मिलिंद महाविद्यालयात आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन कथा स्पर्धेत 'मरणकळा' या कथेला प्रथम क्रमांक मिळाला आणि लेखक म्हणून त्यांना आत्मविश्वास मिळाला. ही कथा त्यांच्या लेखनाची दिशा स्पष्ट करणारी होती— दुष्काळातील माणूस त्यांच्या लेखनाचा केंद्रबिंदू ठरणार होता. १९८० मध्ये प्रकाशित झालेला 'जांभळढव्ह' हा पहिलाच कथासंग्रह मराठी साहित्यविश्वात त्यांना ठळकपणे पुढे आणणारा ठरला. या संग्रहातील कथांनी ग्रामीण जीवनाचे वास्तव, कष्टकरी जीवन मांडून दाखवले. त्यानंतर 'मरणकळा', 'अंगारमाती', 'नवी वारुळं', 'बिरडं' या कथासंग्रहांतून त्यांच्या लेखनाने अधिक खोल, अधिक व्यापक आणि अधिक तीव्र स्वरूप धारण केले.

३. कथांमधील माणूस

भास्कर चंदनशिव यांच्या कथांमधील माणूस हा सामान्यांच्या चौकटीत बसणारा नाही. तो आपलाच आहे. रापलेला आहे, कधी कधी नैतिकदृष्ट्या डळमळलेलाही आहे, पण

तो केवळ नाही, त्याचे दुःख लेखकाने जगलेले नाही; ते वास्तवातून आलेले आहे. शेतकरी आणि शेतमजूर यांचा संघर्ष, पोटासाठी स्थलांतराची प्रक्रिया आणि दलित जातींकडून उच्चवर्णीयांचे गावगाड्यातील संघर्ष, शिक्षण असूनही बेरोजगार राहणाऱ्या तरुणांची घुसमट हे सारे विषय त्यांच्या कथांमधून प्रकर्षाने येतात. मात्र या सगळ्याच्या केंद्रस्थानी एकच गोष्ट असते, ती म्हणजे माणूस आणि त्याची वेदना. चंदनशिव यांच्या कथालेखनाचे मूळ हे शेतीमातीशी निगडीत असले तरीही त्यांच्या कथेतील विषयविश्व हे एकाचवेळी दलित, ग्रामीण, स्त्रीवादी, आदिवासी आणि जनवादी अशा विचारप्रवाहांना स्पर्श करते. शेतकरी आणि शेतमजूर यांचा संघर्ष, दुष्काळामुळे पुरता पिचून गेलेल्या ग्रामीण स्त्रीचा संघर्ष, दलित जातींमधून गावगाड्यावर निर्माण होणारे संघर्ष या सर्व बाबी त्यांच्या कथांतून प्रकर्षाने पाहायला मिळतात. १९९० नंतरची ग्रामीण जीवनाची सांस्कृतिक अस्मिता त्यांच्या कथेतून अंधार या रूपात आपल्यापुढे व्यक्त झाली आहे.

४. 'अंगारमाती' : वेदनेतून जन्मलेला विद्रोह

'अंगारमाती' हा कथासंग्रह त्यांच्या लेखनातील महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो. या संग्रहातील कथांमधील संघर्ष हा केवळ आर्थिकपातळीवर नाही, तर मानसिकही विस्तारत आहे. सावकारशाही, जातीय अन्याय, शोषणाचे चक्र व व्यवस्थेविरुद्ध उभा राहणारा शेतकरी या कथांमधून पुढे येतो. तरीही हा विद्रोह घोषणाबाजीचा नाही. तो आतल्या वेदनेतून आलेला आहे. म्हणूनच तो अधिक तीव्र आणि अधिक परिणामकारक ठरतो. या कथांमध्ये लेखकाचे विचार वाचकांच्या अनुभवाचे अंतरंग कुठेही हरवत नाही, हेच त्यांच्या लेखनाचे मोठे वैशिष्ट्य आहे.

५. 'लाल चिखल' : शेतकऱ्यांचा जीवन संघर्ष

भास्कर चंदनशिव यांच्या लेखनात गावाकडील मातीचा सुगंध आहे, पण त्यासोबत त्या मातीत मिसळलेले रक्त, घाम आणि अश्रू यांची जाणीवही आहे. 'लाल चिखल' हा त्यांचा कथासंग्रह ग्रामीण जीवनातील संघर्ष, दडपशाही, सामाजिक विषमता आणि मानवी वेदनेचे प्रभावी चित्रण करणारा म्हणून विशेष महत्त्वाचा ठरतो.

'लाल चिखल' हे शीर्षकच अत्यंत प्रतिकात्मक आहे. 'लाल' हा रंग रक्ताचा, क्रांतीचा आणि असंतोषाचा वेदनेचा द्योतक आहे; तर 'चिखल' हे दलदल, अडकलेपणा आणि अन्यायकारक सामाजिक व्यवस्थेचे प्रतीक आहे. गावातील गरीब, शेतकरी, दलित, कष्टकरी माणसे ज्या परिस्थितीत अडकून पडलेली आहेत, त्या अवस्थेचे भान या शीर्षकात सामावलेले आहे. म्हणूनच हा कथासंग्रह केवळ कथा संग्रह नाही, तर एक सामाजिक दस्तऐवज ठरतो.

या कथासंग्रहातील कथा ग्रामीण वास्तवाच्या पायावर उभ्या आहेत. दुष्काळ, कर्जबाजारीपणा, जमीनदारांची दादागिरी, सावकारांची अरेरावी आणि व्यवस्थेची उदासीनता अशा गोष्टी कथांमधून दिसत होतात. लेखकाने ग्रामीण जीवनाचे चित्रण करताना केवळ बाह्य परिस्थिती मांडलेली नाही, तर त्या परिस्थितीत होरपळणाऱ्या माणसांचे अंतर्मनही उलगडले आहे. मूक ही केवळ गोष्टी नसून अनुभवांचीही आहे, हे या कथांमधून प्रकर्षाने जाणवते.

६. बोलीभाषेचे सामर्थ्य

चंदनशिव यांच्या लेखनाची ओळख म्हणजे त्यांची अस्सल मराठवाडी बोली. त्यांनी निवेदनासाठीसुद्धा बोलीचा वापर केला. ही बोली केवळ भाषिक प्रयोग नसून अनुभवाची खरी वाहक आहे. त्यांच्या शब्दांतून शिवार उभे राहते, जनावरे जाणवतात, दुष्काळाचा चटका जाणवतो. बोलीभाषेतून साहित्यनिर्मिती करताना भाषेला प्रतिष्ठा दिली. अशा प्रकारे त्यांनी वाचकांना मोहून टाकले. त्यांच्या बोलीमुळे कथा अधिक जिवंत, अधिक विश्वासार्ह झाल्या.

७. वैचारिक लेखन आणि सामाजिक बांधिलकी

'मूठ आणि मुळका', 'माती आणि नाती', 'माती आणि माणसं' या ग्रंथांतून त्यांनी वैचारिकतेला प्रभावी भूमिका दिली. महात्मा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, शाहू महाराज यांच्या विचारांशी नाते जोडून त्यांनी ग्रामीण साहित्याला वैचारिक अधिष्ठान दिले. शिक्षक म्हणून त्यांनी विद्यार्थ्यांना अनुभव शब्दबद्ध करण्याची दृष्टी दिली. 'ग्रामीण अंकशाळा' चळवळीची उभारणी हे त्यांच्या सामाजिक बांधिलकीचे ठळक उदाहरण आहे.

८. सन्मान आणि ओळख

मराठवाडा साहित्य संमेलन, ग्रामीण साहित्य संमेलनाचे अध्यक्षपद, महाराष्ट्र शासनाचे साहित्य पुरस्कार, प्रतिष्ठित पुरस्कार अशा अनेक सन्मानांनी त्यांना गौरविण्यात आले. मात्र पुरस्कारांपेक्षा त्यांच्या लेखनातील माणुसकी, करुणा आणि बांधिलकी अधिक महत्त्वाची आहे.

९. अखेरची नोंद

२५ सप्टेंबर, २०२५ रोजी भास्कर चंदनशिव आपल्यातून गेले. त्यांच्या जाण्याने निर्माण झालेली पोकळी मोठी आहे. तरीही त्यांनी मागे ठेवलेले साहित्य आपल्याला माणूस म्हणून जागे ठेवेल, प्रश्न विचारायला भाग पाडेल आणि वेदनेशी नातेसंबंध टिकवेल. भास्कर चंदनशिव गेले, पण त्यांनी उभारलेली मराठी ग्रामीण कथेची ओळख आहे आणि कायम राहणार आहे.

एन.सी.सी. आणि माझे आयुष्य

कु. शिंदे धनश्री कृष्णा
एम. ए. भाग १

मी शिंदे धनश्री कृष्णा (सिनिअर अंडर ऑफिसर, एक एन.सी.सी. कॅडेट) वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड येथे उच्च शिक्षणासाठी प्रवेश घेतल्यानंतर माझ्या आयुष्याला जी कलाटणी मिळाली ती शब्दात मांडणे कठीण आहे. त्याचे सर्व श्रेय वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराडला जाते. राष्ट्रीय छात्र सेना (NCC) हा माझ्या आयुष्यातील केवळ एक उपक्रम नव्हता, तर तो माझ्या व्यक्तिमत्त्वाला आकार देणारा अत्यंत सुंदर प्रवास ठरला. एन.सी.सी. मध्ये प्रवेश घेताना मी एक सामान्य विद्यार्थिनी होते. परंतु तीन वर्षांच्या प्रशिक्षणानंतर माझे संपूर्ण व्यक्तिमत्त्व बदलून गेले. एन.सी.सी. हा केवळ युनिफॉर्म, परेड किंवा शिबिरांपुरता मर्यादित विषय नसून, तो जीवन जगण्याची शिस्त, विचार करण्याची दिशा आणि जबाबदार नागरिक बनण्याचा संस्कार देणारा प्रवास आहे. एन.सी.सी. मुळे सर्व प्रथम माझ्या जीवनात शिस्त आली. वेळेचे काटेकोर पालन, नियमांचे पालन, स्वच्छता, जबाबदारी आणि आत्मसंयम हे गुण नकळत रुजले. सकाळची परेड, ड्रिल, आदेशांचे पालन आणि कठोर दिनक्रम यामुळे माझ्या सवयी बदलल्या. ही शिस्त केवळ एन.सी.सी.पर्यंत मर्यादित न राहता, ती माझ्या शैक्षणिक व दैनंदिन जीवनात आणि वागणुकीतही दिसून येऊ लागली.

मी वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड येथे तीन वर्षांचे एन.सी.सी. प्रशिक्षण १ एम.जी. बटालियन व कॉ. ए. एन. ए. पाटील यांच्या मार्गदर्शनाने पूर्ण केले. तीन वर्षांचे हे प्रशिक्षण माझ्यासाठी अत्यंत अभिमानाची बाब आहे. या तीन वर्षांच्या काळात तंदुरुस्ती बरोबरच मानसिक सक्षमतेसाठी मदत झाली. कठिण परिस्थितीत शांत राहणे, अपयशाला घाबरून न जाता त्यातून मार्ग काढणे आणि स्वतःवर विश्वास ठेवणे हे मी एन.सी.सी. मधून शिकले. वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड येथे असणाऱ्या विद्यार्थिनींसाठीच्या सर्व सोयीसुविधा, एन.सी.सी. कॅडेट यांच्या सर्व विद्यार्थिनींना उपलब्ध असतात. संस्था पदाधिकारी, प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रशासकीय कर्मचारी नेहमीच मदतीसाठी तत्पर असतात.

भूमिकांचे वाटप झाल्यानंतर खांद्यावर येणारी जबाबदारीची जाणीव वेगळीच असते. ती भूमिकेचे पद केवळ मोठेपण देणारे नव्हते, तर मला अधिक जबाबदार बनवणारे होते. प्रत्येक वेळी भूमिकेचे पालन करताना मी कॅडेट आहे ही भावना मला अधिक विश्वासाने आणि धैर्याने वागायला शिकवत होती. सिनिअर अंडर ऑफिसर म्हणून जबाबदारी स्वीकारताना नेतृत्वाचे खरे महत्त्व मला समजले. कॅडेट्सना मार्गदर्शन करणे, त्यांच्याशी संवाद साधणे, निर्णय घेणे आणि सर्वं अनुभवातून कार्यक्षम ठरणे हे सर्व अनुभवांनी माझा आत्मविश्वास अधिक वाढवला. या भूमिकेमुळे माझ्या संवाद कौशल्यात सुधारणा झाली आणि नेतृत्वगुण अधिकाधिक विकसित झाले.

एन.सी.सी. मुळे मला राष्ट्रीय शिबिरांमध्ये सहभागी होण्याची संधी मिळाली. विविध राज्यांतील कॅडेट्ससोबत राहून काम करताना, राष्ट्रीय एकात्मतेची भावना प्रत्यक्ष अनुभवता आली. विविध भाषा, संस्कृती, परंपरा आणि विचारसरणी असूनही आपण सर्व एकच देशाचे नागरिक आहोत, ही जाणीव अधिक दृढ झाली. आणि हे परेड २०२५ मध्ये सहभागी होणे हा माझ्या एन.सी.सी. प्रवासातील सर्वोच्च गौरवाचा आणि अविस्मरणीय क्षण ठरला. त्या परेडमध्ये सहभागी होताना अभिमान, आत्मविश्वास आणि देशभक्तीची भावना मनात भरून राहिली.

एन.सी.सी. मुळे समाजाकडे पाहण्याची माझी दृष्टी बदलली. स्वयंसेवा, शिबिरे आणि सामाजिक उपक्रमांमधून समाजासाठी काहीतरी करण्याची भावना निर्माण झाली. देशसेवा ही केवळ सीमारेषेवरच नसते तर ती दैनंदिन जीवनात प्रामाणिकपणे कर्तव्य पार पाडण्यातही असते, हे एन.सी.सी. ने मला शिकविले.

'बेस्ट डीसिप्लीन कॅडेट' म्हणून सन्मान होणे हा माझ्या मेहनतीचा, प्रामाणिकपणाचा आणि एन.सी.सी. प्रशिक्षणाचा सन्मान होता. हा सन्मान केवळ एक पुरस्कार नव्हता तर माझ्यावर टाकलेली जबाबदारी होती, कायम त्याप्रमाणे वर्तन ठेवण्याची.

आज मी जेव्हा मागे वळून पाहते तेव्हा प्रत्येक टप्प्यासाठी एन.सी.सी. चा मोठा वाटा आहे. एन.सी.सी. मुळे मला आत्मविश्वास, धाडस, आणि स्पष्टवक्तेपणा मिळाला. भविष्यात कोणतेही आव्हान आले तरी मी एन.सी.सी. कॅडेट होते ही ओळख मला नेहमी साथ देत राहील. आज एन.सी.सी. मधून एक कॅडेट म्हणून बाहेर पडताना मागे वळून पाहते तेव्हा जाणवते की एन.सी.सी.ने मला केवळ एक ओळख दिली नाही, तर आयुष्याला एक दिशा दिली आहे.

NCC taught me to lead, Not to follow blindly It taught me discipline, dedication and devotion towards the Nation. हा प्रवास इथे संपला असला तरी एन.सी.सी. ने मला दिलेले संस्कार मूल्ये आणि आत्मविश्वास आयुष्यभर माझ्यासोबत राहतील.

NCC is not a part of my life, NCC is My Way of life.

कृत्रिम बुद्धिमतेच्या माध्यमातून मराठी भाषेत गुणवत्तापूर्ण शिक्षण

सौ. अनुराधा प्रशांत मुंडेकर
एम. ए. भाग १

शिक्षण हे व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासाचे तसेच राष्ट्रनिर्मितीचे सर्वात प्रभावी साधन मानले जाते. बदलत्या काळानुसार शिक्षणाच्या पद्धती, साधने आणि उद्दिष्टे सातत्याने परिवर्तित होत आले आहेत. आज आपण तंत्रज्ञानाच्या युगात प्रवेश केला असून, कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence- AI) ही संकल्पना शिक्षण क्षेत्रात क्रांतिकारी बदल घडवून आणत आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० मध्ये मातृभाषा व स्थानिक भाषांमधून शिक्षण देण्यावर विशेष भर देण्यात आला आहे. या पार्श्वभूमीवर, मराठी भाषेत गुणवत्तापूर्ण शिक्षण देण्यासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा वापर ही काळाची गरज बनली आहे.

भारतातील शिक्षणाची सद्यस्थिती

भारतामध्ये कोट्यवधी विद्यार्थी विविध सामाजिक, आर्थिक व भाषिक पार्श्वभूमीतून शिक्षण घेत आहेत. PARAKH व ASER सारख्या राष्ट्रीय स्तरावरील मूल्यमापन अहवालांमधून असे दिसून येते की, अनेक विद्यार्थी इयत्तेनुसार अपेक्षित वाचन, लेखन व गणिती कौशल्ये आत्मसात करण्यात मागे आहेत. विशेषतः ग्रामीण, आदिवासी व वंचित समाजातून येणाऱ्या घटकांतील विद्यार्थ्यांमध्ये ही समस्या अधिक तीव्र आहे. मराठी माध्यमातील शाळांमध्ये दर्जेदार शैक्षणिक साहित्याचा अभाव, शिक्षकांवरील अतिरिक्त प्रशासकीय ताण, वर्गातील मर्यादित उपलब्धता आणि वैयक्तिक मार्गदर्शनाचा अभाव ही मोठी आव्हाने आहेत. या समस्यांवर प्रभावी उपाय शोधताना कृत्रिम बुद्धिमत्तेकडे एक आशादायक पर्याय म्हणून पाहिले जात आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता : संकल्पना व महत्त्व

कृत्रिम बुद्धिमत्ता म्हणजे संगणक प्रणालींना मानवी मेंदूप्रमाणे विचार करणे, शिकणे, विश्लेषण करणे व निर्णय घेणे सक्षम बनवणारे तंत्रज्ञान होय. शिक्षण क्षेत्रात AI चा वापर केवळ माहिती देण्यापुरता मर्यादित नसून, शिकण्याची प्रक्रिया अधिक वैयक्तिक, सुलभ आणि परिणामकारक बनवण्यासाठी केला जातो. मराठी भाषेत AI चा योग्य वापर केल्यास शिक्षणातील भाषिक अडथळे कमी होऊन गुणवत्तापूर्ण शिक्षण सर्वांपर्यंत पोहोचू शकते.

मराठी भाषेत वैयक्तिक शिक्षणासाठी AI

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा सर्वात मोठा लाभ म्हणजे वैयक्तिक शिक्षणाची सुविधा. पारंपरिक शिक्षणपद्धतीत सर्व विद्यार्थ्यांना समान गतीने शिकवले जाते, परंतु प्रत्येक विद्यार्थ्याची क्षमता, गती व शिकण्याची शैली वेगळी असते. AI आधारित शिक्षण प्रणाली विद्यार्थ्यांच्या उत्तरांचे व प्रगतीचे विश्लेषण करून त्यांच्या पातळीनुसार शिकवणी अनुकूल करू शकतात. मराठी भाषेत AI मुळे विद्यार्थ्यांना समजेल अशा सोप्या भाषेत संकल्पना स्पष्ट करता, उदाहरणे देता आणि आवश्यक तेथे पुनरावृत्ती करता येते. अध्ययन-आधारित शिकवणीमुळे मागे पडलेल्या तसेच पहिल्या पिढीतील शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना मोठा फायदा होतो.

शिक्षकांसाठी AI : सहाय्यकाची भूमिका

AI म्हणजे शिक्षकांचा पर्याय नसून तो शिक्षकांचा सक्षम सहाय्यक आहे. भारतातील अनेक शाळांमध्ये शिक्षकसंख्या अपुरी असून, शिक्षकांना प्रशासकीय कामकाजावर मोठा वेळ खर्च करावा लागतो. AI च्या सहाय्याने पाठनियोजन तयार करणे, गृहपाठ व चाचण्यांचे मूल्यमापन करणे, विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचे विश्लेषण करणे आणि विविध स्तरांच्या विद्यार्थ्यांसाठी शैक्षणिक कृती सुचवणे शक्य होते. मराठी माध्यमातील शिक्षकांना अशा AI साधनांचा वापर केल्यास त्यांचा वेळ वाचून तो प्रत्यक्ष अध्यापनासाठी वापरता येतो आणि अध्यापनाची गुणवत्ता वाढते.

मूल्यमापन व अभिप्रायात AI चे योगदान

पारंपरिक शिक्षणपद्धतीत मूल्यमापन बहुतेक वेळा

तात्विक मानसशास्त्रीय केले जातो, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना अडचणी उचित लक्षात येतात. AI आधारित मूल्यमापन प्रणाली मदत करतात व तात्काळ अभिप्राय देऊ शकतात. मराठी माध्यमाच्या मूल्यमापनासाठी आवश्यक ओळखण्याच्या तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांचा प्रश्न समजून घेणे, उत्तर, गती व कमकुवत ठिकाणांचा शोध घेतो. यामुळे शिक्षकांना वेळेवर योग्य हस्तक्षेप करता येतो आणि विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणातील तफावत कमी करता येते.

सर्वसमावेशक शिक्षणासाठी मराठी AI साधने

कृत्रिम बुद्धिमत्ता शिक्षण अधिक सर्वसमावेशक बनवते. अपंगत्व असलेल्या, शिकण्यात अडचणी असलेल्या किंवा सामाजिकदृष्ट्या वंचित विद्यार्थ्यांसाठी मराठी भाषेतील AI आधारित सहाय्यकारी साधने अत्यंत उपयुक्त ठरतात. चित्रे, बोल, श्राव्य-दृश्य उपक्रम, आवाज आधारित सूचना आणि वैयक्तिक गतीनुसार शिकणे यांमुळे अशा विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढतो आणि शिक्षणप्रक्रियेत त्यांचा प्रभावी समावेश होतो. त्यामुळे सर्वांसाठी शिक्षण ही संकल्पना प्रत्यक्षात साकार होऊ शकते.

ग्रामीण भाग आणि डिजिटल दरी

भारतामध्ये अजूनही डिजिटल दरी ही एक मोठी समस्या आहे. ग्रामीण व आदिवासी भागांमध्ये इंटरनेट, वीज व उपकरणांची उपलब्धता मर्यादित आहे. यामुळे AI आधारित शिक्षण केवळ शहरांच्या भागापुरते सुविधांवर अवलंबून राहू शकत नाही. मोबाईल फोनच्या माध्यमातून कमी इंटरनेट किंवा ऑफलाइन पद्धतीने चालणारी मराठी साधने विकसित करणे अधिक महत्त्वाचे ठरते. समुदायातील शिक्षण केंद्रे, शाळा व ग्रामपंचायत पातळीवर तंत्रज्ञानाची सुविधा उपलब्ध करून दिल्यास ही दरी कमी करता येऊ शकते.

जबाबदारी आणि नैतिक AI वापर

AI चा वापर करताना नैतिकता व जबाबदारी अत्यंत महत्त्वाची आहे. विद्यार्थ्यांचा वैयक्तिक डेटा सुरक्षित ठेवणे, भाषिक व सांस्कृतिक पक्षपात टाळणे आणि शिक्षक-केंद्रित दृष्टिकोन स्वीकारणे आवश्यक आहे. AI प्रणाली मार्गदर्शक, विश्वासार्ह आणि शैक्षणिक उद्दिष्टांशी सुसंगत असाव्यात. योग्य धोरणे, प्रशिक्षण आणि नियमन यामुळेच AI चा प्रभावी व सुरक्षित वापर शक्य आहे.

मराठी भाषेत गुणवत्तापूर्ण शिक्षण देण्यासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही एक महत्त्वाची आणि परिवर्तनकारी संधी आहे. योग्य धोरण, स्थानिक भाषेतील दर्जेदार शैक्षणिक साहित्य, शिक्षक प्रशिक्षण आणि जबाबदार AI वापर यांच्या समन्वयातून शिक्षण अधिक सुलभ, समतापूर्ण आणि परिणामकारक बनू शकते. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० च्या उद्दिष्टांनुसार, मराठी भाषा आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता यांचा संगम हा भविष्यातील गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा नवा मार्ग ठरू शकतो, आणि त्यातून प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या प्रगतीला भक्कम पाया घालता येऊ शकतो.

भविष्यात AI चा प्रभाव अधिक व्यापक होईल. आभासी वास्तव (VR) आणि संवर्धित वास्तव (AR) यांच्या साहाय्याने विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष अनुभवासारखे शिक्षण मिळेल. करिअर मार्गदर्शनासाठी AI प्रणाली विद्यार्थ्यांच्या आवडी आणि क्षमतांनुसार योग्य दिशा सुचवेल. शिक्षण अधिक कौशल्याधारित, व्यवहारकेंद्रित आणि वास्तविक बनेल.

एकूणच, शैक्षणिक क्षेत्रात कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही परिवर्तनाची नवी दिशा आहे. ती शिक्षणाला गती, सुलभता आणि परिणामकारकता देते. मात्र शिक्षणाचा आत्मा मानवी मूल्ये, विचारशक्ती, सर्जनशीलता आणि नैतिकता यातच आहे. मानवी बुद्धी आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता यांचा संतुलित समन्वय साधला, तरच शिक्षणाचा सर्वांगीण विकास साध्य होईल. AI हे ज्ञानाचे साधन आहे; परंतु त्या ज्ञानाला योग्य दिशा देण्याची जबाबदारी माणसाचीच आहे.

भारतीय संविधान आणि महिला सक्षमीकरण : समानतेकडून समृद्धीकडे

कु. [illegible] पाटील
बी. ए. भाग ३

स्त्री म्हणजे केवळ कुटुंबाचा आधार नाही, तर ती राष्ट्रनिर्मितीचा प्रमुख कणा आहे. भारतीय समाजाच्या प्रदीर्घ इतिहासाचे अवलोकन केले असता, महिलांच्या सामाजिक स्थानामध्ये मोठ्या प्रमाणात चढ-उतार आल्याचे दिसून येते. प्राचीन वैदिक काळात जरी स्त्रीला 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः' असे म्हणून आदराचे स्थान लाभले होते, तरीही मध्ययुगाच्या ओघात समाजव्यवस्था मात्र अनेक सामाजिक प्रथा आणि धार्मिक कर्मकांडांच्या विळख्यात अडकत गेली. या ओघामध्ये स्त्रीचे अस्तित्व चूल आणि मूल यापुरतेच मर्यादित झाले होते. मात्र, स्वातंत्र्योत्तर भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर २६ जानेवारी १९५० रोजी अमलात आलेले भारतीय संविधान हा केवळ एक कायदेशीर दस्तऐवज उरला नाही, तर तो देशातील अर्ध्या लोकसंख्येला म्हणजेच महिलांना, समान आणि स्वतंत्र नागरिक म्हणून मान्यता देणारा सामाजिक परिवर्तनाचा 'महाग्रंथ' ठरला.

संविधानाने महिला सक्षमीकरणाचा जो पाया घातला, तो आजही आपल्याला एका दीपस्तंभाप्रमाणे दिशादर्शक ठरत आहे. 'कायद्याचे राज्य, हाच खरा स्वातंत्र्याचा मार्ग' या उक्तीप्रमाणे [illegible] संविधानाने प्रत्येक स्त्रीला पुरुषांच्या बरोबरीने खांद्याला खांदा लावून उभे राहण्याची शक्ती प्रदान केली आहे. संविधानातील कलम १४ नुसार देशाच्या कायद्यासमोर प्रत्येक व्यक्ती समान मानली गेली आहे, तर कलम १५ द्वारे धर्म, वंश, जात, लिंग किंवा जन्मस्थान यावरून कोणताही भेदभाव करण्यास सक्त मनाई करण्यात आली आहे. [illegible] आपल्या लोकशाहीचा पाया अधिक मजबूत आहे. म्हणजे, स्त्रियांना शतकानुशतके मिळालेल्या दुय्यम वागणुकीतून बाहेर काढण्यासाठी संविधानाने कलम १५(३) अंतर्गत राज्याला महिलांसाठी विशेष तरतुदी करण्याचा अधिकार दिला आहे. याच 'सकारात्मक' या तरतुदीमुळे आज समाजात महिलांसाठी आरक्षण, मोफत शिक्षण आणि विशेष सरकारी योजनांचे कवच मिळाले असून, महिलांना आर्थिक व सामाजिक स्वातंत्र्य मिळवण्याचा मार्ग प्रशस्त झाला आहे.

महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी आर्थिक आणि सामाजिक दिशा ठरवणाऱ्या धोरणांच्या मार्गदर्शक तत्त्वांमध्ये अत्यंत स्पष्टपणे मांडून दिली आहे. कलम ३९ हे स्त्री आणि पुरुषांना समान कामासाठी समान वेतन देण्याचे निर्देश राज्याला देते, ज्यामुळे श्रमाचे मूल्य लिंगावर आधारित न राहता कौशल्यावर आधारित झाले आहे. समान काम, समान दाम ही केवळ घोषणा न राहता संविधानाने ती बंधनकारक केली आहे. त्याचप्रमाणे कलम ४२ नुसार कामाच्या ठिकाणी न्याय्य आणि मानवीय परिस्थिती निर्माण करणे आणि

मातृत्व लाभासाठी विशेष तरतूद करणे हे राज्यावर बंधनकारक करण्यात आले आहे. या तरतुदींमुळेच आजच्या आधुनिक युगात महिलांना आपले व्यावसायिक जीवन आणि कौटुंबिक जबाबदारी यांचा समतोल साधणे शक्य झाले आहे. केवळ हक्क देऊन संविधान थांबले नाही, तर कलम ५१-अ (ई) अंतर्गत प्रत्येक नागरिकावर हे मूलभूत कर्तव्य ठरवण्यात आले आहे की, त्याने महिलांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणणाऱ्या अनिष्ट प्रथांचा त्याग करावा. यामुळेच संविधान केवळ कायदेशीरच नव्हे, तर सामाजिक आचरणाचीही दिशा निर्माण करते.

या संविधानिक पायाभरणीवर आधारित अनेक क्रांतिकारी कायदे आणि धोरणे वेळोवेळी अस्तित्वात आली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मांडलेले 'हिंदू कोड बिल' हे महिलांना वारसा हक्क, दत्तक विधान आणि विवाहाचे स्वातंत्र्य मिळवून देणारे पहिले मोठे पाऊल होते. त्यानंतर सन १९९३ ची ७३ वी आणि ७४ वी घटनादुरुस्ती ही महिलांच्या राजकीय सक्षमीकरणातील मैलाचा दगड ठरली, ज्याद्वारे पंचायत राज आणि नगरपालिकांमध्ये महिलांना आरक्षण मिळून स्थानिक नेतृत्वाची दारे खुली झाली. ज्या हातांनी पाळणा हलवला, तेच हात आता गावचा कारभार चालवत आहेत हे चित्र आज आपण सर्वत्र पाहतो. अलीकडील 'नारी शक्ती वंदन अधिनियम २०२३' हे राष्ट्रीय राजकीय सक्षमीकरणाचे एक ऐतिहासिक पाऊल आहे, ज्याने विधानसभा

आणि लोकशाहीत महिलांच्या सहभागासाठी नवी दारे उघडली आहेत. याशिवाय कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंधक कायदा, हिंदू वारसाहक्क अधिनियमातील मालमत्तेचे समान अधिकार आणि कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक छळाविरोधी कायद्यांनी महिलांना कौटुंबिक आणि व्यावसायिक स्तरावर सुरक्षिततेची हमी दिली आहे.

संविधानाने दिलेला हा भक्कम आधार असूनही, आज पितृसत्ताक मानसिकता, हुंडा प्रथा आणि सामाजिक कुप्रथांशी आव्हाने आजही कायम आहेत. संविधानाने दिलेली समानता जेव्हा समुदायांमध्ये वास्तविक रुजावी असेल, तेव्हा केवळ कायदे पुरेसे नसतात, तर लोकांच्या विचारसरणीत बदल होणे आवश्यक असते. एक पुरुष शिकला तर एक व्यक्ती शिकते, पण एक मुलगी शिकली तर संपूर्ण कुटुंब शिकते हा विचार सक्षमीकरणाचा मुख्य आधार आहे. आर्थिक स्वावलंबन हा समृद्धीकडे जाण्याचा सर्वात मोठा टप्पा आहे. जेव्हा स्त्री आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होते, तेव्हा ती कुटुंबाच्या आणि समाजाच्या विकासामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावते. आज महिला केवळ गृहिणी नाहीत, तर त्या वैमानिक, संशोधक, उद्योजिका आणि राजकारणी सक्षम आहेत. ही समृद्धी संविधानाने दिलेल्या समान संधींचे फलित आहे.

खरे सक्षमीकरण तेव्हाच साध्य होईल, जेव्हा संविधानातील कलमे केवळ पुस्तकात न राहता समाजाच्या मनोवृत्तीत उतरतील. त्यासाठी शैक्षणिक स्तरावर लिंग समानतेचे संस्कार रुजविणे आणि कायद्याची कठोर अंमलबजावणी करणे ही काळाची गरज आहे. 'नारी शक्ती हीच राष्ट्राची शक्ती' हे घोषवाक्य जोपर्यंत प्रत्यक्षात आणले जात नाही हे लक्षात घेतले पाहिजे की, महिला सक्षमीकरणाचा हा लढा केवळ स्त्रियांचा नसून तो संपूर्ण देशाच्या समृद्धीचा लढा आहे. आजची नारी स्वतःच्या आत्मविश्वासाच्या जोरावर प्रत्येक क्षेत्रात उंच भरारी घेत आहे. तिने आता मागे न राहता आपल्या आत्मविश्वासाचे पंख पसरून गगनाला गवसणी घातली पाहिजे. जेव्हा देशाची अर्धी लोकसंख्या पूर्ण क्षमतेने आणि सन्मानाने विकसित होईल, तेव्हाच भारत हा खऱ्या अर्थाने एक विकसित, न्याय्य आणि समृद्ध लोकशाही राष्ट्र म्हणून जगाच्या क्षितिजावर विराजमान होईल. संविधानाने दिलेली ही समानतेची मशाल अधिक तेजाने पेटवत समृद्ध भारताचे स्वप्न पूर्ण करणे हीच काळाची खरी गरज आहे.

महिला सक्षमीकरणाचा हा प्रवास केवळ अधिकारांच्या चौकटीपुरता मर्यादित नसून तो सामाजिक मानसिकतेच्या परिवर्तनाचा एक महत्त्वाचा टप्पा आहे. संविधानाने दिलेल्या समानतेच्या संधींमुळे आज अनेक समृद्धीच्या वाटा उघडल्या गेल्या आहेत, जिथे स्त्रीचे कर्तृत्व कोणत्याही एका चौकटीपुरते मर्यादित राहिलेले नाही. खऱ्या अर्थाने सक्षमीकरण तेव्हाच पूर्णत्वास जाईल जेव्हा समाजातील शेवटच्या स्तरातील महिलेलाही संविधानाने दिलेल्या हक्कांची आणि संधींची जाणीव होईल. नारी ही नात्यांची व केवळ घरातल्या चौकटीपुरती मर्यादित नसून, तिला एक माणूस म्हणून, स्वतःचे निर्णय घेण्याची आणि ती पूर्ण करण्याची मुभा असायला हवी, 'ती' म्हणून स्वीकारणे, हीच संविधानाला अपेक्षित असलेली खरी लोकशाही आहे. आजची भारतीय नारी ही केवळ कौटुंबिक जबाबदारीतच गुंतलेली नाही, तर ती राष्ट्रनिर्मितीच्या प्रक्रियेतील एक अविभाज्य आणि निर्णायक घटक म्हणून भासित आहे. जेव्हा आपण एका स्त्रीला शिक्षित आणि स्वावलंबी बनवतो, तेव्हा आपण केवळ एका व्यक्तीला सक्षम करत नसून, संपूर्ण समाजाच्या विकासाचा पाया रचत असतो.

समृद्धीचा हा मार्ग प्रत्येक क्षेत्रात आजपर्यंतच्या पितृसत्ताक विचारांच्या भिंती ओलांडून सहअस्तित्वाचा आणि सहकार्याचा विचार रुजवला जाईल. स्त्रीच्या हक्काचे संरक्षण ही भावना जेव्हा प्रत्येक घरातून उमटेल, तेव्हाच खऱ्या अर्थाने सर्वांगीण परिवर्तनाची अंमलबजावणी होईल. आज सीमेवर शत्रूशी दोन हात करणारी सैनिक असो किंवा अवकाश संशोधनात भरारी घेणारी वैज्ञानिक, प्रत्येक क्षेत्रात कर्तृत्व गाजवणारी महिला पाहता येते, या सर्वांच्या यशामागे संविधानाने दिलेला 'समानतेचा विश्वास' उभा आहे. हा विश्वास अधिक दृढ करणे आणि स्त्रियांना भयमुक्त, सुरक्षित आणि सन्मानजनक वातावरण उपलब्ध करून देणे ही केवळ शासनाची जबाबदारी नसून ती प्रत्येक नागरिकाची नैतिक बांधिलकी आहे. जोपर्यंत समानतेची ही मशाल प्रत्येक घरात पेटत राहील, तोपर्यंत भारताच्या प्रगतीचा रथ कोणीही रोखू शकणार नाही.

शेवटी, महिला सक्षमीकरण हा केवळ स्त्रियांच्या प्रगतीचा विषय नसून तो संपूर्ण मानवजातीच्या आणि राष्ट्राच्या सर्वांगीण विकासाचा केंद्रबिंदू आहे. स्त्रीने आता केवळ परिस्थितीशी जुळवून न घेता स्वतःच्या आत्मविश्वासाच्या बळावर यशाची नवनवीन शिखरे पादाक्रांत केली पाहिजेत. जेव्हा देशाची ही अर्धी लोकसंख्या पूर्ण क्षमतेने, निर्भयपणे आणि सन्मानाने आपली भूमिका बजावेल, तेव्हाच भारत हा खऱ्या अर्थाने एक विकसित, न्याय्य आणि समृद्ध लोकशाही राष्ट्र म्हणून जगाच्या क्षितिजावर विराजमान होईल. संविधानाने दिलेली समानतेची ही शिदोरी घेऊन समृद्धीकडे जाणारा हा प्रवास अखंड अधिक सुरू राहो हीच या निमित्ताने खरी अपेक्षा आहे. 'समानतेकडून समृद्धीकडे' जाणारी ही वाटचाल म्हणजे केवळ स्त्रियांचा विजय नसून तो भारतीय लोकशाहीचा आणि मानवी मूल्यांचा सर्वात मोठा विजय ठरेल.

ग्रंथपाल : वाचन संस्कृतीचा संवर्धक

कराड नगरपालिका ग्रंथालयाचे ग्रंथपाल श्री. महेंद्र लोखंडे यांची घेतलेली मुलाखत

कु. [illegible] पवार
एम. ए. भाग २

मी: कृष्णा कोयनेच्या पवित्र प्रीतिसंगमावर वसलेल्या कराड या पुरातन ऐतिहासिक नगरपालिकेच्या प्रसिद्ध असलेल्या नगर वाचनालयाचे आपण ग्रंथपाल आहात. वाचनालयामधील महत्त्वपूर्ण जबाबदारी आपण पार पाडत आहात. तर आपण सर्वप्रथम आपला परिचय थोडक्यात सांगा.

ग्रंथपाल: मी महेंद्र [illegible] लोखंडे, माझे शिक्षण एम. कॉम., बी. लिब. इतके झाले असून मी ग्रंथपाल या पदावर गेली [illegible] वर्षे काम करीत आहे. या ग्रंथालयामार्फत कराड तालुक्यातील लोकांमध्ये वाचनाची चळवळ पोहोचवणे हे माझे काम आहे.

मी: सर या ग्रंथालयाची स्थापना कधी झाली आहे? ग्रंथालय स्थापनेची पार्श्वभूमी सांगता येईल का?

ग्रंथपाल: महाराष्ट्रात १८४८ साली [illegible] आणि त्यानंतर पुढे ग्रंथालय चळवळ महाराष्ट्रात सुरू झाली. कराडमध्ये [illegible] सुरू होता. १८५५ साली [illegible] हा कारभार आपल्या ताब्यात घेतला आणि ५ नोव्हेंबर १८५५ रोजी कराड नगरपालिकेची स्थापना करण्यात आली. या नगरपालिकेने सन १८५७ साली ग्रंथालयाची स्थापना करण्यात आली. तेव्हा पासून हे ग्रंथालय सुरू आहे.

मी: आपले ग्रंथालय खूप जुने आहे. त्यामध्ये ग्रंथांची संख्या ही खूप मोठी असेल ना?

ग्रंथपाल: होय, ग्रंथालयामध्ये ग्रंथांची संख्या तर मोठी आहेच. पण आता येथे ग्रंथालयात १,५२,८१५ इतके ग्रंथ उपलब्ध आहेत.

मी: ग्रंथालयात केवळ मराठी भाषेचे ग्रंथ आहेत का? की आपल्या देशातील इतर भाषांतील ग्रंथ ही उपलब्ध आहेत?

ग्रंथपाल: आपल्याकडे प्रामुख्याने वाचक मराठीचे असल्यामुळे अधिक संख्येतील ग्रंथ मराठी भाषेतील आहेत. परंतु मराठी सोबतच हिंदी, इंग्रजी, उर्दू, कन्नड, गुजराती या भाषेतील ग्रंथ ही आम्ही वाचकांसाठी उपलब्ध केले आहेत. काही गुजराती आणि कन्नड भाषिक सभासद आमच्याकडे आहेत. त्यांच्याही सोयीसाठी आम्ही ग्रंथ उपलब्ध करून देतो.

मी: आपल्याकडे कोणकोणत्या स्वरूपाची पुस्तके उपलब्ध आहेत?

ग्रंथपाल: आमच्या ग्रंथालयामध्ये चरित्र, आत्मचरित्र, कथा, कादंबरी, नाटक, वैचारिक ग्रंथ, धार्मिक, कविता संग्रह, संदर्भात्मक ग्रंथ, [illegible], [illegible] ग्रंथ, विश्वकोश [illegible] मासिके, दिवाळी अंक अशा स्वरूपाचे ग्रंथ उपलब्ध आहेत.

मी: आपल्याकडे काही दुर्मिळ जुने ग्रंथ आहेत का?

ग्रंथपाल: आपले ग्रंथालय स्थापनेपासून [illegible] लोकांच्या सेवेसाठी काम करत आहे. त्यामुळे आमच्याकडे बरेच जुने दुर्मिळ पोथी आणखी उपलब्ध आहेत. त्याची मोठी यादी देता येईल, पण त्यातले थोडके ग्रंथ सांगतो. लोकमान्य टिळकांचे केसरीतील लेख निबंधमाला (१९१७), धर्मसिंधू [illegible] (१९१७), [illegible] ज्योतिष (१९१८), [illegible] (१९२०), हिंदुस्थानचे वर्णन, मराठ्यांचा इतिहास व ब्रिटिश राज्यव्यवस्था (१८६०), [illegible] (१८८९), आत्मवृत्त (१९५३), [illegible] मोहीम (१९१४), [illegible] (१८६०) हे दुर्मिळ ग्रंथ आमच्या ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध आहेत.

मी: ग्रंथांबरोबर काही नियतकालिके आपल्या ग्रंथालयात आहेत काय?

ग्रंथपाल: होय, ग्रंथांच्या सोबतच वाचकांच्या सोयीसाठी ग्रंथालयामध्ये नियतकालिक विभाग आहे. त्यामध्ये ३५९ नियतकालिके आजपर्यंत उपलब्ध आहेत. विद्यार्थ्यांसाठी नियतकालिकांचे काही वाचक ही आमच्याकडे आहेत.

मी: आपले ग्रंथालय नियतकालिके आणि ग्रंथ संख्या यांनी समृद्ध तर आहे. या ग्रंथालयामध्ये वाचकांची संख्या खूप मोठी असेल?

ग्रंथपाल: आमच्या ग्रंथालयामध्ये आजपर्यंत ४९,७०० नोंदणीकृत सभासद आहेत.

मी: 'अ' वर्ग सभासद 'ब' वर्ग सभासद अशी काही विभागणी सभासदांच्या मध्ये आहे काय?

ग्रंथपाल: होय, 'अ' वर्ग व 'ब' वर्ग सभासद संख्या आहे. यामध्ये 'अ' वर्ग सभासद १८२ आहेत आणि ब वर्ग सभासद ४३४८ आहेत. [illegible] सभासद २९६ आणि [illegible] विभागाचे सभासद ५२६ आहेत.

मी: वाचकांच्या सोयीसाठी आपण ग्रंथालयामध्ये कोण-कोणते विभाग तयार केले आहेत?

ग्रंथपाल: वाचकांसाठी आम्ही विविध विभाग केलेत. त्यामध्ये

सुसज्ज वाचन विभाग, बाल विभाग, महिला विभाग, नवीन विद्यार्थ्यांसाठी अभ्यासिका विभाग, संदर्भ विभाग, दुर्मिळ ग्रंथ विभाग, ज्येष्ठ नागरिक विरंगुळा विभाग, दिव्यांग कल्याण विभाग, मुलांची अभ्यासिका, मुलींची अभ्यासिका, स्पर्धा परीक्षेची तयारी करणाऱ्या मुलांमुलींसाठी स्पर्धा परीक्षा विभाग असे विविध [illegible] आम्ही वाचकांच्यासाठी उपलब्ध करून दिलेली आहे.

मी: दिव्यांग मुलांसाठी कोणत्या सोयी आपल्या ग्रंथालयात आहेत?

ग्रंथपाल: आपल्या ग्रंथालयामध्ये ब्रेल लिपीतील ग्रंथ उपलब्ध आहेत. त्याचबरोबर २०२० पासून ऑडिओ लायब्ररी सुद्धा आम्ही दिव्यांग वाचकांच्यासाठी उपलब्ध करून दिली आहे.

मी: आपल्याकडे स्पर्धा परीक्षा विभाग उपलब्ध आहे या विभागातर्फे स्पर्धा परीक्षा करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना आपण सोयी उपलब्ध करून दिल्या आहेत. त्यामध्ये काही विद्यार्थ्यांना यश मिळाले आहे का?

ग्रंथपाल: भरपूर यश मिळाले आहे. आमच्या स्पर्धा परीक्षा अभ्यासिकेमधील पैकी जवळपास ११२ विद्यार्थ्यांना विविध स्पर्धा परीक्षांमध्ये यश प्राप्त झाले आहे. विविध पदांवरील शासकीय नोकरी मिळाली आहे. त्याचा खूप आनंद होतो.

मी: छान! वाचकांना इतक्या सोयी उपलब्ध करून देण्यामागे नेमका आपला उद्देश काय आहे?

ग्रंथपाल: उद्देश म्हणाल तर प्रत्येक समाजातील वाचकांची वाचनाची सवय वाढावी आणि वाचनाची आवड जपावी. सर्व वाचकांना वाचनासाठी हव्या असलेल्या सर्व प्रकारचे ग्रंथ उपलब्ध व्हावे या सोयींसाठी असे विभाग उपलब्ध केले आहेत. वाचकदेवो भव [illegible] हा आमचा ब्रीद आहे. [illegible] ग्रंथ उपलब्ध झाला तर त्याचा वेळ वाचतो. वाचन वेळ हा अमूल्य असतो. तो वाचवणे खूप गरजेचे आहे. या उद्देशाने आम्ही विविध विभाग केलेले आहेत.

मी: ग्रंथालयामध्ये सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून कोणत्या सोयी उपलब्ध आहेत?

ग्रंथपाल: आम्ही सुरक्षिततेकडे अधिक बारकाईने पाहतो. या ग्रंथालयामध्ये सर्व विभागांमध्ये सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरे बसवले आहेत. आमच्याकडे २८ कॅमेरे उपलब्ध आहेत. सर्व कॅमेरे सुस्थितीत आहेत. वाचकांनी ग्रंथालयात प्रवेश केल्यापासून तो बाहेर जाईपर्यंत तो कुठे जातो, काय करतो, त्याच्यावर वाचकांच्या नजर ठेवण्यासाठी प्रत्येक ठिकाणी हे कॅमेरे बसविण्यात आलेले आहेत.

मी: ग्रंथालयाच्या व्यवस्थापनासाठी आपण कोणती पद्धत वापरता?

ग्रंथपाल: ग्रंथालयाच्या व्यवस्थापनासाठी ड्युई दशांश पद्धती आणि ए. एल. कॅटलॉग कोड पद्धती या पद्धतीचा वापर करून तालिकीकरण केले जाते.

मी: आपल्या ग्रंथालयातील कोणते महत्त्वपूर्ण उपक्रम राबवले जात आहेत?

ग्रंथपाल: आपल्याकडे विविध उपक्रम राबवले जातात. त्यामधील महत्त्वपूर्ण म्हणजे १९३२ पासून अखंडपणाने 'शारदीय व्याख्यानमाला' नवरात्रीच्या कालावधीमध्ये नऊ दिवस असते. त्यामध्ये महाराष्ट्रातील विविध क्षेत्र सामाजिक, शैक्षणिक, वैद्यकीय, संशोधन क्षेत्रामध्ये काम करणाऱ्या व्यक्तींच्या व्याख्यानांचे आयोजन करण्यात येते. ९१ वर्षे अखंडपणाने ही व्याख्यानमाला सुरू आहे. त्याचबरोबर २५ नोव्हेंबर १९७२ पासून कै. यशवंतराव चव्हाण पुण्यतिथी निमित्त 'यशवंतराव चव्हाण' व्याख्यानमाला सुरू आहे. त्याचबरोबर [illegible] 'वाचन प्रेरणा दिन'चे आयोजन ही ग्रंथालयाच्या वतीने करण्यात येते.

मी: शारदीय व्याख्यानमालेमध्ये आजपर्यंत व्याख्यान दिलेल्या काही व्याख्यात्यांची नावे सांगता येतील का? म्हणजे व्याख्यानमालेचे महत्त्व समजेल.

ग्रंथपाल: आपल्याकडे आजपर्यंत महाराष्ट्रातील नामवंत व्यक्ती, बाबासाहेब पुरंदरे, प्रा. शिवाजीराव भोसले, विजय तेंडुलकर, मृणाल गोरे, [illegible], गंगाधर गाडगीळ, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], इत्यादी पासून ते आत्ताचे [illegible] इत्यादी महान व्यक्तींनी व्याख्याने या व्याख्यानमालेत झालेली आहेत. यावरून ही व्याख्यानमाला किती महत्त्वाची आहे हे समजते. [illegible] महाराष्ट्रातील जुनी व सर्वात मोठ्या लोकांचे प्रबोधन करणारी ही एकमेव व्याख्यानमाला आहे.

मी: इतकी जुनी प्रसिद्ध व्याख्यानमाला आणि या व्याख्यानमालेमध्ये व्याख्यान देण्यासाठी आलेले हे मान्यवर व्याख्याते हे पाहिले तर [illegible] यांच्या व्याख्यानांचे काही ग्रंथ प्रकाशित केले आहेत का?

ग्रंथपाल: होय, ग्रंथालयाच्या मागील पिढीला या व्याख्यानांच्या व्याख्यानांचा लाभ होण्यासाठी आम्ही आत्तापर्यंत १३ पुस्तके या व्याख्यानांची प्रकाशित केलेली आहेत.

मी: या ग्रंथालयाने आजपर्यंत आदर्शवत असे काम केले आहे. त्याची दखल घेऊन आपल्याला काही पुरस्कार मिळाले आहेत का?

ग्रंथपाल: होय, अनेक पुरस्कार मिळाले त्यामध्ये १९७१ आणि १९८८ सालचा महाराष्ट्र शासनाचा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

पुरस्कार हा मला महत्त्वपूर्ण वाटतो.

मी: मानवी जीवनामध्ये वाचन हे खूप महत्त्वाचे आहे. वाचन जीवनाचे महत्त्व सांगताना काय म्हणता येईल?

ग्रंथपाल: वाचनाचे महत्त्व खूप मोठे आहे. वाचनामुळे आपले ज्ञान वाढते, विचारशक्ती विकसित होते आणि जगाविषयी अनुभव मिळतो. वाचन केल्याने माणसाची कल्पनाशक्ती विस्तारते आणि वेगवेगळ्या विचारसरणी, संस्कृती व अनुभवांची ओळख होते. चांगली पुस्तके वाचल्यामुळे चारित्र्य घडते, मूल्य संस्कार होतात आणि निर्णय क्षमता सुधारते. 'पुस्तक हे मस्तक घडवते आणि घडवलेले मस्तक कोणापुढे नतमस्तक होत नाही' असे म्हणतात हे सर्व वाचनामुळेच घडते. त्यामुळे मानवी जीवन सुसंस्कृत बनवण्यासाठी वाचन खूप महत्त्वाचे आहे.

मी: सध्या लोक म्हणतात वाचकांची संख्या कमी झाली आहे किंवा ग्रंथालयात जाणाऱ्यांची संख्या खूप कमी आहे याबद्दल आपले मत काय आहे?

ग्रंथपाल: बरोबर आहे... सध्या ग्रंथालयात वाचकांचे येण्याचे प्रमाण कमी झाले आहे.

मी: या पाठीमागील नेमकी कारणे कोणती हे आपल्याला सांगता येतील का?

ग्रंथपाल: सध्या डिजिटल तंत्रज्ञानाचे युग आहे. डिजिटल माध्यमातून पुस्तके उपलब्ध आहेत त्यामुळे काही वाचक या माध्यमांचा वापर करून वाचन करतात. तसेच सध्या अनेक पुस्तके ऑनलाइन उपलब्ध होत असल्याने त्यामुळे काही वाचक ऑनलाईन पुस्तके वाचतात किंवा ऑनलाईन पुस्तके मागून घरी सुद्धा वाचणारे यांचे प्रमाण मोठे आहे. काही वाचकांना धकाधकीच्या जीवनात ग्रंथालयात येण्यासाठी वेळ नाही त्यामुळे वाचक संख्या कमी झाली आहे असे वाटते. याशिवाय सध्या मोबाईलच्या युगामध्ये मनोरंजनाची साधने वाढली आहेत त्यामुळे वाचक संख्या घटलेली दिसून येते.

मी: डिजिटल माध्यमातील वाचनाबद्दल आपले काय मत आहे?

ग्रंथपाल : डिजिटल माध्यमातील वाचन हा सध्या काळातील [illegible] आहे. परंतु मी इथे एक गोष्ट सांगू इच्छितो की, डिजिटल माध्यमातील वाचनापेक्षा पुस्तक हातात घेऊन वाचणे खूप परिणामकारक आणि आनंददायी ठरते असे वाटते. डिजिटल माध्यमातून आपले अवधान केंद्रित करता येत नाही. मोबाईल स्क्रीनवर जास्त वेळ वाचल्यामुळे डोळ्यांवर ताण निर्माण होतो आणि डोळ्यांवर विपरीत परिणाम ही होतो. अशा वाचनाने काही वेळानंतर आपल्याला वाचनातील आनंद कमी होतो. पुस्तक वाचनाकडे वाचकाचा कल नाही अशी आपली मनोवस्था तयार होते. त्यासाठी हातात ग्रंथ घेऊन त्याचा स्पर्श अनुभवत एकेक पान उलगडत वाचणे मनापासून, मुक्तपणे वाचताना त्यातून पुस्तक वाचण्याचा आनंद हा वेगळाच आहे. त्यामुळे ग्रंथ हातात घेऊन वाचल्याने अवधान एकाग्र होते. जे वाचतोय त्याचा अर्थ हे पूर्णपणे लक्षात राहते आणि आपल्या मन पटलावर त्याचे प्रतिबिंब उमटते. तुम्ही स्वतः प्रयोग करून पाहिला तर या गोष्टी लक्षात येतील. एखादा ग्रंथ तुम्ही ऑनलाईन वाचा. त्यानंतर तोच ग्रंथ तुम्ही हातात घेऊन वाचला तर तुम्हाला हातात घेऊन वाचलेल्या ग्रंथाची वेगळी अनुभूती येईल.

मी: वाचनासाठी ग्रंथालयाची आवश्यकता आहे. ग्रंथालयाचे महत्त्व कशाप्रकारे अधोरेखित करता येईल?

ग्रंथपाल: ग्रंथालयाचे महत्त्व समाजाच्या बौद्धिक व सांस्कृतिक विकासासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. ग्रंथालय हे ज्ञानाचे भांडार असून ते वाचकांना विविध विषयांवरील पुस्तके, मासिके, वर्तमानपत्रे व संदर्भ साहित्य उपलब्ध करून देते. ग्रंथालयामुळे वाचनाची गोडी लागते. ज्ञान मिळविल्यामुळे व्यक्तिमत्त्व विकसित होते. विद्यार्थी, शिक्षक, संशोधक यांच्यासह सर्वांसाठी ग्रंथालय हे अभ्यासाचे स्रोत व ज्ञानाचे शिखर आहे. येथे मिळणाऱ्या पुस्तकांमुळे विचारशक्ती, कल्पनाशक्ती आणि व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होतो. 'ग्रंथालय म्हणजे चालते बोलते विद्यापीठ' म्हटले जाते. या विद्यापीठांमधून जो येतो त्याचे जीवन समृद्ध करते त्याचे विचार समृद्ध बनतात. त्यातून व्यक्तिमत्त्वाला योग्य दिशा मिळते त्यामुळे अधिकाधिक लोकांनी वाचनासाठी ग्रंथालयाचा वापर करावा व आपले व्यक्तिमत्त्व ज्ञानाने, समृद्ध, सुसंस्कारित बनवावे.

मी: आपण आपल्या बहुमूल्य वेळेतील वेळ मुलाखतीसाठी दिला त्याबद्दल मी आपली आभारी आहे.

ग्रंथपाल: धन्यवाद ......

सहकार आणि विकसित भारत : एक चिंतन

कु. समृद्धी संभाजी शिंगारे
बी.ए. भाग २

प्रस्तावना

सहकार ही एक जुनी कल्याणकारी बहुआयामी संकल्पना आहे. ज्यातील अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्थेत आजवरच्या सहकाराचे योगदान महत्त्वपूर्ण असल्याचे दिसून येते. म्हणूनच संयुक्त राष्ट्रांनी २०२५ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय सहकार वर्ष म्हणून घोषित केले. भारताला विकसित राष्ट्र बनविण्याचे स्वप्न केवळ आर्थिक वाढीपुरते मर्यादित नसून सामाजिक न्याय, समावेशक विकास, लोकशाही मूल्ये आणि शाश्वततेशी जोडलेले आहे. विकसित भारत २०४७ ही संकल्पना पाहताना आर्थिक सक्षमीकरणासोबतच सामाजिक एकात्मता, ग्रामीण विकास आणि लोकसहभागातील लोकांचा सहभाग या घटकांवर विशेष भर देण्यात येतो. या संदर्भात सहकार चळवळ ही भारताच्या विकासप्रक्रियेतील एक अत्यंत महत्त्वाची व प्रभावी यंत्रणा ठरलेली आहे. स्वयंस्फूर्त सहभाग, सामूहिक निर्णयप्रक्रिया आणि समान लाभवाटप या तत्त्वांवर आधारलेली सहकार चळवळ विकसित भारताच्या दिशेने जाणाऱ्या प्रवासासाठी उपयुक्त ठरते.

सहकाराची संकल्पना

सहकार म्हणजे समान गरजा, उद्दिष्टे आणि हितसंबंध असलेल्या व्यक्तींनी स्वेच्छेने एकत्र येऊन लोकशाही पद्धतीने चालवलेली संस्था. 'एकासाठी सर्व आणि सर्वांसाठी एक' हे सहकाराचे ब्रीदवाक्य मानले जाते. आंतरराष्ट्रीय सहकार संघटनेनुसार (ICA) सहकारांच्या प्रमुख तत्त्वांमध्ये स्वैच्छिक व खुली सदस्यता, लोकशाही नियंत्रण, सदस्यांचा आर्थिक सहभाग, स्वायत्तता, शिक्षण व प्रशिक्षण, सहकारांमधील सहकार्य आणि समाजाप्रती बांधिलकी यांचा समावेश होतो. ही तत्त्वे विकसित भारताच्या मूलभूत मूल्यांशी सुसंगत आहेत.

भारतातील सहकार चळवळीची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

भारतातील सहकार चळवळीची सुरुवात ब्रिटिश काळात झाली. १९०४ चा 'सहकारी पतपुरवठा कायदा' हा या चळवळीचा पाया मानला जातो. शेतकऱ्यांना सावकारांच्या शोषणातून मुक्त करण्यासाठी सहकारी पतसंस्था स्थापन करण्यात आल्या. स्वातंत्र्यानंतर सहकार चळवळीला घटनात्मक व धोरणात्मक पाठबळ मिळाले. पंचवार्षिक योजनांमध्ये सहकाराला ग्रामीण विकासाचे प्रभावी साधन मानले गेले. दूध उत्पादन क्षेत्रातील गुजरात राज्यातील अमूल मॉडेल, साखर कारखाने, सहकारी बँका, पतसंस्था, ग्राहक सहकारी संस्था यांनी ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला चालना दिली. विशेषतः अमूलने शेतकऱ्यांना सक्षम करून भारताला जगातील आघाडीचा दूध उत्पादक देश बनवल्याचे दिसून येते.

सहकार आणि आर्थिक विकास

विकसित भारतासाठी सक्षम अर्थव्यवस्था आवश्यक आहे. सहकार क्षेत्र आर्थिक विकासात बहुआयामी योगदान देते. आर्थिक विकास म्हणजे देशातील उत्पादनक्षमता वाढवणे, उत्पन्नात वाढ करणे, रोजगारनिर्मिती करणे, दारिद्र्य कमी करणे आणि नागरिकांच्या जीवनमानात सुधारणा घडवून आणणे. या दोन्ही संकल्पनांचा परस्पर संबंध अतूट असून सहकार हा

समावेशक, लोकशाहीवादी आणि शाश्वत आर्थिक विकासाचा प्रभावी मार्ग मानला जातो.

आर्थिक विकासासाठी भांडवल निर्मिती, संसाधनांचा योग्य वापर, तंत्रज्ञान, कुशल मनुष्यबळ आणि बाजारपेठेपर्यंत पोहोच आवश्यक असते. सहकारी संस्था या सर्व घटकांना एकत्र आणण्याचे कार्य करतात. सहकारी पतसंस्था, सहकारी बँका आणि विविध आर्थिक सहकारी संस्था ग्रामीण व शहरी भागातील सामान्य लोकांना कर्ज उपलब्ध करण्याची संधी देतात. या कर्जामुळे कमी व्याजदराने लोकांना शेती, उद्योग, व्यापार व सेवा क्षेत्रात गुंतवणूक करता येते. त्यामुळे सावकारांवरील अवलंबन कमी होऊन आर्थिक शोषण थांबते आणि आर्थिक स्थैर्य प्राप्त होते.

कृषी क्षेत्रात सहकाराचे योगदान विशेष महत्त्वाचे आहे. भारतासारख्या कृषिप्रधान देशात बहुसंख्य शेतकरी अल्पभूधारक आहेत. वैयक्तिक पातळीवर आधुनिक साधने, बियाणे, खते किंवा तंत्रज्ञान वापरणे त्यांना परवडत नाही. सहकारी संस्थांमार्फत बियाणे, खते, कीटकनाशके, सिंचन सुविधा व कृषी यंत्रसामग्री सामूहिकरीत्या उपलब्ध करून दिली जाते. यामुळे उत्पादन खर्च कमी होऊन उत्पादन आणि उत्पादकता वाढते. कृषी विस्तार सेवा, प्रशिक्षण व मार्गदर्शनामुळे शेतकऱ्यांना आधुनिक शेती पद्धती आत्मसात करता येतात.

सहकारी विपणन संस्था आणि प्रक्रिया उद्योग शेतकऱ्यांच्या आर्थिक विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. सहकारी साखर कारखाने, दूध संघ, कापूस, धान्य व फळभाजी विपणन संस्था शेतमालाला योग्य आणि स्थिर दर मिळवून देतात. साठवणूक, प्रक्रिया आणि वाहतूक सुविधा उपलब्ध झाल्यामुळे शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढते. मध्यस्थांची भूमिका कमी झाल्याने शोषण थांबते. 'अमूल' दूध सहकार चळवळ, महाराष्ट्रातील सहकारी साखर उद्योग ही याची ठळक उदाहरणे आहेत.

औद्योगिक आणि सेवा क्षेत्रातही सहकाराचे योगदान वाढत आहे. ग्राहक सहकारी संस्था, गृहनिर्माण सहकारी संस्था, कामगार सहकारी संस्था यांमुळे किफायतशीर दरात वस्तू व सेवा उपलब्ध होतात. कामगार सहकारी संस्थांमुळे कामगारांना रोजगाराची सुरक्षा, न्याय्य वेतन आणि निर्णयप्रक्रियेत सहभाग मिळतो. यामुळे सामाजिक न्याय आणि आर्थिक समता साध्य होते.

सहकारामुळे ग्रामीण भागात मोठ्या प्रमाणावर रोजगारनिर्मिती होते. प्रक्रिया उद्योग, साठवणूक केंद्रे, दुग्ध व्यवसाय, मत्स्यपालन, हातमाग, हस्तकला, वाहतूक व विपणन व्यवस्था यांमुळे स्थानिक रोजगार उपलब्ध होतात. महिला सहकारी संस्था आणि स्वयं-सहाय्यता गटांमुळे महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण होते. अल्पभूधारक शेतकरी, भूमिहीन कामगार, आदिवासी व दुर्बल घटकांना आर्थिक प्रवाहात सामावून घेऊन समावेशक विकास घडतो. सहकार चळवळ सामाजिक विकासालाही चालना देते. सहकारी संस्थांचा कारभार लोकशाही तत्त्वांवर आधारित असतो. 'एक सदस्य, एक मत' या तत्त्वामुळे समानता, पारदर्शकता आणि सहभाग वाढतो. स्थानिक नेतृत्व विकसित होते, सामाजिक ऐक्य आणि परस्पर विश्वास दृढ होतो. शिक्षण, आरोग्य, पाणीपुरवठा, स्वच्छता यांसारख्या सामाजिक उपक्रमांसाठीही सहकारी संस्थांचे योगदान दिसून येते.

सहकार चळवळीसमोर अनेक आव्हाने आहेत. काही ठिकाणी व्यवस्थापनातील अकार्यक्षमता, भ्रष्टाचार, राजकीय हस्तक्षेप, प्रशासन आणि पारदर्शकतेचा अभाव आढळतो. भांडवलाची कमतरता, तंत्रज्ञानाचा अपुरा वापर आणि कुशल मनुष्यबळाचा अभाव यामुळे काही सहकारी संस्था अडचणीत येतात. खाजगी आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेतील स्पर्धा वाढल्याने सहकारी संस्थांना टिकून राहण्यासाठी नव्या धोरणांची गरज आहे. या अडचणी दूर करण्यासाठी सहकारी संस्थांमध्ये सुशासन, व्यावसायिक व्यवस्थापन, नियमित लेखापरीक्षण आणि पारदर्शकता आवश्यक आहे. डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर, ई-मार्केटिंग, प्रशिक्षण आणि क्षमता बांधणी यावर भर दिला पाहिजे. शासनाने पोषक धोरणात्मक पाठबळ देताना सहकारी संस्थांची स्वायत्तता अबाधित ठेवणे महत्त्वाचे आहे.

सहकार हा केवळ आर्थिक विकासाचा नव्हे तर

सामाजिक न्याय, समता आणि लोकशाही मूल्यांचा आधारस्तंभ आहे. भांडवलशाही आणि केंद्रीकृत विकासाच्या पर्यायी स्वरूपात पाहता सहकार हा मानवी मूल्यांवर आधारित, समावेशक आणि शाश्वत विकासाचा प्रभावी पर्याय ठरतो. योग्य धोरणे, सक्रिय सदस्य सहभाग आणि आधुनिक व्यवस्थापनाच्या साहाय्याने सहकार चळवळ देशाच्या आर्थिक विकासात निर्णायक भूमिका बजावू शकते.

• सामाजिक विकासात सहकाराचे योगदान

विकसित भारताची संकल्पना केवळ आर्थिक विकासावर आधारित नसून सामाजिक समता आणि जीवनमान उंचावण्याशी संबंधित आहे. सहकार चळवळ सामाजिक विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावते.

सामाजिक ऐक्य : सहकार लोकांमध्ये विश्वास, परस्पर सहकार्य आणि सामूहिक जबाबदारीची भावना निर्माण करतो.

महिला सक्षमीकरण : महिला बचत गट, सहकारी संस्था महिलांना आर्थिक स्वावलंबन देतात.

शिक्षण व आरोग्य : अनेक सहकारी संस्था शिक्षण, आरोग्य आणि सामाजिक सेवांमध्ये योगदान देतात.

• सहकार आणि लोकशाही

सहकार ही लोकशाहीची शाळा मानली जाते. सदस्यांच्या सक्रिय सहभागातून निर्णय घेतले जातात. नेतृत्वाची निवड लोकशाही मार्गाने होते. यामुळे नागरिकांमध्ये लोकशाही मूल्यांची रुजवणूक होते. विकसित भारतासाठी जागरूक, जबाबदार आणि सहभागी नागरिक आवश्यक आहेत; ही गरज सहकार पूर्ण करतो.

• सध्याची स्थिती आणि आव्हाने

जरी सहकार क्षेत्राचे योगदान महत्त्वाचे असले तरी काही अनेक आव्हानेही आहेत.

राजकीय हस्तक्षेप : अनेक सहकारी संस्थांमध्ये राजकारणामुळे कार्यक्षमता कमी होते.

व्यवस्थापनातील कमतरता : व्यावसायिक कौशल्याचा अभाव, पारदर्शकतेचा अभाव दिसून येतो.

तांत्रिक मागासलेपण : डिजिटलीकरणाचा अभाव आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा कमी वापर.

स्पर्धा : खासगी व कॉर्पोरेट क्षेत्राशी स्पर्धा करताना सहकार संस्था मागे पडत आहेत.

• संधी आणि सुधारणा

विकसित भारताच्या दिशेने वाटचाल करताना सहकार क्षेत्रात नव्या संधी उपलब्ध आहेत.

डिजिटल सहकार : तंत्रज्ञानाचा वापर करून पारदर्शकता, कार्यक्षमता वाढवता येईल.

व्यावसायिक व्यवस्थापन : प्रशिक्षित मनुष्यबळ आणि आधुनिक व्यवस्थापन पद्धती स्वीकारणे गरजेचे आहे.

नवीन क्षेत्रांमध्ये प्रवेश : ऊर्जा, कृषिप्रक्रिया उद्योग, सेवा क्षेत्र सहकाराची भूमिका वाढवता येईल.

धोरणात्मक पाठबळ : शासनाने सहकार संस्थांना स्वायत्तता, वित्तीय पाठबळ आणि अनुकूल धोरणे द्यावीत.

• सहकार आणि विकसित भारत २०४७

भारत २०४७ मध्ये विकसित राष्ट्र बनविण्याचे उद्दिष्ट साध्य करताना सहकार चळवळ एक महत्त्वाचा स्तंभ ठरू शकते. 'सहकारातून समृद्धी' ही संकल्पना केवळ घोषणा न राहता प्रत्यक्षात उतरवली गेली, तर आर्थिक विषमता कमी होईल, ग्रामीण-शहरी दरी कमी होईल आणि सामाजिक सलोखा वाढेल. सहकार ही भारतीय संस्कृतीतील सामूहिकता या मूल्याशी सुसंगत असल्याने ती भारतीय विकास मॉडेलचा केंद्रबिंदू ठरू शकते.

सहकाराचा आत्मा म्हणजे विश्वास, पारदर्शकता आणि लोकशाही पद्धती. सदस्यांचा सहभाग, सामूहिक निर्णयप्रक्रिया आणि नफा-वाटप यामुळे सामाजिक ऐक्य बळकट होते. विकसित भारतासाठी सामाजिक एकात्मता आवश्यक आहे. जात, धर्म, भाषा या भेदांपलीकडे जाऊन राष्ट्रीय हितासाठी एकत्र येणे हीच खरी सहकाराची भावना आहे.

तथापि, सहकार क्षेत्रासमोर काही आव्हानेही आहेत- राजकीय हस्तक्षेप, गैरव्यवस्थापन, पारदर्शकतेचा अभाव, तांत्रिक मर्यादा. या समस्यांवर मात करण्यासाठी सुशासन, प्रशिक्षण, तंत्रज्ञानाचा वापर आणि नैतिक मूल्यांची जोपासना आवश्यक आहे. तरुण पिढीने सहकार क्षेत्रात नेतृत्व स्वीकारल्यास नवचैतन्य निर्माण होऊ शकते.

• निष्कर्ष

सहकार चळवळ ही भारताच्या विकासप्रक्रियेतील एक प्रभावी, लोकाभिमुख आणि शाश्वत व्यवस्था आहे. विकसित भारताच्या दिशेने वाटचाल करताना सहकार क्षेत्राचे पुनरुज्जीवन, आधुनिकीकरण आणि सक्षमीकरण करणे अत्यावश्यक आहे. आर्थिक विकासासोबत सामाजिक न्याय, लोकशाही मूल्ये आणि समावेशकता साध्य करण्यासाठी सहकार हा एक विश्वासार्ह मार्ग आहे. म्हणूनच विकसित भारत घडविण्यात सहकार ही केवळ पूरक व्यवस्था नसून तर मूलभूत आधारस्तंभ आहे, असे ठामपणे म्हणता येईल.

भारतीय अर्थव्यवस्थेची फाईव्ह ट्रिलियनकडे वाटचाल

कु. भक्ती रमेश [illegible]
बी.ए. भाग २

प्रस्तावना

स्वातंत्र्यानंतर भारताने नियोजनबद्ध अर्थव्यवस्थेपासून मुक्त बाजारव्यवस्थेपर्यंतचा दीर्घ प्रवास केला आहे. १९९१ च्या आर्थिक सुधारणांनंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेने जागतिक पातळीवर आपली वेगळी ओळख निर्माण केली. आज भारत जगातील वेगाने वाढणाऱ्या प्रमुख अर्थव्यवस्थांपैकी एक असून, ५ ट्रिलियन डॉलर अर्थव्यवस्थेचा टप्पा गाठणे उद्दिष्ट हे केवळ आर्थिक लक्ष्य नसून सामाजिक, औद्योगिक व तंत्रज्ञानात्मक परिवर्तनाचे प्रतीक आहे. या संशोधनात्मक लेखात भारताच्या फाईव्ह ट्रिलियन अर्थव्यवस्थेकडे वाटचालीतील संधी, धोरणे, आव्हाने व भविष्यातील दिशा यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

फाईव्ह ट्रिलियन अर्थव्यवस्था : संकल्पना

फाईव्ह ट्रिलियन डॉलर अर्थव्यवस्था म्हणजे देशाच्या एकूण देशांतर्गत उत्पादनाचे (GDP) मूल्य ५ ट्रिलियन अमेरिकी डॉलर इतके असणे. भारताचा GDP सध्या सुमारे ४ ट्रिलियन डॉलरच्या जवळपास असून, ५ ट्रिलियन पर्यंत पोहोचण्यासाठी सातत्यपूर्ण ८–९ टक्के वार्षिक आर्थिक वाढ आवश्यक आहे. ही वाढ केवळ आकडेवारीपुरती मर्यादित न राहता सर्वसमावेशक (inclusive) असणे आवश्यक आहे.

भारतीय अर्थव्यवस्थेची संरचना

भारतीय अर्थव्यवस्था मुख्यतः तीन क्षेत्रांवर आधारित आहे.

कृषी क्षेत्र

औद्योगिक क्षेत्र

सेवा क्षेत्र

भारताच्या GDP मध्ये सेवा क्षेत्राचा सर्वाधिक वाटा आहे, तर कृषी क्षेत्र रोजगाराच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे. औद्योगिक क्षेत्राच्या मॅन्युफॅक्चरिंगशिवाय फाईव्ह ट्रिलियनचे उद्दिष्ट गाठणे कठीण आहे. हेही लक्षात घेणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. यावरून असे स्पष्ट होते की, भारतीय अर्थव्यवस्थेला विकास साधण्यासाठी तीनही क्षेत्रे अत्यंत महत्त्वाची आहेत.

वाढीचे प्रमुख आधारस्तंभ

१. कृषी क्षेत्रातील सुधारणा

भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा असलेल्या कृषी क्षेत्रात उत्पादकता वाढवणे, आधुनिक शेती, सिंचन सुविधा, कृषी तंत्रज्ञान आणि शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करणे ही उद्दिष्टे महत्त्वाची आहेत. कृषी प्रक्रिया उद्योग (Agro-processing) आणि सेंद्रिय निर्यात वाढविल्यास ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला चालना मिळेल.

२. औद्योगिक विकास आणि 'मेक इन इंडिया'

'मेक इन इंडिया' उपक्रमाद्वारे उत्पादन क्षेत्राचा GDP

पर्यंत वाढ साधण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. संरक्षण, इलेक्ट्रॉनिक्स, वाहननिर्मिती, औषधनिर्माण आणि सेमीकंडक्टर उद्योगात गुंतवणूक वाढत आहे. औद्योगिक कॉरिडॉर, विशेष आर्थिक क्षेत्रे (SEZ) आणि स्टार्टअप इकोसिस्टम यामुळे रोजगारनिर्मितीला गती मिळत आहे.

२. सेवा क्षेत्राची वाढ

IT, वित्तीय सेवा, आरोग्य, शिक्षण, पर्यटन आणि लॉजिस्टिक्स या सेवा क्षेत्रामुळे भारताला जागतिक पातळीवर आघाडी मिळाली आहे. डिजिटल सेवा आणि ज्ञानाधारित अर्थव्यवस्था ही भारताची प्रमुख ताकद आहे.

४. पायाभूत सुविधांचा विकास

रस्ते, रेल्वे, बंदरे, विमानतळ, वीज व डिजिटल पायाभूत सुविधा या आर्थिक वाढीसाठी आवश्यक आहेत. 'राष्ट्रीय पायाभूत सुविधा पाइपलाइन' (NIP) आणि 'गतिशक्ती' योजनेमुळे गुंतवणुकीला चालना मिळत आहे.

५. तंत्रज्ञान व डिजिटल क्रांती

डिजिटल इंडिया, UPI, आधार, डिजिटल बँकिंग आणि ई-गव्हर्नन्स यामुळे आर्थिक व्यवहार सुलभ झाले आहेत. तंत्रज्ञानामुळे पारदर्शकता वाढली असून सेवा वितरण अधिक कार्यक्षम झाले आहे. कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), डेटा ॲनालिटिक्स आणि स्टार्टअप संस्कृती भारताच्या आर्थिक भविष्याचा पाया ठरत आहेत.

६. मानवी संसाधन व लोकसंख्याशास्त्रीय लाभ

भारताकडे तरुण लोकसंख्या हे मोठे भांडवल आहे. कौशल्य विकास, शिक्षण सुधारणा आणि आरोग्य क्षेत्रातील गुंतवणूक केल्यास उत्पादक मनुष्यबळ निर्माण होईल. 'स्किल इंडिया' आणि 'नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी' यांचा यामध्ये महत्त्वाचा वाटा आहे.

आव्हाने

फाईव्ह ट्रिलियन अर्थव्यवस्थेकडे वाटचाल करताना भारतासमोर अनेक आव्हाने आहेत.

- बेरोजगारी व अपूर्ण रोजगार
- उत्पन्न विषमता
- कृषी क्षेत्रातील संकट
- वित्तीय तूट व बँकिंग क्षेत्रातील समस्या
- जागतिक आर्थिक अनिश्चितता
- पर्यावरणीय समस्या व हवामान बदल

या आव्हानांवर मात केल्याशिवाय दीर्घकालीन आणि शाश्वत वाढ शक्य नाही.

शासन धोरणांची भूमिका

वस्तू व सेवा कर (GST), दिवाळखोरी संहिता (IBC), थेट परकीय गुंतवणूक (FDI) धोरणे आणि सामाजिक कल्याणकारी योजना यामुळे आर्थिक व्यवस्था सुधारली आहे. धोरणात्मक स्थैर्य, पारदर्शक प्रशासन आणि गुंतवणूकस्नेही वातावरण हे उद्दिष्ट साध्य करण्यात निर्णायक ठरतील.

निष्कर्ष

भारतीय अर्थव्यवस्थेची फाईव्ह ट्रिलियन डॉलरकडे वाटचाल ही एक व्यापक आणि बहुआयामी प्रक्रिया आहे. ती केवळ GDP वाढीपुरती मर्यादित नसून रोजगारनिर्मिती, सामाजिक समावेशन, तंत्रज्ञानाचा वापर आणि शाश्वत विकास यांचा समन्वय साधणारी असली पाहिजे. योग्य धोरणे, सक्षम प्रशासन, खाजगी क्षेत्राचा सहभाग आणि लोकसहभागातून भारत निश्चितच फाईव्ह ट्रिलियन अर्थव्यवस्था बनू शकतो आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेत अग्रगण्य स्थान मिळवू शकतो.

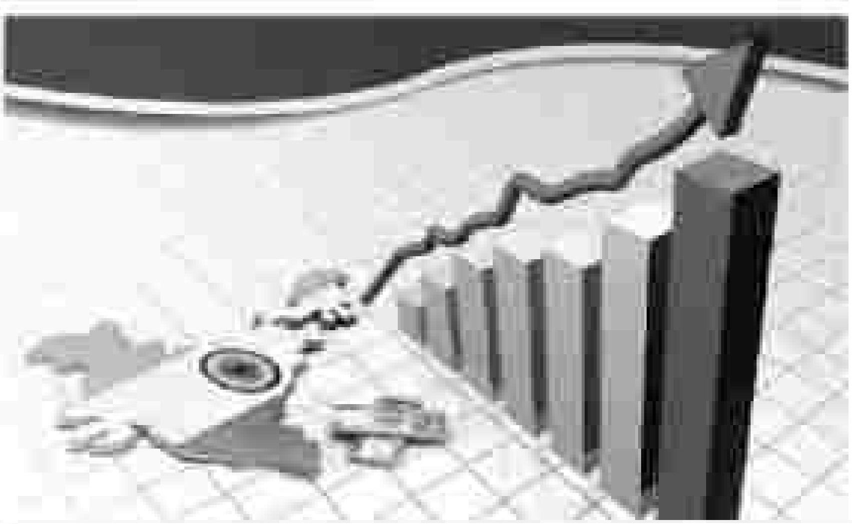

संशोधनात्मक लेख

महिला बचत गटाद्वारे महिला सक्षमीकरण

कु. वैष्णवी संदेश कवाडे
बी. कॉम भाग ३

प्रस्तावना

ग्रामीण व निमशहरी भारतीय महिलांच्या सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक प्रगतीसाठी महिला बचत गट भूमिका पार पाडतात. स्वयंरोजगार, बचत, कार्यक्षमता, प्रशिक्षण यांच्या माध्यमातून महिला स्वतःची क्षमता सिद्ध करतात. वाळवे गावात एकूण १२ महिला बचत गट आहेत. प्रत्येक गटात एकूण १० सदस्य आहेत. त्यातील काही महिलांनी आपले स्वतःचे व्यवसाय सुरू केले आहेत.

महिला बचत गटाचे महत्त्व

महिला बचत गटामुळे महिलांचे एकत्रीकरण होते. आत्मविश्वास व निर्णय क्षमता वाढते. नियमित बचतीची सवय लागते. कमी व्याज दरात कर्ज मिळतात. कौशल्य विकास प्रशिक्षण, सामाजिक जागृती यामुळे महिलांचे जीवनमान उंचावते. महिला बचत गटामुळे स्वतःचे निर्णय स्वतः घेऊ लागल्या आहेत. महिला बचत गटामुळे बचत गटातील प्रत्येक महिलेशी त्यांचे एक नातेसंबंध निर्माण होत असतात आहे. सामाजिक समस्या वर सामूहिक उपाय शोधता येतात, यामुळे ग्रामीण विकासाला चालना मिळते बँकांकडून कमी व्याजदरात कर्ज उपलब्ध होते. त्यामुळे महिलांना व्यवसायासाठी आर्थिक आधार मिळतो. महिला बचत गट केवळ बचत आणि कर्ज पुरवठा पुरते मर्यादित नसून ते महिलांना सक्षम बनविण्यासाठी एक प्रभावी माध्यम आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१) महिला बचत गटांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.

२) महिला सक्षमीकरणावर होणारा आर्थिक व सामाजिक परिणामांचा अभ्यास करणे.

३) ग्रामीण महिलांच्या जीवनमानातील बदलांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती

१) प्राथमिक स्रोत

- मुलाखत – प्रत्यक्ष भेटून महिला बचत गटातील सदस्या व अध्यक्षा यांची मुलाखत घेतली.
- महिला गटातून सुरू झालेल्या विविध व्यवसायांना प्रत्यक्ष भेट देऊन त्यांची सविस्तर माहिती घेतली.

२) दुय्यम स्रोत

महिला बचत गटांचा अभ्यास करणारे विविध शोध निबंध वाचले. शासकीय अहवालांचे वाचन केले.

संशोधन अनुमान

महिला बचत गट या संकल्पनेमुळे महिलांना आज आत्मविश्वास मिळाला आहे. चूल आणि मूल इतकेच त्यांचे विश्व असणाऱ्या ग्रामीण भारतीय महिला आज प्रगतीकडे पाऊल टाकत आहेत. महिला बचत गट या संकल्पनेमुळे त्या उद्योग व्यवसाय संपन्न झाल्या आहेत.

सर्वात आधी बांगलादेशामध्ये मोहम्मद युनूस यांनी ही संकल्पना राबवली आहे. मोहम्मद युनूस यांना या संकल्पनेसाठी नोबेल पुरस्कार प्राप्त झाला आहे. आज भारतात लाखाहून अधिक बचत गट आहेत. ही संकल्पना विकसनशील देशांमध्ये चालू राहावी. शंभर लाखाहून जास्त बचत गट हे महाराष्ट्रात आहेत. बचत गटाच्या या संकल्पनेमुळे महिला या सक्षम व आत्मनिर्भर बनल्या आहेत.

महिलांनी आपले स्वतःचे छोटे छोटे व्यवसाय चालू केले आहेत. बचत गटाच्या संकल्पनेमुळे अंतर्गत जे कर्ज घ्यायचे असते, किंवा महिला जे कर्ज घेतात. ते कर्ज परतफेडीचे प्रमाण देखील ९५ टक्के इतके आहे. शेती आणि उद्योगाच्या तुलनेत हे कौतुकास्पद आहे. बचत गटामुळे बचत गटाचा विश्वासार्हता यामुळे अनेक महिलांची इच्छा आहे की आपला स्वतंत्र गट असावा. दर महिन्याला जर थोडे थोडे पैसे बचत केले, तर एखाद्या महिलेचे व्यवसायाचे स्वप्न पूर्ण होऊ शकते. किंवा त्या बचत गटातील एखाद्या महिलेच्या कुटुंबाचे स्वप्न पूर्ण होऊ शकते.

महिला बचत गट म्हणजे समान उद्देश असलेल्या महिलांनी स्वेच्छेने एकत्र येऊन थोडी रक्कम बचत करणे आणि त्या निधीचा उपयोग सदस्यांना कमी व्याजाने देणे किंवा लघुउद्योग सुरू करण्यासाठी करणे. साधारण १० ते २० महिला मिळून असा गट स्थापन करतात. नियमित बैठका, बचत संकलन, नोंदी ठेवणे आणि सामूहिक निर्णयप्रक्रिया ही या गटाची वैशिष्ट्ये आहेत.

महिला बचत गटांमुळे महिलांना आर्थिक स्वावलंबनाची संधी मिळाली. लहान–मोठ्या गरजांसाठी सावकारांकडे जाण्याची गरज राहत नाही. गटातून कमी व्याजदराने कर्ज मिळते. या

कर्जांच्या साहाय्याने महिलांनी शेतीपूरक उद्योग, दुग्धव्यवसाय, शिवणकाम, पापड-लोणचे निर्मिती, हस्तकला, किराणा दुकान अशा विविध उपक्रमांना सुरुवात केली आहे. त्यामुळे कुटुंबाचे उत्पन्न वाढले आणि जीवनमान उंचावले.

महिला बचत गट हे केवळ आर्थिक संघटन नसून सामाजिक परिवर्तनाचे माध्यम आहे. नियमित बैठकीत महिलांना शिक्षण, आरोग्य, स्वच्छता, कुटुंबनियोजन, हक्क व कायदे याबद्दल माहिती दिली जाते. त्यामुळे त्यांचा आत्मविश्वास वाढतो. अनेक गावांत महिलांनी दारूबंदी, बालविवाह प्रतिबंध, स्वच्छता अभियान यांसारख्या उपक्रमांत पुढाकार घेतला आहे. यामुळे समाजात सकारात्मक बदल घडतो.

सरकारच्या विविध योजना-जसे की राष्ट्रीय ग्रामीण आजीविका अभियान (NRLM)-महिला बचत गटांना आर्थिक व तांत्रिक सहाय्य देतात. बँकांशी जोडणी केल्याने भांडवल उपलब्ध करणे सिद्ध झाले. डिजिटल व्यवहार आणि प्रशिक्षणामुळे गटांची कार्यक्षमता वाढते. तथापि, काही आव्हानेही आहेत. आर्थिक व्यवस्थापनाची कमी माहिती, बाजारपेठेशी अपुरा संपर्क, उत्पादनाची गुणवत्ता, गटातील मतभेद यांमुळे अडचणी निर्माण होऊ शकतात. योग्य प्रशिक्षण, मार्गदर्शन आणि पारदर्शकता राखल्यास या समस्या दूर करता येतात.

एकूणच, महिला बचत गट हे स्त्री सक्षमीकरणाचे प्रभावी साधन आहे. या गटांमुळे महिला केवळ कमावत्या न राहता उद्योजिका, निर्णयकर्त्या आणि समाजपरिवर्तनाच्या वाहक बनतात. आर्थिक स्वावलंबनातून आत्मसन्मान आणि सामाजिक स्थान वाढते.

निष्कर्ष

1. महिला बचत गट महिला सक्षमीकरणाचे प्रभावी साधन आहे. आर्थिक, सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रात महिलांमध्ये सकारात्मक बदल घडवून आणण्यात महिला बचत गटाची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे.
2. महिला गटांमध्ये १००% गट बचत करतात. ४०% बचत गटांमध्ये कर्ज वाटप केले जाते. म्हणून बँकेच्या कर्ज वाटपानंतर १०% महिलांनी स्वतःचे लघु उद्योग चालू केले आहेत. वाघेरी गावातील महिलांना विविध वस्तू तयार करण्याचे प्रशिक्षण देण्यात आले आहे. या प्रशिक्षणामुळे महिला स्वतः गोष्टी स्वतःच्या घरबसल्या तयार करू लागल्या व त्यांची विक्री करून स्वतःचा व्यवसाय करू लागल्या. उदा:-पापड, लोणची, धागे बनवणे, विविध प्रकारच्या पत्रावळ्या.
3. महिला बचत गटामध्ये सामील झाल्यानंतर ६०% महिलांना आर्थिक स्वावलंबन मिळाले. २०% महिलांना आर्थिक स्वावलंबन व्यवसाय उद्योग चालवण्यासाठी आत्मविश्वास वाढला. १०% महिला बचत गटामध्ये सहभागी झाल्यामुळे त्याने आर्थिक स्थिरता झाल्यामुळे आत्मविश्वास वाढला, आणि त्या कुटुंबातील निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होऊ लागल्या.
4. वाघेरी गावातील बचत गटातील १०% महिलांना सामाजिक प्रतिष्ठा मिळाली. महिला बचत गटामुळे जरी महिलांच्या सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक सबलीकरण होण्यास मदत झाले असले, तरी बाजारपेठेतील अडचणी निर्माण होत, बाजारपेठांच्या अडचणी दूर व्हावी अशी महिलांची अपेक्षा आहे.
5. अदर सिकिस्तक अभ्यास करत असताना वाघेरी गावातील ३२ बचत गटांपैकी काम संदर्भात निरीक्षण करणे नसून विविध व्यवसाय महिलांनी सुरू केले. त्यांची काहींची माहिती खालील प्रमाणे मी नमूद करत आहे.

नाव	उद्योग
१-अर्पिता पटेल	लोणचे शॉपी
२-आरिफा पटेल	लेडीज शॉपी
३-कमलाबाई पटेल	पत्रावळी बनवणे
४-अरमाना शेख	शिलाई मशीन
५-साक्षी गुप्ता	ब्युटी पार्लर शॉप

या बचत गटामुळे त्यांची स्वतःची एक नवीन ओळख निर्माण झाली आहे व त्यांचे आर्थिक, सामाजिक व शैक्षणिक सक्षमीकरण झाले.

संदर्भसूची

1. महिला सक्षमीकरणात बचत गटांची भूमिका एक विश्लेषणात्मक अभ्यास- प्रा.डी. एस. एस. गायकवाड, डॉ. वि.वि. जाधव
2. महिला बचत गट ग्रामीण विकास आणि महिला सक्षमीकरणाचे साधन -प्रतिभा पांडुरंग चौधरी
3. महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट -प्रा. एम. यु. मुलाणी
4. महिला बचत गट योजना विषयी आत्मसंशोधक विकास विभाग मराठ

पुस्तक परीक्षण

मानव आणि निसर्ग यामधील संघर्ष : 'रिंगाण'

कु. अनुराधा हणमंत साळुंखे
बी. ए. भाग २

कादंबरीकार कृष्णात खोत यांनी मराठी साहित्यात आपली वेगळी ओळख निर्माण केली आहे. या तरुण लेखकाने दशकभराच्या कालखंडातच आपल्या लेखनातून महाराष्ट्रातील ग्रामीण परिसर पुन्हा एकदा वाचकांसमोर आणला आणि वाचकांना पुन्हा गाव खेड्यातील लोकांच्या सहजीवनाविषयी, त्यांच्या प्रश्नांविषयी संवेदनशीलतेने विचार करण्यास भाग पाडले. त्यांच्या सर्व लेखनाचा केंद्रबिंदू गावगाड्यातील माणूस आणि निसर्ग आहे. निसर्ग आणि मानव यांच्यातील अतूट नाते पकडून निसर्ग आणि मानवी जीवन अनुबंध सर्वार्थाने काम कृष्णात खोत यांनी केले आहे.

कृष्णात खोत यांच्या विषयी:

कृष्णात खोत यांच्या आत्मपरकथीत विचार केला असता असे दिसून येते की, त्यांचा जन्म कोल्हापुरच्या पायथ्याशी वसलेल्या निसर्ग [illegible] गावी झाला. या गावातील शाळेत त्यांचे प्राथमिक शिक्षण [illegible] महाविद्यालयातून त्यांनी बी.ए. आणि नंतर बी.एड. ही पदवी संपादन केली. त्यानंतर नागनाथ अण्णा नायकवडी यांच्या शिक्षण संस्थेत [illegible] शिक्षक म्हणून काही वर्षे काम केले. या काळात त्यांनी मराठी, राज्यशास्त्र आणि इतिहास या विषयातून एम. ए. ही पदवी संपादन केली. त्यानंतर [illegible] शिक्षक या पदावर ते सध्या काम करीत आहेत. त्यांचे बालपण आणि तरुणपण ही संपूर्ण निसर्ग [illegible] गेली. गाव [illegible] आधुनिकीकरणाचा व विकासाच्या [illegible] लोकांच्या [illegible] आघात होतो. [illegible] निसर्गावर होणारा परिणाम त्यांच्या लेखनातून दिसून येतो.

कृष्णात खोत यांच्या लेखनाचे वेगळेपण:-

कृष्णात खोत यांच्या कादंबऱ्यांचे शीर्षक पाहिल्यावरच त्यांच्या लेखनाची दिशा समजते. 'गावठाण' (२००५), 'रौंदाळा' (२००८), 'झड-झिंबड' (२०१२), 'धूळमाती' (२०१४), 'रिंगाण' (२०१८) या कादंबऱ्या आणि 'नांगरल्याविन भुई' (२०१७) हा व्यक्तिचित्रणात्मक संग्रह त्यांचा प्रसिद्ध आहे. गावगाडा आणि गावगाड्यातील निसर्ग हा त्यांच्या लेखनाचा केंद्रबिंदू आहे. 'गावठाण' या कादंबरीत [illegible] शोकात्मक कहाणी आहे. 'धूळमाती' या कादंबरीत बदलत्या खेड्यातील [illegible] आणि जमिन विक्री यातला मानसिक संघर्ष चित्रित केला आहे. जमीन म्हणजे शेतकऱ्याची आई आहे. ही जमीन विकताना शेतकऱ्यांच्या मनाची होणारी तगमग या कादंबरीत येते. 'रौंदाळा' या कादंबरीत गावगाड्यातील बदलते राजकारण आणि त्यात सामान्य माणसाचे चित्रण येते. तर 'झड झिंबड' मध्ये [illegible] पावसाचे [illegible] खेड्यातील लोकांचे होणारे हाल याचे चित्रण केले आहे. 'रिंगाण' या कादंबरीत धरणग्रस्त विस्थापितांचे होणारे हाल मांडून मानव आणि निसर्गातील पशु यांच्यातील संघर्ष याचे चित्रण आलेले आहे. एकूणच खेडेगावातील माणूस आणि त्याचा जगण्यासाठी चाललेला संघर्ष हा कृष्णात खोत यांच्या लेखनाचा केंद्रबिंदू आहे. २०२३ सालचा साहित्य अकादमी पुरस्कार या कादंबरीला मिळालेला आहे.

'रिंगाण' कादंबरीचे कथानक:

या कादंबरीतील नायक देवाप्पा आहे. खेडेगावात जन्मलेला आणि गावातील गावगाड्यात वाढलेला साधा माणूस. आपली शेती आणि [illegible] जगणारा [illegible] जगत होता. [illegible] ही होती. त्याच्या या जगण्यावर अचानक आघात होतो. त्यामुळे [illegible] त्यांच्या गावात धरणाचे बांधकाम सुरू होते आणि

संपूर्ण गाव बेघर होऊन विस्थापित केला जातो. शासनाचा आदेश येतो आणि गावातील माणसांचे [illegible] सर्व सामान आणि [illegible] उपयोगाची साहित्य सामान घेऊन [illegible] पुनर्वसन जागेकडे जाण्यासाठी धडपडतात. [illegible] काही भाई सोडून दुसऱ्याच्या [illegible] जाणारी [illegible] या विस्थापितांच्या [illegible] घेते. [illegible] गावातील [illegible] म्हणून [illegible] नाहीत. [illegible] सोडून [illegible] जगण्यासाठी [illegible] आपले [illegible] आणि [illegible] दुसऱ्या गावात [illegible] शिकून [illegible] या कादंबरीत जाणवते.

[illegible] म्हैस [illegible] म्हणून देवाप्पा [illegible] गावठाण सोडून [illegible] विस्थापित होतो. पण काही दिवसांनी [illegible] आपल्या म्हशीची आठवण येते. [illegible] म्हशीला आणण्यासाठी तो आपल्या धरण क्षेत्रातील मूळ गावी परत येतो. [illegible] म्हशीला शोधण्यासाठी [illegible] त्याची म्हैस [illegible] पण आता ती पाळीव न राहता जंगली झालेली असते. देवाप्पाला ती म्हैस परत घेऊन जायचं असतं पण म्हशीने [illegible] देवाप्पाला ओळखणं [illegible]. त्यामुळेच देवाप्पा आणि म्हैस यांच्यामध्ये संघर्ष होऊन [illegible] देवाप्पाचा [illegible] होतो. [illegible] आणि [illegible] आदिम [illegible] माणसाला [illegible] सतत [illegible] विस्थापितांच्या [illegible] संघर्ष [illegible] या कादंबरीत चित्रित केले आहे. [illegible] विस्थापन [illegible] या प्रदेशात [illegible] ... [illegible] या कादंबरीत येते. [illegible] देवाप्पा [illegible] म्हशीला [illegible] जाते. [illegible] जीवनाची [illegible] या कादंबरीत चित्रित केलेली आहे.

रिंगाण कादंबरीतील भाषा विशेष:

या कादंबरीतील महत्त्वपूर्ण घटक आहे तो कादंबरीतील भाषा आणि निवेदन शैली. निवेदनामध्ये [illegible] वर्णन [illegible] केलेले दिसून येते. [illegible] कोल्हापुरी, [illegible] आणि [illegible] परिसरातील बोलीभाषा या कादंबरीच्या निवेदनामध्ये वापरलेली आहे. [illegible] पुरुषी व प्रथम पुरुषी निवेदन शैली वापरलेली आहे. [illegible] कादंबरी समृद्ध बनली आहे. [illegible] कादंबरी [illegible] होते. [illegible] निवेदन आणि देवाप्पाच्या [illegible] या कादंबरीतून [illegible] येते. [illegible] 'कादंबरी' आणि [illegible]

[illegible] कादंबरी [illegible] अशी ही सामाजिक कादंबरी आहे, जी एकदा वाचायला घेतली की [illegible] ठेवावीशी वाटत नाही. त्यामुळे वाचकाने आवर्जून वाचावी अशी ही कादंबरी आहे.

एका प्रदेशाची, रानावनाची जैवविविधता, [illegible] कादंबरीत [illegible] दिसून येते. [illegible] लेखकाने एक प्रकारचा [illegible] दिसून येतो. [illegible] आणि [illegible] प्रक्रिया [illegible] आहे. [illegible] आणि [illegible] अनेक [illegible] करणारी ही कादंबरी आहे. कादंबरीत [illegible] प्रकारच्या माणसांच्या [illegible] चित्रण [illegible] आहे. [illegible] आणि देवाप्पाच्या [illegible] आहे. [illegible] शब्दरूप [illegible] परिणाम [illegible] आहे.

एकूणच ही कादंबरी [illegible] अस्वस्थ करणारी, धरणग्रस्त आणि विस्थापितांच्या जीवनाविषयी सहानुभूतिपूर्वक विचार करायला लावणारी कादंबरी आहे. [illegible] एक रिंगाण [illegible] आहे. [illegible] रिंगाण [illegible] आणि [illegible] रिंगाणात [illegible] एक रिंगाण आहे. [illegible] रिंगाण [illegible] या कादंबरीचे लेखन [illegible] आहे. [illegible] कादंबरीतील [illegible] परिचय [illegible]. 'शब्द' पब्लिकेशन सारख्या एका नामांकित प्रकाशन संस्थेने केवळ ३२० रुपये किंमतीमध्ये ही कादंबरी वाचकांना उपलब्ध करून दिली आहे. वाचकांनी [illegible] कादंबरीचे वाचन करावे असे आवर्जून सांगावे वाटते.

पुस्तकाचे नाव – रिंगाण

लेखकाचे नाव – कृष्णात खोत

प्रकाशन – शब्द पब्लिकेशन

प्रकाशन वर्ष – २०१७

पृष्ठ संख्या – १६५

किंमत – ३२०

अंक ५५ वा

संगम

सन २०२५-२६

हिंदी विभाग

"मैं खटता खेतों में फिर भी भूखा हूँ
निर्माता मैं महलों का फिर भी निष्कासित हूँ, प्रताड़ित हूँ
इठलाते हो बलशाली बनकर तुम मेरी शक्ति पर
फिर भी मैं दीन-हीन जर्जर हूँ
इसलिए युग समूचा लगता है पाखंडी मुझको"

-ओमप्रकाश वाल्मीकि

विभागीय संपादक : डॉ. डी. पी. जाधव

विद्यार्थी संपादक : कु. सानिका संजय घोलप

अनुक्रमणिका

कविता

१. संसार – कु. अमृता भानू तायडे बी.ए.भाग १
२. सुख – कु. शानिया शमिम शेख बी.ए.भाग १
३. प्रेम – कु. अनुजा शामराव जाधव बी.ए.भाग ३
४. आओ मिलकर दीप जलाएँ – कु. श्रुती हनमंत रणसुभे बी.ए.भाग ३
५. अबला नहीं हूँ मैं ! – कु. साक्षी सागर साठे बी.ए.भाग २

कहानी

१. बापूजी – कु. नाजिया शमिम मांगलेकर बी.ए.भाग ३
२. मिट्टी की पुकार – कु. पूनम हणमंत माळी बी.ए.भाग ३

आत्मवृत्त

१. गधे के बोझों में दबा एक जीवन – कु. मेघा प्रविण शिंदे बी.ए.भाग १

निबंध

१. 'सेवाताई' सादगी, संस्कार और निस्वार्थ सेवा की प्रतिमूर्ति – कु. सानिका संजय घोलप बी.ए.भाग ३
२. किसान आत्महत्या : एक राष्ट्रीय संकट – कु. तनया संजय गदने बी.ए.भाग ३
३. मैं भारत की सजग विद्यार्थी – कु. प्रज्ञा पंडीत हेगडे बी.कॉम.भाग २

यात्रा वर्णन

१. बेंगलुरु : परंपरा, प्रकृति और प्रौद्योगिकी का संगम – श्री. मुशाहिद मुजाहीद मन्सूरखान बी.ए.भाग १

समीक्षा

१. 'रेत' कंजर समुदाय के सामाजिक ताने-बाने की अन्तर्कथा। – कु. अश्विनी दादाराव दवंडे बी.ए.भाग १

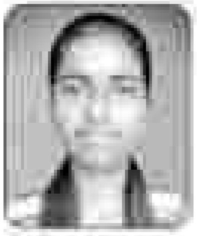

कु. अमृता ज्ञानू सरवदे
बी. ए. भाग १

संयम...

मन जब चाहे दौड़ लगाए,
इच्छाओं के पंख फैलाए,
पर ठहरना भी तो सीखना होगा,
ठहराव में ही तो संयम बसता है।

जुबाँ पे मीठे बोल सजाओ,
क्रोध की ज्वाला खुद बुझाओ,
हर क्षण भीतर दीप जलाओ –
यही तो आत्मा का संयम कहलाए।

भूख हो चाहे सुख या यश की,
सीमा उसकी पहचान रखो,
जो सीमा समझे, सच्चा साधक,
वही जीवन का ज्ञानी कहलाए।

संयम न बाँधता, न रोकता है,
संयम तो सजगता सिखाता है,
जो खुद पर नियंत्रण पा ले,
वो जग में बुद्ध कहलाए।

तो आओ,
हम भी मन को साधें, वाणी को थामें,
इच्छाओं पर लगाम लगाएँ –
और जीवन को सुखी बनाएँ।

कु. सानिया सलिम शेख
बी. ए. भाग १

सुख

सुख की खोज में हम चलते हैं,
हर पल, हर क्षण, सुख पाते हैं।
सुख की राह में मुस्काते हैं,
हर दिन, हर पल सुख गाते हैं।

सुख की परिभाषा क्या है,
कहीं नहीं मिलती तैयारी।
सुख तो है एक भावना प्यारी,
जो होती है सबकी न्यारी।

सुख नहीं है कोई वस्तु भारी,
जो मिल जाए बाजार में सारी।
सुख तो है एक आनंद भारी,
जो होता है दिल के अंदर प्यारी।

सुख की खोज में हम न भटकें,
सुख तो है यहीं अपने आस पास।
बस देखना है उसे प्यार से,
अपने दिल की आँखों से।

कु. अनुजा रामराव जाधव
बी. ए. भाग-३

प्रेम

प्रेम कोई शब्द नहीं
जो होंठों से उतर जाए,
यह वह गीत है
जो आँखों में ठहर जाए।
प्रेम कोई आशा नहीं
जो समय के साथ टूटे,
यह वह विश्वास है
जो हर आँधी में भी डटे।
जब थक जाए जीवन की राहें,
और मन हो जाए खाली,
तब प्रेम बन जाता है
एक चुपचाप जलती उजियाली।
न अधिकार माँगता है प्रेम,
न शर्तों में बंधता है,
यह तो वह भावना है
जो देकर ही संवरता है।
कभी माँ की ममता में,
कभी पिता की डोरी में,
कभी मौन प्रतीक्षा में,
कभी अधूरी-सी खुशी में।
प्रेम सिखाता है सहना,
प्रेम सिखाता है छोड़ना,
खुद को थोड़ा-सा खोकर
किसी और में खुद को जोड़ना।
जो मिले तो सौभाग्य है,
जो न मिले तो भी सत्य है,
क्योंकि प्रेम
हर सच्चे मन के पास है।

कु. खुशी हणमंत रामुगडे
बी. ए. भाग ३

आओ मिलकर दीप जलाएँ

आओ मिलकर दीप जलाएँ,
प्रेम का संदेश फैलाएँ,
सेवा-सहयोग की राह पकड़ें,
समाज की नयी रीत बनाएँ।
आओ मिलकर दीप जलाएँ
जहाँ न कोई भूखा सोए,
ना कोई कभी भी रोए,
दुख की छाया दूर भगाकर
खुशियों के नये फूल संजोए।
हर दिल में हो अपनापन,
जहाँ हर मन में हो अरमान,
मिलकर सब हाथ बढ़ाएँ,
बनाएँ अपना नव हिन्दुस्तान।
आओ मिलकर दीप जलाएँ
नारी को सम्मान मिले,
बच्चों को शिक्षा न्यारी,
बुढ़ों को आदर-स्नेह मिले,
यही होगी जिम्मेदारी हमारी।
सेवा हो हमारी पूजा,
मानवता ही हो पहचान,
स्वार्थ त्यागकर आगे बढ़ें,
यही सच्चा अभियान।
आओ मिलकर दीप जलाएँ
स्वास्थ्य, शिक्षा, स्वच्छता से
सजे कोना कोना, हर एक गाँव,
एकता की डोरी में बँधकर
खुशियों की हो छाँव।
अंधेरों में जो दीप जले,
वही सच्चा इंसान,
समाज कल्याण के पथ पर चलकर
रचें नया अभियान।
आओ मिलकर दीप जलाएँ,
प्रेम का संदेश फैलाएँ,
सेवा-सहयोग की राह पकड़ें,
नया समाज बनाएँ
नया समाज बनाएँ

बाबूजी

कु. नमिता ... मांगलोकर
बी. ए. भाग ३

बचपन में मैं बड़े लाड़-प्यार में पला था। न माँ कभी मुझे डाँटती थी, न पिताजी कभी कोसते थे। जिस तरह से मेरे प्राथमिक शिक्षा के अधूरे दिन कट रहे थे। बाबूजी हर सुबह घर से निकलते समय मेरे हाथ में दो रुपये थमाते और सर पर हाथ फेरते हुए एक ही बात कहते 'खूब जी लगाकर पढ़ाई करना' और अपनी टूटी खटखटाती साइकिल पर सवार हुए एक बार आसमान मेरी ओर देखकर मुस्कुराते और चल पड़ते। सीधी-सादी शख्सियत। जीवन के संघर्ष की निशानियाँ शरीर पर साफ मालूम होती थीं। मुझे आज भी याद है, वह पुरानी कमीज जिसकी कॉलर घिस घिसकर झीनी हो चुकी थी। आस्तीन की दशा भी कुछ ऐसी ही थी। दिन रात मेहनत करते हुए उनकी हस्त रेखाएँ कुछ अदृश्य हो गई थीं। एड़ियाँ भी फटी रहती थीं। उनके जूते भी काफी घिस चुके थे, जो उनके जीवन के संघर्ष के परिचायक थे। जिस साइकिल पर सवार होकर वे हर रोज गुजरते थे, उसकी दशा भी कुछ ठीक नहीं थी। पैडल पूरी तरह से उतर चुके थे, साथ ही उसपर जंग की ओपन झलक रही थी। मैं देखता रहा बाबूजी ने कई दिनों से पैडल से खिसका हुआ चेन का आकार कई दिनों तक बदला नहीं था। साइकिल की सीट भी फटी हुई थी। हाँ, मैं मानता हूँ, उनकी आर्थिक स्थिति उतनी बेहतर न हो लेकिन उन्होंने मेरे प्यार दुलार में कभी बाधा नहीं आने दी थी।

मेरे ... मेले का पहला दिन था। बाबूजी ने मेरे लिए खूब अच्छे पकवान बनाने के लिए माँ को दे रखे थे। प्रातः काल जब मैंने नए कपड़े पहने और माँ ने आवाज़ दी, जल्दी करो चलता है कि नहीं ... लगे हैं, मिठाइयों की दुकानें भी हैं। झूले देख निकले आए हैं। ... माई चल थी। मैं बाहर निकल पड़ा। बाबूजी ने झट से आवाज़ दी। उन्होंने मेरे हाथ में कुछ रुपए रख दिए। उस दिन मुझे ही दिया... 'बाबूजी आपके नए कपड़े?' उनके मुँह से एक शब्द भी न निकला। उन्होंने नित्य कर्म की तरह स्मित हास्य से बात को टाल दिया। उस निःशब्दता में बहुत कुछ छुपा था। मैं उसे पल भर समझ ना पाया। उनका एक-एक शब्द लाड़ प्यार दुलार से ही भरा होता था। उन्होंने कभी मुझ पर हाथ नहीं उठाया। मैं जब भी कोई शरारत करता तब उनका चेहरा गुस्सा हो जाता। आमतौर पर नाराजगी चेहरे की मुस्कान को कुछ कम कर देती थी लेकिन उस नाराजगी ने कभी लकीर लेकर बात ... जाहिर नहीं होने दिया। इसका मतलब यह नहीं था कि वह कुछ जानते नहीं थे। लेकिन जीवन कभी शिक्षकों की आसमान एवं सलाहों का निशान ... उन्हें याद था। मैंने कभी नहीं सोचा कि वह रोज सुबह कहाँ जाते थे लेकिन शाम होने पर अवश्य लौट आते थे। तब उनके हाथ में गजक जलेबी होते थे। वह बस इतना ही कहते थे, 'दिल से पढ़ाई करना एक दिन तुम्हें अवश्य काबिल इंसान बनोगे।'

उन शब्दों को मैं उस समय धीर गंभीरता से समझ नहीं पाया। जब भी मैं उल्टे पैर फिर अपने अतीत के और लौटता हूँ तो बाबूजी का स्मित हास्य भरा चेहरा आँखों में भर आता है। आज भी उनके आशीर्वचन मेरे कानों में गूँजते हैं... और मेरी आँखें आँसुओं से डबडबा जाती हैं। बचपन गुजरता गया... यौवनावस्था, मित्रों के संग आसमान के नेक पर्वत की तरह में घूमना। यहीं से मित्रों के साथ कुर्सियाँ अपनाना और शाम ढलते ही माँ और बाबूजी के बीच भी जाना। इसके बावजूद बाबूजी ने कभी भी मेरा बचपन नहीं कुचला। वह मुझसे हमेशा प्रेम से ही पेश आते रहे। उन्होंने कोई अप्रिय प्रश्न नहीं पूछा। कभी कभार माँ भी उन पर गुस्सा जाती थी 'तुम्हारे लाड़ प्यार ने ही बिगाड़ रखा है। अब पूछिए इसकी पढ़ाई कितनी बढ़ी है?' वह धीमे स्वर में कहते थे 'उम्र ही कितनी है जो उस पर कटाक्ष करें। नाजुक नाजुक फूलों को नोचना अच्छा नहीं लगता।' माँ फिर बोली, 'अपने मंगल के बेटे के साथ झगड़ कर आया था। मेहरी आई थी, झगड़ लेगी।' पिताजी फिर धीमे स्वर में बोले, 'तुम बच्चों को तो जानती ही नहीं हो, बच्चों के झगड़े में ध्यान क्यों देती हो, ये बच्चे हैं... इनका झगड़ा कोई जन्म जन्म का बैर थोड़े है... एक दूसरे को भूल जाएँगे।' बाबूजी का डर मुझे काफी परेशान करता था। लेकिन उस दिन बाबूजी के उस

व्यवहार ने मेरे मनमस्तिष्क पर अत्यधिक रूप से एक चित्र खींचा कर दिया। मैं सोचता रहा बाबूजी ने मुझे पीटा क्यों नहीं? उस बात को नहीं भूल पाया।

आज मेरे पास बाबूजी नहीं। महज पाँच साल की उम्र थी यह मुझे छोड़कर इस दुनिया से चले गए। पर आज भी उनका स्मित हास्य से भरा चेहरा, कोमलतापूर्ण व्यवहार मुझे बात व्यवहार की शिक्षा अवश्य दे गया। यह बातें मुझे बारंबार याद आती हैं क्योंकि अब भी मैं पड़ोसी के बेटे को पिटता हुआ देखता हूँ। नरेंद्र भाई उसे खूब पीटते हैं। बात-बात पर कटाक्ष करते हैं। उसे डॉक्टर बनाना चाहते हैं। वह मैनेजर व्यापारी हैं। व्यापार के उतार-चढ़ाव को देखते हुए वह हमेशा बेटी को एक बात जरूर सुनाते हैं... यह नियमानुसार डॉक्टर ही बनेगा। उस बच्चे की उम्र सात साल है लेकिन उसके साथ ज्यादती की जाती है। यह ज्यादती कभी मुझे सहन नहीं होती और कभी कभार झल्लाकर मैं ही बेटे को छुड़ा लेता हूँ, "नरेंद्र भाई यह बच्चा है। कितनी कितनी उम्मीदों का बोझ उसके कंधों पर डाल देंगे? मानसिक रूप से कहता हूँ कि उसे अच्छे संस्कार दीजिए। उसे बातें प्यार से समझाओ। वह अवश्य कुछ ना कुछ करेगा। हम बच्चों का व्यवहार बच्चों की संस्कारात्मक शिक्षा के रूप में प्राप्त होता है। बारंबार पीटते हो, पीटकर थोड़ी ही तो कोई निश्चित रूप डॉक्टर बन जाएगा। खेलने-कूदने के दिन हैं, साथ-साथ स्कूली पढ़ाई के अतिरिक्त संस्कारों की शिक्षा भी जारी रखो। मैं यह नहीं कहता कि आप बच्चों को पूरी की पूरी छूट दे दो और उसकी हर गलती माफ कर दो लेकिन बारंबार पीटना और कटाक्ष करना ठीक नहीं।"

बाबूजी गुजर जाने के बाद बाबूजी के व्यवहार ने मुझे प्रेम स्नेह का महत्व समझाया। आज जो कुछ भी मैं यह लिख रहा हूँ, यह सब उनके आशीर्वाद का परिणाम है। यदि वह मुझे पीटते तो मेरा मन शिक्षा से हट ही जाता और मैं दिल लगा कर पढ़ाई भी नहीं कर पाता। न उनकी उम्मीदों पर खरा उतरता। बाबूजी गुजर जाने के बाद माँ ने बाबूजी के प्रेम में कोई कमी नहीं आने दी थी। दिन काफी कठिनी हो रहे। मैं सुबह से शाम तक मिल में काम

करता रहा, कॉलेज जाता रहा। संस्थाओं, प्रतियोगिताओं में भी अपनी पढ़ाई अच्छा रहा। आज मेरे पास बहुत कुछ है लेकिन बाबूजी का प्रेम नहीं। उनकी मधुर स्मृतियाँ आज भी दिमाग में दौड़ जाती हैं। आँखें छलछलाती हैं जिससे मैं विलक्षण सुख की अनुभूति करता हूँ। उनका व्यवहार मेरे लिए जीवन का सिद्धान्तमय पाठ है।

कु. साक्षी सागर साळे
बी. ए. भाग २

अबला नहीं हूँ मैं !

स्त्री:सृष्टि का आरंभ हूँ मैं।
विश्व निर्माण का साधन हूँ मैं।
जमाने की नजर में हवस हूँ मैं।
यही अभिशाप हूँ मैं।
फिर भी अबला नहीं हूँ मैं।
मूर्तियों में पूजी गई।
मंदिरों में सजाई गई।
संसार में सजा गई।
जगत मात्र एक वस्तु बन गई।
फिर भी अबला नहीं हूँ मैं।
अपमान से जागती हूँ।
निडर से जीतती हूँ।
हौसले से बुलंद हूँ।
कायरता से कोसों दूर हूँ।
फिर भी अबला नहीं हूँ मैं।
संस्कार मेरा अपना है।
इस संसार का सपना है।
स्त्री-जन्म मेरा अभिमान है।
इस अभिमान पर मुझे गर्व है।
क्योंकि अबला नहीं हूँ मैं।
कभी कहते अबला हैं।
कभी कहते सबला हैं।
मन की कमजोर हैं।
शरीर से निर्बल हैं।
कुछ भी कहे जग, अबला नहीं हूँ मैं।

मिट्टी की पुकार

कु. पूनम हणमंत माळी
बी. ए. भाग ३

शहर की ऊँची इमारतों के बीच सूरज जब डूबता था, तो राघव को अपने गाँव की वो लाल धूल याद आती थी, जो बैलों के खुरों से उड़कर शाम के आकाश को सिंदूरी बना देती थी। राघव एक बहुराष्ट्रीय कंपनी में सीनियर मैनेजर था। उसका जीवन मशीनों, प्रेजेंटेशन और एयर-कंडीशन्ड कमरों में सिमट रहा था। उसकी पत्नी माया, एक फैशन डिजाइनर थी और उसका बेटा आरव, वीडियो गेम्स की आभासी दुनिया में ही खुश रहता था। एक दिन राघव के पास उसके पुराने गाँव 'रामपुर' से एक पत्र आया। वह पत्र उसके बचपन के मित्र सुरेश ने भेजा था। उस में लिखा था- राघव, गाँव की पंचायत ने फैसला किया है कि हमारे गाँव के पुराने स्कूल को तोड़कर वहाँ एक शॉपिंग मॉल बनाया जाएगा। वही स्कूल जहाँ हम टाट-पट्टी पर बैठकर अलिफ-बे-पे और क-ख-ग सीखा करते थे। गाँव के लोग शहर की चकाचौंध के लिए अपनी विरासत बेचने को तैयार हैं। अगर हो सके, तो एक बार आ जाना।

राघव ने वह पत्र पढ़ा और एक गहरी साँस ली। उसे याद आया कि कैसे उसके पिता ने खेत गिरवी रखकर उसे शहर में पढ़ने भेजा था। आज राघव के पास सब कुछ था—बड़ी गाड़ी, बंगला और पैसा, लेकिन उसे महसूस हुआ कि उसके भीतर का 'इंसान' कहीं खो गया है। उसने रात को माया से बात की।

माया, मैं कुछ दिनों के लिए गाँव जाना चाहता हूँ। मैं चाहता हूँ कि आरव भी हमारे साथ चले।

माया को आश्चर्य हुआ। उसने पूछा – गाँव? इस गर्मी में? और आरव का समर कैंप शुरू होने वाला है। वहाँ न इंटरनेट होगा, न ढंग का खाना।

राघव ने दृढ़ता से कहा, माया, आरव को यह जानना जरूरी है कि उसकी जड़ें कहाँ हैं। वह सिर्फ स्क्रीन पर दुनिया देख रहा है, उसने असली मिट्टी को कभी महसूस ही नहीं किया।

काफी बहस के बाद, पूरा परिवार गाँव जाने के लिए तैयार हुआ। जब उनकी चमचमाती एसयूवी गाँव की कच्ची सड़कों पर उतरी, तो धूल के गुबार ने गाड़ी को ढक लिया। आरव नाक सिकोड़ रहा था, ईव, यहाँ कितनी गंदगी है! राघव मुस्कुराया और बोला, बेटा, यह गंदगी नहीं, यह सोंधी खुशबू है, गाँव की मिट्टी की।

गाँव पहुँचते ही राघव की भेंट सुरेश से हुई। सुरेश अब एक साधारण किसान था, लेकिन उसके चेहरे पर जो सुकून था वो राघव ने सालों से अपनी कंपनी के सीईओ के चेहरे पर भी नहीं देखा था। सुरेश ने राघव को गले लगाया, 'आ गए शहर के बाबू! हमें लगा तुम तो हमें भूल गए।'

राघव ने देखा कि गाँव काफी बदल चुका था। खेतों के बीच मोबाइल टावर खड़े थे और युवाओं के हाथों में महंगे स्मार्टफोन थे, लेकिन आँखों में वह पुरानी चमक नहीं थी। शाम को गाँव की चौपाल पर पंचायत बुलाई गयी। मुद्दा वही था—स्कूल की जमीन एक बिल्डर को बेचना।

गाँव के सरपंच ने कहा, 'राघव बेटा, तुम शहर में बड़े आदमी हो। तुम बताओ, क्या प्रगति बुरी बात है? अगर यहाँ मॉल बनेगा तो हमारे लड़कों को नौकरी मिलेगी, सारे गाँव की आमदनी बढ़ेगी।'

राघव शांत रहा। उसने गाँव के उन बुजुर्गों को देखा जो मौन थे और उन युवाओं को देखा जो रातों-रात अमीर बनने का

सपना देख रहे थे। उसे अहसास हुआ कि यह सिर्फ एक स्कूल की जमीन का मामला नहीं है, बल्कि एक पूरी संस्कृति के खत्म होने की शुरुआत है।

राघव ने खुद को संभाला और कहा, 'किशन, मॉल नौकरी दे सकता है, लेकिन समझदारी का क्या? वह हमारे बच्चों को यह नहीं सिखा सकता कि जड़ों का क्या होता है। इस स्कूल की दीवारों में हमारी तीन पीढ़ियों का पसीना और ज्ञान बसा है। अगर हमने अपनी नींव ही उखाड़ दी तो हम चाहे कितनी भी ऊँची इमारत बना लें, वह गिर जाएगी।'

अगली सुबह जब सूरज की पहली किरण ने राघव के कमरे की खिड़की पर दस्तक दी तो उसे अलार्म की जरूरत नहीं पड़ी। पक्षियों की चहचहाहट और मंदिर से आती घंटियों की आवाज ने उसे जगा दिया। आँगन अभी भी ओस से नम था, लेकिन चहल-पहल शुरू हो चुकी थी। वह बरामदे में खड़ी सुमेर की पत्नी को चूल्हे पर रोटियाँ बनाते देख रहा था। धुएँ और सोंधी खुशबू के मेल ने राघव के भीतर के उस हिस्से को छू लिया जो शहर की बनावटी दुनिया में कहीं दब गया था।

राघव सीधे गाँव के उस पुराने स्कूल की ओर निकल पड़ा। स्कूल की हालत जर्जर थी। खिड़कियाँ टूटी हुई थीं और दीवारों पर काई जम गई थी। वहीं कोने में वह बरगद का पेड़ अब भी खड़ा था, जिसके नीचे बैठकर राघव और सुमेर ने कभी डॉक्टर और इंजीनियर बनने के सपने देखे थे।

तभी वहाँ गाँव के कुछ युवा आए। उनके हाथों में सिगरेट थी और वे मोबाइल पर किसी गेम में व्यस्त थे। उनमें से एक, जिसका नाम विक्की था, बोला, 'अरे राघव भैया, आप यहाँ क्या देख रहे हैं? अब यह खंडहर जल्दी ही चमक-दमक जाएगी। बिल्डर साहब ने वादा किया है कि यहाँ एक बड़ा जिम और पब बनेगा।'

राघव ने विक्की की ओर देखा और शांति से पूछा, 'विक्की, अगर यह स्कूल मॉल बन गया, तो गाँव के छोटे बच्चे पढ़ने कहाँ जाएँगे?'

विक्की हँसा, 'अरे भैया, जिनके पास पैसा होगा वो शहर के हॉस्टल जाएँगे और जिनके पास नहीं होगा... वो वैसे भी क्या पढ़ेंगे?'

राघव को एहसास हुआ कि समस्या केवल जमीन की नहीं बल्कि मानसिकता की भी है। गाँव के लोग अपनी विरासत को 'बोझ' समझने लगे थे। उसने सुमेर से कहा, 'सुमेर, हमें गाँव वालों को यह दिखाना होगा कि यह स्कूल केवल ईंट का ढाँचा नहीं, बल्कि उनके भविष्य की चाबी है।'

उस दिन दोपहर में राघव ने गाँव के युवाओं और बुजुर्गों की एक सभा बुलाई। उसने अपने साथ लाए लैपटॉप पर कुछ वीडियो दिखाए। उसने दिखाया कि कैसे दूसरे देशों में लोग अपनी

पुरानी इमारतों और संस्कृति को संजोकर रखते हैं और उसे 'ग्रामीण पर्यटन' का जरिया बनाते हैं। इससे पुरानी धरोहर भी बचती है और वहाँ के लोगों का विकास भी होता है।

राघव ने प्रस्ताव दिया, 'हम इस स्कूल को मॉल नहीं, बल्कि एक 'स्किल डेवलपमेंट सेंटर' और 'विरासत केंद्र' बनाएँगे। यहाँ हमारे बुजुर्ग बच्चों को खेती के पुराने और वैज्ञानिक तरीके सिखाएँगे और मैं शहर से अपने दोस्तों को बुलाऊँगा जो यहाँ के युवाओं को डिजिटल मार्केटिंग और नई तकनीक सिखाएँगे। हम गाँव की हस्तशिल्प को पूरी दुनिया में ऑनलाइन बेचेंगे।'

गाँव के लोग असमंजस में थे। रामसिंह ने टोकते हुए कहा, 'बेटा, इन सब में पैसा लगेगा। बिल्डर तो हमें नकद पैसा दे रहा है।'

तभी माधव, जो अब तक चुपचाप सुन रहा था, आगे आया। उसने कहा, 'दादा जी, कल सुमेर अंकल के बेटे ने मुझे दिखाया कि गोबर से खाद कैसे बनती है और मिट्टी के बर्तन कैसे बनते हैं। शहर में हम इनके लिए हजारों रुपये देते हैं। अगर आप यहाँ मॉल बनाएँगे, तो यहाँ भी वही शोर और प्रदूषण होगा जिससे बचने के लिए हम शहर से यहाँ आए हैं। कृपया इसे मत तोड़िए।'

एक छोटे बच्चे के मुँह से ऐसी बात सुनकर चौपाल पर सन्नाटा छा गया। माधव ने भी राघव का साथ देते हुए कहा, 'हम गाँव की महिलाओं को सिलाई और आधुनिक डिजाइनिंग सिखाकर उनके सामान को बड़े ब्रांड के साथ जोड़ सकते हैं। इससे ज्ञान और दाम दोनों मिलेंगे।'

लेकिन बिल्डर का दबाव कम नहीं था। शाम होते-होते खबर मिली कि बिल्डर ने प्रशासन से स्कूल को 'असुरक्षित'

घोषित करवा दिया है और अगले दो दिनों में बुलडोजर चलने वाला है। राघव समझ गया कि अब केवल बातों से काम नहीं चलेगा। उसे कुछ ठोस करना होगा। उसने सुमेर से कहा, "सुमेर, गाँव के हर घर से एक व्यक्ति को जोड़ो। हमें एक रात में इस स्कूल का हुलिया बदलना होगा।"

उस रात रामपुर गाँव में एक अलग ही हलचल थी। जहाँ एक तरफ बिल्डर के आदमी गाँव वालों को डरा रहे थे, वहीं दूसरी तरफ राघव के नेतृत्व में युवाओं की एक टोली पूरी लगन से स्कूल की सफाई और मरम्मत में जुट गई थी।

रात के सन्नाटे में पूरा गाँव जैसे एक युद्ध स्थान पर था। राघव ने अपनी जमा-पूँजी से निर्माण सामग्री और पेंट का इंतजाम किया। सुमेर ने गाँव के राजमिस्त्रियों और बढ़इयों को इकट्ठा किया। स्कूल ने एक-चालीस सालों में पहले वाला राघव आज खुद हाथ में झाड़ू और बुरा लिए स्कूल की दीवारों को चमकाने में लगा था। आरव और गाँव के अन्य बच्चे पत्थरों को रंग रहे थे और राधा ने गाँव की औरतों के साथ मिलकर पुरानी खिड़कियों और दरवाजों से स्कूल के कमरों को सजाना शुरू किया। सुबह के चार बज रहे थे। स्कूल का ढाँचा जो कल तक एक वीरान खंडहर जैसा दिखता था, अब किसी जीवंत कलाकृति की तरह मुस्कुरा रहा था। दीवारों पर महापुरुषों के चित्र और शिक्षाप्रद स्लोगन लिखे जा चुके थे।

जैसे ही सूरज की पहली किरण ने धरती को छुआ, गाँव की सीमा पर धूल का एक बड़ा गुबार दिखाई दिया। वह बिल्डर के गुंडे और सरकारी अमले का काफिला था। भारी-भरकम बुलडोजर की गड़गड़ाहट शांत गाँव की हवाओं में जहर घोल रही थी।

बिल्डर का मुख्य आदमी कक्कड़, अपनी गाड़ी से उतरा। उसने स्कूल के बदले हुए स्वरूप को देखा तो उसकी भौंहें तन गईं, "यह सब क्या तमाशा है?" उसने चिल्लाकर कहा, "यह इमारत असुरक्षित घोषित हो चुकी है। इसे आज ही जमींदोज किया जाएगा।"

तभी सुमेर और राघव के नेतृत्व में पूरा गाँव स्कूल के सामने एक दीवार बनकर खड़ा हो गया। राघव ने शांति से कहा, "कक्कड़ साहब, मालूम पड़ता है कि अगर इमारत सामुदायिक उपयोग के लिए सुरक्षित और सक्रिय है, तो उसे बिना किसी ठोस कारण के नहीं तोड़ा जा सकता। देखिए, यह स्कूल अब बंद नहीं है।"

राघव ने इशारा किया और देखा कि स्कूल के कमरे में गाँव के बुजुर्ग बच्चों को पढ़ा रहे थे, महिलाएँ सिलाई मशीनें चला रही थीं और कुछ युवक कंप्यूटर का काम कर रहे थे।

कक्कड़ हँसा और कहने लगा, "यह सब नाटक दो मिनट में खत्म हो जाएगा। ड्राइवर! बुलडोजर आगे बढ़ाओ। देखो तो

कितना दम है खंडहर में?"

बुलडोजर का विशाल पंजा हवा में उठा। आरव दौड़कर स्कूल के मुख्य द्वार के सामने बैठ गया। उसे देखकर गाँव के दूसरे बच्चे भी वहीं बैठ गए। राघव और माता के दिल की धड़कनें तेज हो गईं, लेकिन उन्होंने पीछे हटने से मना कर दिया। गाँव की महिलाओं ने हाथ में हाथ ले लिए।

माहौल तनावपूर्ण हो गया। पुलिस बल भी वहाँ पहुँच चुका था। तभी राघव ने अपना फोन निकाला और एक वीडियो कॉल चालू किया। स्क्रीन पर राज्य के शिक्षा मंत्री और जिले के कलेक्टर थे। राघव ने अपनी कॉर्पोरेट नेटवर्किंग का इस्तेमाल करते हुए रात भर में इस मामले को सोशल मीडिया पर वायरल कर दिया था और उच्च अधिकारियों तक बात पहुँचा दी थी। सोशल मीडिया पर गाँव के स्कूल का मसला ट्रेंडिंग पर था। बात आग की तरह फैल चुकी थी।

कलेक्टर की आवाज लाउडस्पीकर पर गूँजी, "रोकिए इस कार्यवाही को। हमें रिपोर्ट मिली है कि इस भवन का आवंटन नियमों के खिलाफ किया गया था। इस स्कूल को अब 'आदर्श ग्राम केंद्र' के रूप में विकसित किया जाएगा। बिल्डर के खिलाफ जाँच के आदेश दिए गए हैं।"

पूरे गाँव में खुशी की लहर दौड़ गई। आरव अपने पिता के पास दौड़कर आया और उन्हें गले लगा लिया। उस दिन पहली बार राघव को महसूस हुआ कि असली 'सफलता' क्या होती है। महल बनाना ही बड़ा काम नहीं होता, पुरानी धरोहर को बचाए रखना भी बड़ा काम होता है।

गन्ने के खेतों में दबा एक जीवन

(गन्ना कटाई मजदूर का आत्मकथा)

कु. मेघा प्रतिमा शिंदे
बी. ए. भाग १

जब मैं सुबह अँधेरे में आँख खोलता हूँ, तो कुछ पल समझ नहीं आता कि मैं कहाँ हूँ। टपकती ओस की ठंडक, प्लास्टिक की चादर के नीचे सिमटा हुआ शरीर और पास ही किसी बच्चे की धीमी सिसकी–यहीं मेरी नींद का अंत है। कुछ ही क्षणों में याद आ जाता है कि मैं फिर गन्ने के खेतों के बीच हूँ, सैकड़ों मील दूर अपने गाँव से, अपने ही जीवन की पोथी काटने आया हुआ।

मेरा नाम?

नाम पूछने की फुर्सत किसी के पास नहीं होती। ठेकेदार मुझे नंबरी का आदमी कहता है, पिता मालिक मजदूर, और दुनिया बस गन्ना काटनेवाला। माँ तो बेटे ही पुकारती थी, अब वह भी नहीं रही।

मेरा गाँव सूखे का बेटा है। यहाँ बारिश मेहमान की तरह आती है–कभी आती है, कभी नहीं आती। बचपन में मैं अक्सर आकाश की ओर देखता रहता था, बादलों से बातें करता था। लगता था, अगर उनसे ठीक से बात कर लूँ तो शायद वे बरस जाएँ। पर बादल भी हमारी तरह मजबूर थे–कहीं और जाना उनकी नियति थी।

पिता सुबह-सुबह खेत की ओर निकल जाते। खेत हमारा नहीं था, पर मेहनत हमारी थी। माँ चूल्हे के पास बैठकर सूखी लकड़ियाँ सुलगाती और कहती–

आज काम मिला तो ठीक है, नहीं तो पानी में नमक डालकर रोटी खानी पड़ेगी।

मैं तब छोटा था, पर भूख उम्र नहीं देखती।

मुझे स्कूल जाना अच्छा लगता था। स्लेट पर नाम का अक्षर लिखता, तो लगता जैसे कोई दरवाजा खुल रहा है। मास्टरजी कहते थे–

"पढ़ोगे तो बढ़ोगे, बड़े आदमी बनोगे।"

एक दिन पिता ने कहा–

"कल से स्कूल मत जाना। मालिक के खेत में काम है।"

मैंने कुछ नहीं कहा। उस दिन स्लेट घर के कोने में रख दिया। वह आज भी कहीं होगी–शायद टूटी हुई, मेरी पढ़ाई की तरह।

उस साल सूखा ज्यादा पड़ा। घर का अनाज खत्म हो गया। तभी एक दिन ठेकेदार आया। सफेद कमीज, [illegible] और चेहरे पर अजीब-सी मुस्कान। उसने कहा–

'सात महीने का काम है। गन्ना कटाई। पैसा मिलेगा, एडवांस भी।'

पिता ने मुझसे पूछा–

'आएगा?'

मैंने सिर हिला दिया। भूख के सामने सवाल छोटे पड़ जाते हैं।

हमें ट्रैक्टर-ट्रॉली में बैठाया गया। औरतें, बच्चे, बर्तन, बोरे–सब एक साथ। रास्ता लंबा था। किसी ने पूछा–

"कितनी दूर?"

ठेकेदार बोला–

'बस, पास ही।'

वह पास सात सौ किलोमीटर दूर था।

रात में ठंड लग रही थी। माँ ने मुझे अपने आँचल में ढक लिया। मैंने पहली बार महसूस किया कि सफर सिर्फ जगह नहीं बदलता, इंसान को भी बदल देता है। अपना होना और पराया होने का मतलब ही समाप्त हो जाता है।

सुबह-सुबह ही एक अनजानी ज़मीन पर हमें उतारा गया। जहाँ पर न तो कोई घर था, न कोई बस्ती। बस आँखों तक फैला हुआ गन्ना आसमान छूता खड़ा था।

सुबह चार बजे ठेकेदार की आवाज़ आई–

'उठो! काम शुरू करना है कि नहीं।'

अँधेरे में ही गड्डाला शुरू कर दिया गया। गन्ना ऊँचा था, पत्तियाँ तेज़। पहली ही बार हाथ कट गया। खून निकला। मैंने देखा, ठेकेदार ने नहीं देखा। मुँह से चीख निकल पड़ी। माँ ने सुनी, मालिक ने नहीं सुनी।

पिता ने कहा–

'आदत हो जाएगी।'

और सच में काम के साथ दर्द की भी आदत हो जाती है।

हमारा दिन सूरज से पहले शुरू होता और अँधेरे के बाद खत्म। दोपहर में धूप सिर पर आग की तरह बरसती। पीठ झुककर पत्थर हो जाती। जानवर और इन्सान का फर्क मिट जाता है। दिन और रात का फर्क मिट जाता है।

मैंने कई बार सोचा–

अगर सीधा खड़ा हो जाऊँ तो क्या होगा?

पर सीधा खड़ा होना हमारे लिए आराम नहीं, बगावत था।

शादी के बाद मैं फिर गन्ना कटाई में गया। इस बार जोड़ी बन गई। मेरी पत्नी–पारबती, पर हिम्मती। वह मुझसे ज्यादा काम करती थी। पत्नी और जीवन दोनों की जोड़ी आँसुओं और गन्ने के खेतों के साथ जुड़ गई।

एक दिन मैंने कहा–

'थक जाती होगी।'

वह हँसी–

'थकने का समय किसके पास है?'

उसकी हँसी में दर्द और आँखों में पानी था।

मेरे पहले बच्चे का जन्म खेत में हुआ। रात थी। दर्द शुरू हुआ। न अस्पताल, न दाई। न खाना, न दवाई। न ढंग का कपड़ा, न सफाई।

पत्नी ने दाँत भींचे और कुछ घंटों बाद बच्चा रोया।

मैंने उसे गोद में लिया। चारों तरफ रात का अँधेरा और गन्ने के खेत थे।

मैंने मन ही मन कहा–

माफ करना, बेटा। तुम्हारा स्वागत इससे बेहतर नहीं कर सका।

सुबह फिर काम शुरू हो गया।

मेरे बच्चे खेतों में खेलते हैं। गन्ने के ढेर उनके झूले हैं।

मैं उन्हें देखकर डरता हूँ।

एक दिन बेटा बोला–

'बाबा, मैं भी बड़ा होकर गन्ना काटूँगा।'

उस दिन मैंने पहली बार रोने की कोशिश की, पर आँसू तो पहले ही सूख चुके थे।

मौसम खत्म हुआ। ठेकेदार ने बही खोली।

राशन खर्चा, खाना खर्चा, दवा खर्च, बाकी का बचा हुआ अगली बार उतार देना। साथ ही बाकी लोगों के साथ तुम्हें भी कुछ एडवांस का बंदोबस्त करता हूँ।

अंत में बोला–

"अभी तो पहले का ही उधार बाकी है, पैसे कहाँ। अगले साल फिर आना।"

मैंने हिसाब नहीं समझा। समझना भी नहीं चाहता था। बस मैं इन गन्नों के खेतों से निकलना चाहता था और मैं मुट्ठी कसे की तरह जकड़ा पड़ा था।

एक बार मेरे पैर में दराँती धँस गई। पैर सूज गया। बुखार आया।

मैंने कहा–

"आज काम नहीं कर पाऊँगा।"

ठेकेदार बोला–

"तो पैसे कटेंगे।"

मैं काम पर गया।

उस दिन समझा–हमारे शरीर से ज्यादा सस्ता कुछ नहीं।

चार महीने बाद गाँव लौटे। लोग पूछते हैं–

"कितना कमाया?"

मैं मुस्कुरा देता हूँ।

कौन बताए कि मैंने क्या–क्या खोया?

एक छोटा सपना।

मैं बड़ा आदमी नहीं बनना चाहता।

बस चाहता हूँ कि मेरे बच्चे स्कूल जा पाएँ।

कि मेरी पत्नी कभी बिना डर के आराम करे।

कि गन्ना मीठा हो, पर उसे काटने वाले की जिंदगी कड़वी न हो।

मैं जानता हूँ, कल फिर अँधेरा होगा। फिर कोयता उठाना होगा।

पर मैं यह भी जानता हूँ–

अगर मेरी कहानी कोई सुने, तो शायद किसी दिन यह जीवन थोड़ा बदल सके।

मैं गन्ना कटाई मजदूर हूँ।

मेरी कथा काल्पनिक नहीं है–

यह खेतों में झुके हुए उस इंसान की कथा है, जिसके बोल नहीं हैं, सच है।

निबंध

'वेणूताई' सादगी, संस्कार और निस्वार्थ सेवा की प्रतिमूर्ति

कु. सानिका संजय भोसले
बी. ए. भाग १

सातारा की धरती पर सुबह की धूप धीरे-धीरे फैल रही थी। आँगन में तुलसी वृंदावन के पास एक सादगी भरे वस्त्रों में लिपटी स्त्री शांत भाव से दीप जला रही थी। उनके चेहरे पर न कोई अहंकार था, न किसी पद का गर्व। बस एक संतुलित मुस्कान और आँखों में अटूट विश्वास झलक रहा था। वह दृश्य किसी साधारण गृहिणी का प्रतीत होता था किन्तु वह वेणूताई थीं। एक ऐसे व्यक्तित्व की जीवन संगिनी, जिनका नाम महाराष्ट्र और भारत के राजनीतिक इतिहास में स्वर्णाक्षरों में अंकित है।

यह कथा केवल एक राजनेता की पत्नी की नहीं, बल्कि उस स्त्री की है, जिसने सादगी को आभूषण, संस्कार को आधार और सेवा को साधना बनाकर जीवन जिया है। भारतीय सार्वजनिक जीवन में कुछ व्यक्तित्व ऐसे हुए हैं जो स्वयं प्रकाश पुंज की तरह नहीं दिखते, परंतु वे उस दीपक की लौ होते हैं, जो किसी महान व्यक्तित्व को स्थिरता, दिशा और ऊर्जा प्रदान करती है। वेणूताई यशवंतराव चव्हाण का जीवन इसी प्रकार की शांत, स्थिर और प्रेरक ज्योति का उदाहरण है। वे केवल महाराष्ट्र के प्रथम मुख्यमंत्री और देश के प्रमुख राजनीतिक व्यक्तित्व यशवंतराव चव्हाण की जीवनसंगिनी भर नहीं थीं, बल्कि सादगी, उच्च संस्कार और निःस्वार्थ सेवा की जीवंत प्रतिमूर्ति थीं। उनका जीवन हमें यह सिखाता है कि किसी भी महान सार्वजनिक कार्य के पीछे पारिवारिक दृढ़ता, नैतिक आधार और त्यागमय सहयोग की कितनी महत्वपूर्ण भूमिका होती है।

वेणूताई का जीवन उस समय खंड में विकसित हुआ जब देश स्वतंत्रता आंदोलन की दौर से गुजर रहा था। महाराष्ट्र की सामाजिक चेतना, शिक्षा और स्वाभिमान की परंपरा ने अनेक क्रांतिकारियों और समाज-सुधारकों को जन्म दिया। इसी वातावरण में वेणूताई ने अपने जीवन को आकार दिया। उनका विवाह यशवंतराव चव्हाण से हुआ, जो आगे चलकर महाराष्ट्र राज्य के निर्माण के बाद उसके प्रथम मुख्यमंत्री बने। बाद में वे देश के रक्षा मंत्री, वित्त मंत्री और विदेश मंत्री जैसे महत्वपूर्ण पदों पर भी रहे। इतने व्यापक सार्वजनिक जीवन के बीच वेणूताई ने जिस संयम, संतुलन और सादगी के साथ पारिवारिक दायित्व निभाये, वह अपने आप में अद्भुत है।

वेणूताई का जीवन आडंबर से दूर और मूल्यों से निकट था। उन्होंने कभी सत्ता या पद का प्रदर्शन नहीं किया। वे सामान्य गृहिणी की तरह जीवन जीती रहीं। साधारण वेशभूषा, विनम्र व्यवहार और मृदुभाषिता उनके व्यक्तित्व की पहचान थी। सादगी उनके लिए केवल बाहरी आडंबर से दूर रहना नहीं था, बल्कि यह उनके आंतरिक चरित्र का आधार थी। उन्होंने कभी यह अनुभव नहीं होने दिया कि वे एक बड़े राजनीतिक नेता की पत्नी हैं। उनके घर का वातावरण सामान्य, आत्मीय और सहज बना रहता था। यह सादगी ही उनके व्यक्तित्व की सबसे बड़ी शक्ति थी। सादगी का अर्थ है जीवन की मूल आवश्यकताओं तक सीमित रखना और आंतरिक शुचिता को प्राथमिकता देना। वेणूताई ने इस सिद्धांत को अपने जीवन में पूरी तरह उतारा।

वेणूताई के जीवन का दूसरा महत्वपूर्ण पक्ष संस्कार है। भारतीय संस्कृति में परिवार को व्यक्ति के चरित्र के निर्माण की प्रथम पाठशाला माना गया है। वेणूताई ने अपने परिवार में नैतिक मूल्यों, अनुशासन और मर्यादा को सर्वोपरि रखा। राजनीतिक जीवन में उतार-चढ़ाव, संघर्ष और आलोचना स्वाभाविक होते हैं किंतु ऐसे समय में परिवार की स्थिरता और संतुलन रखना उतना ही अत्यंत आवश्यक होता है। वेणूताई ने यह भूमिका एक जिम्मेदारी अत्यंत कुशलता से निभाई। उन्होंने अपने पति को मानसिक और भावनात्मक आधार दिया।

उनके संस्कारों में भारतीय नारी की परंपरागत गरिमा और आधुनिक चेतना का सुंदर समन्वय था। वे परंपरा का सम्मान करती थीं किंतु संकीर्णता से दूर थीं। शिक्षा, समाजसेवा और नैतिक आचरण के प्रति उनका दृष्टिकोण प्रगतिशील था। वेणूताई का जीवन केवल परिवार तक सीमित नहीं था। उन्होंने समाज के प्रति अपनी जिम्मेदारी को भी समझा। सेवा उनके लिए प्रदर्शन नहीं, बल्कि जीवन का स्वाभाविक कर्तव्य था। राजनीतिक जीवन में आने वाले लोगों से मिलना, उनकी समस्याएँ सुनना, सहायता करना आदि कार्य वे सहज भाव से करती रहती थीं। वे जरूरतमंदों के प्रति संवेदनशील थीं। उनका व्यवहार मातृत्वपूर्ण और सहानुभूतिपूर्ण था। उनकी सेवा-भावना का केंद्र मानवता थी। वे जाति, धर्म या पद के आधार पर भेदभाव नहीं करती थीं। यह गुण उन्हें समाज में आदर और सम्मान दिलाता था।

किसी भी सार्वजनिक नेता के जीवन में अनेक संघर्ष आते हैं। राजनीतिक विरोध, प्रशासनिक चुनौतियाँ, व्यक्तिगत आलोचनाएँ। ऐसे समय में जीवन संगिनी का सहयोग अत्यंत महत्त्वपूर्ण होता है।

यशवंतराव चव्हाण के सार्वजनिक जीवन में अनेक निर्णायक क्षण थे, जैसे संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन, राज्य का गठन, राष्ट्रीय राजनीति में जिम्मेदारियाँ आदि। इन सबके बीच वेणूताई ने एक दृढ़, संयमी और समझदार सहचरी की भूमिका निभाई। उन्होंने कभी सार्वजनिक मंचों पर आकर स्वयं को केंद्र में नहीं रखा, किंतु उनके मौन सहयोग ने उनके पति को शक्ति प्रदान की। यह त्यागमय सहयोग भारतीय लोकतंत्र जीवन का आदर्श उदाहरण है।

भारतीय समाज में स्त्री-शक्ति को अक्सर दो रूपों में देखा जाता है – एक प्रखर और आंदोलनात्मक, दूसरा शांत और धैर्यवान। वेणूताई इस दूसरे रूप की प्रतीक थीं। उनकी शक्ति उनके धैर्य, संयम और आंतरिक दृढ़ता में थी। उन्होंने दिखाया, कि विनय और विनम्रता भी समाज पर सकारात्मक प्रभाव डाल सकता है। उनका जीवन यह सिद्ध करता है, कि स्त्री केवल प्रेरणा का स्रोत ही नहीं, बल्कि मूल्यों की संरक्षिका भी है।

सार्वजनिक जीवन की व्यस्तता के बीच परिवार को संभाल देना कठिन होता है। वेणूताई ने इस चुनौती को संतुलन से संभाला। उन्होंने परिवार को प्रेम, अनुशासन और स्नेह से जोड़े रखा। उनका घर केवल एक राजनीतिक व्यक्तित्व का निवास नहीं था, बल्कि एक सांस्कृतिक और नैतिक वातावरण का केंद्र था। अतिथियों के प्रति आदर, बच्चों के प्रति स्नेह और बड़ों के प्रति सम्मान यह सभी गुण उनके व्यवहार में स्पष्ट दिखाई देते थे।

आज का समाज भौतिकता और प्रतिस्पर्धाओं से भरा हुआ है। ऐसे समय में वेणूताई का जीवन हमें याद दिलाता है कि वास्तविक महानता पद या प्रसिद्धि में नहीं, बल्कि मूल्यों में होती है। सादगी हमें अहंकार से बचाती है। संस्कार हमें सही मार्ग दिखाते हैं। सेवा हमें मानवता से जोड़ती है। ये तीनों तत्व आज भी प्रासंगिक हैं।

वेणूताई का जीवन विशेष रूप से महिलाओं के लिए प्रेरणास्पद है। उन्होंने यह सिद्ध किया कि परिवार और समाज दोनों के प्रति संतुलित दायित्व निभाना संभव है। उनका जीवन यह भी बताता है कि सार्वजनिक जीवन में नैतिकता और मानवीय संवेदनाएँ कितनी आवश्यक हैं। वह एक ऐसी व्यक्तित्व थीं, जिन्होंने प्रसिद्धि से अधिक मर्यादा को महत्त्व दिया।

वेणूताई यशवंतराव चव्हाण का जीवन भारतीय नारीत्व की गरिमा, सादगी की शक्ति और सेवा की भावना का सुंदर उदाहरण है। उन्होंने अपने जीवन से यह संदेश दिया कि महानता बाहरी प्रदर्शन में नहीं, बल्कि आंतरिक मूल्यों में निहित होती है। सादगी ने उनके व्यक्तित्व को उज्ज्वल बनाया, संस्कारों ने उसे स्थिरता दी और सेवा-भावना ने उसे व्यापक अर्थ प्रदान किया। आज जब समाज तेजी से बदल रहा है, तब वेणूताई का जीवन हमें यह सिखाता है कि मूल्यों की जड़ें जितनी गहरी होंगी, जीवन उतना ही संतुलित और सार्थक होगा। इस प्रकार वेणूताई यशवंतराव चव्हाण का जीवन-दर्शन केवल एक व्यक्ति की कथा नहीं, बल्कि भारतीय संस्कृति के उन आदर्शों की अभिव्यक्ति है जो सादगी, संस्कार और सेवा के माध्यम से मानवता को ऊँचाइयों तक ले जाते हैं। उनका जीवन इतिहास के पन्नों में भले शांत अक्षरों में लिखा गया हो, किंतु उसकी प्रेरणा आज भी उतनी ही प्रभावशाली और प्रासंगिक है। वेणूताई यशवंतराव चव्हाण का जीवन किसी शांत नदी की तरह था, जो निरंतर बहती है और अपने आसपास की भूमि को उर्वर बनाती है। उन्होंने सादगी को अपनाया, संस्कारों को जीवित रखा और सेवा को जीवन का ध्येय बनाया। यदि यशवंतराव चव्हाण सार्वजनिक जीवन के विशाल वटवृक्ष थे, तो वेणूताई उसकी जड़ों में समाई वह शक्ति थीं, जिसने उसे स्थिर और सुदृढ़ बनाए रखा। उनकी स्मृति हमें यह विश्वास दिलाती है कि इतिहास केवल मंच पर खड़े व्यक्तियों से नहीं बनता, वह उन मौन, समर्पित आत्माओं से भी बनता है, जो पृष्ठभूमि में रहकर मूल्यों की रक्षा करती हैं।

साधारण जीवन, उच्च विचार और निःस्वार्थ सेवा यही उनके जीवन की सच्ची पहचान थी और शायद यही वह विरासत है, जिसे हमें आने वाली पीढ़ियों तक पहुँचाना चाहिए।

निबंध

किसान आत्महत्या : एक राष्ट्रीय संकट

कु. [illegible]
बी. ए. भाग ३

भारत प्राचीन काल से ही कृषि प्रधान देश रहा है। यहाँ की लगभग ६५–७० प्रतिशत जनसंख्या प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से कृषि पर निर्भर करती है। भारत की आत्मा गाँवों में बसती है और यह कथन तभी सार्थक होता है जब गाँवों की रीढ़, किसान सुरक्षित, समृद्ध और आत्मनिर्भर हो। परन्तु विडम्बना यह है कि जिस किसान को अन्नदाता कहा जाता है, वही आज अपने अस्तित्व की लड़ाई लड़ रहा है।

बीते कुछ दशकों में किसान आत्महत्या एक गंभीर सामाजिक और राष्ट्रीय संकट बनकर उभरी है। खेती-बाड़ी से जुड़ी अनिश्चितताएँ, आर्थिक बोझ, ऋण-ग्रस्तता और सामाजिक दबाव किसानों को इस त्रासदी की ओर धकेल रहे हैं। यह केवल व्यक्तिगत विफलता नहीं बल्कि हमारी कृषि व्यवस्था, नीतियों और सामाजिक ढाँचे की कमियों को उजागर करता है।

किसान आत्महत्या के पीछे अनेक कारण छिपे हुए हैं। इन्हें व्यापक रूप से आर्थिक, पर्यावरणीय, सामाजिक और मनोवैज्ञानिक श्रेणियों में बाँटा जा सकता है।

१. आर्थिक कारण

कर्ज का बोझ

अधिकांश किसान छोटे और सीमांत किसान हैं जिनकी आय सीमित होती है। खेती के लिए उन्हें महंगे बीज, खाद, कीटनाशक और उपकरणों की आवश्यकता होती है। इसके लिए वे साहूकारों या बैंकों से ऋण लेते हैं। फसल खराब हो जाने या उचित दाम न मिलने पर कर्ज चुकाना असंभव हो जाता है। सूदखोरों का दबाव और बढ़ता ब्याज किसान को मानसिक रूप से तोड़ देता है।

उचित मूल्य का अभाव

न्यूनतम समर्थन मूल्य (MSP) की औपचारिक व्यवस्था होने के बावजूद कई बार किसानों को अपने उत्पादों को औने-पौने दामों में बेचना पड़ता है। बिचौलियों और मंडी व्यवस्था के कारण उन्हें उचित मूल्य नहीं मिल पाता।

खेती की बढ़ती लागत

हर वर्ष बीज, खाद, डीज़ल, बिजली और मजदूरी महँगी होती जा रही है। परन्तु कृषि उपज और उसके दाम उस अनुपात में नहीं बढ़ते। इस असंतुलन के कारण किसान की आमदनी घटती जाती है।

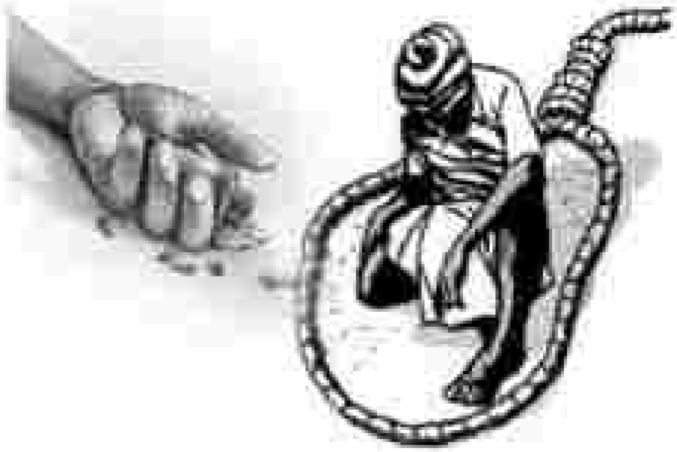

२. पर्यावरणीय कारण

प्राकृतिक आपदाएँ

अनियमित मानसून, सूखा, बाढ़, ओलावृष्टि जैसी घटनाएँ सीधे फसलों को प्रभावित करती हैं। जलवायु परिवर्तन के कारण यह अनिश्चितता और भी बढ़ गई है। असामयिक वर्षा, अत्यधिक उष्मा आदि फसल को प्रभावित करते हैं।

भूमि की उर्वरता में कमी

रासायनिक उर्वरकों और कीटनाशकों के अत्यधिक प्रयोग से मिट्टी की उर्वरता घट रही है। उत्पादन घटने से किसानों की आमदनी कम हो जाती है।

सिंचाई की समस्या

भारत के अनेक क्षेत्रों में सिंचाई का पर्याप्त साधन नहीं है। वर्षा पर निर्भर खेती अत्यधिक जोखिमपूर्ण बन जाती है। पानी और बिजली किसानों के सामने संकट बनकर खड़े हैं।

३. सामाजिक कारण

पारिवारिक और सामाजिक दबाव

कर्ज न चुका पाने की स्थिति में किसान अपने परिवार और समाज के सामने शर्मिंदगी महसूस करता है। बेटियों की शादी, बच्चों की शिक्षा जैसी जिम्मेदारियाँ उसे और भी तनाव में डाल देती हैं।

छोटे और बिखरे खेत

कृषि भूमि पीढ़ियों में बँट–बँटकर छोटी होती जा रही है। ऐसी छोटी खेती न परिवार का ठीक से पेट भर सकती है, न उसमें प्रयोग किए जा सकते हैं। छोटे पैमाने पर खेती अत्यंत लाभकारी नहीं रह गया है।

मनोवैज्ञानिक कारण

लंबे समय तक आर्थिक तंगी और सामाजिक दबाव के कारण किसान अवसाद (डिप्रेशन) का शिकार हो जाता है। गाँवों में मानसिक स्वास्थ्य सुविधाओं का अभाव होने से उसे कोई परामर्श या समर्थन नहीं मिल पाता। अंततः निराशा और असहायता की स्थिति में वह आत्महत्या जैसा कदम उठा लेता है।

किसान आत्महत्या के प्रभाव

किसान आत्महत्या केवल एक पारिवारिक दुःख नहीं, बल्कि व्यापक स्तर पर यह एक सामाजिक और राष्ट्रीय समस्या है, जिसके प्रभाव स्वरूप किसी देश की अंतर्राष्ट्रीय विकास स्थिति तय होती है।

परिवार पर प्रभाव

आत्महत्या के बाद परिवार मानसिक रूप से टूट जाता है। पत्नी और बच्चे अनिश्चित भविष्य का सामना करते हैं। बच्चों की पढ़ाई छूट जाती है और परिवार गरीबी के चक्र में और गहराई से फँस जाता है।

ग्रामीण समाज पर प्रभाव

गाँवों में भय और निराशा का वातावरण फैलता है। खेती-बाड़ी का आकर्षण कम होता है और युवा शहरों की ओर पलायन करने लगते हैं। इसी कारण किसान और किसानी की साख गिरती जा रही है।

राष्ट्रीय अर्थ व्यवस्था पर प्रभाव

कृषि उत्पादन घटने से खाद्यान्न सुरक्षा खतरे में पड़ सकती है। आयात पर निर्भरता बढ़ती है, जिससे विदेशी मुद्रा पर दबाव आता है। देश की आर्थिक स्थिति बिगड़ने लगती है।

सामाजिक असमानता में वृद्धि

बड़े किसानों और छोटे किसानों के बीच खाई और चौड़ी हो जाती है, सामाजिक तनाव और असंतोष भी बढ़ता है।

किसान आत्महत्या केवल व्यक्तिगत या पारिवारिक त्रासदी नहीं, बल्कि यह राष्ट्रीय शर्म और चिंता का विषय है। जिस किसान की मेहनत से देशवासी अन्न खाते हैं, वही किसान भूख, गरीबी और निराशा के कारण अपनी जान दे देता है। इस समस्या का समाधान केवल ऋण माफी या आर्थिक सहायता से संभव नहीं है, बल्कि इसके लिए समग्र दृष्टिकोण अपनाना होगा – आर्थिक सुधार, सामाजिक सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य सहायता, बाजार सुधार और जलवायु–अनुकूल खेती।

इस गंभीर समस्या से निपटने के लिए इसके कारणों पर भी विचार करना आवश्यक है। यह उपचार व्यक्तिगत, सामाजिक एवं सरकार और अनेक संगठनात्मक स्तर पर निरंतर होते रहना चाहिए, जिससे किसानी और किसान दोनों को सम्मानित प्रतिष्ठा मिले।

कर्ज माफी और ऋण पुनर्गठन

कई राज्यों ने किसानों के ऋण माफ किए गए हैं ताकि वे मानसिक दबाव से मुक्त हो सकें और अपने काम में नयी जान डाल सकें।

फसल बीमा योजना

प्रधानमंत्री फसल बीमा योजना जैसी योजनाएँ शुरू की गई हैं परन्तु इसका लाभ हर किसान तक सही रूप में पहुँचाने की व्यवस्था होनी चाहिए।

न्यूनतम समर्थन मूल्य

सरकार कुछ प्रमुख फसलों के लिए MSP तय करती है, ताकि किसानों को न्यूनतम लाभकारी मूल्य मिल सके। लेकिन MSP हर हाल में किसान को मिले इस पर भी ध्यान देने की आवश्यकता है।

तकनीकी और प्रशिक्षण सहायता

कृषि विश्वविद्यालयों और कृषि अनुसंधान केंद्रों के माध्यम से किसानों को उन्नत तकनीक, बेहतर बीज और आधुनिक उपकरण उपलब्ध कराए जा रहे हैं।

ग्रामीण रोजगार गारंटी

खेतीबाड़ी के साथ ही किसान सम्मान रोजगार उपलब्ध कराने चाहिए। मनरेगा जैसी योजनाएँ किसानों और ग्रामीण परिवारों को अतिरिक्त आय का स्रोत प्रदान करती हैं। ऐसी योजनाओं पर अमल करना चाहिए।

सस्ती और सुलभ ऋण व्यवस्था

किसानों को साहूकारों पर निर्भर न रहना पड़े, इसके लिए सहकारी बैंक और ग्रामीण बैंकों को और सशक्त बनाना होगा।

फसल बीमा का वास्तविक लाभ

बीमा की प्रक्रिया सरल और पारदर्शी होनी चाहिए। दावा शीघ्रता से निपटाया जाए ताकि संकट की घड़ी में किसान को तात्कालिक राहत मिले।

बाजार तक सीधी पहुँच

किसान उत्पादक संगठन (FPO) और ई-प्लेटफॉर्मों के माध्यम से किसानों को बिचौलियों से मुक्त कर सीधा उपभोक्ता तक पहुँच दिलाई जाए।

सहायक व्यवसाय

केवल पारंपरिक खेती पर निर्भर रहने के बजाय किसानों को पशुपालन, दुग्ध व्यवसाय, बागवानी और अन्य सहायक व्यवसाय अपनाने के लिए प्रोत्साहित करना चाहिए।

सिंचाई और जल प्रबंधन

छोटे-छोटे बाँध, तालाब, ड्रिप इरिगेशन जैसी तकनीकों से सिंचाई की समस्या दूर की जा सकती है।

कृषि शिक्षा और जागरूकता

किसानों को नई कृषि तकनीक, जैविक खेती, मौसम पूर्वानुमान और बाजार की जानकारी समय पर उपलब्ध कराई जाए।

भारत कृषि प्रधान देश है और यहाँ की अधिकांश जनसंख्या खेती पर निर्भर है। परन्तु विडंबना यह है कि अन्नदाता कहलाने वाला किसान आज गहरे संकट में है। बढ़ते कर्ज, फसल नुकसान, प्राकृतिक आपदाएँ, उचित मूल्य का अभाव और सामाजिक दबाव ने किसानों को आत्महत्या जैसी दुखद स्थिति तक पहुँचा दिया है।

किसान आत्महत्या के कारण मुख्यतः आर्थिक, पर्यावरणीय, सामाजिक और मानसिक होते हैं। कर्ज का बोझ, साहूकारों की सख्ती, खेती की बढ़ती लागत और बाजार की अनिश्चितता आर्थिक कारण हैं। वहीं सूखा, बाढ़ और जलवायु परिवर्तन पर्यावरणीय कारण हैं। पारिवारिक दबाव और मानसिक अवसाद भी किसानों को तोड़ देते हैं।

सरकार ने कर्ज माफी, फसल बीमा, न्यूनतम समर्थन मूल्य और तकनीकी सहायता जैसे उपाय किए हैं, परन्तु इनका लाभ हर किसान तक नहीं पहुँच पाता। समाधान के लिए सस्ती ऋण व्यवस्था, सरल फसल बीमा, बाजार तक सीधी पहुँच, सहायक व्यवसाय, सिंचाई सुधार और मानसिक स्वास्थ्य सेवाएँ आवश्यक हैं।

जब तक किसान सुरक्षित और आत्मनिर्भर नहीं होगा, तब तक भारत की प्रगति अधूरी रहेगी। हमें जय जवान, जय किसान के नारे को केवल भाषण तक सीमित न रखकर वास्तविकता में बदलना होगा। किसान की मुस्कान ही राष्ट्र की शक्ति बनेगी।

कु. प्रज्ञा संतोष ढेंगळे
बी. कॉम. भाग २

मैं भारत की सजग विद्यार्थी

मैं भारत की एक सजग विद्यार्थी हूँ। मेरे लिए विद्यार्थी होना केवल विद्यालय की चार दीवार तक सीमित नहीं है, बल्कि यह जीवन जीने का एक तरीका है। सजगता का अर्थ है– जागरूकता, जिम्मेदारी और संवेदनशीलता। एक सजग विद्यार्थी वह है, जो अपने कर्तव्यों को समझता है, अपने अधिकारों का सही उपयोग करता है और अपने आचरण से समाज को सकारात्मक दिशा देता है। मैं स्वयं को भाग्यशाली मानती हूँ कि मुझे ऐसे महान देश में जन्म मिला, जिसकी संस्कृति प्राचीन भी है और आधुनिक भी।

भारत विविधताओं का देश है। यहाँ अनेक भाषाएँ, धर्म, जातियाँ, परंपराएँ और रीति-रिवाज हैं। फिर भी हम सब भारतीय कहलाते हैं। एक सजग विद्यार्थी के रूप में मेरा कर्तव्य है कि मैं इस विविधता का सम्मान करूँ। मैं यह समझती हूँ कि भिन्नताएँ हमारी कमजोरी नहीं बल्कि हमारी शक्ति हैं। जब हम एक-दूसरे की संस्कृति और परंपराओं का आदर करते हैं, तब राष्ट्रीय एकता और भी मजबूत होती है। विद्यालय में मेरी सहेलियाँ अलग-अलग पृष्ठभूमियों से आती हैं, फिर भी हम सब मिल-जुलकर पढ़ते हैं, साथ खाते हैं, खेलते हैं। यही सच्ची भारतीयता है।

शिक्षा मेरे जीवन की प्राथमिकता है। मैं नियमित रूप से विद्यालय जाती हूँ, अपने अध्यापकों का सम्मान करती हूँ और मन लगाकर अध्ययन करती हूँ। मेरे लिए पढ़ाई केवल परीक्षा में अंक लाने का साधन नहीं बल्कि ज्ञान अर्जित करने का माध्यम है। मैं हर विषय को समझने की कोशिश करती हूँ, चाहे वह गणित हो, विज्ञान, इतिहास या साहित्य। मैं यह जानती हूँ कि हर विषय मुझे जीवन के किसी न किसी पहलू को समझने में सहायता करता है। इतिहास मुझे अपने अतीत से जोड़ता है, विज्ञान मुझे तर्क और खोज की प्रेरणा देता है और साहित्य मुझे संवेदनशील बनाता है।

आज का युग तकनीक का युग है। डिजिटल साधनों ने शिक्षा को आसान और व्यापक बना दिया है। मैं तकनीक का सही और सकारात्मक उपयोग करना सीखती हूँ। मैं ऑनलाइन पाठ्यक्रमों, शैक्षणिक वीडियो और ई-पुस्तकों का सहारा लेकर अपने ज्ञान को बढ़ाती हूँ। साथ ही, मैं यह भी समझती हूँ कि तकनीक का अतिप्रयोग हानिकारक हो सकता है। मैं समय का संतुलित उपयोग करती हूँ और सोशल मीडिया से दूरी बनाकर पढ़ाई पर ध्यान केंद्रित करती हूँ।

मैं समय का मूल्य समझती हूँ। समय पर विद्यालय पहुँचना, गृहकार्य पूरा करना और नियमित अध्ययन करना मेरी दिनचर्या का हिस्सा है। मैं जानती हूँ कि आज की छोटी-छोटी आदतें ही भविष्य में बड़ी सफलताओं का आधार बनती हैं। बड़ों का सम्मान करना, छोटे बच्चों से स्नेह रखना और मित्रों के साथ सहयोग की भावना रखना मेरे जीवन के मूल सिद्धांत हैं। मैं मित्रों और आस-पास के लोगों के साथ ही सहयोग में सकारात्मकता में विश्वास करती हूँ।

मुझे शिक्षा का अधिकार प्राप्त है, परंतु मेरा कर्तव्य है कि मैं उसका सदुपयोग करूँ। मुझे अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता है, परंतु मुझे यह भी ध्यान रखना चाहिए कि मेरी बातें किसी की भावनाओं को आहत न करें। मैं विद्यालय के नियमों का पालन करती हूँ और दूसरों को भी नियमों का सम्मान करने के लिए प्रेरित करती हूँ।

पर्यावरण संरक्षण आज की सबसे बड़ी आवश्यकता है। मैं यह समझती हूँ कि प्रकृति हमारी धरोहर है। जल, वायु और

भूमि के बिना जीवन संभव नहीं है। इसलिए मैं जल की बचत करती हूँ, बिजली का अनावश्यक उपयोग नहीं करती और प्लास्टिक का प्रयोग कम से कम करती हूँ। मैं पेड़-पौधे लगाने और स्वच्छता अभियान में भाग लेने का प्रयास करती हूँ। विद्यालय में स्वच्छता बनाये रखना और कूड़ा-कचरा डस्टबिन में डालना मेरी आदत है।

मुझे विश्वास है कि यदि हर विद्यार्थी पर्यावरण के प्रति सजग हो जाए, तो हमारा देश स्वच्छ और सुन्दर बन सकता है। देशभक्ति केवल शब्द से नहीं, कर्मों से दिखाई देनी चाहिए। मैं राष्ट्रीय पर्वों–स्वतंत्रता दिवस और गणतंत्र दिवस–में उत्साह से भाग लेती हूँ। मैं स्वतंत्रता सेनानियों के त्याग और बलिदान को याद करती हूँ और उनसे प्रेरणा लेती हूँ। उनका संघर्ष हमें यह सिखाता है कि देश के लिए समर्पण और साहस कितना महत्त्वपूर्ण है। मैं यह संकल्प लेती हूँ कि मैं अपने जीवन में ईमानदारी, सत्य और परिश्रम को अपनाकर देश की प्रगति में योगदान दूँगी। मुझे लगता है कि मैं समाज में हो रही घटनाओं पर ध्यान देती हूँ और सही-गलत का विवेकपूर्ण निर्णय लेने की कोशिश करती हूँ। मैं किसी भी प्रकार होनेवाले भेदभाव–जाति, धर्म या लिंग के आधार पर समर्थन नहीं करती। मैं समानता और न्याय की भावना में विश्वास रखती हूँ। विद्यालय में यदि किसी सहपाठी के साथ अन्याय होता है, तो मैं उसके विरोध में खड़ी होने का साहस रखती हूँ।

मैं नियमित व्यायाम करती हूँ, संतुलित आहार लेती हूँ और खेलकूद में भाग लेती हूँ। स्वस्थ शरीर में ही स्वस्थ मस्तिष्क का निवास होता है। खेल हमें टीम भावना, नेतृत्व और अनुशासन सिखाते हैं। मैं यह समझती हूँ कि केवल पढ़ाई में ही नहीं बल्कि शरीर और मानसिक विकास में भी संतुलन आवश्यक है। मेरा लक्ष्य केवल व्यक्तिगत सफलता नहीं बल्कि सामूहिक प्रगति है। मैं अपने ज्ञान और कौशल्य का उपयोग समाज की भलाई के लिए करना चाहती हूँ। भविष्य में मैं चाहे डॉक्टर बनूँ, इंजीनियर, शिक्षक या वैज्ञानिक, मैं अपने कार्य ईमानदारी और सेवा भाव से करूँगी। मेरा उद्देश्य केवल धन कमाना नहीं बल्कि लोगों के जीवन में सकारात्मक परिवर्तन लाना है।

मैं यह भी जानती हूँ कि असफलता से घबराना नहीं, बल्कि सीख लेकर आगे बढ़ना है। यदि मुझे किसी परीक्षा में अपेक्षित परिणाम नहीं मिलता तो मैं निराश होने के बजाय अपनी कमियों को सुधारने का प्रयास करती हूँ। दृढ़ निश्चय और आत्मविश्वास ही सफलता की कुंजी है।

अंत में, मैं यह कह सकती हूँ कि नागरिकता एक निरंतर प्रक्रिया है। यह केवल एक उपाधि नहीं, बल्कि जीवनभर निभाई जाने वाली जिम्मेदारी है। मैं संकल्प लेती हूँ कि मैं अपने ज्ञान, चरित्र और कर्मों से अपने देश का गौरव बढ़ाऊँगी। मैं अपने परिवार, विद्यालय और समाज का नाम रोशन करने का प्रयास करूँगी। एक सच्चा, जिम्मेदार और जागरूक नागरिक बनना ही मेरा लक्ष्य है।

मैं भारत की सच्ची विद्यार्थी हूँ और आज यही मेरी सबसे बड़ी पहचान है। मुझे नाम, गाँव, प्रदेश, लिंग, जाति, धर्म से भी अधिक मुझे अपने विद्यार्थी होने और विद्यार्थी की भूमिका निभाते हुए अपने देश का गौरव बढ़ाने में मैं गर्व महसूस करती हूँ।

यात्रा वर्णन

बेंगलुरु : परंपरा, प्रकृति और प्रौद्योगिकी का संगम

कु. मुशाहिद मुजाहिद पनालकर
बी. ए. भाग १

भारत एक ऐसा देश है जहाँ हर सौ किलोमीटर पर भाषा, संस्कृति, खान-पान और जीवन-शैली में परिवर्तन देखने को मिलता है। इसी विविधता के कारण भारत की यात्राएँ केवल स्थान परिवर्तन नहीं होतीं बल्कि अनुभवों की माला बन जाती हैं। मेरी बेंगलुरु यात्रा भी कुछ ऐसी ही रही—जहाँ अतीत और वर्तमान, प्रकृति और तकनीक, शांति और गति एक साथ दिखाई दी। कर्नाटक की राजधानी बेंगलुरु न केवल दक्षिण भारत का एक प्रमुख महानगर है बल्कि यह आधुनिक भारत की आत्मा को भी प्रतिबिंबित करता है।

मेरी यात्रा की शुरुआत रेल मार्ग से हुई। जैसे-जैसे ट्रेन बेंगलुरु की ओर बढ़ती गई, खिड़की से दिखते हरे-भरे मैदान, नारियल और केले के वृक्ष तथा लाल मिट्टी वाले रास्ते मन को आकर्षित करने लगे। बेंगलुरु स्टेशन पर उतरते ही पहली अनुभूति यहाँ के अपेक्षाकृत शीतल मौसम की हुई। अन्य महानगरों की तुलना में यहाँ की हवा में एक अलग ही ताजगी थी। यही कारण है कि बेंगलुरु को लंबे समय से गार्डन सिटी कहा जाता रहा है। स्टेशन के बाहर टैक्सियों, ऑटो-रिक्शाओं और बसों की चहल-पहल थी, किंतु भीड़ के बावजूद एक अनुशासित व्यवस्था दिखाई देती थी। सड़क किनारे कन्नड़, हिंदी और अंग्रेजी में लिखे बोर्ड इस शहर की भाषाई बहुलता को दर्शाते हैं।

बेंगलुरु का इतिहास लगभग नौवीं शताब्दी से जुड़ा हुआ है। इसका प्राचीन नाम 'बेंगलूरु' माना जाता है। इतिहासकारों के अनुसार यह क्षेत्र पश्चिमी गंग वंश, चोल, होयसल और विजयनगर साम्राज्य के अधीन रहा। आधुनिक बेंगलुरु की नींव सोलहवीं शताब्दी में केम्पेगौड़ा ने रखी, जिन्हें इस नगर का संस्थापक माना जाता है। शहर में आज भी केम्पेगौड़ा द्वारा बनाए गए चार स्तंभ इसकी ऐतिहासिक पहचान को जीवित रखते हैं।

मेरी यात्रा का पहला प्रमुख पड़ाव था लालबाग बॉटनिकल गार्डन। लगभग २४० एकड़ में फैला यह उद्यान बेंगलुरु की पहचान है। यहाँ प्रवेश करते ही ऐसा लगा मानो शहर की भागदौड़ से दूर किसी शांत लोक में आ गया हूँ। रंग-बिरंगे फूल, दुर्लभ पौधे, विशाल वृक्ष और हरी-भरी घास मन को अद्भुत शांति प्रदान करते हैं। लालबाग में स्थित ग्लास हाउस विशेष आकर्षण का केंद्र है, जिसकी संरचना लंदन के क्रिस्टल पैलेस से प्रेरित है। यहाँ हर वर्ष आयोजित होने वाला पुष्प प्रदर्शनी समारोह देश-विदेश के पर्यटकों को आकर्षित करता है। लालबाग केवल एक उद्यान नहीं, बल्कि प्रकृति और विज्ञान का सुंदर संगम है।

लालबाग के बाद मैंने कब्बन पार्क का भ्रमण किया। यह पार्क शहर के मध्य स्थित होते हुए भी शांत और सुरम्य है। सुबह-सुबह यहाँ सैर करते लोग, दौड़ते युवा, खेलते बच्चे और चित्र बनाते कलाकार दिखाई देते हैं। यह पार्क यह दर्शाता है कि बेंगलुरु ने आधुनिक विकास के साथ-साथ पर्यावरण संरक्षण को भी महत्व दिया है।

इसके बाद मेरे पैर बेंगलुरु पैलेस की ओर बढ़े। यह महल ट्यूडर शैली की वास्तुकला का उत्कृष्ट उदाहरण है। महल के अंदर शाही जीवन-शैली की झलक मिलती है—प्राचीन फर्नीचर, चित्रकला, हथियार और भव्य सभागृह इतिहास की कहानियाँ सुनाते प्रतीत होते हैं। महल के बाग और विशाल प्रांगण इसकी सुंदरता को और बढ़ाते हैं।

विधान सौधा बेंगलुरु की सबसे प्रभावशाली इमारतों में से एक है। यह कर्नाटक राज्य की विधान सभा और सचिवालय है। इसकी विशालता और डिज़ाइन से बनी संरचना भारतीय लोकतंत्र की शक्ति और गरिमा का प्रतीक है। रात के समय रोशनी से जगमगाता विधान सौधा अत्यंत मनोहारी दृश्य प्रस्तुत करता है।

बेंगलुरु धार्मिक सहिष्णुता और विविधता का भी प्रतीक है। मैंने यहाँ बुल टेंपल (नंदी मंदिर) के दर्शन किए, जहाँ विशाल पत्थर की नंदी प्रतिमा स्थापित है। इसके अतिरिक्त इस्कॉन मंदिर आधुनिक स्थापत्य और आध्यात्मिक शांति का अद्भुत उदाहरण है। यहाँ भक्ति, संगीत और अनुशासन का अनोखा वातावरण देखने को मिलता है।

बेंगलुरु को आज भारत की सिलिकॉन वैली कहा जाता है। इलेक्ट्रॉनिक सिटी, व्हाइटफील्ड और आईटीपीएल जैसे क्षेत्र सूचना प्रौद्योगिकी के प्रमुख केंद्र हैं। यहाँ देश-विदेश की बड़ी-बड़ी कंपनियाँ स्थित हैं। युवा इंजीनियरों और तकनीकी विशेषज्ञों की ऊर्जा इस शहर को निरंतर आगे बढ़ा रही है। आधुनिक इमारतें, मेट्रो, फ्लाईओवर और मॉल बेंगलुरु के आधुनिक स्वरूप को दर्शाते हैं। बेंगलुरु में यातायात की समस्या भी बढ़ रही है। व्यस्त समय में सड़कों पर लंबा जाम देखने को मिलता है। फिर भी मेट्रो रेल, बस सेवा और कैब सुविधाएँ यात्रा को अपेक्षाकृत सुगम बनाती हैं। यहाँ का महानगरीय जीवन तेज़ है किन्तु लोगों का व्यवहार सौम्य और सहयोगी है।

मेरी बेंगलुरु यात्रा का एक अविस्मरणीय पक्ष यहाँ का भोजन रहा। दक्षिण भारतीय व्यंजन यहाँ की आत्मा हैं। मसाला डोसा, इडली-सांभर, वड़ा, रवा और उपमा का स्वाद अत्यंत लाजवाब था। इसके अतिरिक्त बेंगलुरु की फिल्टर कॉफी का स्वाद आज भी स्मृति में ताज़ा है। आधुनिक कैफे संस्कृति के कारण यहाँ विश्व-स्तरीय भोजन भी आसानी से उपलब्ध है।

बेंगलुरु की संस्कृति बहुरंगी है। यहाँ कन्नड़ भाषा प्रमुख है, किन्तु हिंदी, तमिल, तेलुगु, मलयालम और अंग्रेज़ी भी व्यापक रूप से बोली जाती हैं। यहाँ विभिन्न त्योहार- उगादी, दीपावली, ईद, क्रिसमस-समान उत्साह से मनाए जाते हैं। यह सांस्कृतिक समन्वय बेंगलुरु को एक विशिष्ट पहचान देता है। मैंने कमर्शियल स्ट्रीट, ब्रिगेड रोड और चिकपेट जैसे बाज़ारों का भ्रमण किया। यहाँ पारंपरिक वस्तुओं से लेकर आधुनिक फैशन तक सब कुछ उपलब्ध है। हस्तशिल्प, रेशमी साड़ियाँ और चंदन से बनी वस्तुएँ विशेष आकर्षक हैं।

जब मेरी यात्रा समाप्ति की ओर थी, तब मन में एक अजीब-सा भाव था—जैसे यह शहर केवल देखा नहीं बल्कि जिया हो। बेंगलुरु ने मुझे यह सिखाया कि विकास और प्रकृति, परंपरा और आधुनिकता एक-दूसरे के विरोधी नहीं, बल्कि पूरक हो सकते हैं। बेंगलुरु केवल एक शहर नहीं, बल्कि एक अनुभव है। यह शहर भारत के बदलते स्वरूप का प्रतीक है—जहाँ तकनीक के साथ सांस्कृतिक संवेदनाएँ भी जीवित हैं। मेरी यह यात्रा न केवल मनोरंजक रही, बल्कि ज्ञानवर्धक और प्रेरणादायक भी सिद्ध हुई। बेंगलुरु निश्चित ही एक ऐसा नगर है, जिसे हर भारतीय को जीवन में एक बार अवश्य देखना चाहिए। बेंगलुरु यात्रा मेरे जीवन की स्मृतियों में एक खूबसूरत अध्याय बनकर रहेगी। यहाँ की हरियाली, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक धरोहर, लोगों की मिलन-सारिता, तकनीकी विकास, बहु भाषिकता एवं बहु सांस्कृतिकता — सब मिलकर इस शहर को खास शहर की श्रेणी में सम्मिलित करते हैं।

जब मैं वापस लौटा तो मन में बस यही भावना थी कि 'यात्राएँ केवल स्थान नहीं बदलतीं, वे हमारे दृष्टिकोण को भी विस्तृत बनाती हैं।'

'रेत' भगवानदास मोरवाल

कंजर समुदाय के सामाजिक सरोकारों की अंतर्कथा।

कु. अश्विनी दादाभो राने
बी. ए. भाग १

कंजर जाति महिला उद्धार सभा का गठन क्या हुआ मानो गाजूकी बेचैन सी हो गई। सारा थड़ा रेत जैसे हिलता चला गया। – भगवान दास मोरवाल

उपन्यास के मलपृष्ठ से –

हिंदी कथा में अपनी अलग और देशज छवि बनाए एवं बनाए रखने वाले चर्चित लेखक भगवान दास मोरवाल के इस उपन्यास 'रेत' के केंद्र में है– माना गुरु और माँ नलिनिया की संतान कंजर और उसका जीवन। कंजर यानी कानन चर अर्थात जंगल में घूमनेवाला। अपने जीवन रिवाजों और लोककथाओं की धुरी पर अपनी अस्मिता और अपने अस्तित्व के लिए संघर्ष करती एक प्रमुख जनजाति है।

गाजूकी और उसमें स्थित कमला सदन के बहाने यह कथा ऐसे दुर्गम्य समाज की कथा है, जिसमें एक तरफ कमला बुआ, सुशीला, माया, रुक्मणी, वंदना, पूनम हैं, तो दूसरी तरफ संतो और अनिता भाभी हैं। 'बुआ' यानी कथित सभ्य समाज के बरअक्स पूरे परिवार की सर्वेसर्वा, या कहिए पितृसत्तात्मक व्यवस्था में पुरुषों के बीच जगती मातृसत्तात्मक वर्चस्व का प्रतीक और 'गंगा नहाने' का सुराग है। जबकि 'भाभी' होने का मतलब घर की चार दिवारी में घुटने की सिवा एक दोयम दर्जे का सदस्य। एक ऐसा सदस्य जो परिवार का होते हुए भी उसका नहीं है।

'रेत' भारतीय समाज के उन अंधेरे, अनछुए अन्तर्विरोधों एवं कटों की कथा है, जो घनश्याम 'कृष्ण' उर्फ वैद जी 'शुगे पेंग' साइकिल के कैरियर पर बैठ गाजूकी नदी के बीहड़ों से होती हुई आगे बढ़ती है। यह सभ्यताओं के शिखर पर विराजती शक्तिशाली कंजर का ऐसा रोमहर्षक आख्यान है जो अभी तक इतिहास के पन्नों में अतीत की रेत में अटा हुआ था। जरायम पेशा और अशिक्षित सभ्य समाज के अपढ़ नहीं बल्कि सुविधाओं का अतिक्रमण समाज, अपनी गहरी लाया संरचना, सूक्ष्म, संवेदनात्मक गहरा कौशल तथा गल्प किस्सागोई में नवरेत मेकरस का यह रासहनाट, हिंदी में वही विमर्श के चौखटों व हदों को तोड़ता हुआ यह विमर्श जग के नए अध्याय की शुरुआत करता है।

भारत एक बहुधर्मी, बहुजातीय एवं बहुभाषिक राष्ट्र है। यहाँ अनेक समुदाय के लोग रहते हैं जिसमें आदिवासी समुदाय अभी भी आज के विकास से कोसों दूर है। 'रेत' ऐसी ही एक समाज की कथा है। जिस पर हम आसानी से विश्वास नहीं कर सकते। कंजर समुदाय एक आदिवासी जनजाति है। भारत में ही यह समुदाय निषाद, कलन्दर, घुमंतू जैसा माना जाता है। भारत के सांस्कृतिक संस्कृति में आदिवासी समुदाय का अपना अलग अस्तित्व है। 'आदिवासी' का तात्पर्य यहाँ के मूल निवासी है। शाब्दिक अर्थ आदिम युग में रहने वाली जातियाँ है। ये जातियाँ ५०००० वर्ष पुरानी हैं। जंगल में रहने वाले यह लोग बाहर की जीवन शैली से बिलकुल अनजान हैं। शैक्षिक अभाव के कारण यह समुदाय पूँजीपति एवं धनवान अमीरदार और महाजन जैसे शोषक लोगों से शोषित रहा है। छूत–अछूत को माननेवाले यह धर्म और आदिवासी जिनके उत्थान का [illegible] से देखते हैं, वहीं छूत–अछूत इनके लिए कोई मायने नहीं रखती।

इन अधिकारियों को बिंदु मानकर 'रेत' उपन्यास का सृजन हुआ है। नारी सशक्तीकरण की दृष्टि से इस उपन्यास को

विशेष महत्व प्राप्त है। आदिवासियों के जीवन की स्थिति के विविध आयामों को दृष्टि में रखकर 'रेत' का लेखन हुआ है। इस उपन्यास के केंद्र में गाजूकी गाँव है, इस गाँव में 'कमला सदन' नाम का सदन है। यह सदन गाँव की एक जमीन पर खड़ा है। यहाँ कमला बुआ का अधिकार चलता है, जो वेश्या व्यवसाय से परिचित है। गाजूकी गाँव में एक मान्यता है, जो स्त्रियाँ वेश्या व्यवसाय करती हैं, उन्हें 'खिलावड़ी' कहते हैं और जो स्त्रियाँ वेश्या व्यवसाय नहीं करतीं उन्हें 'भाभी' कहा जाता है। अंग्रेज सरकार द्वारा कंजर समाज को अपराधी घोषित किया गया था, यह लोग जंगलों में रहते हैं, चोरी लूटपाट करते हैं, स्त्रियाँ वेश्या व्यवसाय में करती हैं।

सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास का केंद्रीय संघर्ष व्यक्ति बनाम समाज है। प्रेम, विवाह, गृहस्थी सत्ता, इज्जत इन के बीच आम आदमी खासकर स्त्रियाँ, अनपढ़ लोग, अशिक्षित समाज फँसा दिखता है, इसे लेखक ने बिना उपदेश दिए घटनाओं से दिखाया है। धर्मों की ठेकेदारी, जातों की ज्यादती, सामाजिक डर और हिंसा की मानसिकता उपन्यास की रीढ़ है।

उपन्यास के पात्र, चरित्र चित्रण स्वाभाविक और जीवन से जुड़े लगते हैं। ये पात्रों की पीड़ा बनावटी नहीं, जीवन की सच्चाई है। सभी स्त्रियाँ मन से वेश्या नहीं बनतीं, कुछ हालात द्वारा वेश्या बनने के लिए मजबूर हो जाती हैं। मुख्य पात्रों में रुक्मा, माँ, आत्मनिर्भर तीनों वर्गों को दर्शाया है। लेखक की यही ईमानदारी किसी को पूरी तरह रेत का प्रतीक नहीं बनाती।

उपन्यास की भाषा सहज, क्षेत्रीय परिवेश से प्रभावित है। कथन में प्रवाह है। संवाद प्रभावी हैं। कथा समझने में कोई कठिनाई नहीं होती। रेत का वर्णन बोझिल नहीं लगता। न ही उसकी संवेदना की तीव्रता कम होती है।

'रेत' केवल कहानी या उपन्यास नहीं बल्कि सामाजिक चेतावनी है। सोचने पर मजबूर करनेवाला यह उपन्यास परंपरा-मान्यता से बाहर न होने को दर्शाता है। आज के समय में ऑनर किलिंग, सामाजिक प्रतिष्ठा, इज्जत जैसे मुद्दों को लेकर जो घटनाएँ घट रही हैं, उन्हें देखकर यह उपन्यास और भी प्रासंगिक हो जाता है।

मानवता, मानवाधिकार, स्त्री स्वतंत्रता, समानता को मानने वाले विचारों के लिए यह उपन्यास पठनीय कृति है। उपन्यास का नामकरण सार्थक है 'रेत' का अर्थ है, जिसकी कोई पकड़ नहीं है, रेत की स्थिति विस्थापन जैसी होती है। रेत को हवा में उड़ाया जा सकता है लेकिन मुट्ठी में ज्यादा समय तक नहीं रख सकते। रेत में अपना बनाने की फितरत नहीं होती क्योंकि मिट्टी की तरह रेत में ठहराव नहीं है। 'रेत' आज के समुदाय का एक प्रतीक है।

अंक ५५ वा

संगम

सन २०२५-२६

English Section

"Democracy cannot succeed unless those who express their choice are prepared to choose wisely. The real safeguard of democracy, therefore, is education."

- Franklin D. Roosevelt

Section Editor : **Dr. Deepak Nagarkar**

Student Editor : **Miss. Pratiksha Sanjay Jadhav**

INDEX

Poems:		
Is She a Cow?	Anisa Dilawar Kurundwad	B.A.II
Evening tea	Kaveri Kishor Bagul	B.A.II
My Father	Sejal Sandip Kadam	B.A.III
Research Article		
Will India Develop Itself Like China?	Pratiksha Sanjay Jadhav	B.A.III
Contemplative Writing		
Venutai Yashwantrao Chavan: Silent Architect of a Legacy	Aditya Pratap Yelwe	M.A.I History
Life Journey of Amar Shaikh (IAS) from Poverty to Success	Samruddhi Shamrao Pawar	B.A.III
Book Review		
"Sapiens" by Yuval Noah Harari	Shobha Arun Mule	M.A.II English
Travelogue		
My Journey to Delhi	Sohel Arman Mulani	M.A.I English

IS SHE A COW?

Anisa Dilawar Kurundwad
B.A.II

I brought home a cow with a grand display,
A ceremony held on that wonderful day
With a form so fine and a beauty so rare,
We gave her our love and the best of our care.
A member of family, she wandered so free,
Through every room where she wanted to be.
At first, she felt awkward, a stranger in place,
But soon she accepted our home with such grace.
My mother insisted she needed a tag,
A mark of her station, a symbol to brag.
She knew all her duties and followed each rule,
As calm as a pond and as bright as a jewel.
We milked her at dawn and again when it fell,
She served us so truly and served us so well.
A rope through her nostrils, a band 'round her neck,
To keep her belonging and keep her in check.
She went where we led her, no matter the road,
And never complained of the life we bestowed.
With every footstep, prosperity grew,
Bringing a fortune we never once knew.
"The belt on her neck," mother said with a grin,
"Should be made of gold, like the spirit within."
With gold in her nostrils and gold on her chest,
She stood there contented, appearing her best.
She moved through the house with a graceful new stride,
In the garden and fields with a sense of true pride.
Then one day I heard, to my sudden surprise,
A talk with the neighbor—a look in her eyes.
She spoke of our kindness, her heart full of glee,
Praising her ornaments… and bragging of me.

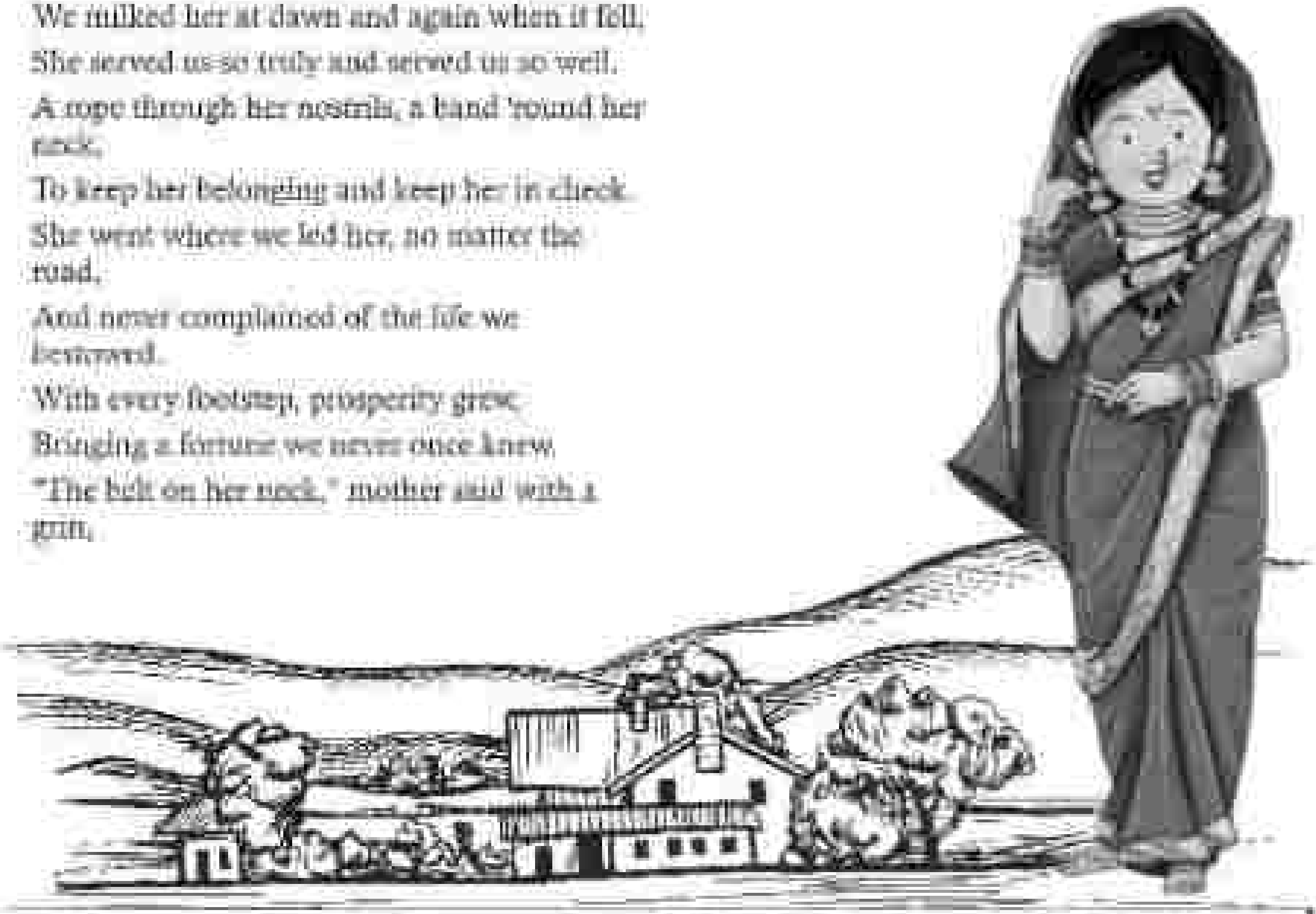

Evening tea

Kaveri Kishor Bagul
B.A.II

I stand
I stand and stare at the people
I can see from my stifling window,
I see that yellow flower taunting me
as it breathes in that open space and dances
with the wind.
I look through my barbed window at the
people
carrying their own story like baggage on
their hunched shoulders
and a patch of darkness beneath their eyes
like a work of acid on the beautiful sparkling
night sky,
they feel like me,
like they could understand
yet they are out, breathing! Unlike me.
I look at my hand and stagger
to see all these cuts and burns and bruises,
my hand was a soft Daffodil - young,
youthful, delicate
and an example of beauty.
I look at my fingers and see a golden band
that digs into my skin so hard,
I am surprised to know that my fingers could
actually move.
I don't recognise these hands, it's not me,
at least it's not my body,
I look further at this unknown being
and I see my wrists bound by green glass -
it makes noise, looks hideous, and breaks
apart
yet is said to be preserved.
What have I done to myself?
I touch my face and it feels like mud,
my whole being feels like mud reshaped by
someone,
I don't know who? -
maybe I did this?
Maybe that's the reason
I have golden noose around my neck,
glass ropes bound my wrist

and silver shackles dug in the bones of my
leg, I feel heavy,
heavy in my chest like I am buried
underneath the weight of the whole
universe,
and something is trying to eat me from
inside
so slowly that it is agonizing.
I quiver and shake and huff and pant
and I want to breathe but this? - this with
just a window does not have enough air for
my tiny lungs.
I repeat the process -
look outside the window,
calm myself down and before a haunting
voice could reach me, tear me,
shake me tell me to do my job,
I lurch, feel furious, blood boiling in my
veins,
but all of it fades away
as the desire to crumble in my own tears
takes its place
and in a split second I do what I am meant
to do
in this tiny room with that stifling window,
I hold the teapot
well, not to hurt someone
but to make an evening tea!

My Father

Sejal Sandip Kadam
B.A.III

He toiled for us through the day and the night,
To give us the world and make our lives bright.
He fed us the first morsel straight from his plate,
A God called "Father" who carried our fate.
From the very first moment that we were born,
He lived for our sake from the dusk 'til the morn.
He hid every struggle, though he had nothing left,
To ensure that his children were never bereft.
"All of my labour is only for you,"
Was the promise he kept in all he would do.

Our joy was the light that would shine on his face,
No power on earth could ever take his place.
He taught me the lesson that I cherish most:
To live with a pride that is never a boast.
He gave me the strength and the courage to fly.
Whenever I wept, there was a tear in his eye.
When I was in pain, he could not find his rest,
A guardian angel who stood every test.
Through fevers and chills in the dark of the night,
He tended my brow 'til the coming of light.

Gender or status, to him, were the same,
"I raise you as my son," he would proudly proclaim.
He lived for my jokes and my mischievous ways,
My laughter was sunshine that brightened his days.
He knew every thought that was tucked in my mind,
A Genie whose spirit was selfless and kind.
He fought against death from a hospital bed,
Yet worried for us and the journey ahead.

In the midst of a word, he fell suddenly still,
We knew not the breath was escaping his will.

He searched for my face in his final heartbeat,
But left me before our last gaze could meet.
They kept me in shadows and hid all the pain,
Saying, "Father is well," though the hope was in vain.
He was brought to us home like a doll in a shroud,
While the silence of grief was heavy and loud.
With Abeer and Kunku and Turmeric spread,
A garland of flowers and marks on his head.
Like Lord Vitthal standing in sacred repose,
He looked like a King at the long journey's close.

On the shoulders of four, he was carried away,
Leaving memories of grief that are with us to stay.
He gave us our lives, then he stepped from the shore,
We will miss him until we are breathing no more.
The rite of my 'Kanyadan' he'll never see,
A weight that will always stay heavy on me.
Without him, the joy of the world has turned grey,
I will miss him forever, each hour of the day.
As a father, he never once fell from his part,
The world's greatest man in the depths of my heart.
When a father is near, you are safe from the swirl,
With spirits unfurled, you can face the whole world.

Will India Develop Itself Like China?

Pratiksha Sanjay Jadhav
B.A. III

Introduction:

It is a foolish question to ask whether India will develop itself like China? But the recent development of China in all sectors is worth taking note of. India has its own pace of development as it is an emerging global comomy but we can still compare the two countries to understand what development exactly means. While both are populous Asian giants with similar starting points in the 1980s, their journeys have diverged significantly. To understand India's future, we must look at the key differences in their models, the challenges India faces and, and why India's "success" might look very different from that of China.

The Starting Line: Parallel Beginnings, Different Results:

In the early 1990s, India and China had almost the same average income. However, China started its major economic reforms in 1978, while India's major opening happened in 1991. China used its head start to become 'World's Factory' focusing on building massive cities and exporting goods like electronics and machinery. India, on the other hand, became a global leader in IT and Software services. By 2026, the gap is clear. China's economy is about five times larger than India's, though India is now the world's fastest growing major economy.

Manufacturing: Can India Match the Chinese Dragon:

For decades, China dominated manufacturing because it had low-cost massive infrastructure. But in the recent times many global companies (like Apple and Tesla) are moving its production to India to avoid its dependence on China. By 2025-26, India has become one of the most cost-effective places in the world to manufacture products, even surpassing China in some sectors due to rising wages in China. India is no longer just assembling phones but it is also investing in semi-conductors and electric vehicle batteries to build a modern industrial base.

The Democracy Factor: Slow and Steady vs Fast and Controlled:

The most fundamental difference in both the countries is how they are governed. The biggest reason India will not develop exactly like China is its political system. Being one-party State, China can build thousands of miles of high-speed rail through entire cities in record time because the government has total control over land and resources. Whereas India is world's largest democracy and here development is often slower because the government must follow laws, hold elections and listen to public protests. While this makes building roads more complicated, it also makes the democratic system more stable and flexible in the long run.

Land: The Foundation of Development:

The way each country manages land is the biggest physical difference in their development. In 2026, the Indian government confirmed that it has no plans to change its land acquisition policy emphasizing that "development won't be at the cost of democracy". Instead, India is using the PRAGATI platform to resolve thousands of local land and environmental disputes through technology and consultation rather than forced removal. Despite hurdles, India has made massive strides. Projects like the New Delhi–Mumbai Expressway and the Jammu-Udhampur-Srinagar-Baramulla rail link are now operational proving that India can build world-class infrastructure within a democratic framework.

Agriculture:

As of January 2026, India has overtaken China to become world's largest rice producer reaching an output of 150.18 million tones compared to China's 145.28 million tones. Despite India's recent lead in total rice volume, China generally maintains higher productivity per hectare for most other crops like wheat and maize. China often produces nearly the double food grains on less cultivable land. The reason behind is that in India, the land is privately owned by the farmers whereas in China, the state owns the land which is leased to farmers for long periods like ten to ninety-nine years.

Indian farming is dominated by small land owners with many farmers owning less than one acre of land. China has moved towards larger "brand clusters" and community-led farming units allowing greater economies of scale. The major stand that differentiates India and China is that China provides substantial direct income support and market price protection to its farmers. India relies more on subsidies for inputs like fertilizers, electricity and water alongside a Minimum Support Price (MSP) system for specific crops.

Child Education:

Education system in China and India both emphasize hard work and competition but they differ significantly in structure and approach. China follows a highly centralized education system managed by the government. Most children attend public schools with a standardized curriculum. The system is famous for its discipline and long school hours. A defining feature is the Gaoko, a high-stake National University Entrance Exam that determines a student's career path. Chinese education focuses heavily on Mathematics, Science, and rote memorization. In 2021, the government introduced the "Double Reduction" policy to reduce the pressure of homework and private tutoring of students.

Whereas India's education system is more diverse consisting of public schools and a large network of private schools. Education is governed by both central boards (like CBSE) and various state boards. While there is a strong focus on STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics), there is also a growing emphasis on English proficiency. India's system relies on competitive exams like JEE and NEET for professional courses. The National Education Policy (NEP) 2020 is

currently being implemented to move away from rote learning toward critical thinking and vocational skills.

Religion:

Religion plays a very different role in China and India, shaping their societies and governments in unique ways as of 2026. India is a secular democratic country where the government is expected to treat all religions equally. Religion is deeply embedded in daily life, and the sate protects the rights of people to practice their faith. China is officially an atheist state led by the Communist Party. The government recognizes five official religions (Buddhism, Taoism, Islam, Protestantism and Catholicism). It maintains strict control over them to ensure they align with government policies, a process called "Sinicization".

In India, religious festivals and practices are public and often supported by the state. People are free to build temples, mosques and churches. Whereas in China, the government restricts religious activities for those under 18 years. Religious groups must register with the state and "underground" or unregistered Churches often face crackdowns. Some religious practices such as certain Buddhist festivals or fasting during Ramadan for civil servants have faced bans or heavy restrictions in specific regions.

Languages:

Both China and India are a home to hundreds of living languages, though they manage this diversity differently in their laws and daily life. China uses a highly centralized language system to promote national unity. Standard Chinese (also known as Putonghua or Mandarin) is the only national official language. It is based on the Beijing Dialect and is the primary language for schools, government and media. There are over 300 living languages in China and people speak varieties of Chinese (like Cantonese, Wu, or Min). These are often so different that speakers cannot understand each other unless they use Mandarin as a "bridge". Ethnic minority languages such as Tibetan, Uyghur, Mongolian and Zhuang have official status in their specific autonomous regions alongside Mandarin.

India has a decentralized approach recognizing many languages at the state level. India has no single national language. Hindi and English are the two official languages used by the Central Government for administrative purposes. Indian Constitution recognizes 22 "scheduled languages". These include major tongues like Bengali, Marathi, Telugu, Tamil and Gujarati. Each state can choose its own official language based on its local population. For example, the official language of Tamil Nadu is Tamil while Marathi is the official language of Maharashtra. India is one of the most diverse nations with over 450 living languages and thousands of mother tongues/ dialects.

Rare Minerals:

The New Global race in 2026 is "rare earth minerals" essential for smartphones, electric vehicles and green energy. China currently controls about 90% of global refining

capacity for rare earth elements. It has used this power to impose strict export controls making the world dependent on its supply.

India holds world's third largest rare earth reserves (about 6.9 million tons), yet it currently contributes less than 1% to global production. To break its reliance on China, which stand at over 80% for minerals like Lithium, India has launched a 7,280-crore scheme to build its own domestic "rare earth magnet" ecosystem. By 2026, India is moving from simply mining these minerals to processing them aiming to become a global alternative to China in the green technology supply chain.

Human and Social Capital:

India faces unique social challenges that were handled differently in China. India lags significantly in Human Development Index (HDI) metrics, particularly in life expectancy, literacy and female labor force participation (37% in India vs much higher in China). China successfully moved hundreds of millions from rural to urban ares by investing heavily in livable cities. India's urbanization is more organic and often leads to the growth of slums as the government has less control over internal migration.

Demographic Windfall:

By 2026, India's demographic profile its greatest advantage over China. India has world's largest young population whereas China is facing a "demographic demon" with a rapidly ageing and shrinking workforce. This demographic divide can make India world's growth engine for the next three decades if managed through education and job creation.

Conclusion:

India will not develop exactly like China because its paths are different. China's growth was built on top-down control and factories. India's growth is built on democracy, services and massive young population. While the Indian "Elephant" may move slower than the Chinese "Dragon" as once did, India's progress is steady, inclusive and powered by its own unique strengths.

References:

1. Gechev, V. (2020). China & India: A comparison of economic growth dynamics (1980-2018). SSRN Electronic Journal.
2. Bosworth, B. &. (2008). India and China: Economic performance, competition, and cooperation. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
3. Acemoglu, D. &. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. New York, NY: Crown Publishers.
4. Subramanian, A. (2013, February 1). Why nations fail: And why India and China don't fit the story. Retrieved from Ideas for India: https://www.ideasforindia.in/topics/macroeconomics/why-nations-fail-and-why-india-andchina-dont-fit-the-story.html
5. Government of India, M. o. (2025). Economic Survey 2025: State of the economy and prospects (Chapter X: India-China Economic Relations). Department of Economic Affairs.
6. Kotasthane, P. (2025, February 27). India isn't competing with China. It's up against many city governments. Retrieved from The Print: https://theprint.in/opinion/india-isnt-competingwith-china-its-up-against-many-city-governments/2512907/
7. Ang, Y. Y. (2016). How China escaped the poverty trap. Ithaca, NY: Cornell University Press.
8. Fenby, J. (2008). The Penguin history of modern China: The fall and rise of a great power, 1850 to the present. London: Penguin.
9. Naughton, B. (MIT Press). The Chinese economy: Adaptation and growth. Cambridge, MA: 2018

Contemplative Writing

Venutai Yashwantrao Chavan: The Silent Architect of a Legacy

Aditya Pratap Yelwe
M.A.I History

Introduction

The political, social, and cultural fabric of Maharashtra has been woven by the contributions of several progressive men and women. While history has documented the deeds of prominent leaders, the contributions of many women remain overlooked or marginalized. Though their sphere of action might seem confined, the depth of their thought, courage, and moral vision was immense. To achieve a more inclusive and balanced understanding of history, it is essential to acknowledge such unsung contributions.

Venutai Yashwantrao Chavan is one such personality. Though primarily remembered as the wife of the legendary statesman Yashwantrao Chavan, Venutai emerges as a resilient, progressive, culturally sensitive, and silent leader in her own right. This article explores the life of an 'Unsung Leader' who stood firmly behind a great statesman while nurturing the values that sustained public leadership.

Early Life and Upbringing

Venutai was born on February 2, 1926, in Phaltan to Raghunathrao and Lakshmibai More. Her early life was relatively secure and culturally enriched. Her father was associated with the Gaikwad royal family of Baroda, ensuring that Venutai grew up in an environment of dignity, refinement, and social awareness. These formative years instilled in her confidence, discipline, and cultural depth. However, the untimely demise of her parents thrust the responsibility of her younger siblings upon her at a very tender age, fostering maturity, resilience, and a profound sense of duty.

Marriage and Transition

On June 2, 1942, Venutai married Yashwantrao Chavan. This marriage brought a drastic shift from a comfortable life to one of economic struggle. Though Yashwantrao was a newly qualified lawyer, he had completely immersed himself in the freedom struggle. His frequent absences, underground activities, and political commitments placed immense strain on their domestic life. Despite being a

newlywed, Venutai adapted to these challenging circumstances with grace and shouldered all familial responsibilities.

Her early years of marriage were marred by personal tragedies, including the loss of her brothers-in-law and her newborn daughter. While selflessly nursing relatives suffering from tuberculosis, she contracted the disease herself. Though she recovered after prolonged treatment, it left a permanent impact on her health. Despite physical frailty and emotional trauma, she continued to care for the children of both her maternal and marital homes.

Courage During the Freedom Struggle

Venutai's quiet bravery was on full display during the 'Quit India Movement' of 1942. When Yashwantrao went underground, the police arrested Venutai to extract information about his whereabouts. She was imprisoned for nearly six weeks in Karad and Islampur jails, enduring rigorous interrogations. However, she remained steadfast and refused to betray her husband's location. She bore this hardship with dignity and never sought any recognition or benefits as a freedom fighter in later years.

The Silent Partnership

Venutai's role transcended the boundaries of a traditional wife. She provided Yashwantrao with emotional stability and a moral anchor during times of intense political pressure. While she never interfered in public administration, she served as a quiet advisor when needed. Her realization that Yashwantrao belonged to society more than to his family remains a hallmark of her social maturity.

Progressive Outlook

Venutai was a woman of progressive ideas, particularly regarding women's education. An incident in 1958 highlights this: during a wedding ceremony, she openly criticized regressive customs that hindered women's freedom and education. Invoking the legacy of Savitribai Phule, she asserted that educating girls was vital for social progress and self-reliance.

Cultural Sensitivity and Literary Contribution

In the company of Yashwantrao, Venutai developed a keen interest in literature, theatre, and music. An avid reader, she admired authors like Ranjit Desai and had a deep affinity for the classical music of Pandit Bhimsen Joshi. Notably, she edited the Ovis (folk verses) composed by her mother-in-law, Vithai. By compiling this folk literature, she made a significant contribution to preserving the oral traditions of women.

Religious Tolerance and Humanism

Venutai's spirituality was inclusive and humanitarian. Though a woman of faith, she respected all religions and treated domestic staff of all backgrounds with immense dignity, supporting them through their personal crises. Her conduct reinforced the ethical foundations of Yashwantrao Chavan's public life.

Conclusion

Venutai Yashwantrao Chavan was an 'Unsung Leader' whose silent strength shaped both the private and public lives of Yashwantrao Chavan. Traditionally perceived as merely "patient and stoic," she was, in reality, a resilient, progressive, and morally courageous woman. She never craved fame or power, yet her influence was deep and enduring. Re-evaluating her journey enriches our understanding of leadership, reminding us that leadership is not always vocal - it is often forged quietly through integrity, sacrifice, and unwavering values.

Contemplative Writing

Life Journey of Ansar Shaikh (IAS) from Poverty to Success

Samruddhi Shamrao Pawar
B.A.III

UPSC is a platform to tackle societal issues which he experienced firsthand, emphasizing that success hinges on unwavering hard work, determination, and self-belief. He does not believe in background with his key message being "Your only competition is you," letting go of negativity and poverty not being a barrier to success. He sees the exam as challenging but achievable path for those from marginalized communities. The journey of an UPSC aspirant is not just about clearing an examination, it is a journey of patience, discipline and inner strength.

Ansar Shaikh's journey is a powerful example of how determination and hard work can overcome social, financial, and academic challenges. His life story inspires countless aspirants who dream of success. Ansar Ahmad Shaikh was born on 1st June 1994 in Jalna, Maharashtra. He grew up in extreme poverty. His father Yonus Shaikh Ahmad, works as an auto rickshaw driver, while his mother, Adeela Shaikh, works on the farm. His younger brother, Anees dropped out of school in standard VII. Anees worked in a garage to support the family and help his brother prepare for the IAS exam.

"Education has never been a watchword in my family. My father, a rickshaw driver, has three wives. My mother is the second wife. My younger brother dropped out of school and my two sisters were married off at an early age. When I told them that I had cleared the UPSC and in all likelihood will be an IAS officer, they were stunned and shocked," says Mr Shaikh about his family situation.

Ansar Shaikh's school life was marked by extreme poverty in Maharashtra. He studied at Jilla Parishad School with 91% in 10th. School Teachers convinced his father not to pull

him out of school, recognizing his potential. Ansar Shaikh chose Arts stream after 10th standard with Political Science (his favourite and future optional subject), Music, Sanskrit (Scored 100/100 in Class 12th), Sociology. His medium of instruction was Marathi till Class 12th. He opted English Medium for his Bachelor of Arts degree in Political Science from the prestigious Fergusson College, Pune, where he secured 73% marks. His choice of Political Science proved strategic for UPSC preparation as it became his optional subject for the mains examination.

He had only one pair of slippers and two

sets of clothes when he joined the college. He was from Marathi-medium background so English was initially intimidating to him. His Relatives suggested his father to stop his education and make him work. He could not afford full coaching fees so academy waived off 30% fees considering his talent and financial condition. His mid-day meal often had worms, turning vegetarian food to non-vegetarian. He Struggled with basic living expenses in Pune while preparing for UPSC.

After graduation in 2016 at the age of 21, he made history by clearing the civil services examination in his very first attempt. Securing all India rank 361, he became the youngest person in India to crack the exam. He achieved this feat by studying for up to 15 hours a day choosing Marathi as his medium and Political science as his optional subject. He scored impressive 199 marks out of 275 in the interview round. His success was not merely a person's milestone but a triumph over the systematic barriers of caste, religion, and economic status. He proved that the lack of resources is not an excuse for failure but rather a catalyst for those with the courage to dream.

Rahul Pandve, his UPSC coaching teacher at Unique Academy who also cleared UPSC CSE 2016 with AIR 200, provided guidance, support and motivation. As of the current time in 2026, Ansar Shaikh continues to serve in the West Bengal cadre currently holding the position of Additional District Magistrate in (ADM) of Malad, West Bengal. His life story has become a beacon of hope for millions of aspirants across India who come from humble backgrounds. Ansar Shaikh has proved that determination and hard work are the only true requirements for success. His legacy, established with his landmark achievements in 2016, serves as a powerful reminder that while one cannot choose the circumstances of their birth, they can certainly script the trajectory of their future through persistence and resilience. For aspiring civil servants, Ansar's journey offers valuable lessons: resilience in the face of adversity, the importance of persistence, and the power of self-belief. His story emphasizes that no matter the circumstances, anyone can achieve his dreams with hard work and determination.

Ansar Shaikh IAS articulates his vision:

"I was marginalized by three different categories – I am from a backward underdeveloped region, I hail from a poor economic background, and I belong to a minority community. I will tackle all these issues as an administrator since I have witnessed these issues at close quarters."

Book Review

A Book Review of "Sapiens" by Yuval Noah Harari

Shobha Arun Mule
M.A.II English

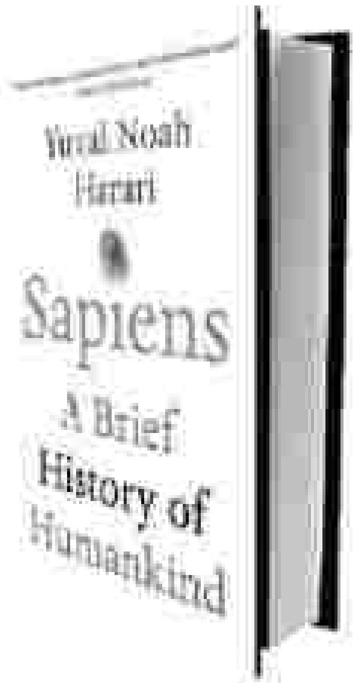

Imagine sitting down with a brilliant storyteller who, over the course of a few hundred pages, explains the entire history of our species—not with a boring list of dates and kings, but by connecting the biggest dots in a way that makes stunning, new sense. That is the experience of reading Sapiens by Yuval Noah Harari. It is a book that doesn't just teach you history; it changes the very lens through which you see the world.

The book's central mission is to answer one deceptively simple question: How did an otherwise unremarkable ape come to dominate the planet? Harari structures his answer around four major revolutions that transformed everything for Homo sapiens.

He begins with the Cognitive Revolution, which occurred around 70,000 years ago. This wasn't about our brains simply getting bigger, but about them starting to work in a new way. We developed a unique language capable of something extraordinary: discussing things that do not exist. Harari calls this the power of "shared myths" or "fictions." This is the book's most powerful and recurring idea. It means that concepts like gods, nations, money, and human rights are all stories we have invented and collectively agreed to believe in. There is no "France" in nature—it's a story. A dollar bill is just paper; its value is a collective fiction. This ability to believe in shared myths allowed large numbers of strangers to cooperate flexibly, which is why we built cathedrals and cities while other human species like the Neanderthals faded away.

Next, Harari tackles the Agricultural Revolution, and this is where his perspective becomes particularly fascinating and

controversial. While we're taught that farming was a great leap forward for humanity, Harari provocatively labels it "history's biggest fraud." He argues that if you look at it from the perspective of the average individual, farming made life worse. Hunter-gatherers had a varied diet, worked fewer hours, and lived less stressful lives. Early farmers, by contrast, ate a boring diet, endured back-breaking labor, and lived in crowded, disease-ridden settlements. His startling conclusion is that we didn't domesticate wheat; wheat domesticated us, tricking us into a life of harder work to ensure its own propagation across the globe.

The third part of the book, The Unification of Humankind, explains how the countless small, separate cultures of the world slowly merged into the interconnected globe we know today. Harari identifies three great forces that made this happen. First was Money, which he describes as a universal system of trust that transcends language and culture. Second were Empires, which, despite their violence, forcibly merged diverse peoples under common laws and systems. Third were the Universal Religions (like Christianity, Islam, and Buddhism), which proposed truths for all of humanity, not just for a single tribe.

Finally, Harari explores the Scientific Revolution, which began about 500 years ago. The key breakthrough wasn't a specific discovery, but a fundamental shift in mindset: the admission of our own ignorance. Before this, people generally believed all important knowledge was already known. Modern science was built on the idea that we don't know everything, and this empowered us to seek new discoveries. This revolution was supercharged by its alliance with Imperialism, which provided the motivation and resources for exploration, and Capitalism, which provided the economic engine through the powerful idea of "credit"—the belief in future growth that funds ambitious projects.

After this breathtaking journey, Harari ends with a deeply philosophical and unsettling question: After all this progress and after acquiring god-like powers, are we any happier? He doesn't provide a neat answer, forcing the reader to ponder the true cost of our success—the destruction of nature, the suffering of other species, and the anxieties of modern life.

So, is the book worth reading? Absolutely. It is one of the most thought-provoking and perspective-shifting books you will ever encounter. You will find yourself seeing the "real" world as a tapestry of shared stories, and that insight is genuinely life-changing. The writing is clear, accessible, and filled with compelling examples.

That said, it's good to be aware that to tell such a grand story, Harari sometimes oversimplifies complex historical and scientific details, a point for which he has been criticized by experts. The book can also have a somewhat pessimistic tone, as it unflinchingly examines the violence and suffering that have accompanied our rise to power.

In the end, Sapiens is less a definitive textbook and more an invitation to think bigger. It doesn't give you all the answers, but it teaches you how to ask better questions about society, power, and our future. It's a book that stays with you, influencing how you think about your money, your job, and your place in the world long after you've turned the final page. It is, without a doubt, a modern classic that fully deserves the attention it has received.

My Journey to Delhi

Sohel Arman Mulani
M.A.I English

It was the month of August when my friend Lakshya called me and said, if you clear the next CDS (Combined Defence Exam), we can join coaching at Gurugram. My friend knew that I could not clear the exam in my last 4 attempts. I thought if I am unable to crack the exam, I will be able to explore the Northern part of India. I was working at a school as a teacher yet I could take out some time for CDC preparation and my hobbies.

After one month of exam, I was following my daily routine. I was in the gym and I got a message from my friend about the announcement of results. I told him that I'm not going to make it in this attempt too, so you check my result. He refused and persuaded me to check. I was like OK BHAI KARTA HU. I finished my workout and searched the results and I couldn't believe my eyes. I checked multiple times and called my close friend and told her to check my roll number. She looked at the results and she too was very happy that ultimately, I got positive results. I called Lakshya and told him the result and we decided to go for Interview coaching. We booked the train to Delhi to attend December 1 to 10 workshop.

As planned, we boarded the Nizammuddin Express from Karad railway station at night. It was a journey of 29 hours. We spent the time in discussing and watching different places, fields, temples, ghats and beautiful scenery. We reached Nizammudin and went to Gurgaon. It was a nice 10 day workshop which took my soul away. It used to start at 5 in the morning and over at 3 in the afternoon. We were not allowed to carry our cell phones with us which turned into my digital detox. Truly this class brought out the best version of myself.

After the completion of workshop, we had two days for our exploration. In Delhi, I have a friend Vaibhav whom I met during my online classes. So, it is wrong in saying that online classes aren't good. They are good because it gave me so many nice friends like Vaibhav. I called him and informed him about our condition and location. He was so surprised to know that I was in Delhi. He came to pick us to his home. On that day, we had lots of chat about study, interview preparation and all. Vaibhav's family is so much generous, kind and lovable. His parents never made me feel I'm at their home. It was like my own home. Especially Vaibhav's mother - Mummy Ji. On the first day, we decided to finalize the route for our excursion. We decided to visit places like Jama

Masjid, Mina bazar, Kartvya Path, Delhi gate, National War Memorial and Qutub Minar, ISKCON temple.

Next day, early morning we got ready and left home. We were so excited to feel Delhi as it appeared fast-paced and disciplined at the same time. People from different parts of India could be seen everywhere, making it a truly diverse city. The metro system impressed me the most. It was clean, fast, and well-connected, making travel easy for students and tourists. First, we visited Jama Masjid, one of the largest mosques in India. The vast courtyard, grand domes, and peaceful surroundings created a spiritual atmosphere. From the top, the view of Old Delhi was breathtaking. Rishi, Vaibhav and I enjoyed the market that was located outside the Mosque. We had Juice there which I did not like. Then we moved to Mina Bazar that is closer to Jama Masjid. We visited different markets such as clothing, food, home goods and décor, accessories like hand bags, watches etc. After these places Rishi bought Delhi's Zumka for his sister from Mina Bazar. It was so pretty.

The place I liked the most was Delhi gate. Delhi Gate reminded me the time of Mughal Era. The massive stone structure, marked by time and weather, made us pause and imagine the Mughal era when this gate once guarded the city. It was so beautiful and exciting. Later I visited National War Memorial which describes the memories of frontiers who fought bravely. We can see icons of the war there. There I asked one Junior commissioned officer of Army who was serving in Rajputana Rifles about the wellbeing of our soldiers. There was his colleague standing guard at the national symbol Ashok Stambha. It was a great and memorable incident of my life.

Later I moved to read names of martyred soldiers that were written on the walls with decency. Relatives of martyred soldiers and friends come to pay homage and keep flowers respectfully on their name. I was storing all the memories and remembered that line, "Remember those who gave their life for freedom". After that we decided to have Delhi's special Pani Puri. Walking through the same path we came at Kartavya Path where statue of Netaji Subhash Chandra Bose is located. This path is also known for Rallies and Drills on The Republic Day. Rishi was recalling his days when he was selected for RDC Parade in 2016. Adding in his memories, I also recalled lots of memories of my NCC days, how hard cadets prepare to get selected in RDC Prade from across India. A number of visitors were standing and observing the massive structure of India Gate.

It was evening so we had to have tea because my friend Vaibhav can't survive without having tea in the evening. Later we clicked many photos with sunset and made videos to post on social media. Later as I got closer to road, I noticed that there was a big building that I have ever saw on T.V. or phone. I asked Vaibhav what that was, he replied it is Rashtrapati Bhavan. I was so surprised to see it. As the sun was setting, we decided to take metro and go for ISKON temple. ISKCON stands for international society for Krishna consciousness. It is a temple of Lord Krishna. The place was very calm and peaceful. We entered the temple and noticed lots of devotees visiting the temple. The chanting of Hare Krishna was so soothing. There was special PRASAD being served for 24x7. It was very nice and tasty. After having it we left the temple.

In the Evening around 7, we decided to go for our last destination that was Qutub Minar. As Vaibhav's Father had suggested us to go to Minar in the evening because of its unique look. So, we boarded metro and reached the place. We took tickets and entered the Qutub Minar garden. We were awe and surprise to see the height and design of Qutab Minar. We saw a garden which was so beautiful. It was so shining that we couldn't stop ourselves from clicking a lot of photos. Vaibhav was giving such new poses that I didn't know and I tried to cope with

his styles and poses. There is an Iron Pillar standing there for over 1600 years. It is famous for its remarkable rust resistant design. Later we moved near to Minar which was glittering in the lights. Qutub Minar is the tallest stone tower in India. It is pleasant to know that it is just 5 feet less in height than that of the Taj Mahal. Its height is 238 feet. I clicked photos with my friends also with architecture statues. Then we decided to leave Qutub Minar after talking to watchman uncle who showed us mysterious tomb of Iltutmish. We had momos outside. We said good bye to Qutub Minar and now Rishi's cell phone battery was almost dead, so here we decided to go home. We reached home around 10 p.m. We had our dinner that was so special and we slept.

Next day was the day of departure to home. We packed our luggage. Mummy Ji prepared Chole and Paratha for us. We ate it. I took blessings of Vaibhav's parents. Though his father didn't like touching feet, I did it as respect. While leaving home, his mother came with closed fist and put two notes of 50 rupees in our hands forcefully which recalled me of my childhood days. I took it unwillingly but then I realised that it was not money but blessings. Saying good bye to them, we left home and reached the Nizamuddin Railway station.

Vaibhav came to see us off. That day I became emotional because he was my online friend who got in contact just a year before but still, he took care of everything possible. This hospitality of him and his family I will never forget throughout my life. So finally, he sat in the train for a while, we clicked some more photos, talked about future journey to Delhi. I invited him to come my home. The train's siren banged and it was time to give a warm hug and say good bye and then he left. Thereafter our return journey started sitting in the train watching movie, reading books and chatting with Rishi. We missed everything we did in the journey and pledged we will travel together again. We reached Karad station where my friend came to pick me up. After reaching home I shared my experience with my family and friends and they also felt nice. They gave me compliments as I'm exploring life. I replied who stopped you to explore?

अंक ५५ वा

संगम

सन २०२५-२६

संस्कृत विभाग

"संगच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम्।
देवा भागं यथा पूर्वे सञ्जानाना उपासते।।"

(ऋग्वेद - १०.१९१.०२)

विभागीय संपादक : प्रा. (डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे

विद्यार्थी संपादक : कु. प्रियांका लोकाप्पा ढावरे

अनुक्रमणिका

प्रवासवर्णनलेखः ।			
१	कुर्वन्तु देशाटनम् ।	कु. प्रियांका लोकनाथ ठाकरे	बी. ए. भाग २
कथा ।			
१	मौनस्य शब्दाः ।	कु. गायत्री एकनाथ वाणवार	बी. ए. भाग १
वैज्ञानिकलेखः ।			
१	संस्कृतसाहित्ये विज्ञानचिन्तनपरम्परा ।	कु. साई अभिजित सुतार	बी. ए. भाग १
एकांकिका ।			
१	दीपः अन्धकारे ।	कु. दिप्ती चंद्रकांत भोसले	बी. कॉम. भाग २
कविता ।			
१	कृत्रिमबुद्धिः (AI)	श्री. पुष्कराज विनोद जानुगडे	बी. ए. भाग २
वैचारिकलेखः ।			
१	विकसितभारतं २०४७: स्वावलम्बनात् समृद्धिपर्यन्तं राष्ट्रीययात्रा ।	कु. रसिका गणेश इनामदार	बी. कॉम. भाग १
चरित्रलेखः ।			
१	धरतीभगवान् बिरसा मुंडा आदिवासीचेतनायाः अमरस्वरः ।	कु. आरती प्रमोद पवार	बी. ए. भाग १
आत्मकथनपरः लेखः ।			
१	कर्करोगेण जीवनविजयस्य अनुभवः ।	श्री. समर्थ प्रमोद जमादार	बी. ए. भाग १
व्याख्यानम् ।			
१	संविधानं भारतस्य ।	कु. प्रणाली सुनिल साळुंखे	बी. कॉम. भाग २

कुर्वता देशाटनम्।

कु. प्रियांका [illegible]
बी. ए. भाग १

आधुनिककाले मानवस्य जीवनं अत्यन्तं व्यस्तं जातम् अस्ति। नित्यं कार्यालयकार्याणि, अध्ययनकार्याणि, गृहकार्याणि च मनुष्याः श्रान्तिम् अनुभवन्ति। एतादृशे काले मनांसि खिन्नानि भवन्ति। [illegible] भवति। [illegible] प्रवासः [illegible] यात्रा, [illegible] अनुभवः, [illegible] मानसिकं नवचैतन्येन पूरयन्ति।

एतादृशी एव एका शैक्षणिकी वर्ष-प्रवासः [illegible] दिनाङ्कः-२० नोव्हेंबर २०२५ तः २४ नोव्हेंबर २०२५ पर्यन्तं कुल्लू-मनालीप्रदेशे आयोजिता। एषा यात्रा [illegible] जीवनस्य अविस्मरणीयः अनुभवः अभवत्।

यात्रायाः आरम्भः २० नोव्हेंबर २०२५ दिनाङ्के प्रातःकाले अभवत्। [illegible] यात्रा पुणेतः आरब्धा। पुणेनगरं महाराष्ट्रराज्यस्य प्रसिद्धं सांस्कृतिकं, शैक्षणिकं च नगरम् अस्ति। यात्रायाः पूर्वदिनेषु एव वयं अत्यन्तं उत्साहिताः आस्म। आवश्यकवस्तूनि सज्जीकृतानि। शीतप्रदेशे यात्रा इति कारणात् उष्णवस्त्राणि, कम्बलाः, स्वेटराः च विशेषतः सङ्गृहीतानि।

प्रातःकाले विमानयानद्वारा वयं दिल्ली गताः। विमानयाने उपविश्य यदा पुणे नगरस्य दृश्यं शनैः शनैः लुप्तं [illegible]। आकाशमार्गेण यात्रा सर्वदा सुखदं अनुभवं ददाति। अल्पसमये एव वयं दिल्लीं प्राप्तवन्तः।

दिल्लीनगरे अल्पकालं विश्रान्तिं कृत्वा वयं बसयानद्वारा हिमाचलप्रदेशं प्रति प्रस्थिताः। दिल्लीनगरस्य [illegible] बहिर्गत्वा शनैः शनैः वातावरणे परिवर्तनम् [illegible] क्षेत्राणि, लघुग्रामाः, [illegible] च दृष्टानि।

[illegible] वयं [illegible], [illegible] अनुभवम्। [illegible] हरितवृक्षाः, [illegible] च शोभन्ते स्म। वायुः शीतलः, शुद्धः च आसीत्। [illegible] भोजनम् अभवत्।

सायंकाले वयं कुल्लुनगरं प्राप्तवन्तः। कुल्लुनगरी हिमाचलप्रदेशस्य सुन्दरं नगरम् अस्ति। एतत् नगरं व्यासनद्याः तीरे स्थितम् अस्ति। नद्याः जलं स्वच्छं, शीतलं निर्मलं च आसीत्। [illegible]।

कुल्लुनगरे वातावरणं शान्तं, शुद्धं च आसीत्। [illegible] पर्वताः, [illegible] च आसन्। [illegible] तत्र स्थित्वा अतिथिगृहे विश्रामः कृतः। शीतम् अधिकम् आसीत्; तथापि तत्र सुखदं वातावरणम् अनुभूतम्।

अग्रिमे दिने प्रातःकाले वयं कुल्लूनगरस्य [illegible] निर्गताः। प्रथमं वयं [illegible] मन्दिरं दर्शनार्थं गताः। मन्दिरं स्वच्छं, शान्तं च आसीत्। [illegible] पूजां कुर्वन्ति स्म। [illegible] आसीत्। [illegible] विभिन्नानि [illegible] दृष्टानि।

ततः वयं कुल्लूनगरस्य [illegible] शालाः, स्वेटराः, टोपिकाः च दृष्टाः। [illegible] वस्तूनि [illegible] सुन्दराणि [illegible] क्रीतवन्तः।

२२ नोव्हेंबर २०२५ दिनाङ्के वयं कुल्लुतः मनालीं प्रति प्रस्थिताः। कुल्लुतः मनालीपर्यन्तं मार्गः अत्यन्तः रमणीयः आसीत्। मार्गे व्यासनद्याः निर्मलं [illegible] सहयात्रां कुर्वन्ती दृश्यते स्म। [illegible] लघुग्रामाः, क्षेत्राणि, [illegible] च दृष्टानि। [illegible] हिमेन आच्छादितानि आसन्। [illegible] दृष्ट्वा [illegible] अनुपमं सौन्दर्यम् अनुभूतवन्तः।

सायंकाले वयं मनालीनगरं प्राप्तवन्तः। मनालीनगरी हिमाचलप्रदेशे स्थिता अस्ति। एतत् नगरं अत्यन्तं प्रसिद्धं पर्यटनस्थलम् अस्ति। मनाल्यां प्रविश्य वयं अत्यन्तं आनन्दिताः अभवाम। सर्वत्र हिमाच्छादितानि [illegible], शीतलः वायुः, [illegible] आसीत्। [illegible] तत्र स्थित्वा अतिथिगृहे विश्रामः कृतः। [illegible] अतीव मनोहरं आसीत्। [illegible]

तापमानः समकालमेव दुग्धवत् श्वेता स्वच्छा हिमाच्छादितवातावरणं चित्तं अति सुखदम् अनुभवम् ददाति।

अग्रिमे दिने वयं हिडिम्बादेवीमन्दिरं दर्शनार्थं गताः। इदम् मन्दिरं देवदारुवृक्षैः परिवेष्टितम् अस्ति। मन्दिरस्य स्थापत्यं सरलम्, किन्तु आकर्षकम् अस्ति। मन्दिरपरिसरे विशेषः शान्तिभावः अनुभूयते। मन्दिरे देव्याः दर्शनं कृत्वा वयं मनसि शान्तिं अनुभूतवन्तः। निकटवर्ती वशिष्ठ मन्दिरं मानवमनः स्वाभाविकतया प्रसन्नं करोति।

ततः वयं वशिष्ठकुण्डं गताः। तत्र उष्णजलस्रोतांसि सन्ति। शीतकालेऽपि उष्णजलस्य अनुभवः अस्माकं विशेषः आसीत्। उष्णजले स्नानं कृत्वा शरीरं मनः च प्रसन्नम् अभवत्। अस्माकं यात्रायाः एकः अनुभवः विशेषरूपेण स्मरणीयः अभवत्।

मनालीसमीपे सोलङ्गघाटी नाम स्थानं अस्ति। यत्र स्थानं साहसिकक्रीडानां कृते प्रसिद्धम् अस्ति। वयं अपि तत्र गतवन्तः। हिमे वाहनं, हिम क्रीडा च अस्माभिः कृता। आरम्भे किञ्चित् भीतिः आसीत्, परन्तु प्रशिक्षकाणां प्रोत्साहनेन वयं साहसं प्राप्तवन्तः। हास्यम्, उत्साहः, आनन्दः–एते सर्वे भावाः तत्र एकत्र अनुभूताः। एते क्षणाः अस्माकं मैत्रीं अधिकं दृढीकृतवन्तः।

अस्य प्रवासस्य सर्वाधिकं महत्त्वपूर्णः अंशः मैत्री एव। अस्माकं मित्रमण्डले सर्वे परस्परं विश्वासः, सहकार्यं, स्नेहः च अधिकं वर्धितम्। यात्रायां सुखदुःखयोः अनुभवं अपि वयं एकत्र एव अनुभवाम। प्रवासः मैत्रीबन्धनं दृढं करोति इति अस्माभिः प्रत्यक्षं अनुभूतम्।

२४ नोवेम्बर, २०२५ दिनाङ्के वयं मनालीनगरात् प्रत्यागताः। मनालीत्यागः किञ्चित् दुःखदः आसीत्। तथापि मनसि सुन्दराः स्मृतयः सङ्गृहीताः आसन्।

कुल्लु–मनालीप्रवासः अस्माकं जीवनस्य एकः सुन्दरः अध्यायः अभवत्। एषा यात्रा न केवलं पर्यटनम् आसीत्, अपि तु ज्ञानस्य, निसर्गप्रेम्णः, मैत्रीवृद्धेः च साधनम् अभवत्। एतादृशाः अनुभवाः जीवनं अधिकं मधुरं, सार्थकं च कुर्वन्ति–इति अस्माभिः अस्याः यात्रायाः माध्यमेन अनुभूतम्।

मौनस्य शब्दः ।

कु. [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

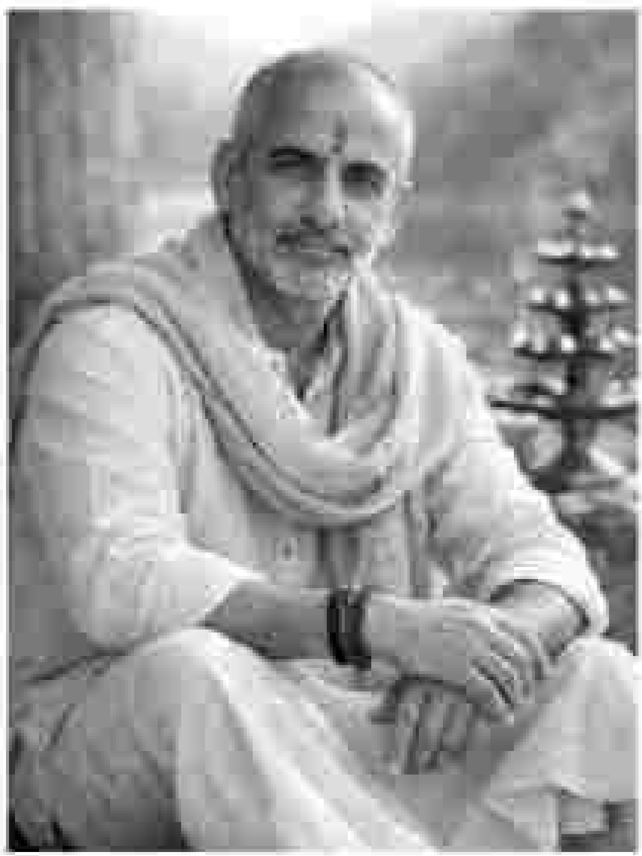

वैज्ञानिकलेखः।

संस्कृतसाहित्ये विज्ञानचिन्तनपरम्परा।

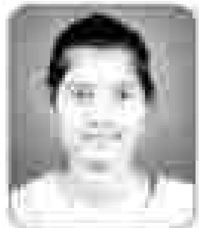

कु. साई अभिजित मुळा
बी. ए. भाग १

संस्कृतसाहित्यं केवलं काव्य-कथानां संग्रहः नास्ति। तत्र तर्कानुभवनिरीक्षणप्रयोगात्मकचिन्तनस्य बहूनि उदाहरणानि निहितानि। वेदेषु प्राकृतिकघटनाविवेचनम्, उपनिषत्सु दार्शनिकतर्कः, आयुर्वेदे चिकित्साविज्ञानम्, ज्योतिष-गणितग्रन्थेषु गणनापद्धतयः, व्याकरणे भाषाविज्ञानम् च दृश्यते। आधुनिकविज्ञानेन संस्कृतसाहित्ये विद्यमानं वैज्ञानिकचिन्तनम् अनुपमम् अस्ति। अस्मिन् लेखे संस्कृतसाहित्ये विज्ञानपरम्परा, तस्य प्रयोगात्मकदृष्टिः, आधुनिकविज्ञानसहितं साम्यं च विस्तरेण विवेच्यते।

विज्ञानं नाम युक्तिसम्मतं, प्रमाणाधारितं च ज्ञानम्। यत् ज्ञानं प्रत्यक्षानुमानाभ्यां सिद्धान्तेन च प्राप्तं भवति, तत् विज्ञानम् इत्यपि प्राचीनैः भारतीयैः निर्दिष्टम्। प्राचीनभारते संस्कृतसाहित्ये एव विज्ञानपरम्परा दृढा। संस्कृतग्रन्थेषु गणितशास्त्रम्, औषधविज्ञानम्, प्राकृतिकविज्ञानम्, भौतिकशास्त्रं च स्पष्टतया दृश्यते। आधुनिककाले विज्ञानं प्रायः पाश्चात्यपरम्परायाः फलम् इति मन्यते; किन्तु संस्कृतग्रन्थेषु अनुभवाधारित वैज्ञानिकचिन्तनस्य दृष्टान्ताः बहवः दृश्यन्ते।

वेदेषु, उपनिषत्सु, आयुर्वेदे, ज्योतिषे, व्याकरणे, दर्शनशास्त्रे, काव्येषु च वैज्ञानिकचिन्तनस्य स्वरूपं निरूपितम्। एते ग्रन्थाः न केवलं धार्मिक-सांस्कृतिकदृष्ट्या महत्त्वपूर्णाः, अपि तु वैज्ञानिकविकासस्यापि मार्गदर्शकाः सन्ति।

वेदेषु प्राकृतिकघटनाविवेचनं स्पष्टं दृश्यते। ऋग्वेदे सूर्यस्य, चन्द्रस्य, वायोः, अग्नेः, वर्षायाः च प्रभावविश्लेषणम् वर्णितम्। ऋतुपरिवर्तनम्, दिनरात्री। नक्षत्राणां गतिविवेचनं दृश्यते। यजुर्वेदे यज्ञक्रियायां पदार्थसंग्रहः, यज्ञवेदिका, मापमानविधानं च अनुभवाधारितं विज्ञानरूपं प्रदर्शयति। अथर्ववेदे औषधविज्ञानस्य प्रारम्भिकसूचनाः दृश्यन्ते, यत्र वनस्पतीनाम् गुणाः, रोगनिवारणपद्धतिः, औषधपद्धतिः च निर्दिष्टाः। एते सर्वे उदाहरणानि प्राचीनभारतीयानां वैज्ञानिकचिन्तनस्य आधाराणि सन्ति। तत्र ज्ञानम् अनुभवसिद्धम्, तर्कसिद्धम् च अस्ति।

उपनिषत्सु तर्कप्रधानं विज्ञानदर्शनं दृश्यते। प्रश्नोत्तरपद्धतिः, कारणविश्लेषणं, तत्त्वनिर्णयः च मुख्यः। किं कारणं, किमर्थं, कुतः इति प्रश्नाः एते वैज्ञानिकचिन्तनस्य आधाराः। ब्रह्माण्डस्य उत्पत्तिः, जीव-जगत्सम्बन्धः, कर्म-फलसम्बन्धः, मनसः कार्यप्रक्रिया इत्यादयः उपनिषत्सु तर्केण विवेचिताः। अद्यापि आधुनिकभौतिकशास्त्रे उपनिषत्सु प्रतिपादितानि तत्त्वानि कश्चित्प्रकारेण दृश्यन्ते। उपनिषत्सु प्रश्न-अनुमान-सिद्धान्तप्रतिपादनं वैज्ञानिकपद्धतेः समानम्। एषा पद्धतिः अद्य विज्ञानशिक्षायामपि मार्गदर्शिका।

चरकसंहिता, सुश्रुतसंहिता, अष्टाङ्गहृदयम् एते ग्रन्थाः प्राचीनवैज्ञानिकचिकित्सायाः उत्कृष्ट-उदाहरणानि। रोगनिदानम्, रोगकारणानां सूक्ष्मविवेचनम्। आहारविवेचनम्, शरीरविज्ञानं चिकित्सा च।

औषधशास्त्रेण वनस्पतीनां गुणधर्माणां औषधनिर्माणम् वैज्ञानिकचिन्तनस्य प्रयोगात्मकविधानम्। नियमः, उपचारनाडीकरणम्, सुश्रुतः शल्यक्रियायाम्, शरीररचनाविज्ञानस्य सूक्ष्मं विवेचनं कृतवान्। एतानि तत्त्वानि आधुनिकशल्यविज्ञानस्य आधाररूपेण मन्यन्ते। आयुर्वेदः अनुभवाधारितः प्रयोगात्मकः विज्ञानरूपेण प्रसिद्धः। चिकित्सायाः रोगप्रतिरोधकता, औषधमात्रा, पथ्यापथ्यपद्धतिः च सर्वं वैज्ञानिकदृष्ट्या निर्दिष्टम्।

आर्यभटभास्कराचार्यवराहमिहिराः एते प्राचीनगणितज्ञाः। आर्यभटीयम् – ग्रहगतिः, पृथिव्याः गोलाकारत्वं, सूर्यग्रहणस्य कारणम्। भास्कराचार्यः – लीलावती, बीजगणितम्, ग्रहगणितं, सूर्यसिद्धान्तम्। ब्रह्मगुप्त – गणनापद्धतिः, भूमिति सिद्धान्तः। एते ग्रन्थाः अनुभव, गणना, प्रमाण आधारिताः सन्ति। आधुनिकगणितशिक्षायाम् अपि एते महत्त्वपूर्णाः ज्योतिषे

आयुर्वेदः रसायनम्, लोहशास्त्रं च विज्ञानसिद्धान्तेन विश्लेषिताः।

पाणिनीयव्याकरणं (अष्टाध्यायी) विश्वस्य श्रेष्ठं भाषाविज्ञानग्रन्थम्। नियमबद्धसंरचना, शब्दरचनाया- प्रक्रियायाश्च विधिः। संगणकभाषा-प्रक्रियाविज्ञानम्, आधुनिककम्प्यूटरभाषाविज्ञाने formal grammar इत्यस्य मूलं पाणिनीयव्याकरणम् दृश्यते।

न्यायदर्शनं नाम कारणकार्यसम्बन्धप्रतिपादकं तर्कशास्त्रम्। वैशेषिकदर्शने अणु परमाणुसिद्धान्तः। एते सिद्धान्ताः आधुनिकभौतिकविज्ञानस्य अवबोधाय सहायकाः। दार्शनिकतत्त्वानि वैज्ञानिकदृष्ट्या अनुभवसिद्धानि, युक्तिसिद्धानि च।

कालिदासस्य ऋतुसंहारं इत्यादिषु काव्येषु ऋतुपरिवर्तनस्य प्राकृतिकपरिवर्तनानां वर्णनानि दृश्यन्ते। काव्ये भावप्रधानता अपि अस्ति, वैज्ञानिकपरिशीलनस्य आधारः अपि दृश्यते। अत्र कविः केवलं कल्पनाकारः न, अपि तु अनुभवाधारितं सूक्ष्मं आलोचनं च प्रकटयति।

संस्कृतसाहित्यस्य आधुनिकमहत्त्वम् - वर्तमानेऽपि अर्थात् विज्ञानक्षेत्रे अनुसंधानवृत्तिः विकसिता। वैज्ञानिकदृष्ट्या प्राचीनसिद्धान्ताः आधुनिकविज्ञानसिद्धान्तैः सह तुलितुं शक्यन्ते। संस्कृतसाहित्ये विज्ञानम् अनुभवाधारितम्, प्रयोगाधारितम्, तार्किकम्, एवं मानवकल्याणाय उपयोगि। आधुनिकशिक्षायाम् एषः अध्ययनः विद्यार्थिनां वैज्ञानिकबुद्धिं विकसितुम् सहायकः।

संस्कृतसाहित्ये विज्ञानस्य व्यापकरूपेण समावेशः दृश्यते। वेदउपनिषद्आयुर्वेदगणितज्योतिषव्याकरणदर्शनादिग्रन्थेषु वैज्ञानिकचिन्तनस्य सूत्राणि लभ्यन्ते। प्राचीनभारतीयाः विज्ञानं मानवकल्याणाय अनुभवनिरीक्षणप्रयोगेन विकसितवन्तः। आधुनिकयुगे संस्कृतसाहित्यस्य अध्ययनं केवलं अतीतस्य न प्रदर्शयति, अपि तु भविष्यविज्ञानस्य मार्गदर्शकं अपि भवति। अतः संस्कृतसाहित्ये वैज्ञानिकशिक्षायाम्, अनुसंधानाय, तथा दार्शनिकचिन्तनाय अत्यन्तं महत्त्वपूर्णम्।

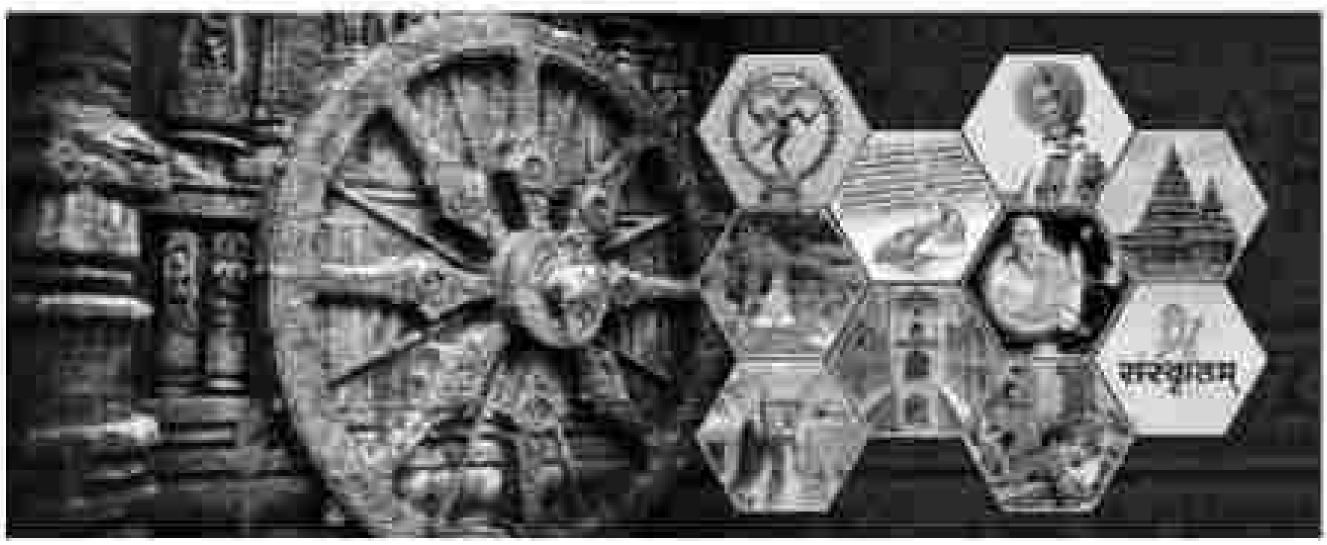

एकाङ्किका।

दीपः अन्धकारे।

कु. पिंकी चंद्रकांत धोत्रे
बी. कॉम. भाग २

पात्रसूचिः।

सूत्रधारः – नाट्यसंयोजकः।

आर्या – युवती, आधुनिक शिक्षिता, जिज्ञासुः।

गुरुकः – वृद्धः, संस्कृताचार्यः, जीवनानुभवी।

मातृका – आर्यायाः माता।

अन्तरात्मा – आर्यायाः अन्तःस्वरूपः (स्वरमात्रेण)

प्रस्तावना (सूत्रधारः)

(नेपथ्ये मृदु संगीतं प्रवहति। प्रकाशः शनैः प्रसरति।)

सूत्रधारः – नमः सर्वेभ्यः। अद्यत्वे मानवः विज्ञानस्य शिखरे स्थितोऽपि जीवनस्य सन्देहेषु भ्रमति। बाह्यः प्रकाशः, अन्तः अन्धकारः। एषा एकाङ्किका मानवजीवनस्य तस्मिन्नेव संघर्षे एकं दीपः प्रज्वालयितुं प्रयत्नं करोति। आरभ्यताम् नाटकम्।

(सूत्रधारः निष्क्रामति।)

दृश्यम् एकम्।

(एकः लघु कक्षः। पुस्तकानि, मोबाइलः, प्रमाणपत्राणि। आर्या चिन्ताकुला उपविष्टा।)

आर्या – (स्वगतं) किं मम जीवनस्य प्रयोजनम्? शिक्षा, धनम्, पदम्–सर्वं प्राप्तम्। तथापि हृदये शून्यता। न किञ्चित् पूर्णम् अनुभूयते। (शिरसि हस्तौ स्थापयति।)

अन्तरात्मा – (नेपथ्यात्) आर्ये! किमर्थं पलायनं करोषि? त्वं स्वयमेव न पृच्छसि किम्?

आर्या – कोऽसि त्वम्? मम मनसः शब्दः वा? मम पीडायाः प्रतिध्वनिः वा?

अन्तरात्मा – अहं तव अन्तरात्मा। यं त्वं दीर्घकालात् मौनेन हतवती।

आर्या – (विस्मयेन) अन्तरात्मा! आत्मा–किं दीपः मम? किमर्थं जीवनं भारम् अनुभवामि?

अन्तरात्मा – यतः त्वं केवलं बाह्यं प्रकाशं पश्यसि, न तु दीपम्। बाह्यं विद्युत्प्रकाशम्, अन्तः अन्धकारम्।

(प्रकाशः मन्दः।) प्रवेशः – मातृका

मातृका – वत्से! अद्यापि न भोजनं कृतवती? चिन्ता अपि आहारेण नीयते।

आर्या – (उदासा) मातः, भोजनं न रोचते। जीवनमेव न रोचते।

मातृका – (करुणया) वत्से, त्वं बाल्ये किमपि प्रश्नम् अपृच्छः। संस्कृतश्लोकान् पठसि स्म। गुरुकुलं गच्छसि स्म। अद्य किमर्थं परित्यक्तः?

आर्या – मातः, परिस्थितिः, भावः, आदर्शः न शिक्षिताः। आधुनिकीः जीवनं न ददाति।

मातृका – (शान्तया) किन्तु अन्धकारेऽपि तु दहति। अद्य अपि गुरुकः भवतः प्रतीक्षां करोति।

आर्या – (आश्चर्येण) गुरुकः? अद्यापि?

मातृका – आम्। सः भवतः विषये चिन्तितः।

(मातृका निष्क्रामति।)

(गुरुकः मन्दं प्रविशति। तेजस्वी मुखम्।)

गुरुकः – आर्ये! दूरात् अपि तव हृदयस्य शब्दः श्रुतः।

आर्या – (नम्रभावेन) गुरो! अहं विफला। न बुद्धिः, न शान्तिः।

गुरुकः – विफलता न अपराधः। किन्तु तस्मात् न शिक्षणम् अपराधः।

आर्या – गुरो, अद्य जगत् संस्कृतिं हसति। नैतिकता दुर्बलता मन्यते।

गुरुकः – (मन्दस्मितेन) आर्ये, दीपः लघुः अपि अन्धकारं न हसति, निवारयति।

आर्या – किन्तु एकः दीपः किं सहस्रम् अन्धकारान् जेतुम् अर्हति?

गुरुकः – न, किन्तु अन्यान् दीपान् प्रज्वालयितुं शक्नोति।

श्लोकः – गीतोपदेशम्।

गुरुकः – कर्मणि – उद्धरेदात्मनात्मानं इति गीता वदति।

आर्या – (मन्दस्वरेण) श्रुतम्, किन्तु अनुष्ठानं कठिनम्।

गुरुकः – कठिनं न, नित्याभ्यासात् सुलभं भवति। स्वभावं परिवर्तयति।

आर्या – स्वभावः? कथं?

गुरुकः – स्वनिरीक्षणस्य सेवा। स्वाध्यायः। संयमः। यदा त्वं स्वयम् आत्मानं जानासि, तदा त्वं न कम्पसे। अन्तर्दृष्टिः।

(अन्तरात्मा पुनः वदति।)

[illegible] – आर्ये! [illegible] गीतानि, [illegible] भव।

आर्यः – (उच्चस्वरे) तुष्टे! मां [illegible]।

तुष्टः – [illegible] न अहं [illegible]। [illegible] तव अन्तः भवति परिवर्तनम्। (प्रसन्नः [illegible]। आर्यः स्मितः।)

आर्यः – अद्य अवगतम्! जीवनं केवलं उपभोगाय न, उपकाराय।

तुष्टः – [illegible]! यः स्वार्थं त्यजति, स एव अर्थं प्राप्नोति।

(सूत्रधारः पुनः प्रविशति।)

सूत्रधारः – एषा कथा केवलं [illegible] न, अपि तु अस्माकं सर्वेषाम्। यदा [illegible] अन्तःकरणः करोति, तदा तदा एकः दीपः ज्वलति।

(सर्वे पात्राणि मञ्चे आगच्छन्ति।)

सर्वे – (एकस्वरे) तमसो मा ज्योतिर्गमय।

(नेपथ्ये शान्ति-संगीतम् [illegible]।)

समाप्तिः।

कु. [illegible]
बी. ए. भाग २

कृत्रिमबुद्धिः (AI)

यन्त्रबुद्धिः लेखनं करोति
[illegible] ज्ञानं विस्तरेत्।
सूक्ष्मं गूढानि [illegible]
[illegible] कुर्यात् शीघ्रतया हि।
मानवसहायार्थं [illegible]
[illegible]।।
कला, विज्ञानं, संगीतं च
सर्वत्र प्रतिभाति सम्यक्।।
किन्तु हृदयं न तस्यास्ति
स्नेहं, करुणां न पश्यति।।
भावना, हास्यं, शोकं च
केवलं लिखितं [illegible]।।
[illegible]
[illegible]।।
[illegible]
[illegible] स्यात्।।
कृत्रिमबुद्धिः [illegible]
[illegible] भवेत्।।
पत्रलेखनं, चित्रणं, [illegible]
[illegible] स्यात्।।
भविष्ये [illegible]
मानवस्य सहायकारिणी।।
किन्तु [illegible] मानवः
हृदयेन बुद्धिमान् [illegible]।।
यन्त्रं केवलं साधनमात्रम्
मानवः [illegible]।।
बुद्धिमत्ता [illegible] विकसिता
स्नेहेन मानवस्य [illegible]।।
[illegible] न भवेत्
[illegible] केवलं [illegible]।।
मानवः विचारः, [illegible]
AI सखा, मार्गदर्शकः [illegible]।।

वैचारिकलेखः।

विकसितभारतं २०४७ :

स्वावलम्बनात् समृद्धिपर्यन्तं राष्ट्रीययात्रा ।

कु. [illegible]
बी. [illegible] भाग १

भारतदेशः बहुभाषिक्युता[illegible] युक्तः राष्ट्रः अस्ति। एषः देशः [illegible] इत्यादिभिः [illegible] स्वातन्त्र्यकाले [illegible] भारतस्य यात्रा [illegible] विस्तीर्णा जाता। अथ विकसितभारतं २०४७इति संकल्पना केवलं राजकीयघोषणा न, अपि तु सामूहिकराष्ट्रीयप्रवृत्तिः अस्ति- यत्र आर्थिकसमृद्धिः, सामाजिकन्यायः, प्रौद्योगिकीप्रगतिः, पर्यावरणसंरक्षणं च एकस्मिन् सूत्रे बद्धं दृश्यते। विकसितभारतं मम राष्ट्रं भवतु- इति प्रत्येकं नागरिकः गौरवेण [illegible] [illegible]।

विकसितत्वं केवलं आयवृद्ध्या न गीयते, अपि तु शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, [illegible], [illegible] च एतेषां समन्वयेन निर्धार्यते। अत्र विकसितभारतं आत्मनिर्भरतायाः [illegible] आदर्शं प्रतिपादयति। [illegible] आत्मनिर्भरता विकसितभारतस्य प्रथमः आधारः आर्थिक-स्वावलम्बनम् अस्ति।

'आत्मनिर्भरभारत' इति संकल्पना स्थानीय-उत्पादनस्य, स्थानीयउद्योगानां, [illegible] च संवर्धनं करोति। कृषिक्षेत्रे आधुनिकप्रौद्योगिकी, [illegible], डिजिटलमाध्यमाः [illegible] कार्यं वर्धयन्ति। [illegible] नवोन्मेषः, स्टार्टअप[illegible], लघु-मध्यमउद्योगानां संरक्षणं च आर्थिकविकासस्य [illegible] सन्ति।

शिक्षा च कौशलविकासः विकसितभारतस्य [illegible] च [illegible] [illegible] एवं [illegible] (राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२०) इत्यनेन केवलं [illegible] न, अपि तु [illegible] कर्तुं प्रयतते। कौशलविकासेन- युवकाः रोजगारयोग्याः भवन्ति, [illegible] च [illegible]। डिजिटलशिक्षा, [illegible], नवोन्मेष[illegible] [illegible] कर्तुं [illegible] कुर्वन्ति। [illegible] सामाजिकसुरक्षा तथा च [illegible]। विकसित-राष्ट्रस्य मूलाधारः अस्ति। विकसितभारत २०४७ [illegible] [illegible]- [illegible] सर्वेषां [illegible], [illegible], [illegible]-[illegible] [illegible]। आयुष्मान्भारत् इत्यादयः योजनाः [illegible] स्वास्थ्य[illegible] महत्त्वपूर्णाः सन्ति। सामाजिक-सुरक्षायां वृद्धाः, महिलाः, दिव्याङ्गाः, बालकाः च [illegible] [illegible]।

डिजिटलभारतं च प्रौद्योगिकीविकास[illegible] डिजिटलभारतम् [illegible]। डिजिटलभारतेन- शासनं जनानां समीपं आगच्छति। ई-शासनम्, डिजिटलभुगतानम्, डाटा-प्रबन्धनम्, पारदर्शिता, गतिः, विश्वासं च वर्धयन्ति। कृत्रिमबुद्धिः, [illegible], [illegible] भारतं वैश्विकस्तरे प्रतिस्पर्धायोग्यं कुर्वन्ति। [illegible] च [illegible]। विकसितभारतं पर्यावरणविनाशस्य मूल्येन न। प्रकृतिः [illegible] [illegible] इव पूज्यते। [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]-विकासस्य आधारस्तम्भाः सन्ति। विकासः यदि प्रकृत्या सह सामञ्जस्यं न वहति, तर्हि सः दीर्घकालिकः न भवति। सामाजिकसमरसता च राष्ट्रीयएकता विकसितभारतं केवलं समृद्धराष्ट्रं न, अपि तु [illegible] राष्ट्रम्। जाति-धर्म-भाषा-लिङ्ग-प्रदेशभेदान् अतिक्रम्य एकात्मभावना राष्ट्रीयशक्तिं वर्धयति। [illegible] [illegible] विभाः बहुधा वदन्ति इति भावना विकसितभारतस्य नैतिकाधारः अस्ति। युवाशक्तिः च [illegible] भारतदेशः युवाराष्ट्रम् अस्ति। विकसितभारतं २०४७ युवानां स्वप्नैः, ऊर्जया, नवदृष्ट्या च निर्मीयते। परं अधिकारैः सह कर्तव्यबोधः अपि आवश्यकः। स्वच्छता, पर्यावरणसंरक्षणम्, कानूनपालनम्, सार्वजनिकसम्पत्तेः संरक्षणम्, एतानि नागरिककर्तव्यानि सन्ति।

विकसितभारतं २०४७ न केवलं लक्ष्यं, अपि तु एकः संकल्पयात्रा अस्ति। यदा शासनम्, समाजः, नागरिकाः च एकस्मिन् दिशि सहयोगेन गच्छन्ति, तदा विकासः साकारः भवति। भारतस्य भविष्यं समृद्धं, सशक्तं, [illegible] च भवतु विकसितभारतं २०४७ एकः सामूहिक[illegible] भवतु।

चरित्रलेखः।

धरतीभगवान् बिरसा मुंडा आदिवासीचेतनायाः अमरस्वरः।

कु. [illegible]
बी. ए. भाग: १

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्वातन्त्र्यं केवलं राजनैतिकपरिवर्तनं न, अपि तु भूमेः, संस्कृतेः, स्वाभिमानस्य च संरक्षणम्। धरतीभगवान् बिरसा मुंडा अद्यापि भारतीयचेतनायाः अमरः स्वरः अस्ति।

आत्मकथनपरः लेखः।

कर्करोगेण जेतुर्भावितस्य अनुभवः।

श्री. समर्थ प्रमोद जयस्वाल
बी. ए. भाग १

मम जीवनकथा बाल्यकालात् आरभते। अहं साधारणकुटुम्बे जातः। [illegible] बाल्यकाले अध्ययने रुचिः आसीत्। पुस्तकवाचनम्, [illegible] अध्ययनम्, क्रीडा, सङ्गीतम्, नाट्यम्, चित्रकला च मम प्रियविषयाः अभवन्। [illegible] अहं न कदापि [illegible] चिन्तां कृतवान्। किन्तु जीवनम् अनपेक्षितम्, आकस्मिकं च भवति।

बाल्यकाले अहं स्वस्थः [illegible] आसीत्। क्रीडायाम् उत्साहः, पुस्तकपठनस्य रुचिः, चित्रकलायाः अभ्यासः, नाट्यकलायाः अभ्यासः च मम जीवनस्य भागः आसीत्। मित्रैः सह मम जीवनम् आनन्दपूर्णम् आसीत्। स्वास्थ्यम्, परिपूर्णता, आनन्दः, उत्साहः च सर्वं मम जीवनस्य [illegible] आसीत्। बाल्यकाले मम [illegible] सहयोगः, [illegible], उत्साहः च [illegible]। माता-पिता, कुटुम्बीयाः, [illegible], गुरवः, मित्राणि च मम जीवनस्य प्रेरणास्रोतांसि। [illegible] जीवनस्य प्रत्येकं क्षणं मम कृते अमूल्यः अनुभवः आसीत्।

एकस्मिन् [illegible] अहं [illegible] [illegible] प्राप्तवान्। [illegible] किन्तु [illegible] अहं [illegible] पुनः [illegible]। [illegible] अनुभवः [illegible] अभवत्। [illegible] मम शरीरे दुर्बलताम् अनुभवितवान्। शारीरिकशक्तेः ह्रासः, [illegible] वृद्धिः, [illegible], [illegible] च। प्रारम्भे अहं [illegible] अवस्था इति [illegible] आसीत्। किन्तु [illegible] वृद्धिः, [illegible], [illegible] च चिकित्सकस्य [illegible]।

एकस्मिन् दिने चिकित्सकः परीक्षणं कृत्वा [illegible] – [illegible] कर्करोगेण बाधितः। मम हृदयम् कम्पितम्, [illegible], [illegible], दुःखं च [illegible]। प्रथमक्षणे जीवनं [illegible] इति अनुभवः। [illegible] मम जीवनस्य सर्वे [illegible]।

[illegible] अहं [illegible] [illegible] अनुभूतवान्। [illegible] मम [illegible] – [illegible], धैर्यं न त्यज। अहं त्वया सह अस्मि – इति [illegible]। एषः संवादः मम मानसिकशक्तेः [illegible] अभवत्।

[illegible] शल्यक्रिया। शल्यक्रियायाः [illegible] पीडितम्, दुर्बलम्, [illegible] बाधितः। परिवारजनाः, चिकित्सकाः च [illegible] आसन्। शल्यक्रियायाः पश्चात् [illegible], [illegible] च प्रारब्धा। प्रतिदिनं [illegible], औषधसेवनम्, चिकित्सक-[illegible] च अनिवार्यम्।

[illegible] अनुभवाः आसन्। किन्तु साहसं, दृढता, आशा च मम [illegible]। [illegible] जीवने [illegible], [illegible] च अनुभविता। [illegible] आसीत्; [illegible] अनुभूता। अहं [illegible] चिकित्सकं पृष्टवान् – [illegible]? – चिकित्सकः उक्तवान् – धैर्यम्, [illegible] कृत्वा [illegible] भवति – इति [illegible] मनसि [illegible] अनुभवाः [illegible]। भीतिः – जीवितस्य चिन्ता, कुटुम्ब-[illegible] चिन्ता, [illegible] – [illegible]। मानसिकसंघर्षेण [illegible] एव [illegible]।

अहं प्रतिदिनं [illegible] ध्यानम्, प्रार्थनाम्, [illegible], योगाभ्यासं च कृतवान्। [illegible] अध्ययनम्, [illegible], [illegible] च मम [illegible] अभवन्। भीतिः [illegible]।

एका रात्रौ निद्रायाः अभावेन मनसि भीतिः अधिकं [illegible]। अहं ध्यानाभ्यासं कृत्वा, [illegible], मानसिकां शान्तिं अनुभूतवान्। एषः अनुभवः – [illegible]।

कुटुम्बस्य प्रेम, मित्राणां [illegible], चिकित्सकानां [illegible] च मम [illegible] अतीव [illegible] अभवत्। [illegible]

मातापितरौ प्रत्येकं चिकित्सासत्रे उपस्थितौ। भ्रातृभगिन्यौ प्रत्येकं औषधोपचारं व्यवस्थितुं कृत्वा सहायकमित्राणि प्रत्येकं दिवसं फोनद्वारा उत्साहवर्धनं कृत्वा एतत् सामाजिकसाहाय्यं – मानसिकस्य साहाय्यस्य स्रोतः सन्ति।

उपचारानन्तरं जीवनशैल्यां अनेकानि परिवर्तनानि आवश्यकानि। आहारेषु सुधारणा – संतुलितपौष्टिकं अन्नं आवश्यकम्। शारीरिकं अपि परिचलनं नियमितव्यायामः, योगाभ्यासः, ध्यानं, प्राणायामं अनिवार्यम्।

प्रतिदिनं प्रातःकाले अर्धघण्टापर्यन्तं ध्यानाभ्यासः; एकस्मिन् दिवसे सप्ताहे कथनसारः वा निद्रायाः नियमितता पालनं। एव जीवनशैली – रोगानन्तरं स्वास्थ्यपोषणाय अनिवार्यम् विद्यते।

धैर्येण, संयमेन, विश्वासेन च अहं कर्करोगात् मुक्ता प्राभवम्। रोगेण जीवनदर्शनम् परिवर्तितम् स्वास्थ्यं अमूल्यम्, प्रत्येकं क्षणं मौलिकं भवति। एकं दिवसं सासाटपरीक्षणानन्तरं वार्तायां अहं आत्मसाक्षात्कारं अनुभूतवान् – कर्करोग–मुक्ता इति मे विजयस्य आभासः। अन्येभ्यः सन्देशः – धैर्यं धारयन्तु, आशां न त्यजन्तु, जीवनस्य प्रत्येकं क्षणं अनुभवन्तु।

जीवनं क्षणिकम्, स्वास्थ्यं अमूल्यम्, धैर्यं अनिवार्यम्। प्रत्येकं अनुभवः शिक्षाप्रदः। कर्करोगेण मम जीवनस्य–जीवनस्य दृष्टिकोणं परिवर्तितम्। मानसिकस्वास्थ्यस्य तथा च सकारात्मक–दृष्टिकोणस्य महत्त्वम्।

रोगे विजयं प्राप्य यः अनुभवः लभ्यते, सः जीवनाय नवां दृष्टिं ददाति। कृतज्ञताभावः, धैर्यं, आत्मविश्वासः, सकारात्मकचिन्तनं च जीवनस्य नूतनं स्वरूपं प्रकाशयन्ति।

धैर्यं न परित्यजत, आशां कदापि न त्यजत। जीवनस्य प्रत्येकं क्षणं धन्यवादेन अनुभवितुं प्रयत्नं कुरुत। कर्करोगेण जेतुं केवलं शारीरिकचिकित्सायाः फलम् न भवति, अपि तु मानसिकशक्तेः, सामाजिकसाहाय्यस्य, सकारात्मकदृष्टिकोणस्य च संयुक्तः परिणामः एव अस्ति। जीवनस्य प्रत्येकः क्षणः अमूल्यः अस्ति। रोगमुक्तस्य प्राप्ताः शिक्षाः न केवलं स्वजीवनस्य मार्गदर्शिकाः सन्ति, अपि तु सर्वेषां जनानां कृते प्रेरणास्रोतः अपि भवन्ति।

संविधानं भारतस्य ।

कु. प्रणाली सुनिल साळुंखे
बी. कॉम. भाग २

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः।
न्यायसमेतं भारतं स्थास्यति नित्यम्॥

संविधानं तु राष्ट्रस्य आदर्शं निर्मितम्।
सर्वजनहितार्थं विधानं सदा निश्चितम्॥

धर्मः, न्यायः, स्वतन्त्रता, समानता च।
एतैः स्तम्भैः राष्ट्रं सुदृढमूल्यं वर्तन्ति॥

मूलभूताः अधिकाराः नागरिकाणां रक्षार्थे।
शब्दस्वातन्त्र्यम्, धर्मस्वातन्त्र्यम्, शिक्षायै च॥

प्रत्येकः पुरुषः स्त्री च समानाधिकारः।
जातिभेदः न भवतु, न्यायो हि समानम् प्रति॥

लोकशाही मूल्ये, जनता हि प्रधाना।
मतदानेन, प्रतिनिधिभिः सदा शासनं निर्देशयेत्॥

न्यायव्यवस्था सदा सुदृढीकृतं भवेत्।
सर्वोच्चन्यायालयेन संविधानं रक्षितम्॥

संसदः प्रतीकः लोकः स्वाधिकारं धारयेत्।
परन्तु राष्ट्रस्य अखण्डता सदा रक्षितम्॥

विधायिका, कार्यपालिका, न्यायपालिका च।
भूमिकाः न्यायपूर्णाः राष्ट्रं चालयन्ति॥

संविधानं धर्मनिरपेक्षं, सार्वभौमिकं च।
सर्वधर्माणां समानतायै हि स्थापितम्॥

बालकाः शिक्षायै अधिकारं, सुरक्षाञ्च।
महिलापुरुषदलितआदिवासिनः सर्वे रक्षिताः॥

भाषा, संस्कृतिः च विविधा राष्ट्रस्य शोभा।
राष्ट्रं सर्वेभ्यः मातृभूमिः संरक्षणं सदा॥

अहिंसा, मैत्री, सहिष्णुता च राष्ट्रे प्रवर्धते।
द्वेषः, हिंसा च भारते निषेधः स्थास्यन्ति॥

कर्तव्ये नागरिकाणां राष्ट्रस्य सदा हिताय।
करप्रदानं, नियमपालनं च हि आवश्यकम्॥

पर्यावरणरक्षणं, स्वास्थ्यरक्षणं च।
संविधानं निर्दिशति प्रजाभ्यः सततम्॥

अनुसूचितजातिजनजातिअल्पसंख्यकाः।
संरक्षणं विशेषं, न्यायी च सम्मानितः॥

प्रत्येकः नागरिकः अभिव्यक्तिं स्वतन्त्रतया करोति।
किन्तु अन्यस्य अधिकारं रक्षेत् नित्यम्॥

निःपक्षपातिनी नीतिः विधत्ते, कार्यपालिका सर्वं करोति।
न्यायपालिका न्यायं ददाति, संविधानं सदा रक्षितम्॥

भ्रष्टाचारं न हि राज्ये सहते।
स्वच्छतायै, न्यायाय च सदा प्रयत्नः भवेत्।

संघराज्ये सदा विभागाः स्पष्टाः।
राष्ट्रस्य अखण्डता सदा सुरक्षिता॥

नागरिकाः सहजं, अनुशासनम् राष्ट्रं भवेत्।
संविधानं मार्गदर्शकं, जीवनं सुशोभितम्॥

विज्ञानकलाशिक्षाणां विकासे।
संविधानं राष्ट्रं नेतृत्वं, मार्गदर्शनं च ददाति॥

राष्ट्रगीतं, राष्ट्रध्वजः च गर्वः राष्ट्रस्य।
संविधानं नित्यं अनुसरन्तु, भारतस्य गौरवम्॥

संविधानं शाश्वतम्, न्यायस्य आधारः॥
लोकशाही, समानता, स्वतन्त्रता च प्रदानम्॥

राष्ट्रं धर्मः, नीतिः, सत्यं, न्यायः च प्रतिष्ठितम्।
प्रत्येके हृदये संविधानं सदा अनुशासनं करोति॥

अंक ५५ वा

संगम

सन २०२५-२६

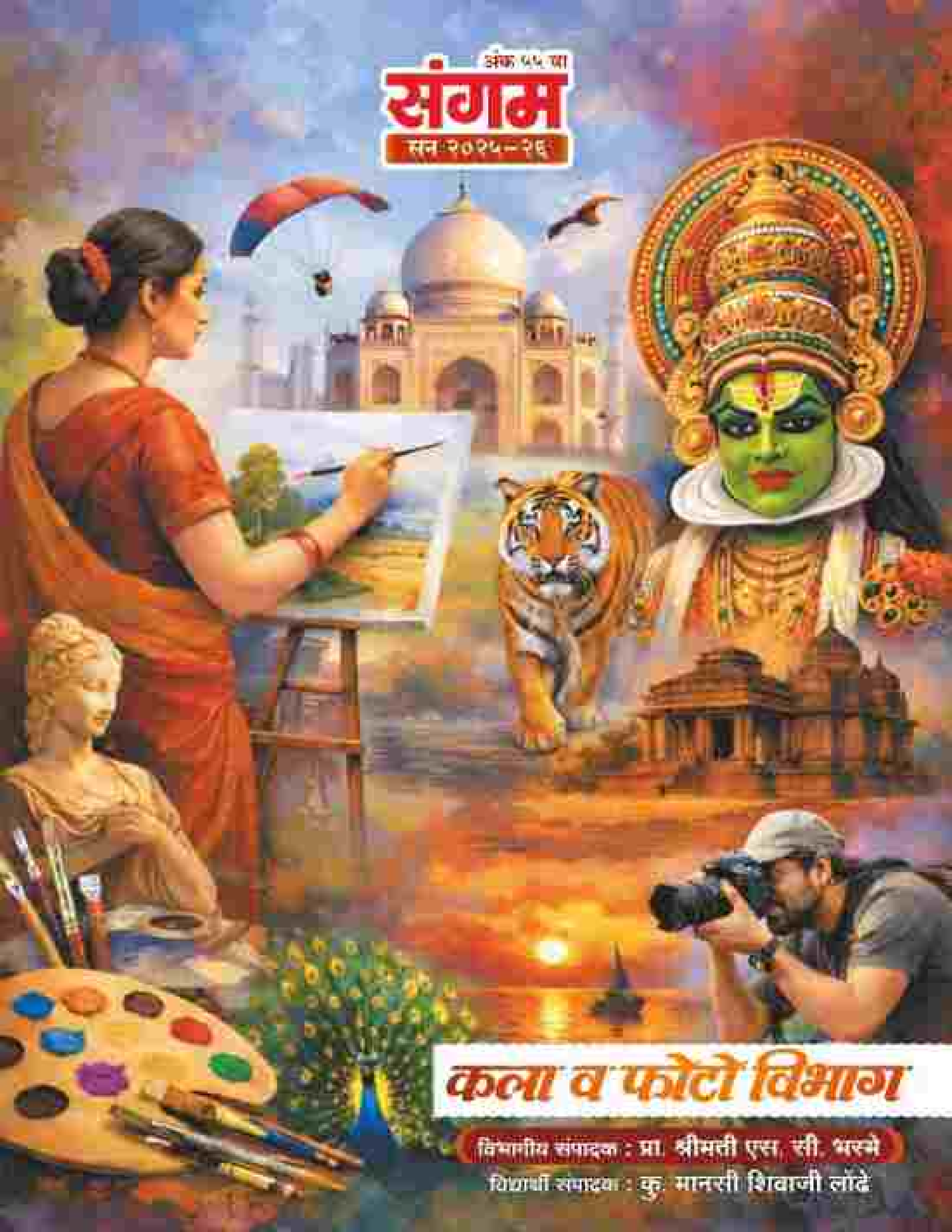

कला व फोटो विभाग

विभागीय संपादक : प्रा. श्रीमती एस. सी. भस्मे

विद्यार्थी संपादक : कु. मानसी शिवाजी लोंढे

कु. [illegible]
[illegible] भाग – १

कु. [illegible]
[illegible] भाग – २

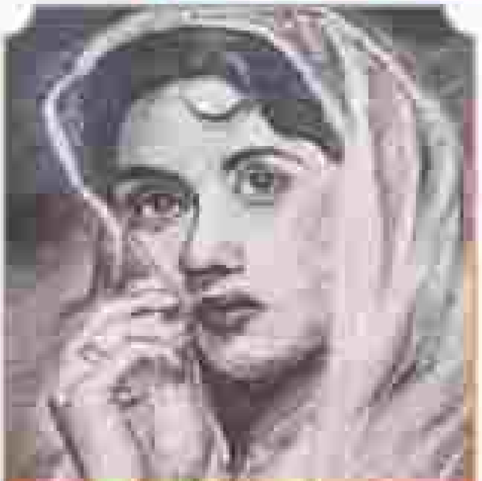

कु. [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] भाग – २

कु. [illegible]
[illegible] भाग – १

कु. [illegible]
[illegible] भाग – २

कु. [illegible]

कु. [illegible]

श्री. [illegible]

कु. [illegible]

श्री. [illegible]

कु. [illegible]

एन.सी.सी. कॅडेटस् समवेत चेअरमन मा. श्री. बाळासाहेब पाटील

माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा

चेअरमन, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड व मा. प्राचार्य

संगम नियतकालिक प्रकाशन सोहळा सन २०२४-२५

प्रमुख पाहुणे – मा. श्री. विश्वासराव देशमुख

माजी प्राचार्य, आर्ट्स कॉलेज, कऱ्हाड

अध्यक्ष – मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब

जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

मा. श्री. अशोक पाटील (काका)

विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

मा. श्री. भास्करराव कुलकर्णी (दादा) व

मा. श्री. दिलीपभाऊ चव्हाण

सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

व इतर मान्यवर

संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
संस्था विश्वस्त व सदस्य
मा. श्री. अरुण पाटील (काका) व
मा. प्राचार्य यांच्यासमवेत वरिष्ठ प्राध्यापकवृंद

संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
संस्था विश्वस्त व सदस्य
मा. श्री. अरुण पाटील (काका) व
मा. प्राचार्य यांच्यासमवेत कनिष्ठ अध्यापकवृंद

संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
संस्था विश्वस्त व सदस्य
मा. श्री. अरुण पाटील (काका) व
मा. प्राचार्य यांच्यासमवेत वरिष्ठ तासिका तत्त्वावरील प्राध्यापकवृंद

संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
संस्था विश्वस्त व सदस्य
मा. श्री. अरुण पाटील (काका) व
मा. प्राचार्य यांच्यासमवेत प्रशासकीय सेवक

गौरवगाथा

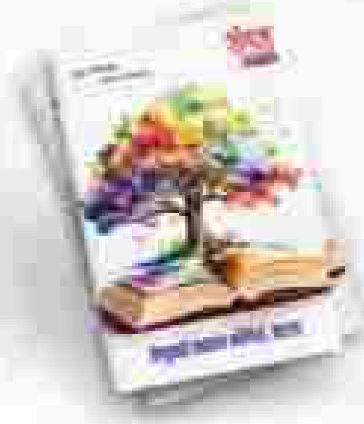

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर-अंतर्गत बिगरव्यावसायिक नियतकालिक स्पर्धेत
'संगम' तृतीय क्रमांक संपादन (२०२३-२४)

कु. प्रतिक्षा संजय जाधव
इंग्रजी विभाग-संगम नियतकालिक
२०२३-२४ ललित लेख
प्रथम क्रमांक

श्री. अंकुश जाधव
हिंदी विभाग-संगम नियतकालिक
२०२३-२४ विनोद लेख
प्रथम क्रमांक

कु. हर्षदा विलास वाघ
संस्कृत विभाग-संगम नियतकालिक
२०२३-२४ [illegible] लेख
प्रथम क्रमांक

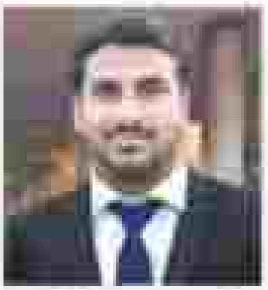

डॉ. संदीप बापू राठोड
पीएच. डी. पदवी प्राप्त
वाणिज्य विभाग (कनिष्ठ विभाग)

जन्मशताब्दी निमित्त आयोजित करण्यात येणाऱ्या उपक्रमांची पत्रकार परिषदेत माहिती देताना मा. श्री. बाळासाहेब पाटील
अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

कर्तृत्ववान महिला सन्मान सोहळा
प्रमुख अतिथी – मा. सौ. सुनंदा राजेंद्र पवार
विश्वस्त, कृषी विज्ञान केंद्र, बारामती

कर्तृत्ववान महिला सन्मान सोहळा
अध्यक्षीय मनोगत – मा. श्री. बाळासाहेब पाटील
अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

प्रमुख अतिथी – मा. सौ. सुनंदा राजेंद्र पवार
सोबत उपस्थित कर्तृत्ववान सन्मानमूर्ती महिला

आरोग्य तपासणी शिबिर उद्घाटनाप्रसंगी मार्गदर्शन करताना
मा. श्री. बाळासाहेब पाटील
अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

आरोग्य तपासणी शिबिर उद्घाटनप्रसंगी डॉक्टरांशी संवाद साधताना मा. श्री. अल्ताफहुसेन नबिसाहेब मुल्लासाहेब व मा. श्री. वसंत पांडुरंग पाटील (काका)

आरोग्य तपासणी शिबिरामध्ये सहभागी नागरिक

प्र. प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक यांची मा. यशवंतराव चव्हाण जन्मघर स्मारक, देवराष्ट्रे येथे भेट

प्र. प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक यांची सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कऱ्हाड येथे भेट

प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक यांची सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कऱ्हाड येथील वस्तुसंग्रहालय व ग्रंथालयास भेट

प्र. प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवक यांचे मा. यशवंतराव चव्हाणसाहेब यांच्या 'प्रीतिसंगम' समाधीस अभिवादन

स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण यांच्या फलटण येथील जन्मस्थळी 'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत' प्रज्वलन करताना मा. श्रीमती प्रभाताई बेडके-सूर्यवंशी

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड' सांगतास्थळ सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कऱ्हाड या ठिकाणी स्वागत करताना चेअरमन मा. श्री. बाळासाहेब पाटील व इतर मान्यवर

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत' सांगतास्थळी नेताना चेअरमन, मा. श्री. बाळासाहेब पाटील व मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्ला

'सिंधुजा' येथे 'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड' सहभागी विद्यार्थी व प्राध्यापक यांचेसमवेत मा. श्री. अशोक पांडुरंग पाटील (काका), विश्वस्त व सदस्य

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड' सह्याद्रि सहकारी साखर कारखाना लि. यशवंतनगर येथे स्वागत करताना मान्यवर

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड' दत्त चौक, कराड येथे स्वागत करताना मान्यवर

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड'

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड'
वेणुताई चव्हाण कॉलेज, कराड येथे स्वागत करताना मान्यवर

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड'
यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड
येथे स्वागत करताना मान्यवर

'जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड'
सह्याद्रि सहकारी साखर कारखाना लि., यशवंतनगर
येथे स्वागत करताना मान्यवर

सुगमगीत, भक्तिगीत व नाट्यगीत गायन कार्यक्रमप्रसंगी
मनोगत व्यक्त करताना
चेअरमन, मा. श्री. बाळासाहेब पांडुरंग पाटील

सातारा जिल्हास्तरीय चित्रकला स्पर्धा
उद्घाटक - सुप्रसिद्ध चित्रकार मा. दादासाहेब सुतार

सातारा जिल्हास्तरीय चित्रकला स्पर्धेमध्ये सहभागी स्पर्धक

सातारा जिल्हास्तरीय चित्रकला स्पर्धेमध्ये सहभागी स्पर्धक

'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर यांचेवतीने स्वयंसहाय्यता महिला बचतगट प्रशिक्षण कार्यशाळा - उद्घाटक : मा. श्री. प्रशांत खटावकर, मुख्याधिकारी, वाई नगरपालिका, सातारा

'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर यांचेवतीने स्वयंसहाय्यता महिला बचतगटातील महिलांना प्रशिक्षण देताना प्रशिक्षक - प्रीती स्नेहल वाणी

'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर यांचेवतीने स्वयंसहाय्यता महिला बचतगट प्रशिक्षण कार्यशाळा सांगता समारोपप्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा. श्रीमती संगीता साळुंखे (माई)

'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर यांचेवतीने स्वयंसहाय्यता महिला बचतगट प्रशिक्षण कार्यशाळाप्रसंगी सहभागी प्रशिक्षणार्थी, प्र. प्राचार्य व प्राध्यापक वृंद

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धाप्रसंगी
मा. श्री उत्तम पांडुरंग पाटील (काका) फित कापून उद्घाटन

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय
महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धा – प्रमुख अतिथी : राष्ट्रीय खेळाडू
मा. डॉ. श्रीमती स्नेहल बेंडके व इतर मान्यवर

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय
महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धा विजेता संघ पदक स्वीकारताना

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय महिला
व्हॉलीबॉल स्पर्धा एक उत्कट क्षण

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय महिला
व्हॉलीबॉल स्पर्धा विजेता संघ पदक स्वीकारताना

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय महिला
व्हॉलीबॉल स्पर्धाप्रसंगी उपस्थित मान्यवर

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धा समारोपप्रसंगी मार्गदर्शन करताना राष्ट्रीय खेळाडू मा. श्रीमती प्रज्ञा पाटील

राज्यस्तरीय वक्तृत्व व निबंध स्पर्धा उद्घाटनप्रसंगी अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा. प्राचार्य डॉ. (श्री.) आर. आर. जाधव

राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा प्राथमिक गट सादरीकरण

राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा महाविद्यालयीन गट सादरीकरण

राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा माध्यमिक व उच्च माध्यमिक गट सादरीकरण

सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभ-प्रसंगी छायाचित्र प्रदर्शन पाहताना प्रमुख अतिथी व व्याख्याते - माजी प्राचार्य डॉ. यशवंत पाटणे व इतर मान्यवर

स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभप्रसंगी अहवाल वाचन करताना मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव

सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभप्रसंगी प्रमुख अतिथी व व्याख्याते मा. प्राचार्य डॉ. यशवंत पाटणे

स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभ ग्रंथ प्रदर्शनाचे आयोजन उपस्थित मान्यवर

स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभ
अध्यक्ष – मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब,
जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

स्मृतिपुष्पांजली

आदरणीय डी. डी. पाटीलसाहेब पुण्यतिथी

सुभाषचंद्र बोस जयंती

डॉ. एस. आर. रंगनाथन जयंती

राष्ट्रसंत गाडगे महाराज पुण्यतिथी

पं. जवाहरलाल नेहरू जयंती

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती

राजर्षी शाहू महाराज जयंती

छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती

(भित्तिपत्रक प्रकाशन)

'संशोधनाच्या पाऊलवाटा' – वाणिज्य विभाग

भारतीय भाषा दिन – संस्कृत विभाग

'ओझोन डे' – भूगोल विभाग

संविधान दिन – राज्यशास्त्र विभाग

जागतिक मानसिक आरोग्य दिन – मानसशास्त्र विभाग

राष्ट्रीय युवा दिन – इतिहास विभाग

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अर्थनीती – अर्थशास्त्र विभाग

सौ. वेणूताई चव्हाण जयंती – मराठी विभाग

बी. ए. भाग-३

कु.ढाणे वैष्णवी हणमंत
प्रथम क्रमांक

कु.पिसाळ-पाटील साक्षी जालिंदर
द्वितीय क्रमांक

कु.पाटील सोनिया युवराज
तृतीय क्रमांक

कु.यमगर स्नेहल शिवाजी
तृतीय क्रमांक

बी. ए. भाग-२

कु. जाधव प्रतिक्षा संजय
प्रथम क्रमांक

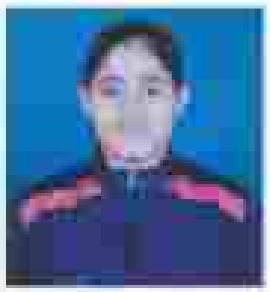

कु. शेवाळे निकिता हिम्मत
द्वितीय क्रमांक

कु. गिरी आरती शंकर
तृतीय क्रमांक

बी. ए. भाग-१

श्री. मस्के रूपेश अजित
प्रथम क्रमांक

कु. माने श्रेया महेश
द्वितीय क्रमांक

कु. वागुल सावेरी किशोर
तृतीय क्रमांक

एम. ए. भाग-२

श्री. ऐवळे तुकाराम बुधाप्पा
प्रथम क्रमांक

कु. मेळेकर ममता शिवाजी
द्वितीय क्रमांक

कु. कांबळे ज्योती संजय
तृतीय क्रमांक

एम. ए. भाग-१

कु. दुधिले वर्षा कैलास
प्रथम क्रमांक

कु. काटकर सानिका जोतिराम
द्वितीय क्रमांक

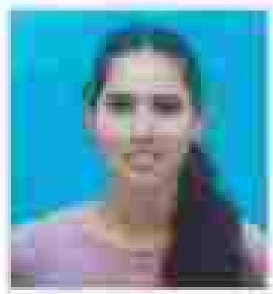

कु. मुळीक अक्षदा संजय
तृतीय क्रमांक

बी. कॉम. भाग-३

कु. पाचपुते दीक्षा विजय
प्रथम क्रमांक

कु. मोळके साक्षी विश्वास
द्वितीय क्रमांक

कु. जाधव ऋतुजा दत्तात्रय
तृतीय क्रमांक

बी. कॉम. भाग-२

श्री. नलवडे वैभव सुधाकर
प्रथम क्रमांक

श्री. परदेशी दुष्यंतसिंग चेतनसिंग
द्वितीय क्रमांक

कु. सावकार गायत्री विजय
तृतीय क्रमांक

बी. कॉम. भाग-१

श्री. कुरकुटे प्रथम महेश
प्रथम क्रमांक

कु. पटेल अफिफा मजहर
द्वितीय क्रमांक

कु. शिंगण शुभाली किशोर
तृतीय क्रमांक

एम. कॉम. भाग-२

कु. पवार मृदुला विक्रमादित्य
प्रथम क्रमांक

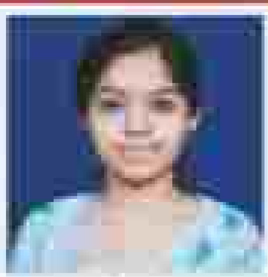

कु. सनदी रुखसार राजू
द्वितीय क्रमांक

कु. पावणे दिपाली नाना
तृतीय क्रमांक

एम. कॉम. भाग-१

कु. शहा निर्मिती बाबुलाल
प्रथम क्रमांक

कु. माने शिवा कुमार
द्वितीय क्रमांक

कु. मोहिते अनुजा श्रीकांत
तृतीय क्रमांक

बी. बी. ए. भाग-३

कु. शिंदे अंकिता प्रकाश
प्रथम क्रमांक

श्री. सावंत साईश्वर बाळासाहेब
द्वितीय क्रमांक

कु. इनामदार सानिया फैयाज
तृतीय क्रमांक

बी. बी. ए. भाग-२

कु. हजारे ज्ञानेश्वरी चंद्रकांत
प्रथम क्रमांक

कु. जाधव रसिका मधुकर
द्वितीय क्रमांक

कु. डोळे श्रिती दत्तात्रय
तृतीय क्रमांक

बी.कॉम.(आय.टी.) भाग-३

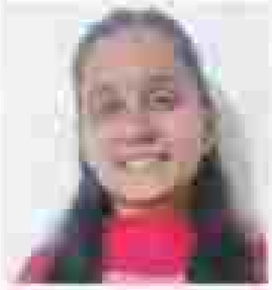

कु. भालेकर सानिका सुभाष
प्रथम क्रमांक

कु. देशमाने सिद्धी अनिल
द्वितीय क्रमांक

कु. पाटील तन्वी नागेंद्र
तृतीय क्रमांक

कनिष्ठ विभाग

कु. कुलकर्णी तनुश्री अनिल
१२ वी, कला
प्रथम क्रमांक

श्री. निंबाळकर सुमित संताजी
१२ वी, कला
द्वितीय क्रमांक

कु. शिरतोडे निशा मल्हारी
१२ वी, कला
तृतीय क्रमांक

कु. कुलकर्णी कस्तुरी राहुल
१२ वी, वाणिज्य
प्रथम क्रमांक

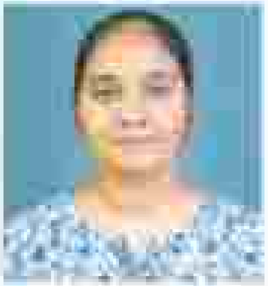

कु. गोसडे सचिता सतिश
१२ वी, वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक

कु. घोलपडे जुईली अजित
१२ वी, वाणिज्य
तृतीय क्रमांक

कु. मोरे साक्षी संताजी
१२ वी, व्यवसाय शिक्षण
प्रथम क्रमांक

श्री. शिंदे अथर्व बाबासो
१२ वी, व्यवसाय शिक्षण
द्वितीय क्रमांक

श्री. शेलार ओंकार सिताराम
१२ वी, व्यवसाय शिक्षण
द्वितीय क्रमांक

श्री. जाधव अथर्व मोहन
१२ वी, व्यवसाय शिक्षण
तृतीय क्रमांक

कनिष्ठ विभाग

कु. मोरे पूर्वा कृष्णात
११ वी. कला
प्रथम क्रमांक

कु. पाटील मंजुषा विश्वास
११ वी. कला
द्वितीय क्रमांक

कु. जावळे चंदना सुभाष
११ वी. कला
तृतीय क्रमांक

श्री. पिसाळ अथर्व अशोक
११ वी. वाणिज्य
प्रथम क्रमांक

कु. पवार अनुराधा उध्दव
११ वी. वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक

कु. शिंगण निकिता जोतिराम
११ वी. वाणिज्य
द्वितीय क्रमांक

श्री. हिरवे प्रणव मंगेश
११ वी. वाणिज्य
तृतीय क्रमांक

कु. कदम श्रावणी लक्ष्मण
११ वी. व्यवसाय शिक्षण
प्रथम क्रमांक

कु. वाके गिरीजा गणेश
११ वी. व्यवसाय शिक्षण
द्वितीय क्रमांक

कु. खंडागळे साक्षी विजय
११ वी. व्यवसाय शिक्षण
तृतीय क्रमांक

१०० मिटर धावणे

कबड्डी स्पर्धा

खो-खो

गोळाफेक

कबड्डी स्पर्धा

लांबउडी

व्हॉलीबॉल

खो-खो

कु. फाटक आम्रपाली सुनिल
बी. ए. भाग – ३
सातारा जिल्हास्तरीय व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतरविभागीय खेल क्रीडा स्पर्धेत प्रथम क्रमांक, अखिल भारतीय स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड

कु. गायकवाड शिवानी शंकर
एम. ए. भाग – १
अखिल भारतीय सॉफ्टबॉल (महिला) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड

कु. कुंभले रिहत सुनिल
एम. कॉम. भाग – २
अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ कुस्ती स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड

कु. भागे मधुरा शिवाजी
बी. ए. भाग – २
अखिल भारतीय आर्चरी (धनुर्विद्या) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड

कु. फाटक राधा पांडुरंग
बी. ए. भाग – १
अखिल भारतीय बेसबॉल (महिला) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड

शालेय तालुकास्तरीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेचे उद्घाटन करताना मा. अरुण पांडुरंग पाटील (काका)
(सदस्य व विश्वस्त, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उप शिक्षण मंडळ, कराड)
प्र. प्राचार्य डॉ. एस. आर. सरोदे, उपप्राचार्य श्री. आर. आर. कांबळे व इतर मान्यवर

श्री. मयुरेश सुर्यवंशी
१२ वी कला
कोल्हापूर विभाग प्रथम क्रमांक,
राज्यस्तरीय वेटलिफ्टींग
(६५ किलोग्रॅम) स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

कु. अस्मिता डोंगे
१२ वी कला
कोल्हापूर विभाग प्रथम क्रमांक,
राज्यस्तरीय वेटलिफ्टींग
(५३ किलोग्रॅम) स्पर्धेत सहभाग

श्री. शुभम टोंगे
११ वी कला
सातारा जिल्हा प्रथम क्रमांक,
कोल्हापूर विभाग द्वितीय क्रमांक
कुस्ती (फ्रिस्टाईल ७४ किलोग्रॅम)

श्री. गणराज खोत
१२ वी वाणिज्य
कोल्हापूर विभागीय शालेय मैदानी
३००० मी. धावणे
स्पर्धेत सहभाग

श्री. रजाक तांबोळी
११ वी कला
कोल्हापूर विभागीय शालेय मैदानी
उंच उडी स्पर्धेत सहभाग

कु. तेजस्विनी रत्नपारखी
११ वी वाणिज्य
कोल्हापूर विभागीय शालेय मैदानी
तिहेरी उडी स्पर्धेत सहभाग

व्यापार मेळाव्याचे उद्घाटन
मा. श्री. अशोक पाटील (काका),
सदस्य व विश्वस्त, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था,
उप शिक्षण मंडळ, कराड

व्यापार मेळाव्यास शुभेच्छा देताना
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब, जनरल सेक्रेटरी,
श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उप शिक्षण मंडळ, कराड
आणि मा. श्री. अशोक पाटील (काका),
सदस्य व विश्वस्त, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था,
उप शिक्षण मंडळ, कराड

व्यापार मेळाव्यातील स्टॉलला भेट देताना
मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब, जनरल सेक्रेटरी,
श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उप शिक्षण मंडळ, कराड
आणि मा. श्री. अशोक पाटील (काका),
सदस्य व विश्वस्त, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था,
उप शिक्षण मंडळ, कराड व मा. प्राचार्य

व्यापार मेळाव्यास विद्यार्थी ग्राहकांचा
उत्स्फूर्त प्रतिसाद

जल्लोष तरुणाईचा २०२५-२६

स्व. यशवंतरावजी चव्हाणसाहेब जयंती समारंभ
प्रमुख पाहुणे : माजी प्राचार्य मा.डॉ.श्री. विश्वासराव देशमुख
अध्यक्ष : मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
मा. संस्थापदाधिकारी व इतर मान्यवर

स्व. वेणुताई चव्हाण जयंती समारंभ
प्रमुख पाहुणे : मा. प्राचार्य डॉ. [illegible] पाटणे
अध्यक्ष : मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब,
मा. संस्थापदाधिकारी व इतर मान्यवर

आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब जयंती समारंभ
प्रमुख पाहुणे : मा. प्रा. डॉ. बी. ई. महाडीक
अध्यक्ष : मा. प्राचार्य डॉ. सूर्यकांत बी. केंगार

स्व. यशवंतरावजी चव्हाणसाहेब
स्मृतिदिननिमित्त अभिवादन
मा. प्राचार्य व प्राध्यापकवृंद

स्व. सौ. वेणुताई चव्हाण स्मृतिदिन
विनम्र अभिवादन !

आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब स्मृतिदिन
प्रमुख पाहुणे : मा. ॲड. संभाजीराव मोहिते
अध्यक्ष : मा. प्राचार्य डॉ. एस. बी. केंगार

हिंदी दिवस समारोह
मार्गदर्शक – प्रा. सोमनाथ कोळी

संस्कृत दिन समारंभ
साधनव्यक्ती – प्रा. श्रीमती प्रियंका मोरे

जागतिक मानसिक आरोग्य दिन
मार्गदर्शक – डॉ. सचिन पाटील

मराठी भाषा गौरव दिन
मार्गदर्शक – डॉ. हेमंत कुंभार

भूगोल दिन
मार्गदर्शक – डॉ. विजयकुमार चव्हाण

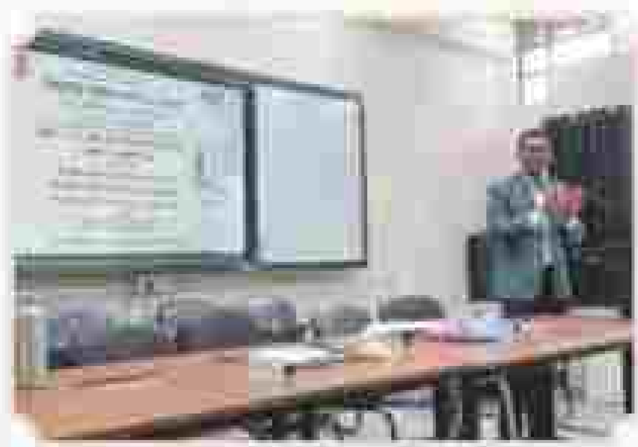

वाणिज्य दिन
साधनव्यक्ती – श्री. सुनील इंगळे

आंतरसंस्थात्मक सहप्रवास

(सामंजस्य करार)

समाजशास्त्र विभाग
साधनव्यक्ती – प्रा. प्रशांत पोतदार

संस्कृत विभाग
साधनव्यक्ती – प्रा. मनोज सावळे

राज्यशास्त्र विभाग
साधनव्यक्ती – प्राचार्य डॉ. महेंद्र खैरनार

इतिहास विभाग
साधनव्यक्ती – डॉ. संदिप महाजन

मराठी विभाग आयोजित 'बौद्धिक हक्क संपदा' एकदिवसीय कार्यशाळा साधनव्यक्ती : मा. प्रा. डॉ. [illegible]

समाजशास्त्र विभाग आयोजित 'सोशल मीडिया आभास आणि वास्तव' या विषयावर व्याख्यान साधनव्यक्ती : ॲड. [illegible]

हिंदी विभाग आयोजित एकदिवसीय कार्यशाला 'प्रवासी साहित्य में भारतीयता बोध' विषय विशेषज्ञ : डॉ प्रकाश [illegible]

इतिहास विभाग आयोजित एकदिवसीय कार्यशाळा साधनव्यक्ती : प्रा. [illegible] पटेल

बी. बी. ए. विभाग आयोजित एकदिवसीय चर्चासत्र 'Career Opportunities in Management' प्रमुख पाहुणे : डॉ. के. एस. पाटील

[illegible] विभाग आयोजित '[illegible]' एकदिवसीय कार्यशाळा साधनव्यक्ती : प्रा. डॉ. [illegible]

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित एकदिवसीय कार्यशाळा साधनव्यक्ती : डॉ. प्रशांत [illegible]

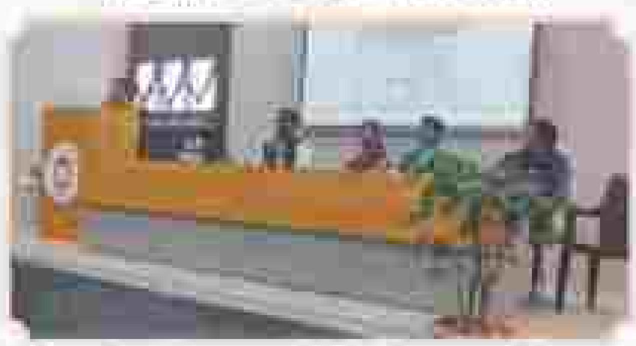

[illegible] महाविद्यालय, वाई राष्ट्रीय परिषद साधनव्यक्ती म्हणून मार्गदर्शन

विद्यानवोन्मेष (नविन अध्यापन : शिक्षक प्रशिक्षण कार्यशाळा)

बी. कॉम. भाग २ व बी. ए. भाग २
प्रमुख अतिथी : मा. श्री. दिलीपभाऊ चव्हाण,
सहसचिव, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण विभाग, सातारा

Dept. of English B. A. II
Resource Person - Prof. (Dr.) Satish Ghatge,
SMBS College, Karad

बी. ए. भाग २ (संस्कृत)
बीजभाषक – मा. प्रा. श्रीमती [illegible]

बी. ए. भाग २ (राज्यशास्त्र)
साधनव्यक्ती – मा. प्रो. डॉ. रवींद्र भगत

बी. ए. भाग २ (शारीरिक शिक्षण)
साधनव्यक्ती – डॉ. एस. ए. हिंगमिरे-पवार

बी. ए. भाग २ (भूगोल)
साधनव्यक्ती – डॉ. एन. व्ही. गायकवाड

बी. कॉम. भाग २ (व्यवसाय व्यवस्थापन पेपर नं. ३)
बीजभाषक – मा. प्रा. डॉ. आर. एस. साळुंखे

बी. कॉम. भाग २ (अकाउंटन्सी पेपर नं. ३ व ५)
बीजभाषक – प्रो. डॉ. एन. एल. कदम

अंतर्गत तक्रार समिती, महिला कायदेविषयक जनजागृती
व्याख्यान प्रमुख पाहुणे- मा. श्रीमती शीतल पाटील

विद्यार्थिनी व सांस्कृतिक मंडळ सावित्रीबाई फुले जयंती
साधनव्यक्ती – प्रा. गीता शुक्ल

राखी निर्मिती व विक्री उपक्रम
विद्यार्थिनी मंडळ व स्टार्टअप सेल

सामाजिकशास्त्रे आणि विवेकवाहिनी मंडळ
श्रीमती लता मपाळकर यांच्या पुस्तकांचा प्रकाशन सोहळा

Education Organisations Management System
Awareness Forum - Mr. Aumeer Mapalag

संशोधन व व्यावसायिक नितीमूल्ये संच
समिती व वाणिज्य मंडळ – महाविद्यालयस्तरीय आविष्कार
संशोधन स्पर्धा परीक्षक : प्रो.(डॉ.) यू. एन. लाटे

आय.सी.सी. व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समिती
साधनव्यक्ती – प्रा. दिनेश व्ही. टेंबे

प्राध्यापक उद्बोधन वर्ग
साधनव्यक्ती – श्री. सुहास साठे

ग्रीन कम्युनिटीच्या वतीने शालेय विद्यार्थ्यांना पाणी बचतीचे महत्त्व
जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा नारी धनगरवस्ती येथे सादर
करताना डॉ. जे. यू. दीक्षित आणि डॉ. एस. एन. चव्हाण

विज्डम इंटर्नशिप २०२५ IEAS Edutech, L. Pune

विद्यार्थिनी मंडळ आयोजित एकदिवसीय परिसंवाद
'महिला आरोग्य समस्या व निराकरण'
प्रमुख पाहुणे – डॉ. स्नेहा शेजवळ

आय.क्यु.ए.सी. अंतर्गत विद्यार्थी उद्बोधन वर्ग
मार्गदर्शक – डॉ. जे. यू. दीक्षित

संस्कृत विभाग : अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, सातारा शैक्षणिक भेट

वाणिज्य विभाग : शैक्षणिक भेट

मराठी विभाग : क्षेत्रभेट मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई

इतिहास विभाग : क्षेत्रभेट ब्रिटिशकालिन कारागृह (सिरवळे)

भूगोलशास्त्र विभाग : कोयना दूध संघ, कोळसी क्षेत्रभेट

अर्थशास्त्र विभाग : आदरणीय पी.डी. पाटीलसाहेब सहकारी बँक लि., कऱ्हाड क्षेत्रभेट

राष्ट्रसेवासंस्कारांच्या पाऊलखुणा

(राष्ट्रीय छात्रसेना विभाग)

SUO सोनू कुमार

JUO श्रुती सोनवडे

JUO सागर सावंत

JUO दिशा शिंदे

Cadets completed the National Camps

JUO श्रुती सोलंके
ऑल इंडिया थल सैनिक कॅम्प (ATSC), दिल्ली

SGT अभिषेक शिंदे
अखिल भारतीय ट्रेकिंग मोहीम, लेह ट्रेक

SGT रोहन शेळके
एक भारत श्रेष्ठ भारत (EBSB) कॅम्प, मुंबई

Cdt. यशवंत गायकवाड
आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प
(AAC), औंध

SUO सोनू कुमार
आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प
(AAC), औंध

SGT अक्षय मोरे
आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प
(AAC), औंध

CPL इंद्रजित पवार
आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प
(AAC), पुणे

NCC स्थापना दिन पोस्टर प्रदर्शन

९९ व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनानिमित्त
सातारा येथे वाचनप्रेरणा कार्यक्रम फेरी

राष्ट्रसेवासंस्कारांच्या पाऊलखुणा

(राष्ट्रीय छात्रसेना विभाग)

२६ जानेवारी, प्रजासत्ताक दिन मानवंदना
मा. श्री. अतुल म्हेत्रे, प्रांताधिकारी, कराड

प्रमुख उपस्थिती – मा. श्री. बाळासाहेब पाटील
माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री, सातारा जिल्हा
व इतर मान्यवर

१५ ऑगस्ट, २०२५ भारतीय स्वातंत्र्यदिन
ध्वजारोहण : प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. आर. सरोदे
प्रभारी प्राचार्य

२६ जानेवारी, २०२६ भारतीय प्रजासत्ताक दिन
ध्वजवंदन : मा. प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव
प्राचार्य

NCC UNIT कडून राष्ट्रध्वज मानवंदना स्वीकारताना
प्राचार्य प्रो. (डॉ.) रमेश जाधव व इतर मान्यवर

NCC UNIT समवेत
प्राचार्य प्रो. (डॉ.) रमेश जाधव व इतर मान्यवर

सेवाश्रमसंस्कारांच्या पाऊलखुणा

(राष्ट्रीय सेवा योजना वरिष्ठ विभाग)

विशेष श्रमसंस्कार शिबिराच्या उद्घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा. श्री. प्रसाद खैरेकर, सहाय्यक गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती, [illegible] व इतर मान्यवर

विशेष श्रमसंस्कार शिबिराच्या समारोपप्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा. श्री. राजेंद्र [illegible], अध्यक्ष – मा. श्री. [illegible] व प्रमुख उपस्थिती – श्री. अरुण पाटील (काका) व इतर मान्यवर

एच. आय. व्ही./एड्स निर्मूलनाविषयी पथनाट्य सादर करताना एन.एस.एस स्वयंसेवक

विशेष श्रमसंस्कार शिबिरात श्रमदान करताना एन.एस.एस. स्वयंसेविका

मौजे आंबडी येथील पाणीपुरवठा विहिरी भोवतालची स्वच्छता करताना एन.एस.एस स्वयंसेवक

विशेष श्रमसंस्कार शिबिरात पिण्याच्या पाण्याच्या टाकी परिसरातील स्वच्छता करताना एन.एस.एस. स्वयंसेवक

सेवाश्रमसंस्कारांच्या पाऊलखुणा

(राष्ट्रीय सेवा योजना वरिष्ठ विभाग)

अंजवडी गावच्या डोंगर संवर्धनासाठी काढलेल्या खड्ड्यांची पाहणी करताना मा. सरपंच श्री. आत्माराम साळुंखे व इतर

महिला आरोग्य विषयी मार्गदर्शन करताना स्त्रीरोगतज्ञ डॉ. सौ. संगीता [illegible] व उपस्थित महिला

पशुचिकित्सा शिबिरप्रसंगी उपस्थित डॉ. जगन्नाथ मोरे, ग्रामस्थ आणि एन.एस.एस. स्वयंसेवक

महाविद्यालयाच्या बनवडी येथील शाळेची स्वच्छता करताना एन.एस.एस. स्वयंसेवक

प्रतापगड येथे वृक्षारोपण करताना एन.एस.एस. स्वयंसेवक

सोलापूर व मराठवाड्यातील अतिवृष्टीग्रस्त कुटुंबांना धान्य व कपडे यांची मदत संकलित करून पाठवताना प्र. प्राचार्य डॉ. एस. आर. सरोदे, प्राध्यापक व एन.एस.एस. स्वयंसेवक

सदिच्छा भेट
मा. श्री. जयराज बाळासाहेब पाटील (बाबा)
युवा नेते व संचालक, सह्याद्रि सह. साखर कारखाना लि., यशवंतनगर

जागतिक एड्स दिनानिमित्त भित्तीपत्रक प्रकाशित करताना
मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ). आर. आर. जाधव,
सहकारी प्राध्यापक व विद्यार्थी

'एच.आय.व्ही./ एड्स निर्मूलनात युवकांचा सहभाग'
या विषयावर बोलताना मा. श्री. महेश शिंदे,
वेणूताई चव्हाण उपजिल्हा रुग्णालय, कराड

बचतगट आणि महिलांचे आर्थिक सबलीकरण
मार्गदर्शक – मा. सौ. सोनिया साळुंखे (माने)
[illegible]

'वाचन प्रेरणा दिन'
मार्गदर्शक : मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ). आर. आर. जाधव

सेवाश्रमसंस्कारांच्या पाऊलखुणा

(राष्ट्रीय सेवायोजना [illegible] विभाग)

सदिच्छा भेट – सन्माननीय श्री. बाळासाहेब पांडुरंग पाटील
माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा आमदार,
सातारा जिल्हा

विशेष श्रमसंस्कार शिबिर, मौजे शिरवडे उद्घाटन समारंभ
प्रमुख अतिथी – श्री. प्रकाश घोसले
मंडल कृषी अधिकारी, उंब्रज

विशेष श्रमसंस्कार शिबिर, मौजे शिरवडे समारोप समारंभ
प्रमुख अतिथी – मा. श्री. विजय बापूराव बोराटे
माजी सरपंच, शिरवडे ग्रामपंचायत, शिरवडे

मौजे शिरवडे गावात श्रमदान करताना
स्वयंसेवक

SQAAF मूल्यांकन
मार्गदर्शक : प्रा. डॉ. विजय पिसे

युवकांचा शेतीतील सहभाग
मार्गदर्शक – मा. श्री. बाबासाहेब भगवान लोणी
सहाय्यक कृषी अधिकारी, कराड

अंक ५५ वा

संगम

सन २०२५-२६

अहवाल विभाग

विभागीय संपादक : प्रा. पी. एस. कराडे

जिमखाना समिती

- १२ मार्च, २०२५ रोजी **स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाणसाहेब** यांच्या जयंतीनिमित्त प्रमुख अतिथी **माजी प्राचार्य विकासराव देशमुख** यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. तसेच वार्षिक नियतकालिक 'संगम' (२०२४-२०२५) चे प्रकाशन करण्यात आले. अध्यक्षस्थान जनरल सेक्रेटरी **मा. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब** यांनी भूषविले. विश्वस्त व सदस्य **मा. अरुणकाका पाटील** यांनी प्रमुख उपस्थिती दर्शविली.
- दि. १ जून, २०२५ रोजी वेणूताई चव्हाण पुण्यतिथीनिमित्त **'जन्मभूमी माहेर ते कर्मभूमी कराड स्मृतिज्योत दौड'** आयोजित करण्यात आली. श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे चेअरमन सन्माननीय **बाळासाहेब पाटील** यांनी स्मृतिज्योतीचे स्वागत केले.
- दि. ६ जून, २०२५ रोजी **'शिवराज्याभिषेक दिनानिमित्त'** कराडमधील दत्त चौकातील छ. शिवाजी महाराजांच्या पुतळ्यापासून कॉलेजपर्यंत विद्यार्थ्यांच्या वतीने शिवज्योत आणण्यात आली. यावेळी महाविद्यालयातील छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पुतळ्याचे पूजन आणि ध्वजारोहण करण्यात आले.
- दि. १ जुलै, २०२५ रोजी **आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब** जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन करण्यात आले. यावेळी झालेल्या समारंभात **प्रा. डॉ. भरत महाडिक** यांनी (यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड) **'कराडनगरीचे शिल्पकार : आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब'** या विषयावर मार्गदर्शन केले.
- दि. १४ सप्टेंबर, २०२५ रोजी **आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब** पुण्यतिथीनिमित्त प्रतिमापूजन करण्यात आले. प्रमुख अतिथी **ॲडव्होकेट संभाजीराव मोहिते** यांनी **'कराडनगरीचे भाग्यविधाते आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब'** या विषयावर मार्गदर्शन केले. अध्यक्षस्थान श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे जनरल सेक्रेटरी **मा. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब** यांनी भूषविले. विश्वस्त व सदस्य **मा. अरुणकाका पाटील** यांनी प्रमुख उपस्थिती दर्शविली.
- दि. २५ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाणसाहेब** पुण्यतिथीनिमित्त स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाणसाहेब यांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड व यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित समारंभात प्रमुख अतिथी **प्रा. डॉ. निरंजन फरांदे** (सावित्रीबाई फुले महाविद्यालय, सातारा) यांनी स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाणसाहेब यांच्या कार्यकर्तृत्वाला उजाळा दिला. यावेळी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे जनरल सेक्रेटरी **मा. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब** यांनी अध्यक्षस्थान भूषविले. विश्वस्त व सदस्य **मा. अरुणकाका पाटील** यांनी प्रमुख उपस्थिती दर्शविली.
- दि. २ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **वेणूताई चव्हाण** जयंती व वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारोहानिमित्ताने सर्व खेळाडूंना वर्षभरातील पारितोषिक वितरण प्रमुख अतिथी यांच्या हस्ते **मा. यशवंत पाटणे** = अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराडचे जनरल सेक्रेटरी **मा. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब** यांच्या हस्ते करण्यात आले. विश्वस्त व सदस्य **मा. अरुणकाका पाटील** यांनी प्रमुख उपस्थिती दर्शविली.
- दि. १९ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **छत्रपती शिवाजी महाराज** जयंतीनिमित्त छत्रपती शिवाजी महाराज पुतळा, दत्त चौक ते कॉलेजपर्यंत विद्यार्थ्यांच्या वतीने शिवज्योत आणणे, विद्यार्थी व प्राध्यापकांच्या वतीने पदयात्रा आयोजन, महाविद्यालयातील छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पुतळ्याचे पूजन इत्यादी उपक्रम आयोजित करण्यात आले.

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. आर. सरोदे

जिमखाना उपाध्यक्ष

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

(वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड)

व

सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कराड

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दीनिमित्त आयोजित उपक्रम

- **कर्तृत्ववान महिला सन्मानसोहळा** - शनिवार, दि. १५ मार्च, २०२५

  प्रमुख अतिथी : मा. सौ. सुनंदा राजेंद्र पवार (विश्वस्त, कृषी विज्ञान केंद्र, बारामती)

अध्यक्ष : **मा. श्री. बाळासाहेब पांडुरंग पाटील** (माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड)

समाजातील विविध क्षेत्रात कार्यरत ३१ कर्तृत्ववान महिलांचा सन्मान

सौ. वेणूताई चव्हाण यांच्या स्मृतिदिनानिमित्त त्यांच्या स्मृतींना अभिवादन

- **आरोग्य तपासणी शिबिर** – गुरुवार, दि. २४ एप्रिल, २०२५

मार्गदर्शन : **मा. श्री. बाळासाहेब पाटील** (माजी सहकार व पणनमंत्री, महाराष्ट्र राज्य तथा अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड)

उद्घाटक : **मा. डॉ. एस. बी. केंगार** (प्राचार्य, यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड)

रक्तदाब, रक्तशर्करा, मधुमेह, नेत्र, दंतचिकित्सा, स्त्रीरोग, हाडांचे, कॅल्शियम तपासणी.

१०४ नागरिकांनी लाभ घेतला.

समाजआरोग्याबद्दल जागरूकता निर्माण करण्याचा उपक्रम.

- **भेटभेट – प्रीतिसंगम, विरंगुळा व देवराष्ट्रे** – मंगळवार, दि. ६ मे, २०२५

मा. यशवंतराव चव्हाणसाहेब यांच्या 'प्रीतिसंगम' समाधीस्थळास अभिवादन.

सर्व प्राध्यापक व प्रशासकीय कर्मचारी यांनी विरंगुळा, सौ. वेणूताई चव्हाण पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कराडला [illegible] भेट.

देवराष्ट्रे (जन्मगाव) येथे भेट.

- **जन्मभूमी ते कर्मभूमी स्मृतिज्योत दौड** (फलटण ते कराड) ३१ मे व १ जून, २०२५

३१ मे संध्याकाळी फलटण येथे स्मृतिज्योत प्रज्वलन – **मा. श्रीमती प्रभाताई बेडके–सूर्यवंशी**

१ जून **सौ. वेणूताई चव्हाण** पुण्यतिथी दिवशी कराड येथे ज्योत समर्पण

फलटण, [illegible], वाठार, [illegible], साखरवाडी, [illegible], कराड, यशवंतराव चव्हाण विद्यालय, [illegible], यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड, कृष्णा कॅनॉल, आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब निवासस्थान, दत्त चौक, 'प्रीतिसंगम' समाधीस्थळ, दत्त चौक, शिवाजी चौक, विठामाता विद्यालय, विरंगुळा व सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कराड या ठिकाणी उत्स्फूर्त स्वागत.

NSS, NCC, क्रीडा या विभागाचे विद्यार्थी व प्राध्यापक यांचा सहभाग.

सौ. वेणूताई चव्हाण यांच्या कार्याचा वारसा नव्या पिढीपर्यंत पोहोचविणारा उपक्रम.

- **भक्तिगीत व नाट्यगीत गायन कार्यक्रम** – रविवार, दि. १ जून, २०२५

लेखिका मैत्रेय व प्रीतम वाडकर यांनी सादरीकरण केले.

सांस्कृतिक संवर्धन व भावनिक अभिव्यक्तीसाठी आयोजन

सौंदर्यदृष्टी व कलागुणांचा विकास

- **कराड जिल्हास्तरीय चित्रकला स्पर्धा** – बुधवार, दि. १० जून, २०२५

विषय : **'शिवरायांतून साकारलेला आदर्श'**

उद्घाटक : सुप्रसिद्ध चित्रकार **मा. दादासाहेब सुतार**

अध्यक्ष : **मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब**, जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

प्रमुख उपस्थिती : **मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका)**, विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

१०४ विद्यार्थ्यांचा सहभाग, चार गटांमध्ये स्पर्धा

विद्यार्थ्यांमधील कलागुणांना वाव व सृजनशीलतेला दिशा

- **'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर यांचे वतीने स्वयंरोजगाराकरिता महिला बचतगट प्रशिक्षण कार्यशाळा** – रविवार, दि. २० सप्टेंबर, २०२५

उद्घाटक : **मा. श्री. प्रशांत व्हटकर**, मुख्याधिकारी, कराड नगरपरिषद, कराड

अध्यक्ष : **मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब**, जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

प्रमुख उपस्थिती : **मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका)**, विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

'स्वयंसिद्धा', कोल्हापूर येथील **प्रीती स्नेहल बागी, प्रिया दीपक भुसेकर, सौ. शुभांगी शेती, अंजली पाटील, सौ. ज्योती बागे** यांनी ८९ महिलांना प्रशिक्षण दिले.

खाद्यपदार्थ, शोभेच्या वस्तू, पॅकिंग, विक्री कौशल्य मार्गदर्शन.

महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण व स्वावलंबन.

* आंतरविभागीय महिला व्हॉलीबॉल स्पर्धा – दि. ३ व ४ ऑक्टोबर, २०२५

शिवाजी विद्यापीठ कार्यक्षेत्रातील १२ संघांचा सहभाग

प्रमुख अतिथी : राष्ट्रीय खेळाडू मा. प्रा. श्रीमती स्नेहल बरेकर

उद्घाटक : मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका), विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

प्रमुख उपस्थिती : मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्ला, जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

महिलांमध्ये क्रीडासंस्कृतीस प्रोत्साहन व संघभावना विकास

* राज्यस्तरीय वक्तृत्व व निबंध स्पर्धा – सोमवार, दि. २९ डिसेंबर, २०२५

उद्घाटक : मा. प्राचार्य डॉ. एस. बी. केंगार

अध्यक्ष : मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव

वक्तृत्व स्पर्धा : ९७ स्पर्धक

निबंध स्पर्धा : १४३ स्पर्धक

माध्यमिक ते महाविद्यालयीन गट

विद्यार्थ्यांतील वाचिक कौशल्य व नेतृत्वगुणांचा विकास

* व्याख्यानमाला – जानेवारी, २०२६

संपूर्ण वर्षभर विविध शाळा व महाविद्यालयांत व्याख्याने

विषय : स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण यांचे जीवनकार्य

ग्रामीण विद्यार्थ्यांतील प्रेरणादायी विचारांचा प्रसार

* सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी सांगता समारंभ सोमवार, दि. ७ फेब्रुवारी, २०२६

प्रमुख अतिथी व व्याख्याते – मा. प्राचार्य डॉ. यशवंत पाटणे

अध्यक्ष – मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब, जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

प्रमुख उपस्थिती : मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका), विश्वस्त व सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड

शताब्दीपूर्ती

जन्मशताब्दीनिमित्त आयोजित विविध उपक्रमांचे समारोप दर्शन.

प्रा. (डॉ.) श्री. आर. आर. थोरात

क्रीडा विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२५–२६ मध्ये आमच्या खेळाडूंनी सातारा विभागीय शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, राज्यस्तरीय, पश्चिम विभागीय, अखिल भारतीय तसेच खेलो इंडीया अशा विद्यापीठ क्रीडा स्पर्धेमध्ये नेत्रदीपक कामगिरी केली.

वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड व सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट, कराड यांच्या संयुक्त विद्यमाने सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी-निमित्त आयोजित शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतर विभागीय व्हॉलीबॉल (महिला) क्रीडा स्पर्धा दि. ०३ व ०४ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी आयोजित केली. या स्पर्धेचा उद्घाटन राष्ट्रीय खेळाडू मा. प्रा. श्रीमती स्नेहल बरेकर (कदम) श्री विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर यांच्या शुभहस्ते व मा. श्री. अल्ताफहुसेन नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब, जनरल सेक्रेटरी, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड यांचे अध्यक्षतेखाली व संस्थेचे विश्वस्त व सदस्य मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका) यांचे उपस्थितीत संपन्न झाले तसेच समारोप राष्ट्रीय खेळाडू श्रीमती प्रज्ञा हणमंतराव पाटील यांचे हस्ते झाला.

वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराडच्या खेळाडूंनी सातारा विभागीय, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, राज्यस्तरीय, पश्चिम विभागीय, अखिल भारतीय व खेलो इंडीया आंतर विद्यापीठ स्पर्धेमध्ये उत्तम कामगिरी केली.

* क्रिकेट (पुरुष)

सातारा विभागीय क्रिकेट (पुरुष) स्पर्धेमध्ये आमच्या महाविद्यालयाच्या संघाने द्वितीय क्रमांक संपादन केला. संघातील खेळाडू

क्र.नं.	विद्यार्थी नाव	वर्ग
१.	श्री. गुणवंत संस्कार किशोर	बी. कॉम. भाग – १
२.	श्री. ओसवाळ शिवम दिनेश	बी. कॉम. भाग – १
३.	श्री. कारेकर शिव शशांक	बी. कॉम. भाग – ३
४.	श्री. डवरी प्रथमेश सचिन	बी. कॉम. भाग – १
५.	श्री. साळुंखे अथर्व सुभाष	बी. ए. भाग – १
६.	श्री. पवार विपिन विश्वास	बी. कॉम. भाग – १
७.	श्री. थोरात अभिराज जयवंत	बी. कॉम. भाग – १
८.	श्री. पाटील सिध्दार्थ प्रदिप	बी. कॉम. भाग – १
९.	श्री. सुतार रेहान इस्माईल	बी. ए. भाग – १
१०.	श्री. पवार श्रेयस सुरेश	बी. ए. भाग – १

११. श्री. संकपाळ प्रतिक विनोद बी. कॉम. भाग – ३
१२. श्री. कदम श्रेयश विजय बी. बी. ए. भाग – ३
१३. श्री. भंडारी संग्राम निर्मल बी. कॉम. भाग – १

- मैदानी स्पर्धा (महिला व पुरुष)
- कु. फाटक अक्षताली सुनिल – बी. ए. भाग – ३

  सातारा विभागीय व शिवाजी विद्यापीठ, आंतर विभागीय हॅमर थ्रो क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक व गुजरात मधील विद्यापीठ, बेंगलोर येथे पार पडलेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघातून निवड.
- श्री. चव्हाण अभिषेक जयसिंग – बी. कॉम. भाग – ३

  सातारा विभागीय क्रिकेटोत्तम कुस्ती स्पर्धेत ७७ किलो वजनी गटात प्रथम क्रमांक व शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय स्पर्धेसाठी निवड.
- श्री. पाटील निखिल नवनाथ – बी. ए. भाग – १

  सातारा विभागीय ग्रिकोरोमन कुस्ती स्पर्धेत ८७ किलो वजनी गटात द्वितीय क्रमांक संपादन केला. त्याची शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय स्पर्धेसाठी निवड.
- कु. धोत्रडे दिक्षा मानसिंग – बी. ए. भाग – ३

  सातारा विभागीय व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर येथील मैदानी स्पर्धेत हॅमर थ्रो क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक तसेच थाळी फेकमध्ये द्वितीय क्रमांक संपादन.
- कु. सोनवणे राजनंदीनी तुकाराम – बी. ए. भाग – ३

  सातारा विभागीय भालाफेक क्रीडा प्रकारात प्रथम व शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक प्राप्त.
- कु. फाटक राधा पांडुरंग – बी. ए. भाग – १

  सावित्रीबाई फुले विद्यापीठ, पुणे (बारामती) येथे पार पडलेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ, बेसबॉल (महिला) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड.
- कु. गायकवाड शिवानी शंकर – एम. ए. भाग – १

  संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (महाराष्ट्र) येथे पार पडलेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ सॉफ्टबॉल (महिला) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघात निवड.
- कु. कुंभार सिद्धी सुनिल – एम. कॉम. भाग – २

  शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आंतर विभागीय स्पर्धेमध्ये द्वितीय क्रमांक व गुरुनानक देव युनिव्हर्सिटी अमृतसर पंजाब येथे पार पडलेल्या अखिल भारतीय पावरलिफ्टिंग स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

- कु. शेवाळे निकिता हिम्मत – बी. ए. भाग – ३

  सातारा विभागीय थाळीफेक क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक संपादन केला व शिवाजी विद्यापीठ स्पर्धेसाठी निवड.
- श्री. कदम श्रेयश विजय – बी. बी. ए. भाग – ३

  सातारा विभागीय ११० मिटर हर्डल्स क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक संपादन केला व शिवाजी विद्यापीठ स्पर्धेसाठी निवड.
- श्री. लोंढे अक्षय आनंदा – बी. ए. भाग – २

  सातारा विभागीय पोलव्हॉल्ट क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक व शिवाजी विद्यापीठ स्पर्धेसाठी निवड.
- दि. २ व ३ जानेवारी, २०२६ रोजी वार्षिक क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन केले. यामध्ये कबड्डी, खो-खो, व्हॉलीबॉल, क्रिकेट तसेच १५००, ८०० व १०० मिटर धावणे, गोळाफेक, लांबउडी स्पर्धा घेण्यात आल्या.

  सर्व महाविद्यालयातील खेळाडूंनी उत्तुंग यश संपादन केल्याबद्दल खेळाडूंना २३,०००/- रुपये एवढी मदत करण्यात आली.

श्री. व्ही. एस. हापसे
शारीरिक शिक्षण संचालक

एन.सी.सी. विभाग

वेणूताई चव्हाण कॉलेजच्या स्थापनेपासून NCC चे एक युनिट कार्यरत आहे. सन २०२२–२३ पासून विद्यार्थी संख्या व वाढत्या मागणीनुसार Fully Self Financing Scheme (FSFS) अंतर्गत NCC चे ५१ Cadet चा समावेश असलेले दुसरे एक युनिट सुरू करण्यात आले आहे.

सन २०२५ – २६ मधील कॅडेट्सची संख्या पुढील प्रमाणे

	नियमित एक युनिट		स्वयं अर्थसहाय्यित एक युनिट	
	SD	SW	SD	SW
प्रथम वर्ष	०६	०६	५४	०४
द्वितीय वर्ष	५६	०७	५१	५२
तृतीय वर्ष	५४	०८	५२	०५

- अखिल भारतीय थल सैनिक शिबिर (ATSC), दिल्ली ०७ सप्टेंबर, २०२५ – JUO श्रुती घोरपडे
- Basic Mountaineering Course (BMC), सिक्कीम ०२ मे, २०२५ – SUO राधा फाटक
- अखिल भारतीय केरळ ट्रेकिंग कॅम्प (All India Kerala Trekking Camp) ०७ डिसेंबर, २०२५ – ASGT अभिनव शिंदे

- एक भारत श्रेष्ठ भारत (EBSB), चेन्नई १३ ऑगस्ट, २०२५ – SGT रोहन केकाणे
- आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प, औंध, पुणे २८ नोव्हेंबर, २०२५ – SUO सोनू कुंभार, SGT अक्षय लोंढे, CPL यश्वंत गायकवाड
- आर्मी अटॅचमेंट कॅम्प, पुणे ०३ सप्टेंबर, २०२५ – CPL मयूर शेळके, CPL इंद्रजीत पवार
- सामाजिक सेवा आणि समुदाय विकास (Social Service and Community Development-SSCD) उपक्रम (सहभाग) –

दि. १९ मे, २०२५, वेणूताई चव्हाण स्मृतिज्योत फलटण ते कराड दौड

दि. ६ जून, २०२५, शिवराज्याभिषेक सोहळा उत्सव

दि. २१ जून, २०२५, आंतरराष्ट्रीय योग दिन

दि. २७ जून, २०२५, एमएसएमई दिन

दि. १५ ऑगस्ट, २०२५, भारताचा स्वातंत्र्य दिन

दि. १७ सप्टेंबर, २०२५, रक्तदान शिबिर

दि. ८ ऑक्टोबर, २०२५, भारतीय वायुसेना दिन

दि. १३ ऑक्टोबर, २०२५, महाराष्ट्रात पूरग्रस्त आणि अतिवृष्टीबाधित शेतकऱ्यांसाठी मदत

दि. २३ नोव्हेंबर, २०२५, ७८ वा स्थापना एन.सी.सी. दिन

दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५, भारतीय संविधान दिन

दि. १ डिसेंबर, २०२५, जागतिक एड्स दिन

दि. १६ डिसेंबर, २०२५, विजय दिवस स्वच्छ उपक्रम

दि. १२ जानेवारी, २०२६, राष्ट्रीय युवा दिवस २०२५

दि. १५ जानेवारी, २०२६, भारताचा सेना दिवस (किंवा लष्कर दिवस)

दि. २३ जानेवारी, २०२६, जल संरक्षण जलजीवन मिशन

दि. २६ जानेवारी, २०२६, गणतंत्र दिवस ध्वजारोहण व परेड आयोजन

NCC प्रथम वर्ष कॅडेटपैकी सन २०२५–२६ मध्ये बेस्ट कॅडेट म्हणून निवड

१. कॅडेट सई कदम

२. कॅडेट संतोष पिटेकर

उर्वरित वर्ष २ आणि ३ वर्षाच्या कॅडेट्सनी CATC, ATC, SPT इ. शिबिरे यशस्वीरीत्या पूर्ण केली.

डॉ. श्री. एम. ए. कदमपाटील

Coy.Com.

राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग

- शैक्षणिक वर्ष २०२५–२६ मधील राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विशेष श्रमसंस्कार शिबीर मौजे अंतवडी, ता. कराड येथे दि. ०६ जानेवारी, २०२६ ते दि. १२ जानेवारी, २०२६ या कालावधीत संपन्न झाले. **'पाणलोट व्यवस्थापन आणि शेतीक जमीन विकास या विशेष लक्षवेधक शाश्वत विकासासाठी युवक'** हे केंद्रस्थान घेऊन हे शिबिर यशस्वीरित्या संपन्न झाले. विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचा उद्घाटन समारंभ **मा. श्री. प्रसाद चोरेकर**, सहाय्यक गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती, कराड यांच्या शुभ हस्ते झाला. उद्घाटन समारंभाच्या अध्यक्ष **मा. सौ. राजश्री साळुंखे**, सरपंच, ग्रामपंचायत अंतवडी या होत्या. उद्घाटन कार्यक्रमाच्या वेळी युवा नेते **मा. जयवंत (काका) पाटील** यांनी शिबिरास भेट देऊन शुभेच्छा दिल्या. समारोप समारंभाचे प्रमुख पाहुणे **मा. श्री. राजेंद्र चव्हाण** संचालक, सह्याद्री सहकारी साखर कारखाना लि., यशवंतनगर आणि **मा. श्री. अल्ताफहुसेन मुल्लासाहेब** यांच्या अध्यक्षतेखाली व **मा. श्री. अजय पाटील (काका)** यांच्या उपस्थितीत संपन्न झाला.
- विशेष श्रमसंस्कार शिबिरामध्ये **आजचा युवक शेती आणि स्टार्टअप्स, जलसंधारण व वनसंवर्धनात युवकांची भूमिका, पशुचिकित्सा व पशुसंवर्धन, ग्रामांची पर्यावरणातील भूमिका कीटकांविषयी जनजागृती व महिला आरोग्य, बचत गट आणि महिलांचे आर्थिक सबलीकरण, एच.आय.व्ही./एड्स निर्मूलनात युवकांची भूमिका** या विषयांवर अनुक्रमे **मा. श्री. बाबासाहेब तोरणे, मा. श्रीमती ललिता पाटील मा. डॉ. जगन्नाथ मोरे, प्रो. डॉ. एस. एस. पाटील, मा. डॉ. सोनिया यादव, मा. सौ. संगीता साळुंखे व मा. श्री. महेश शिंदे** आदी मान्यवरांचे प्रबोधनपर कार्यक्रम व व्याख्याने आयोजित करण्यात आली.
- दि. १ जून, २०२६ रोजी **"स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण यांच्या स्मृतिज्योत दौड"** या उपक्रमांतर्गत फलटण ते कराड स्मृतिज्योत आणण्यात आली. त्यामध्ये १० एन.एस.एस. स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.
- दि. १४ ऑगस्ट, २०२५ रोजी स्वातंत्र्य दिनानिमित्त महाविद्यालय परिसरात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले. दि. २१ सप्टेंबर, २०२५ रोजी डी. पी. भोसले कॉलेज, कोरेगाव यांनी आयोजित केलेल्या युवा दिनानिमित्त **आपत्ती व्यवस्थापन** कार्यशाळेत ०४ स्वयंसेवक व ०१ कार्यक्रम अधिकारी सहभागी झाले.
- दि. २१ सप्टेंबर, २०२५ रोजी सह्याद्रिनगर, ता. कराड येथे एन.एस.एस. स्वयंसेवकांनी **खड्डे खोदून वृक्षारोपण** केले.

- दि. ०२ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **महात्मा गांधी व लालबहादूर शास्त्री** यांच्या जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन करण्यात आले. तसेच महाविद्यालय **परिसराची स्वच्छता** करण्यात आली.
- दि.०५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **प्रा. डॉ. एस. के. सोळुंके** यांच्या हस्ते राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचा उद्घाटन समारंभ संपन्न झाला.
- दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी भारताचे माजी राष्ट्रपती **डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम** यांच्या जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन करून व सामूहिक वाचन करून **'वाचन प्रेरणा दिन'** साजरा करण्यात आला.
- दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **भारतीय संविधान दिना**निमित्त संविधानाच्या उद्देशिकेचे **सामूहिक वाचन** करण्यात आले.
- दि. १० डिसेंबर, २०२५ रोजी जिल्हा रुग्णालय, सातारा येथे आयोजित केलेल्या एकदिवसीय रेड रिबन कार्यशाळेत महाविद्यालयातील एक स्वयंसेवक व एक कार्यक्रम अधिकारी यांनी सहभाग घेतला.
- दि. २४ ते २८ डिसेंबर, २०२५ या कालावधीत शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर येथे झालेल्या निवासी शिबिरात **श्री. निखिल माने व श्री. आर्यन ढाकर** दोन स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.
- दि. ३० डिसेंबर, २०२५ रोजी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, सातारच्या धनगरी मेडीकल येथील **प्रांगण सभोवतालची झुडपे तोडणे, माती पसरणे, सपाटीकरण, कचरा गोळा करणे** इत्यादी कामात ३५ स्वयंसेवक व ०४ प्राध्यापकांनी सहभाग घेतला.
- दि. ०१ जानेवारी, २०२६ रोजी अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, सातारा निमित्त प्रीतिसंगमावरून निघालेल्या **कराड ते सातारा ग्रंथदिंडी**मध्ये (प्रीतिसंगम ते दत्त चौक) ३० स्वयंसेवकांनी व ०५ शिक्षकांनी सहभाग घेतला.
- दि. ११ जानेवारी, २०२६ रोजी रेड रिबन क्लबच्या मार्गदर्शनाखाली एन. एस. एस. स्वयंसेवकांनी मीरा ... येथे पथनाट्य सादर केले. तसेच तिथे **एचआयव्ही/एड्स निर्मूलनाविषयी पोस्टर्स प्रदर्शना**चे आयोजन केले.
- दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी **प्रजासत्ताक दिना**निमित्त महाविद्यालय **परिसर स्वच्छ** करण्यात आला. दि. २६ जानेवारी, २०२६ च्या प्रजासत्ताक दिन कार्यक्रमात एन.एस.एस. स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.
- दि. ३० जानेवारी, २०२६ रोजी **रस्ता जनजागृती रॅलीचे** आयोजन करण्यात आले.
- दि. २४ ते २६ फेब्रुवारी, २०२६ या कालावधीत शिवाजी विद्यापीठ आयोजित **'पन्हाळा ते पावनखिंड शिवकालीन पदभ्रमण मोहीम'** मध्ये एन.एस.एस.च्या तीन स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.

कार्यक्रमाधिकारी – डॉ. श्री. एन. ए. पाटील

कार्यक्रमाधिकारी – प्रा. श्री. एस. एस. बोंगाळे

सांस्कृतिक व कला विभाग

- दि. ०६ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अंतर्गत सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा येथे आयोजित **४५ व्या सातारा जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवा**मध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी विविध कला प्रकारात सहभाग घेतला. प्रश्नमंजुषा स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या संघाने – **वैभव विठ्ठल कापसे, अनुष्का सुरेश शिंदे** – द्वितीय क्रमांक मिळविला.
- **'सेवा पंधरवडा २०२५'** अंतर्गत श्री. शिवाजीराव ... महाविद्यालय, पेठ वडगाव द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन निबंध स्पर्धेत **श्री. इरफान मुल्ला** यांनी तृतीय क्रमांक प्राप्त केला.
- शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आणि शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज यांचे संयुक्त विद्यमाने आयोजित मध्यवर्ती **युवा महोत्सवा**त विद्यार्थ्यांनी कला सादरीकरणात सहभाग नोंदविला.
- दि. २७ जानेवारी, २०२६ रोजी यशवंतराव चव्हाण कॉलेज, कराड सांस्कृतिक विभाग व युवा महोत्सव समितीने **जल्लोष तरुणाईचा २०२६** हा विविध कला गुणदर्शन कार्यक्रम आयोजित केला. यासाठी एकूण ६१ कला प्रकारात ७२ विद्यार्थी कलाकार व सहकलाकारांनी भाग घेतला. यामध्ये **गायन, एकपात्री अभिनय, नकला, समूहनृत्य, नाट्यछटा, मूकनाट्य, गायन** इत्यादी कलाप्रकार सादर करण्यात आले.

डॉ. श्री. डी. पी. जाधव
निमंत्रक

ग्रंथालय अहवाल

समृद्ध ग्रंथालय हे कोणत्याही महाविद्यालयाचे वैशिष्ट्य मानले जाते. विद्यार्थ्यांच्या गुणात्मक आणि संख्यात्मक वाढीबरोबरच ते परिपूर्ण करणे गरजेचे ठरेल. या हेतूने

आजपर्यंत महाविद्यालयाच्या वरिष्ठ व कनिष्ठ विभागात एकूण [illegible] ग्रंथ जमा आहे. अनेक पुस्तके संदर्भाकरिता विविध विषयांचे शब्दकोश, ज्ञानकोश, [illegible] तसेच विविध विषयातील ३४ नियतकालिके घेतली जातात. विद्यार्थ्यांना दररोज ग्रंथालय कार्डवर अभ्यासासाठी पुस्तके दिली जातात. तसेच विद्यार्थी [illegible] गरीब व गरजू व हुशार विद्यार्थ्यांना वर्षभर अभ्यासासाठी पुस्तके दिली जातात. या व्यतिरिक्त विद्यार्थ्यांना नियतकालिके, ज्ञानस्त्रोत, व्यक्तिमत्त्व विकास, स्पर्धा परीक्षा इत्यादी विषयांवरील पुस्तके व संदर्भ ग्रंथ दिले जातात.

विज्ञान विद्यार्थ्यांसाठी असलेल्या Library on Call या सुविधेनुसार त्यांना त्यांच्या आवश्यक ग्रंथ पुरविले जातात. [illegible] व प्रकल्प अभ्यासिकेची सोय, प्रश्नपत्रिका संच व संशोधन अहवालासाठी संदर्भ साहित्य उपलब्ध केले जाते.

ग्रंथालयातील ग्रंथांच्या यादी विद्यार्थ्यांना माहिती व्हावी, संदर्भग्रंथ वापर कसा करावा तसेच ग्रंथालयातील ग्रंथ [illegible] करून शैक्षणिक सर्व माहिती दिली जाते. त्याचप्रमाणे विविध कार्यक्रमानिमित्त ग्रंथप्रदर्शनाचे आयोजन केले जाते.

विद्यार्थ्यांची संशोधनवृत्ती वाढीस लागावी यासाठी ग्रंथालयामध्ये मुक्त इंटरनेट वापराकरिता सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

[illegible] नवीन आलेल्या ग्रंथांची माहिती New ARRIVALS द्वारे विद्यार्थ्यांना करून दिली जाते. तसेच नोटीस बोर्डद्वारे विद्यार्थ्यांना नवनवीन [illegible] माहिती करून दिली जाते.

- दि. १२ ऑगस्ट, २०२५ रोजी ग्रंथालय शास्त्राचे जनक डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांच्या जयंतीदिनी प्रतिमापूजन करण्यात आले.
- दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीदिनी वाचन प्रेरणा दिनानिमित्त ग्रंथालयात ग्रंथ प्रदर्शनाचे आयोजन केले.
- दि. ३ फेब्रुवारी २०२६ रोजी सौ. वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी दि. ०३ फेब्रुवारी, २०२५ ते ०३ फेब्रुवारी, २०२६ [illegible] सौ. वेणूताई चव्हाण यांच्या जयंतीदिनी ग्रंथप्रदर्शनाचे उद्घाटन डॉ. यशवंत पाटणे, सुप्रसिद्ध साहित्यिक, सातारा यांचे शुभहस्ते करण्यात आले.

डॉ. श्री. एस. डी. [illegible]

ग्रंथपाल

अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्ष (IQAC)

- दि. १९ जुलै, २०२५ रोजी [illegible] 'Orientation Programme' चे आयोजन करण्यात आले. या कार्यक्रमासाठी एम.के.सी.एल., सातारा येथील LLC समन्वयक श्री. विक्रम जाधव यांनी मार्गदर्शन केले. त्यांनी डिजिटल शिक्षण, ई-लर्निंग प्लॅटफॉर्मचा प्रभावी वापर व शैक्षणिक व्यवस्थापनातील तांत्रिक साधनांचे महत्त्व याविषयी सविस्तर माहिती दिली.
- दि. २३ जुलै, २०२५ रोजी Programme on Code of Conduct (Induction Programme) या विषयावर कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

डॉ. श्री. पी. यू. [illegible]

समन्वयक

अग्रणी महाविद्यालय योजना समिती

अग्रणी महाविद्यालय योजना अंतर्गत मंजूर झालेल्या सात उपक्रमांचे वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड व अग्रणी महाविद्यालय बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण यांच्या संयुक्त विद्यमाने पुढीलप्रमाणे आयोजन करण्यात आले.

- मराठी विभाग – बौद्धिक संपदा विषयक एकदिवसीय कार्यशाळा– साधनव्यक्ती– डॉ. विनायक [illegible], बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण, दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६.
- समाजशास्त्र विभाग – सोशल मीडिया : आव्हाने आणि [illegible] एकदिवसीय चर्चासत्र, साधनव्यक्ती– ॲड. प्रा. संध्या [illegible], [illegible] विधी महाविद्यालय, कराड, दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६.
- हिन्दी विभाग – 'प्रवासी साहित्य में भारतीयता बोध' एकदिवसीय चर्चासत्र, साधनव्यक्ती– डॉ. प्रकाश [illegible], कर्मवीर भाऊराव पाटील कॉलेज, इस्लामपूर, दि. १६ फेब्रुवारी, २०२६.
- इतिहास विभाग – इतिहास विषयातील राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २.० आणि भारतीय ज्ञानपरंपरा यांतील परस्परसंबंध एकदिवसीय चर्चासत्र, साधनव्यक्ती– प्रा. अझरुद्दीन पटेल, [illegible] महाविद्यालय, [illegible], दि. १८ फेब्रुवारी, २०२६.
- अर्थशास्त्र विभाग – अमेरिकेच्या आयातशुल्क धोरणाचा भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम एकदिवसीय चर्चासत्र, साधनव्यक्ती– डॉ. प्रशांत [illegible], बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण, दि. १७ फेब्रुवारी, २०२६.
- वाणिज्य विभाग – संशोधन अहवाल एकदिवसीय

कार्यशाळा– साधनव्यक्ती– प्रा. अमोल सोनावले, पी. डी. व्ही. पी. महाविद्यालय, तासगाव, दि. १८ फेब्रुवारी, २०२६

- बी. बी. ए. विभाग – Career Opportunities in Management (व्यवस्थापन क्षेत्रातील नोकरी संधी) एकदिवसीय चर्चासत्र, साधनव्यक्ती– डॉ. के. एस. पाटील, आर. आय. टी. कॉलेज, ईश्वरपूर, दि. २४ फेब्रुवारी, २०२६

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे

समन्वयक

प्लेसमेंट सेल, इनोव्हेशन व स्टार्टअप सेल समिती

- दि. ७ जुलै, २०२५ रोजी IFAS Edutech, L. Pune यांच्या वतीने कॅम्पस इंटरव्ह्यूचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. १ ऑगस्ट, २०२५ रोजी व्यावसायिनिर्मित राखी निर्मिती कार्यशाळा घेण्यात आली. या कार्यशाळेसाठी साधनव्यक्ती म्हणून मा. अंजली पाटील यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले व राखी विक्री उपक्रम घेण्यात आला.
- दि. १७ सप्टेंबर, २०२५ रोजी आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब यांच्या पुण्यस्मरणा निमित्त राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा व सामान्य ज्ञान परीक्षेचे ऑनलाईन स्वरूपात आयोजन करण्यात आले. या परीक्षेसाठी राज्यभरातून १००० पेक्षा अधिक विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.
- दि. १४ जानेवारी, २०२६ रोजी रोजगार मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले. उद्घाटक म्हणून संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. अल्ताफहुसेन मन्सरुद्दीन मुल्लासाहेब आणि प्रमुख पाहुणे संस्थेचे विश्वस्त व सदस्य मा. श्री. अशोक पांडुरंग पाटील (काका) हे होते.

डॉ. श्री. ए. बी. मुळीक

निमंत्रक

विद्यार्थी विकास कक्ष

- दि.२६ सप्टेंबर, २०२५ रोजी व्यक्तिमत्त्व विकास मार्गदर्शन या विषयावर मा. डॉ. डी. पी. जाधव यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. १८ ते २२ जानेवारी, २०२६ या कालावधीत विद्यार्थी विकास केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आणि महावीर महाविद्यालय संयुक्त विद्यमाने नागाळी येथे झालेल्या पाच दिवसीय नेतृत्व विकास शिबिर कु. ज्ञानदीप जयवंत देसाई

याने यशस्वीरित्या पूर्ण केले.

डॉ. श्रीमती एस. एस. चव्हाण

निमंत्रक

संशोधन व व्यावसायिक नितीमूल्ये गंच समिती

- दि. २३ जुलै, २०२५ रोजी यशोदा टेक्निकल कॅम्पस, सातारा येथे विद्यार्थ्यांना अविष्कार संशोधन स्पर्धेची माहिती होण्यासाठी जिल्हास्तरीय एकदिवसीय कार्यशाळेस ०३ विद्यार्थी व समन्वयक यांचा सहभाग.
- दि. १० ऑगस्ट, २०२५ रोजी अविष्कार संशोधन एकदिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. साधनव्यक्ती म्हणून डॉ. जे. बी. दीक्षित यांनी मार्गदर्शन केले.
- दि. १० सप्टेंबर, २०२५ रोजी महाविद्यालयस्तरीय अविष्कार संशोधन स्पर्धा आयोजित करण्यात आल्या. या स्पर्धेसाठी पदवी स्तरावरील १६ व पदव्युत्तर स्तरावरील ०४ असे २० विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. या स्पर्धेसाठी प्रा. (डॉ.) बी. एन. जाधव यांनी या स्पर्धेचे परीक्षण केले.
- दि. १० ऑक्टोबर, २०२५ रोजी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, विद्यार्थी विकास कक्ष आयोजित व किसनवीर महाविद्यालय, वाई येथे झालेल्या जिल्हास्तरीय संशोधन स्पर्धेसाठी महाविद्यालयातील ०६ विद्यार्थ्यांनी खालील विभागांमध्ये सहभाग घेतला.

  ० मानव्यशास्त्र, भाषा आणि ललित कला– कु. श्रावणी चव्हाण व कु. कोमल माने

  ० वाणिज्य, व्यवस्थापन आणि कायदा – कु. गायत्री नाईक व शितिजा शाह

  ० कृषी आणि पशुपालन – कु. प्रतिक्षा कदम

  ० औषधे आणि औषधनिर्माण – कु. आरती गिरी
- दि. १३ व १४ डिसेंबर, २०२५ रोजी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर येथे पार पडलेल्या शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, विद्यार्थी विकास कक्ष आयोजित विद्यापीठस्तरीय अविष्कार संशोधनस्पर्धेमध्ये पदव्युत्तर विभागातील वाणिज्य, व्यवस्थापन आणि कायदा या विभागामध्ये कु. दिपिका जाधव व कु. प्रासंका हांबरे या ०२ विद्यार्थिनींचा सहभाग.

डॉ. श्रीमती एस. एस. चव्हाण

निमंत्रक

ग्रीन क्लब, सहल व निसर्ग मंडळ समिती

- दि. ११ जुलै, २०२५ रोजी जागतिक लोकसंख्या दिन याप्रसंगी डॉ. एस. पी. सबाळ, भूगोलशास्त्र विभागप्रमुख यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- दि. १ जुलै, २०२५ ते १५ ऑगस्ट, २०२५ या दरम्यान Ministry of Environment, forest climate change and Ministry of Education, Govt. of India मार्फत HABIT- The Way of Life या थीम खाली National Student Paryavaran Competition (NSPC) 2025 या उपक्रमामध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थी व प्राध्यापक यांचा सहभाग.
- दि. ०२ ऑगस्ट, २०२५ रोजी मौजे ..., ता. कराड येथील जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळेमध्ये ग्रीनक्लब मार्फत **शालेय विद्यार्थ्यांना माती बचतीचे महत्त्व** हा उपक्रम राबविण्यात आला.
- दि. १६ सप्टेंबर, २०२५ रोजी **ओझोन डे** निमित्त भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन.
- दि. ०४ जानेवारी, २०२६ रोजी संयुक्त विभागाशी एकदिवसीय **शैक्षणिक सहल** कराड – ... – कुलस्वामिनी मंदिर – ... – ... मंदिर – ... – ९९ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन – छत्रपती शिवाजी महाराज संग्रहालय, सातारा या ठिकाणी आयोजित केली.

डॉ. श्रीमती एस. एस. चव्हाण

निमंत्रक

वाणिज्य मंडळ

- वाणिज्य मंडळाच्या वतीने दि. १२ सप्टेंबर, २०२५ रोजी वाणिज्य मंडळाचे उद्घाटन तसेच **LIC मधील करिअरच्या संधी** या विषयावर परिसंवाद आयोजित करण्यात आला. या कार्यक्रमासाठी **श्री. सुनील ढंगळे, श्री. नितीन भोसले** आणि **श्री. प्रशांत जाधव** हे साधनव्यक्ती म्हणून उपस्थित होते.
- दि. ३० सप्टेंबर, २०२५ रोजी वाणिज्य मंडळाच्या अंतर्गत पोस्टर सादरीकरण स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धेसाठी **प्रा. (डॉ.) यू. एस. साळे** आणि **प्रा. एस. एस. कागवाल** यांनी मार्गदर्शक म्हणून काम पाहिले.

श्रीमती एस. डी. भस्मे

निमंत्रक

समाजशास्त्र मंडळ आणि विवेक वाहिनी समिती

- दि. १८ ऑगस्ट, २०२५ रोजी समाजशास्त्र मंडळ आणि विवेक वाहिनी समिती व महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कराड यांच्या संयुक्त विद्यमाने डॉ. नरेंद्र दाभोलकर लिखित पुस्तकांचे वाचन.
- दि. ३१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी राष्ट्रीय विज्ञान दिनानिमित्त **Superstition: A Social Problem** या विषयावर कार्यशाळेचे आयोजन. (प्रमुख मार्गदर्शक : श्री. प्रशांत पोतदार, MANS कराड).

प्रा. श्री. आर. पी. पवार

निमंत्रक

अंतर्गत तक्रार समिती

- दि. ८ मार्च, २०२५ "जागतिक महिला दिन" निमित्त परिसंवाद आयोजन केले.
- दि. २५ ऑगस्ट, २०२५ रोजी **"महिला कायदेविषयक जागृती कार्यक्रम"** आयोजित करण्यात आला. यामध्ये मा. **श्रीमती शितल पाटील** पोलीस उपनिरीक्षक, कराड शहर यांनी मार्गदर्शन केले.
- दि. २६ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ (प्रतिबंध, मनाई आणि निवारण) कायदा** याविषयी **मा. श्रीमती अॅड. उमा शिंदे**, कराड यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील

निमंत्रक

दिव्यांग सहाय्यता व सुविधा कक्ष समिती

- दि. ०३ डिसेंबर, २०२५ रोजी जागतिक दिव्यांग दिनानिमित्त **One Step Forward for the Rights of Persons with Disabilities** या विषयावर भित्तिपत्रक प्रकाशित करण्यात आले. प्राचार्य डॉ. आर. आर. ... यांच्या हस्ते भित्तिपत्रकाचे उद्घाटन करण्यात आले.

डॉ. श्रीमती एन. एस. देसाई

निमंत्रक

विद्यार्थिनी मंडळ, महिला विकास कक्ष / लेडीज असोसिएशन

- दि. ०१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी एकदिवसीय परिसंवादामध्ये **महिलांच्या आरोग्यविषयक समस्या व उपाय या विषयावर डॉ. स्नेहा संजय लेंभे** यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान.
- दि. ०५ ऑगस्ट, २०२५ रोजी रक्षाबंधननिमित्त **कु. मंजिरी पाटील** यांच्या मार्गदर्शनाखाली **राखी निर्मिती** कार्यशाळा आयोजन.
- दि. ०८ ऑगस्ट, २०२५ रोजी **रक्षाबंधननिमित्त** राखी निर्मिती प्रदर्शनाचे आयोजन.
- दि. १६ सप्टेंबर, २०२५ रोजी **ज्वेलरी मेकिंग** कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. साधन व्यक्ती **कु. देवता पिसाळ.**
- दि. २७ सप्टेंबर, २०२५ रोजी नवरात्रीनिमित्त **भोंडला व दांडिया** या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. त्याचबरोबर वेशभूषा स्पर्धेचे आयोजन.
- दि. ०३ ते १० जानेवारी, २०२६ या कालावधीत **क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंती** सप्ताह साजरा करण्यात आला या सप्ताह अंतर्गत कार्यक्रमाचे आयोजन केले.
  - दि. ०३ जानेवारी, २०२६ रोजी प्राचार्य **डॉ. आर. आर. जाधव** यांच्या हस्ते प्रतिमा पूजन करण्यात आले.
  - दि. ०५ जानेवारी, २०२६ रोजी **सावित्रीबाई फुले** यांच्या कार्याचे सामूहिक वाचन घेण्यात आले.
  - दि. ०६ जानेवारी, २०२६ रोजी **सावित्रीबाई फुले** यांच्या जीवन चरित्रावर भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन करण्यात आले.
  - दि. १० जानेवारी, २०२६ रोजी भित्तिपत्रक निर्मिती व सादरीकरण स्पर्धा घेण्यात आली.
  - दि. ०८ जानेवारी, २०२६ रोजी **ऑनलाईन रील मेकिंग** स्पर्धा घेण्यात आली.

डॉ. श्रीमती एन. एस. देसाई
निमंत्रक

रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समिती

- दि. २५ ऑगस्ट, २०२५ रोजी रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समितीच्या वतीने **रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक कायदे व महिला सुरक्षा** जनजागृती यावर मा. **श्रीमती विमल पाटील**, पोलीस उपनिरीक्षक, कराड शहर यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- दि. २६ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समितीच्या वतीने **रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समुपदेशन व कायदे** यावर एकदिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन केले. यावेळी **मा. डॉ. दिनेश मो. टेके** व **डॉ. श्रीमती उमा पिसाळ** यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

डॉ. श्री. एस. जे. सकट
निमंत्रक

मराठी विभाग

- दि. ३० सप्टेंबर, २०२५ रोजी महाविद्यालयस्तरीय अविष्कार संशोधन – २०२५ मध्ये कु. शिवांजली जाधव हिचा सक्रिय सहभाग.
- दि.११ ऑगस्ट ते ३० सप्टेंबर, २०२५ या कालावधीत **मुद्रितशोधन व भाषा संपादन** कोर्सचे यशस्वी आयोजन.
- दि. ३ जानेवारी, २०२६ रोजी **सावित्रीबाई फुले** यांच्या जयंतीनिमित्त महाविद्यालय स्तरावरील पोस्टर स्पर्धेत **कु. आदिती महाडिक** हिचा सक्रिय सहभाग.
- दि. ७ जानेवारी, २०२६ रोजी यशवंतराव चव्हाण महाराजा महाविद्यालय, सातारा येथे '**ई माध्यमावरील लेखन कौशल्ये**' या कार्यशाळेत एक प्राध्यापक व नऊ विद्यार्थी यांचा सक्रिय सहभाग.
- दि. १४ ते २८ जानेवारी, २०२६ या कालावधीत **मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा** साजरा केला. त्यानिमित्ताने दि. १५ जानेवारी, २०२६ रोजी **ग्रंथालय भेट**, दि. २० जानेवारी, २०२६ रोजी **राज्यस्तरीय मराठी भाषा संवर्धन ऑनलाईन प्रश्नमंजूषा**, दि. २१ जानेवारी, २०२६ रोजी **सुंदर हस्तलेखन स्पर्धा**, दि. २३ जानेवारी, २०२६ रोजी **रांगोळी स्पर्धा**, दि. २४ जानेवारी २०२६ रोजी **पोस्टर स्पर्धा**, दि २४ जानेवारी, २०२६ रोजी वरील **स्पर्धेतील विजेत्यांना प्रमाणपत्र वितरण** कार्यक्रम केले.
- दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी राष्ट्रीय स्तरावरील '**आंतरमहाविद्यालयीन मराठी कथाकथन व काव्यवाचन**' स्पर्धेत ३ विद्यार्थिनींचा सहभाग.
- दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी आमची महाविद्यालय योजनेअंतर्गत **बौद्धिक हक्क संपदा** या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत **मा. प्रा. डॉ. शिवराज साळुंखे** यांचे व्याख्यान संपन्न झाले.
- दि. २७ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त **वि. वा. शिरवाडकर उर्फ कुसुमाग्रज** यांची जयंती व **मराठी गौरवदिन**निमित्त **मा. प्रा. डॉ. हेमंत कुंभार** यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान संपन्न.
- भित्तिपत्रिकेचे प्रकाशन –
  - दि. २९ सप्टेंबर, २०२५ – ग्रामीण साहित्यिक **भास्कर चंदनशिव** यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली.
  - दि. ३ ऑक्टोबर, २०२५ – **मराठी अभिजात भाषा दिन**
  - दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ – **वाचन प्रेरणा दिन**
  - दि. ०२ फेब्रुवारी, २०२६ – **डॉ. वेणूताई चव्हाण जयंती**
  - दि. २७ फेब्रुवारी, २०२६ – **मराठी भाषा गौरव दिन**

प्रा. श्री. एस. एस. बोंगाळे
मराठी विभागप्रमुख

प्रा. श्री. एस. एस. बोंगाळे

मराठी विभागप्रमुख

- **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
- **मराठी साहित्य आणि पर्यावरण** हा शोधनिबंध Sanshodhak International Multidisciplinary Research Journal IMPACT FACTOR - (PSJI) - 6.225, Special Issue 015 Innovation for Sustainable Development and Restoration of Environment, ISSN: 2455-1511 या संशोधन नियतकालिकात मे, २०२५ मध्ये प्रकाशित झाला.
- दि. १८ मे, २०२५ रोजी कृष्णा हॉस्पिटल येथे **कृष्णा महोत्सव, २०२५ व पुणेकर कला स्पर्धेमध्ये मिमिक्री व कविता सादरीकरण स्पर्धेचे परीक्षक** म्हणून काम पाहिले.
- दि. ११ जुलै, २०२५ रोजी बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण येथे मराठी विभागाच्या तासिका तपासणीत भाषांतराच्या प्राध्यापक पदाच्या मुलाखती घेतल्या. **बाह्य विषयतज्ञ** म्हणून काम पाहिले.
- **ग्रामीण दोन कवी: 'शरद' आणि 'कविता'** हा शोधनिबंध AATUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ) SJIF Impact Factor 8.179 ISSN 2349-638X Volume 13 & Issue 2 या संशोधन नियतकालिकात फेब्रुवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.
- **संत साहित्यातील सामाजिक उपदेश** हा शोधनिबंध Advanced International Journal for Research, E-ISSN: 3048-7641, Impact Factor: 9.11 Volume 7, Issue 1 या संशोधन नियतकालिकात जानेवारी–फेब्रुवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.

- अभिजात मराठी भाषा हा शोधनिबंध Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A PEER REVIEWED) ISSN - 2454-7905 SJIF 2025 Impact Factor : 8.542 या संशोधन नियतकालिकात फेब्रुवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.
- Research Methodology या विषयावरील १० दिवसीय Online Faculty Development Programme (दि. १६ फेब्रुवारी ते २८ फेब्रुवारी, २०२६) पूर्ण केला.
- दि. २८ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु।। येथे **कुसुमाग्रज उर्फ वि. वा. शिरवाडकर यांची जयंती आणि मराठी भाषा गौरव दिनानिमित्त माझी मराठी, माझा अभिमान** या विषयावर व्याख्यान दिले.
- संत साहित्य आणि सामाजिक जीवनमूल्ये हा शोधनिबंध Genius Journal (An International Multidisciplinary Half Year Research Journal Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal) ISSN-2279-0489 Impact Factor 6.2 (www.sjifactor) या संशोधन नियतकालिकात मार्च, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.
- ०६ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

प्रा. श्री. पी. एस. चोपडे

मराठी विभाग

- 'आण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्रीवादी विचार' हा लेख Sanshodhan International Research Journal (ISSN: 2455-1511, Peer reviewed Index Journal, Special Issue-015, May 2025, Impact factor: 6.225) मध्ये दि. ६ मार्च, २०२५ रोजी प्रकाशित झाला.
- दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी छत्रपती शाहू महाराज कॉलेज, कराड येथे ब्रिगेडियर पी. जी. राष्ट्रीय राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेत परीक्षक.
- ०३ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

प्रा. श्री. व्ही. आर. आंबेकरी

मराठी विभाग

- दि. १२ मार्च, २०२५ रोजी मॉडर्न कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, मलकापूर येथे '**अभिजात मराठी भाषा आणि कुसुमाग्रज यांच्या साहित्याची ओळख**' या विषयावर व्याख्यान.
- अमृती इंटरनॅशनल इंटरडिसिप्लिनरी रिसर्च जर्नलमध्ये '**देवदासांची नाटकातून साकारलेले स्त्री चित्रण आणि वास्तव**' या विषयावर संशोधनलेख प्रसिद्ध.
- दि. १९ डिसेंबर, २०२५ रोजी सद्गुरु महाविद्यालय, कराड येथे '**मुलाखत कौशल्य**' या विषयावर व्याख्यान.
- ०४ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

हिंदी विभाग

- दि. २४ सितंबर, २०२५ को हिंदी दिवस के उपलक्ष्य में शिवाजी कॉलेज, सातारा के हिंदी विभाग के प्रा. **सोमनाथ कोळी** ने व्याख्याता के रूप में छात्रों को मार्गदर्शन किया।
- '**सेवा पखवाड़ा २०२५**' अंतर्गत श्री. शिवाजीराव जाधव महाविद्यालय, पेठ वडगांव द्वारा आयोजित अंतर महाविद्यालय निबंध प्रतियोगिता में **श्री. इमरान मुल्ला** को तृतीय पुरस्कार प्राप्त।
- **कु. साक्षी शिवाजी-पाटील** ने बी. ए. भाग ३ हेतु महाविद्यालय मेरिट लिस्ट में द्वितीय स्थान प्राप्त किया।
- शिवाजी विश्वविद्यालय, कोल्हापुर आयोजित निबंधलेखन प्रतियोगिता (२०२३-२४) में बी. ए. भाग- २ का छात्र **अंकुश जाधव** (हास्य व्यंग्य) हेतु प्रथम पुरस्कार प्राप्त।
- दि. १६ जनवरी, २०२६ को '**प्रवासी साहित्य में भारतीयता बोध**' विषय पर **डॉ. प्रकाश आठवले**, के मार्गदर्शन में आगाशी महाविद्यालय कोल्हापुर अंतर्गत एकदिवसीय कार्यशाला का आयोजन।
- विशिष्टदिवस निमित्त –
  - दि. २४ सितंबर, २०२५ – **हिंदी दिवस**
  - दि. १० जनवरी, २०२६ – **विश्व हिंदी दिवस**

डॉ. श्री. डी. पी. जाधव

हिंदी विभागप्रमुख

डॉ. श्री. डी. पी. जाधव

हिंदी विभागप्रमुख

- वालचंद कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड सायन्स, सोलापुर (स्वायत्त) बी. ए. भाग- २ (NEP), शैक्षिक वर्ष २०२५-२६ हेतु हिंदी अभ्यास मंडल, सदस्य के रूप में चयन।
- '**आधुनिक हिंदी साहित्य में मूल्य विमर्श: परंपरा परिवर्तन और चुनौतियाँ**' शीर्षक से नवंबर, २०२५ में प्रकाशित पुस्तक में "डॉ. वंदना मुकेश की कहानियों में भारतीय

मूल्य" नामक लेख प्रकाशित।

- दि. १९ अक्तूबर, २०२५ को गाडगीळ मामाडाई श्रीपतराव कदम महाविद्यालय, शिरोळ द्वारा **'सृजनात्मक लेखन'** विषय पर आयोजित विशेष व्याख्यान में मार्गदर्शन।
- दि. ०६-१० दिसंबर, २०२५ को एस.आर.एन.एल.टी. महाविद्यालय, मुंबई द्वारा **'भक्ति साहित्य एवं शोध प्रविधि'** विषय पर आयोजित साप्ताहिक कार्यक्रम पूर्ण।
- **'अक्षरा'** अंतरराष्ट्रीय शोध पत्रिका के नवंबर-दिसंबर, २०२५ इम्पैक्ट फैक्टर ८.३ में **'भारतीय भाषाई प्रदेश में अनुवाद की स्थिति'** शीर्षक आलेख प्रकाशित।

प्रा. श्री. एम. एम. बागवान

हिंदी विभाग

- **'भारतीय नारी की कहानियों में परिवर्तित नारी जीवन मूल्य'** विषय विवेचन, ISSN 2277-5730 अंतरराष्ट्रीय बहुविषयक त्रैमासिक शोध पत्रिका 'अजंता' खण्ड पंद्रह, जनवरी-मार्च, २०२६ issue 1 इम्पैक्ट फैक्टर 8.172
- **'भारतीय ज्ञान परंपरा में हिन्दी भक्ति साहित्य की भूमिका एवं महत्त्व'** विषय विवेचन, ISSN 2277-5730 अंतरराष्ट्रीय बहुविषयक त्रैमासिक शोध पत्रिका 'अजंता' खण्ड सोलह, जनवरी-मार्च, २०२६ issue 2 इम्पैक्ट फैक्टर 8.172
- **'इक्कीसवीं सदी की हिंदी फिल्मों में चित्रित किन्नर जीवन का समस्यामूलक अध्ययन'** इंटरनेशनल जर्नल ऑफ एडवांस एंड एप्लाइड रिसर्च (IJAAR) विषय विवेचन, ISSN 2347-7075 इम्पैक्ट फैक्टर 8.14 regular issue जनवरी-फरवरी, २०२६ खण्ड तेरह, नंबर 3.
- **'हिंदी भाषा शिक्षण में कृत्रिम बुद्धिमत्ता की भूमिका'** विषय विवेचन, ISSN 2277-5730 अंतरराष्ट्रीय बहुविषयक त्रैमासिक शोध पत्रिका 'अजंता' खण्ड सत्रह, जनवरी-मार्च, २०२६, issue 3 इम्पैक्ट फैक्टर 8.172.
- दि. १० जनवरी, २०२६ - शाहीन उर्दू स्कूल में **'छात्रवृत्ति परीक्षा की तैयारी'** इस विषय पर व्याख्यान।
- ०३ राष्ट्रीय व अंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी / कार्यशाला में प्रतिभागी।

प्रा. श्रीमती व्ही. एम. पाटील

हिंदी विभाग

- दि. ३० सितंबर, २०२५ जर्नल ऑफ रिसर्च एंड डेवलपमेंट पत्रिका में **संविधान के ७५ साल भारतीय साहित्य में संवैधानिक विमर्श** नाम से शोधपत्र प्रकाशित।
- दि. २५ फेब्रुवारी, २०२६, सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड द्वारा **२१ वी सदी के हिंदी साहित्य तथा सिनेमा में चित्रित समस्यामूलक विमर्श** विषय पर एक दिवसीय राष्ट्रीय कार्यशाला में प्रतिभागी।

Department of English

- Organized Workshop on Revised Syllabus of B. A. - II (MM) Paper- 3, 4, 5 and 6 on 20th August, 2025.
- Students of the department participated in the workshop organized by Mahila College, Karad.
- One day trip to Shivaji University, Kolhapur.
- First prize in Shivaji University to **Miss. Pratiksha Jadhav** for article in Sangam.
- Wallpaper display & celebration of **Gandhi, Lal Bahadur Shastri & Sardar Patel Jayanti**

Prof. (Dr.) R. R. Thorat
Head, Department of English

Prof. (Dr.) R. R. Thorat

Head, Department of English

- Worked as **Subject Expert** in English at Mahila College, Karad and B. D. College, Patan.
- Worked as an Editor and Module writer at B. A. II MM paper - 4 **Indian English Literature and Morphology** at paper-5 of CDOL SUK.
- Adjudicator in English at Kolhapur District **Youth Festival** held at S. C. Gadhinglaj and **Central Youth festival** held at SMBH College, Miraj.
- Worked as Resource Person at Lead College Workshop held at KM Bothare.
- Examined Avishkar Research Competition of KBP University, Satara.
- Published research paper entitled Eternal identity and the ethics of immortality in **Akash Gupta's The Hidden Hindu**

Mrs. S. P. Patil

Department of English

- Completed Faculty Development Programme on NEP 2020 Orientation & Sensitization under Malaviya

Mission Teacher Training Programme of University Grants Commission Organized by UGC Malaviya Mission Teacher Training Centre, University of Calicut from 18-09 to 27-09-2025 (online mode).

- Delivered Lecture on Hon. Venutai Yashwantrao Chavan on the occasion of Birth Centenary Year at Arts and Commerce College, Undale
- Published Research article entitled 'Radical Activism of Dalit Diaspora: Yashica Dutt'
- Participate 03 National Conference / Seminar.

संस्कृत विभाग

- दि. ७ जुलै, २०२५ रोजी व्यास पौर्णिमानिमित्त भित्तिपत्रिकेचे उद्घाटन संपन्न.
- दि. ४ ऑगस्ट, २०२५ रोजी 'संस्कृतगीत सादरीकरण' उपक्रम आयोजन. साधनव्यक्ती प्रा. सौ. व्ही. के. धोत्रे यांचे संस्कृतगीत पाठांतर या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. ५ ऑगस्ट, २०२५ रोजी 'संस्कृत कथा-संवाद सादरीकरण' उपक्रम आयोजन. साधनव्यक्ती प्रा. सौ. एस. सी. भरले यांचे 'संस्कृत कथा-संवाद सादरीकरण' या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. ६ ऑगस्ट, २०२५ रोजी 'संस्कृत स्तोत्रपठण सादरीकरण' उपक्रम आयोजन. साधनव्यक्ती प्रा. आर. पी. पवार यांचे 'संस्कृत स्तोत्रपठण उपयुक्तता' या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. ८ ऑगस्ट, २०२५ रोजी 'संस्कृत सुभाषितपठण' उपक्रम आयोजन. साधनव्यक्ती श्रीमती हर्षदा भाव यांचे 'संस्कृत सुभाषितपठण महत्त्व' या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. ९ ऑगस्ट, २०२५ रोजी एकदिवसीय कार्यशाळा संपन्न. साधनव्यक्ती श्रीमती प्रियांका लक्ष्मण मोटे यांचे 'Sanskrit: The Silent Architect of Scientific Thoughts' या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. १२ ऑगस्ट, २०२५ रोजी डॉ. एस. आर. रंगनाथन जयंतीनिमित्त ग्रंथालय शैक्षणिक भेट देण्यात आली.
- दि. २१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी बी.ए. भाग-२, संस्कृत विषयाच्या नवीन अभ्यासक्रमाच्या अनुषंगाने (NEP 2020, 2.0) संदर्भात विद्यापीठस्तरीय एकदिवसीय शिक्षक प्रशिक्षण कार्यशाळा संपन्न झाली. या कार्यशाळेसाठी उद्घाटक म्हणून मा. श्री. दिलीपराव बबनरावसाहेब [illegible], श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, [illegible], अध्यक्ष म्हणून मा. श्री. आलमप्रभूदेव नसिरुद्दीन मुल्लासाहेब मानद सेक्रेटरी, मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (आबा) विश्वस्त व सदस्य उपस्थित होते. कार्यशाळेस प्रशिक्षक म्हणून मा. प्रा. श्रीमती रूपाली धाडेकर तसेच साधनव्यक्ती म्हणून मा. प्रा. श्रीमती शीतल कुलकर्णी, मा. प्रा. श्रीमती माधवी शेळके, मा. प्रा. श्रीमती दीपा मोरे, मा. प्रा. श्री. अनंत निकम यांनी मार्गदर्शन केले.
- सामंजस्य करार अंतर्गत आयोजित व्याख्यान विषय- संस्कृत-मराठी ऋणानुबंध, साधनव्यक्ती – मा. प्रा. श्री. मनोज खाडे, दि. २१ ऑगस्ट, २०२५.
- विनिमय अंतर्गत आयोजित व्याख्यान विषय- वाक्यरचना परिचय., साधनव्यक्ती – मा. प्रा. श्रीमती मधुरा राजोपाध्ये, दि. २५ ऑगस्ट, २०२५.
- दि. ५ सप्टेंबर, २०२५ रोजी शिक्षक दिन आयोजन.
- दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी वाचन प्रेरणा दिन संपन्न.
- दि. १२ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी भारतीय भाषा दिनानिमित्त बहुभाषिक साहित्य वाचन व अभिवाचन संपन्न.
- दि. १४ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी पं. जवाहरलाल नेहरू जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन व भित्तिपत्रिकेचे उद्घाटन संपन्न.
- दि. १५ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी बिरसा मुंडा जयंतीनिमित्त साधनव्यक्ती प्रा. के. एस. महाजन यांचे 'बिरसा मुंडा यांचे कर्तृत्व व नेतृत्व' या विषयावर मार्गदर्शन.
- दि. ४ जानेवारी, २०२६ रोजी सातारा येथे [illegible] किल्ला, कुरणेश्वर मंदिर, [illegible] संग्रहालय, [illegible] मंदिर, [illegible], ९९ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन व छत्रपती शिवाजी महाराज संग्रहालय इ. स्थळी शैक्षणिक सहल आयोजित करण्यात आली.
- दि. १६ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी भारतीय ज्ञानपरंपरा (कौटिलीय अर्थशास्त्र विशेष संदर्भ) या विषयावर साधनव्यक्ती श्रीमती वैदेहिका विसाळ तसेच संस्कृत-मराठी ऋणानुबंध या विषयावर साधनव्यक्ती श्रीमती नेहा कमाले यांची अभ्यासपूरक व्याख्याने आयोजित करण्यात आली.
- कु. हर्षदा विलास भाव (बी.ए. भाग ३) हिने शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठीच्या नियतकालिक स्पर्धा (२०२३-२४) मध्ये संस्कृत विभागांतर्गत ललितेतर विभागात प्रथम क्रमांक संपादन करून विभागाचा गौरव वाढविला.

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस.ए. शिंदे
संस्कृत विभागप्रमुख

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एम. ए. शिंदे

संस्कृत विभागप्रमुख

- संशोधन प्रकल्प – सुरू, ऑक्टोबर, २०२३ ते आजअखेर.
- **आधुनिक संस्कृत लेखकांचे स्त्रीविषयक दृष्टिकोन: एक चिकित्सक अभ्यास** UIP: WJ1155, अक्षर-वाङ्मय संशोधन पत्रिका (Peer Reviewed/Refereed Journal) ISSN: 2107-9661, इम्पॅक्ट फॅक्टर – ५.७५, खंड ०१, अंक – चार, २३ डिसेंबर, २०२५ शोधनिबंध प्रकाशित.
- **संस्कृतमधील अनुवादाचे स्थान आणि भूमिका: एक विश्लेषणात्मक अभ्यास** Sanskrit Multidisciplinary Journal, इम्पॅक्ट फॅक्टर – ६.२२५, फेब्रुवारी, २०२६ शोधनिबंध प्रकाशित.
- **अभिजात संस्कृत साहित्य आणि समकालीन मूल्यशिक्षणाच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या परिप्रेक्ष्यात अभ्यास.** Aadhar, [illegible] व पीअर रिव्ह्यूड इंडेक्स्ड बहुविषयक आंतरराष्ट्रीय संशोधन नियतकालिका, ISSN: 2278-9308, इम्पॅक्ट फॅक्टर – 8.432 (SJIF) दि. २० फेब्रुवारी, २०२६ शोधनिबंध प्रकाशित.
- **परंपरा आणि आधुनिकता : समकालीन संस्कृत साहित्याचा अभ्यास (२१ वे शतक)** Aayushi International Interdisciplinary Research Journal, ISSN: 2349-638X, इम्पॅक्ट फॅक्टर – 8.379, फेब्रुवारी, २०२६ शोधनिबंध प्रकाशित.
- लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज, सातारा येथे संस्कृत संभाषण शिबिर समारोप समारंभाकरिता साधनव्यक्ती म्हणून **'संस्कृत संभाषण महत्त्व व उपयुक्तता'** विषयावर व्याख्यान.
- श्री संत तुकाराम इंग्लिश स्कूल व ज्युनिअर कॉलेज, मलकापूर येथे **'सौ. वेणूताई चव्हाण: एक आदर्श व्यक्तिमत्त्व'** या विषयावर प्रमुख अतिथी म्हणून व्याख्यान संपन्न. दि. १६ जानेवारी, २०२६.
- यशवंतराव चव्हाण हायस्कूल व ज्युनिअर कॉलेज, कार्वे येथे **'सौ. वेणूताई चव्हाण: एक आदर्श'** या विषयावर प्रमुख अतिथी म्हणून व्याख्यान संपन्न. दि. २४ जानेवारी, २०२६.
- यशवंतराव चव्हाण हायस्कूल व ज्युनिअर कॉलेज, कार्वे येथे **'एस. एस. सी. विद्यार्थ्यांचा शुभेच्छा निरोप समारंभ–निमित्त'** प्रमुख अतिथी म्हणून मार्गदर्शन संपन्न. दि. ०४ फेब्रुवारी, २०२६.
- **'एकविंशत्याः शताब्द्याः परिवर्तनशीलाः संस्कृतसाहित्य–प्रवाहः'** या राष्ट्रीय परिषदेत साधनव्यक्ती म्हणून मार्गदर्शन – किसन वीर महाविद्यालय, वाई. दि. २४ फेब्रुवारी, २०२६.
- परीक्षक – ना. स. आनंदराव पाटील आंतरमहाविद्यालयीन संस्कृत स्पर्धा, आझाद कॉलेज, ओगलेवाडी, फेब्रुवारी, २०२६.
- "Vedic Upanishadic Teaching for Human Welfare" या विषयावरील दोन आठवड्यांच्या ऑनलाईन राष्ट्रीय बहुविषयक रिफ्रेशर कोर्समध्ये सहभाग – MMTTC, S.L.B.S. National Sanskrit University, नवी दिल्ली, दि. ७ ते २१ जानेवारी, २०२६.

राज्यशास्त्र विभाग

- **स्पर्धा परीक्षांसाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा अभ्यास** या विषयावर मूल्यवर्धित अभ्यासक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. २० ऑगस्ट, २०२५ रोजी नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणानुसार शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या राज्यशास्त्र विषयाच्या बी. ए. भाग दोन पेपर क्रमांक तीन व चार या विषयाच्या सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेसाठी बीजभाषक म्हणून राज्यशास्त्र परिषदेचे अध्यक्ष प्राचार्य **डॉ. टी. एस. पाटील** उपस्थित होते. रयत शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड विभाग व सदस्य मा. **श्री. भास्करराव कुलकर्णी (दादा)** हे उपस्थित होते. साधनव्यक्ती म्हणून शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर राज्यशास्त्र अधिविभागाचे विभाग प्रमुख **प्रा. डॉ. रवींद्र भणगे, प्रा. डॉ. संतोष सुतार, प्रा. डॉ. सचिन पाटील** व **प्रा. डॉ. सुनील गायकवाड** या मान्यवरांनी कार्यशाळेमध्ये मार्गदर्शन केले.
- दि. २१ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी संविधान दिनाचे औचित्य साधून निबंधस्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **संविधानाचा अमृत महोत्सव आणि भारतीय न्यायव्यवस्थेची भूमिका** या विषयावर मा. प्राचार्य **डॉ. महेंद्र धोंगडे** यांचे व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. २३ जानेवारी, २०२६ रोजी **राष्ट्रीय मतदान दिन** साजरा करण्यात आला.
- दि. ३१ जानेवारी, २०२६ रोजी **महात्मा गांधी** यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त ऑनलाईन प्रश्नमंजूषेचे आयोजन करण्यात आले.

* भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन –
  * दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५ – संविधान दिन
  * दि. ३० जानेवारी, २०२६ – राष्ट्रपिता महात्मा गांधी पुण्यतिथी

प्रा. श्री. पी. एस. कराडे
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. श्री. पी. एस. कराडे

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

* दि. १५ जुलै, २०२५ रोजी बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण येथे मराठी विभागाच्या वतीने तत्कालीन भारताच्या प्रधानमंत्री पदाच्या कारकिर्दीविषयी प्रमुख विषयतज्ज्ञ म्हणून काम पाहिले.
* **प्राचीन भारतीय राज्यशास्त्र आणि परराष्ट्र धोरण: कौटिल्य प्रणित 'सप्तांग' आणि 'मंडल' सिद्धांतांचा समकालीन संदर्भात चिकित्सक अभ्यास** हा शोधनिबंध AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 8.172 Peer Reviewed Refereed and UGC Listed Journal No.: 40776 -JANUARY - 2026 मध्ये प्रकाशित.
* **राज्यांच्या राजकारणात महिला मुख्यमंत्र्यांची भूमिका आणि त्यांनी राष्ट्रनिर्मितीला दिलेली दिशा** हा शोधनिबंध JRD (जर्नल ऑफ रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट) या आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये प्रकाशित, फेब्रुवारी, २०२६.
* **डिजिटल लोकशाही: सामाजिक माध्यमे आणि राजकीय ध्रुवीकरण** हा शोधनिबंध संयुक्त आंतरराष्ट्रीय मासिक – शोधरिसर्च जर्नलमध्ये प्रकाशित, मे, २०२५.
* **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* ०२ संशोधन पेपरचे राष्ट्रीय परिषदांमध्ये सादरीकरण केले.
* ०३ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषद / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

डॉ. श्री. जे. एस. ओहळ

राज्यशास्त्र विभाग

* दि. ८ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **भारतीय संविधान आणि लोकशाही अमृत महोत्सवी वाटचाल एक दृष्टिक्षेप** पुस्तक प्रकाशित ISBN 978-93-342-4098-6.
* दि. ०९ जानेवारी, २०२६ रोजी भारतीय विद्यापीठाचे यशवंतराव चव्हाण विधी महाविद्यालय येथे **"यशवंतराव चव्हाण एक लोकनिष्ठ आणि आदर्श राजकीय व्यक्तिमत्त्व"** यावर अभ्यागत व्याख्यान तसेच विविध ठिकाणी सामाजिक विषयावर व्याख्यान.
* ०४ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

डॉ. श्री. एस. एम. गुप्ता

राज्यशास्त्र विभाग

* **भारतीय संसद आणि महिला प्रतिनिधित्व एक चिकित्सक अभ्यास** हा शोधनिबंध IJP - World Journal of Humanities and Social Sciences An Online Peer-Reviewed / Refereed Journal (October-December) (2025) Impact Factor: IIFS: 6.73 ISSN: 3107-6661 (Online) मध्ये प्रकाशित.
* **भारतीय ज्ञान प्रणालीच्या परिप्रेक्ष्यात छत्रपती शिवाजी महाराजांचे स्वराज्य आणि प्रशासकीय व्यवस्थापन: एक चिकित्सक अभ्यास** हा शोधनिबंध Akshara Multi-disciplinary Research Journal Single Blind Peer Reviewed Refereed International Research Journal E-ISSN: 2582-5429 / SJIF Impact- 6.86 / January 2026 मध्ये प्रकाशित.
* **सत्ता विकेंद्रीकरण ते महिला सक्षमीकरण: पंचायतराज-मधील महिला सहभागाचा प्रवास आणि आव्हाने** हा शोधनिबंध AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 8.172 Peer Reviewed Refereed and UGC Listed Journal No.: 40776 -JANUARY - MARCH - 2026 मध्ये प्रकाशित.
* **अध्यापन आणि अध्ययनातील कृत्रिम बुद्धिमत्ता** या विषयावर UGC-Human Resource Development Centre (HRDCs) and MMTTP द्वारा आयोजित दहा दिवसीय Short Term Course एक श्रेणीमध्ये यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* **राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०: उद्बोधन आणि जागृती कार्यक्रम** या विषयावर UGC-Human Resource Development Centre (HRDCs) and MMTTP द्वारा आयोजित दहा दिवसीय प्राध्यापक विकास कार्यक्रम (FDP)

सहकार्याने पूर्ण केला.

- दि. २४ डिसेंबर, २०२५ रोजी मॉडर्न कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, मलकापूर, कराड या ठिकाणी **ग्राहक संरक्षण विषयक कायदे** या विषयावर व्याख्यान दिले.
- ०४ संशोधन पेपर्स राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सादरीकरण केले.

इतिहास विभाग

- दि. २३ डिसेंबर, २०२५ रोजी किल्ले वसंतगड येथील ऐतिहासिक मंदिरे व ब्रिटिशकालीन वास्तूंसाठी **शैक्षणिक क्षेत्रभेट** आयोजित करण्यात आली.
- दि. १२ जानेवारी, २०२६ रोजी **राजमाता जिजाऊ व स्वामी विवेकानंद** जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन व मार्गदर्शनपर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
- दि. १३ जानेवारी, २०२६ रोजी **'ओगलेवाडी : सैनिक परंपरेचा सामाजिक-ऐतिहासिक अभ्यास'** या विषयावर बी.ए.च्या विद्यार्थिनी Oral History प्रकल्प व सर्वेक्षण पूर्ण केले.
- दि. ११ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **NEP 2020 : इतिहासातील भारतीय ज्ञान परंपरा यांचा सहसंबंध** या विषयावर एकदिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. विषयतज्ज्ञ **प्रा. अझरुद्दीन आ. पटेल** यांनी मार्गदर्शन केले.
- वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड इतिहास विभाग व एस. जी. एम. कॉलेज, कराड सामंजस्य करार अंतर्गत **"Research Report Writing at Postgraduate Level: Concept, Methodology and Presentation Techniques** या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत विषयतज्ज्ञ **डॉ. संदीप महाजन** यांनी मार्गदर्शन केले.
- **कु. साहिल पवार** या एम.ए. भाग १ च्या विद्यार्थ्यांचा संशोधनपर लेखाची **'संगम'** नियतकालिकासाठी निवड झाली.
- दि. १८ फेब्रुवारी, २०२६ **कु. आर्या पवार** या बी.ए. भाग ३ च्या विद्यार्थिनीने शहाजी कॉलेज, कोल्हापूर यांनी आयोजित केलेल्या राज्यस्तरीय वक्तृत्वस्पर्धेत सहभाग नोंदवला.
- भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन –

  - दि. १२ जानेवारी, २०२६ – **स्वामी विवेकानंद जयंती**
  - दि. १९ फेब्रुवारी, २०२६ – **छ.शिवाजी महाराज जयंती**

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. आर. सरोदे
इतिहास विभागप्रमुख

Prof. (Dr.) Mrs. S. R. Sarode
Head, Department of History

- Foundation of Modern Maharashtra B.A. Part II, ISBN 978-93-49570-38-9, Shivaji University, Kolhapur 2025.
- Incredible India (OE), B.A. Part II ISBN 978-93-49572-38-8, Shivaji University, Kolhapur, 2025.
- Innovative Education Initiatives of an Educational Tamilnad Khalsa: A Historical Study IJP (World Journal of Humanities and Social Sciences), Peer Reviewed/Refereed Journal, Vol. 01, Issue IV, ISSN 3107-6661 Oct. Dec. 2025.
- Presented 03 Research Papers.
- Attended 04 Seminars.
- Delivered 09 Guest Lectures
- Subject Expert Kumatai Naganath Nalawade Activism, Organiser - Hutatma Shikshan and Udyog Samuh, Walwa Wednesday 9th April 2025
- Resource Person for Teacher Training Workshop on Revised Syllabus, B.A. Part (NEP 2.0) OE Paper No.3, Incredible India. Held on at S.B.S. College, Miraj Saturday, August 16, 2025.
- BOS member Dept. of History, S.G.M. College, Karad
- Chairperson, 28th National Conference held by Shivaji University, Kolhapur & S.G.M. College, Karad, 1st March, 2026.
- Lectures reviewing the life and contributions of Yashwantrao Chavan were delivered in two colleges and five high schools on the occasion of Yashwantrao Chavan Janmashatabdi.

प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील
इतिहास विभाग

- **भारतीय प्रमुख पर्यावरणीय चळवळींचा अभ्यास : एक ऐतिहासिक दृष्टिकोन** हा लेख Sanskruti International Multidisciplinary Research Journal (ISSN: 2455-1511, Peer Reviewed Indexed Journal, Special Issue 015, May 2025, Impact Factor: 6.225) मध्ये दि. १ मार्च २०२५ रोजी प्रकाशित झाला.

- १९९१ नंतरच्या भारतातील आर्थिक सुधारणांचा ऐतिहासिक आढावा हा संशोधनलेख ISBN पुस्तक स्वरूपात Aakshara Publication मार्फत दि. ११ व २० मार्च, २०२५ रोजी प्रकाशित झाला.
- भारतीय ज्ञान परंपरेचा अभ्यास : एक ऐतिहासिक दृष्टीकोन हा लेख इतिहास दर्पण (ISSN 0974 3065 UGC CARE List Journal, फेब्रुवारी, २०२५, पृ. १८९–१८४) मध्ये प्रकाशित झाला आहे.
- तीन संशोधनपत्राचे विविध राष्ट्रीय / आंतरराष्ट्रीय परिषदांमध्ये सादरीकरण केले.
- **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला आहे.

भूगोलशास्त्र विभाग

- दि. ११ जुलै, २०२५ रोजी **जागतिक लोकसंख्या दिन** साजरा करण्यात आला.
- दि. ११ ऑगस्ट, २०२५ रोजी बी. ए. भाग दोन च्या सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित एकदिवसीय कार्यशाळेचे यशस्वी आयोजन केले.
- दि. १६ सप्टेंबर, २०२५ रोजी **जागतिक ओझोन दिना**निमित्त भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन.
- दि. १४ जानेवारी, २०२६ रोजी **भूगोलशास्त्र दिन** साजरा करण्यात आला. यावेळी भूगोल प्रश्नमंजुषा, वृक्षारोपण, भित्तिपत्रक, विविध भौगोलिक पुस्तकांचे प्रदर्शन, विविध भौगोलिक उपकरणांचे प्रदर्शन, व्याख्यानाचे आयोजन असे विविध उपक्रम घेण्यात आले.

डॉ. श्री. एस. जे. शफकट

भूगोलशास्त्र विभागप्रमुख

डॉ. श्री. एस. जे. शफकट

भूगोलशास्त्र विभागप्रमुख

- विविध महाविद्यालयाने आयोजित केलेल्या बी.ए. भाग २ भूगोलशास्त्र या विषयाच्या सुधारित अभ्यासक्रम कार्यशाळांमध्ये सहभाग घेतला.
- दि. ०८ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, छत्रपती संभाजीनगर या विद्यापीठाच्या भूगोलशास्त्र विषयाच्या प्रश्नपत्रिकांचे मूल्यांकन केले.
- दि. २४ डिसेंबर, २०२५ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, छत्रपती संभाजीनगर या विद्यापीठाच्या भूगोलशास्त्र विषयाच्या संशोधन प्रवेशासाठी ऑनलाईन परीक्षक म्हणून काम पाहिले.

प्रा. डॉ. श्रीमती एस. एम. चव्हाण

भूगोलशास्त्र विभाग

- दि. ०५ जुलै, २०२५ रोजी पदव्युत्तर शिक्षण (PG) म्हणून शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूरची मान्यता.
- Sustainable Development in Tourism ISBN: 978-93-95404-97-7,PP-32-49 या पुस्तकात Scope of Agro Tourism Development in Rural Areas: A Geographical study of Satara district, Maharashtra हे chapter प्रकाशित.
- International Journal of Advance and Applied Research, ISSN: 2347-7075, Impact Factor 8.141, Vol.6,No.36, PP121-124, April-2025 या जर्नलमध्ये **Sustainable Development of Agriculture in Satara District: A Geographical study** हा विषयावरील शोधनिबंध प्रकाशित.
- संशोधन Peer Reviewed Journal ISSN: 2278-8514, PP61-64, April 2025 या जर्नलमध्ये **Geographical study of Irrigation Sources and Cropping pattern in Hilly Zone (Patan Tahsil): A Micro level analysis** या विषयावरील शोधनिबंध प्रकाशित.
- International Journal of Advance and Applied Research, ISSN: 2347-7075,Vol.6, No.6,PP435-443, February-2025 या जर्नलमध्ये **Health Status of Women in Sangli District (Maharashtra): A Geographical Study** हा शोधनिबंध प्रकाशित.
- International Journal of Advance and Applied Research, ISSN: 2347-7075, Impact factor 8.141, Vol.6, Issue -15, PP218-220 या जर्नलमध्ये **Problems and Prospects of Tourism in Satara District** हा शोधनिबंध प्रकाशित.
- दि. २२ मार्च, २०२५ वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड इतिहास विभाग आयोजित अंतर्गत गुणवत्ता सुधारणा कार्यशाळेत साधनव्यक्ती म्हणून **इतिहास विषयातील संशोधनाच्या संधी** या विषयावर व्याख्यान दिले.

* दि. २ ऑगस्ट, २०२५ रोजी जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा, कचरेवस्ती (जाधववाडी) येथे शालेय विद्यार्थ्यांना **पाणी बचतीचे महत्त्व** या विषयावर व्याख्यान दिले.
* दि. २१ जानेवारी, २०२६ रोजी पी. डी. व्ही. पी. ए. कॉलेज व न्यू कॉलेज, कराड येथे **स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी** वर्षानिमित्त **भारतीय समाज व यशवंतरावांची ताकद – स्व. सौ. वेणूताई यशवंतराव चव्हाण** या विषयावर व्याख्यान दिले.
* **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* **Research Methodology** या विषयावर दोन आठवड्यांचा National Online Faculty Development Programme (दि. १६ फेब्रुवारी ते २८ फेब्रुवारी, २०२६) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* दि. १७ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड येथे **'मेहंदी'** स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून नियुक्ती.
* ०४ संशोधन पेपरचे राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सादरीकरण केले.
* १० राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

प्रा. डॉ. श्रीमती एस. एस. देसाई

भूगोलशास्त्र विभाग

* दि. ०१ जून, २०२५ रोजी सहयोगी (पद) शिक्षक म्हणून मान्यता.
* **"संशोधक"** या Peer Reviewed Journal ISSN No.2278-5914, Special Issue, मार्च, २०२५ या जर्नलमध्ये **Challenges and Opportunities in Developing Agro-Tourism in Patan Taluka of Satara District of Maharashtra** या विषयावर शोधनिबंध प्रकाशित.
* International Journal of Advance and Applied Research, Peer-Reviewed journal, (ISSN 2347-7075, Vol.6, No.15, Impact Factor- 8.141.) March 2025 या जर्नलमध्ये **"Problems and Prospects of Tourism Industry in Patan Taluka of Satara District, Maharashtra"** या विषयावर शोधनिबंध प्रकाशित.
* International Journal of Advance and Applied Research, Peer-Reviewed journal, ISSN 2347-7075, Vol.6, No. 6, Impact Factor- 8.141) March 2025 या जर्नलमध्ये **"A study of the use of modern irrigation techniques in agricultural sector of Maharashtra"** या विषयावर शोधनिबंध प्रकाशित.
* ०३ संशोधन पेपरचे राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सादरीकरण केले.
* वेगवेगळ्या प्रकारच्या ०८ राष्ट्रीय / आंतरराष्ट्रीय सेमिनार / कार्यशाळांमध्ये सक्रिय सहभाग.
* दि. २९ जानेवारी, २०२६ रोजी महाराष्ट्र हायस्कूल, कराड येथे वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त **स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण व यशवंतराव चव्हाण यांचे आदर्श सहजीवन** या विषयावर व्याख्यान दिले.
* दि. १७ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड येथे **"वेशभूषा"** स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून नियुक्ती.
* Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* **Research Methodology** या विषयावर दोन आठवड्यांचा National Online Faculty Development Programme (दि. १६ फेब्रुवारी ते २८ फेब्रुवारी, २०२६) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.

अर्थशास्त्र विभाग

* दि. ११ जुलै, २०२५ रोजी अर्थशास्त्र विभागामार्फत **जागतिक लोकसंख्या दिन** साजरा करण्यात आला. या निमित्ताने **डॉ. एस. जे. मकदूम** यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
* दि. १७ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी अभ्यास भेट उपक्रमांतर्गत आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब सहकारी बँक लि., कराड या बँकेला भेट देण्यात आली. याप्रसंगी **मा. सागर (दादा) पाटील** यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.
* दि. १७ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी आमची महाविद्यालय योजनेअंतर्गत एकदिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेत **"अमेरिकेच्या आयातशुल्क धोरणाचा भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर होणारा परिणाम"** या विषयावर **प्रा. डॉ. प्रशांत फडणीस** यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.

❖ भित्तिपत्रक प्रकाशन –

१) दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ – नोबेल पुरस्कार प्राप्त अर्थतज्ज्ञ

२) दि. ०६ डिसेंबर, २०२५ – डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्मृतिदिन

डॉ. श्री. एन. ए. पाटील
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख

डॉ. श्री. एन. ए. पाटील

अर्थशास्त्र विभागप्रमुख

❖ दि. २१ फेब्रुवारी, २०२५ रोजी मधुबाई शंकराव कन्या महाविद्यालय, [illegible] येथे अग्रणी महाविद्यालय योजने–अंतर्गत 'भारतीय ज्ञान परंपरेतील वर्तमानकालीन प्रस्तुतता' या विषयावर झालेल्या कार्यशाळेत प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन.

❖ दि. २५ सप्टेंबर, २०२५ रोजी [illegible] वाणिज्य महाविद्यालय, [illegible] येथे अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत "अमेरिकन व्यापारवाद आणि भारतीय अर्थव्यवस्था" या विषयावर झालेल्या कार्यशाळेत प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन.

❖ Dr. Manmohan Singh: Architect of India's new economic reforms हा शोधनिबंध शिवाजी विद्यापीठ अर्थशास्त्र परिषद कोल्हापूरच्या 'शिवार्थ' (ISBN- 978-93-[illegible]) या संपादकीय पुस्तकात प्रकाशित.

❖ ०२ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषद / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

डॉ. श्री. जे. यू. दीक्षित

अर्थशास्त्र विभाग

❖ दि. ०१ जुलै, २०२५ रोजी सहयोगी (HOD) शिक्षक म्हणून मान्यता.

❖ **PESTEL Analysis of Gender Economics in India : Structural Constraints, Emerging Opportunities Policy Directions** हा लेख 'AJANTA' (ISSN - 2277-5730, Impact Factor - 7.22) या आंतरराष्ट्रीय Multidisciplinary संशोधन नियतकालिकात जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.

❖ **The Changing Scenario of the Indian Financial Sector : A PESTEL Analysis in the Era of Economic Transformation** हा लेख UGC केअर सूचीतील नियतकालिकात जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.

❖ **Sustainable Consumption Patterns in Ancient Indian Society** हा लेख 'GENIUS' (ISSN - 2279-0489, Impact Factor - 7.50) या नियतकालिकात फेब्रुवारी, २०२६ मध्ये प्रसिद्ध झाला.

❖ **Viksit Bharat@2047 : Opportunities Challenges on India's Path to Inclusive Sustainable Development** हा लेख जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.

❖ दोन संशोधनपत्रकाद्वारे राष्ट्रीय परिषदांमध्ये सहभाग [illegible] केले असून दोन कार्यशाळांमध्ये सक्रिय सहभाग नोंदविला आहे.

❖ दि. ११ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी [illegible] देसाई कॉलेज, [illegible] येथे 'राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० (NEP) आढावा' या विषयावर अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत [illegible] व्याख्यान दिले.

❖ **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २४ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरीत्या पूर्ण केला.

❖ **Emotional Intelligence in Teaching Learning** या विषयावरील १० दिवसीय Online Faculty Development Programme (दि. २८ जुलै ते ७ ऑगस्ट, २०२५) पूर्ण केला आहे.

डॉ. श्री. ए. बी. मुळीक

अर्थशास्त्र विभाग

❖ **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २३ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरीत्या पूर्ण केला.

❖ **पाचगाव बाजारातील कोथिंबीरीची आवक व किमतीतील चढ-उतार : एक पृथक्करण** हा शोधनिबंध 'शिवार्थ' शिवाजी विद्यापीठ अर्थशास्त्र असोसिएशन, कोल्हापूर या संपादकीय पुस्तकात (ISBN : 978-81-[illegible]) जानेवारी, २०२५ रोजी प्रकाशित झाला.

❖ **A Study of Present Status and Problems of Rural Development in Maharashtra** (महाराष्ट्रातील ग्रामीण

विकासाची वाटचालीत आणि समस्यांचा अभ्यास) हा शोधनिबंध Peer Reviewed Referred UGC Listed International Journal of Advance and Applied Research, ISSN - 2347-7075, Impact Factor - 8.14 या जर्नलमध्ये जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.

- A Study of the Economic Impact on Heavy Rain and Flood-Affected Farmers in the Marathwada Region (मराठवाडा विभागातील अतिवृष्टी व पूरग्रस्त शेतकऱ्यांवरील आर्थिक परिणामांचा अभ्यास) हा शोधनिबंध Peer Reviewed Referred UGC Listed An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal AJANTA, ISSN - 2277-5730, Impact Factor - 7.22 या जर्नलमध्ये जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रकाशित झाला.
- प्राचीन भारतीय अर्थतज्ञ कौटिल्य यांचे आर्थिक विचार : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन हा शोधनिबंध Peer Reviewed Referred UGC Listed Journal GENIUS, ISSN-2279-0489, Impact Factor -7.50 या जर्नलमध्ये फेब्रुवारी-मार्च, २०२६ च्या अंकामध्ये प्रकाशित झाला.
- दि. २१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी जागतिक बँकिंग आणि आर्थिक विकास या विषयावर साधनव्यक्ती म्हणून एस. जी. एम. कॉलेज, कराड येथे मार्गदर्शन केले.
- दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी GST 2.0 आणि भारतीय बाजार या विषयावर आणि महाविद्यालय अंतर्गत आयोजित एकदिवसीय कार्यशाळेत बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण येथे साधनव्यक्ती म्हणून मार्गदर्शन केले.
- दि. १४ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी यशवंतराव चव्हाण इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, सातारा येथे B.Sc. in Economics प्रॅक्टिकल परीक्षेचा बहिःस्थ परीक्षक म्हणून काम केले.
- ०२ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्र / परिषदा / कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

डॉ. श्रीमती ए. वी. पाटील

अर्थशास्त्र विभाग

- भारतातील महिला शिक्षण रोजगार आणि सक्षमीकरण हा शोधनिबंध "संशोधन" या अंक प्रमाण ५४२९ असा आय.एस.एस.एन. विशेष अंक ११, खंड ६ अ, मार्च, २०२५ मध्ये प्रकाशित झाला.
- "AI In Higher Education" हा शोधनिबंध राज्य आणि प्रकाशित, यू.जी.सी केअर लिस्ट जर्नल क्रमांक- ३०७७८ 'अजिंठा' ISSN 227730 इम्पॅक्ट – ७.४२८ दि. २५ मार्च, २०२५.
- Changing labour Market in India हा शोधनिबंध 'संशोधन' या ग्रंथात प्रकाशित, दि. ३० डिसेंबर, २०२५.
- Dr Manmohan Singh and Ratan Tata Contributions to the Indian Economy. हा शोधनिबंध विशेष संशोधन पत्रिका अंकामध्ये प्रकाशित, अंक ISSN 978-93-5620-593-6 दि. ३० नोव्हेंबर, २०२५.
- Rural Development and Sustainable Sustainability: Empowering India's villages हा शोधनिबंध अक्षरा या अंकामध्ये प्रकाशित, विशेष अंक १६, खंड १, पृष्ठ क्रमांक ३८ ते ४० ISSN 2582-4520 SJIF-5.711 दि. १२ मार्च, २०२५.
- "संशोधनातून समाजप्रबोधन करणारे मार्गदर्शक व्यक्तिमत्व प्रा. डॉ. पी. एस. कांबळे" या शीर्षकाचा लेख गाडगेबाबा प्रकाश या ग्रंथ विभागामध्ये प्रकाशित, खंड २०, दि. १६ नोव्हेंबर, २०२५.
- वेणूताई यशवंतराव चव्हाण यांच्या जन्मशताब्दीनिमित्त E-Paper मध्ये निःस्वार्थ त्यागाची मूर्ती: स्वर्गीय वेणूताई चव्हाण हा लेख प्रकाशित झाला. दि. ०२ फेब्रुवारी, २०२६.
- "कर्तव्यनिष्ठा आणि त्यागभाव" हा लेख वेणूताई यशवंतराव चव्हाण यांच्या जन्मशताब्दीनिमित्त दैनिक पश्चिम महाराष्ट्र सामना या दैनिक वृत्तपत्रात प्रकाशित. दि. ०२ फेब्रुवारी, २०२६.
- "शाश्वत भारतासाठी भारतीय ज्ञान प्रणालीचे योगदान" शाहूजी कॉमर्स कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित एकदिवसीय आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग. दि. १८ नोव्हेंबर, २०२६.
- Agriculture Reforms and Rural Development हा शोधनिबंध प्रकाशित. दि. २३ फेब्रुवारी, २०२६.

श्रीमती एस. जी. बनसोडे

अर्थशास्त्र विभाग

- "भारतातील बेरोजगारीचे स्वरूप आणि उपाययोजना" हा शोधनिबंध Aadhar International Interdisciplinary Research Journal-ISSN 2349-638x-2025 येथे प्रकाशित.
- 'कृषी-पणन' आणि 'कृषिव्यवसाय' मधील सहकारी संस्थांचा वापर करून शाश्वत ग्रामीण आर्थिक आव्हाने हा शोधनिबंध AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR -

8.172 Peer Reviewed Refereed and UGC Listed Journal No.-40776 येथे प्रकाशित.

समाजशास्त्र विभाग

* दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६ समाजशास्त्र विभागाच्या वतीने अग्रणी महाविद्यालय उपक्रम योजनेअंतर्गत **"सोशल मीडिया आभास आणि वास्तव"** या विषयावर **प्रा. डॉ. संध्या साळे** यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन.

प्रा. श्री. आर. पी. पवार
समाजशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. श्री. आर. पी. पवार

समाजशास्त्र विभागप्रमुख

* **Digital India and Gender Inequality: Issues and Challenges** हा शोधनिबंध 'Definitive Research Journal' (ISSN 978-1136, ICRIJER, Impact factor 8.9901) मध्ये प्रसिद्ध झाला. फेब्रुवारी, २०२६.
* **Renewable Energy Application for Green Economics** या विषयावरील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ (BAMU) द्वारे आयोजित शॉर्ट-टर्म कोर्स यशस्वीरित्या पूर्ण केला. दि. ९ ऑक्टोबर ते १५ ऑक्टोबर, २०२५.
* शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अंतर्गत B.A. Part III साठीच्या 'Course Selection Committee' च्या को-ऑप्टीव्ह सदस्य म्हणून निवड. डिसेंबर, २०२५.

प्रा. श्री. ए. व्ही. गाळी

समाजशास्त्र विभाग

* **"महाराष्ट्रातील आदिवासी चळवळीचा आदिवासी जमातीच्या जीवनावर झालेला परिणाम"** हा शोधनिबंध Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (ISSN 2349-638x) Impact Factor 8.379 Peer Reviewed Journal, दि. ११ ऑक्टोबर, २०२५.
* ०२ संशोधन पेपरचे राष्ट्रीय परिषदांमध्ये सादरीकरण केले.
* ०५ राष्ट्रीय कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

मानसशास्त्र विभाग

* दि. २८ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी शासकीय इन्स्टिट्यूट, संचलित गतिमंद मुलांची शाळा, कराड येथे **'अक्षम व्यक्ति-अभ्यास व शैक्षणिक उपक्रम'** अंतर्गत विद्यार्थिनींसाठी आयोजन करण्यात आले.
* दिनविशेष प्रकाशन –
  * दि. १० सप्टेंबर, २०२५ – **जागतिक आत्महत्या प्रतिबंध दिन**
  * दि. १० ऑक्टोबर, २०२५ – **जागतिक मानसिक आरोग्य दिन**

श्रीमती व्ही. के. थोरात
मानसशास्त्र विभाग

श्रीमती व्ही. के. थोरात

मानसशास्त्र विभाग

* **'मन आणि शांतीचा मार्ग: बौद्ध आणि जैन विचारांचे मानसशास्त्रीय विश्लेषण'** हा शोधनिबंध Peer Reviewed International E-Research Journal - ISSN : 2348-7143 - 2025 Impact Factor 6.625(SJIF) मध्ये प्रकाशित झाला.
* **'भारतीय योगप्रणाली आणि मानसिक आरोग्यावर होणारे परिणाम: एक विश्लेषणात्मक अभ्यास'** हा शोधनिबंध Reputed Journal Jnanyan Publishers America (United States) मध्ये प्रकाशित झाला.
* **'बौद्ध तत्त्वज्ञान आणि आधुनिक मानसशास्त्र एक विश्लेषणात्मक अभ्यास व प्रायोगिक अभ्यास'** हा शोधनिबंध Peer Reviewed Refereed UGC Listed Journal No 47100 GIJOUS ISSN 2279-0489 with Impact Factor 7.306 मध्ये प्रकाशित झाला.
* **अध्यापन आणि अध्ययनातील भावनिक बुद्धिमत्ता** या विषयावर UGC-Human Resource Development Centres (HRDCs) and Pandit Madan Mohan Malaviya National Mission on Teachers and Teaching Centre द्वारा आयोजित दि. २८ जुलै, २०२५ ते ०७ ऑगस्ट, २०२५ दरम्यान Short term course यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
* दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी स.गा.म कॉलेज, कराड व्यवसाय सेंट मेट मार्गदर्शन पर कार्यक्रमामध्ये **'व्यक्तिमत्त्व, प्रेरणा, भावना, ताण आणि व्यवस्थापन'** या विषयावर व्याख्यान दिले.
* विविध ८ राष्ट्रीय कार्यशाळा / परिषदांमध्ये सहभाग

शारीरिक शिक्षण विभाग

- दि. १५ ऑगस्ट, २०२५ रोजी बी.ए. भाग-२ सेमिस्टर ३ आणि ४ मायनर पेपर **'योग तत्त्वज्ञान आणि भारतीय संस्कृती'** या विषयाची सुधारित अभ्यासक्रम कार्यशाळा घेण्यात आली. यावेळी साधनव्यक्ती म्हणून मान्यवर **(डॉ.) बाळासाहेब बी. छापे, प्रा. डॉ. डी. एम. लवगारे, प्रा. डॉ. संजय आर. पाटील, प्रा. डॉ. संदीप एस. पाटील, प्रा. एस. आर. भाजगावकर** यांनी मार्गदर्शन केले.
- दि. २२ एप्रिल, २०२५ रोजी शारीरिक शिक्षण विभागातील शिक्षकांनी महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी संशोधन संवेदनशीलता योजना अंतर्गत महाविद्यालय उपक्रम अंतर्गत **कराड शहरातील क्रीडा सुविधांचे मूल्यांकन आणि त्यांचा महाविद्यालयांवर परिणाम** या शीर्षकाचा संशोधन प्रकल्प पूर्ण केला.

डॉ. श्री. एम. ए. कदमपाटील
विभागप्रमुख, शारीरिक शिक्षण विभाग

डॉ. श्री. एम. ए. कदमपाटील

विभागप्रमुख, शारीरिक शिक्षण विभाग

- शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर शारीरिक शिक्षण अभ्यास मंडळ अभ्यासगट सदस्य.
- चेअरमन, निवड समिती शिवाजी विद्यापीठ, पुरुष कुस्ती संघ (फ्रीस्टाईल आणि ग्रीको-रोमन कुस्ती).
- **प्रकाशित पुस्तके –**
  - समकालीन संदर्भासहित शारीरिक शिक्षणाचा परिचय व पाया
  - योग इतिहास आणि तत्त्वज्ञान
  - शारीरिक शिक्षण इतिहास, परंपरा व भारतातील प्रगती
  - शारीरिक शिक्षण व क्रीडा नियोजन आणि व्यवस्थापन
- आयोजित राष्ट्रीय वर्कशॉप <u>Enhancing Student Participation in Physical Education and Sports</u> मध्ये सहभाग.
- दि. २१ जानेवारी, २०२६ नेताजी दादा पाटील नाईट कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, सांगली आयोजित राष्ट्रीय कार्यशाळा Artificial Intelligence: Innovations, Opportunities, Challenges, in Commerce, Management, Economics, Social Sciences, Law and Library Science (Multidisciplinary) मध्ये सहभाग.
- दि. १३ आणि १४ फेब्रुवारी, २०२६ बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण यांनी आयोजित राष्ट्रीय कॉन्फरन्स <u>Indian Traditional Games and Recreational Activities</u> in Physical Education (NCITGRAPE-2026)' मध्ये सहभागी.
- "Parental Objectives toward Girl Wrestlers: An Analytical Study' या विषयावर पेपर प्रकाशित झाला. मार्च, २०२५
- संशोधन लेख प्रकाशित –
  - "Exploring the Repercussions of the NEP 2020 on Physical Education Curriculum Development and Pedagogy"
  - INCREDIBLE BENEFITS OF SURYA NAMASKAR
  - SURYANAMASKAR MANTRA AND MEANING हे शोधनिबंध Sanskruti International Multidisciplinary Research Journal, IMPACT FACTOR - (IFSIJ) - 6.225, Special Issue 015- Innovation for Sustainable Development and Restoration of Environment, ISSN 2455-1511 या संशोधन नियतकालिकात मे, २०२५ मध्ये प्रकाशित झाले.
  - "INFLUENCE OF SPORTS PARTICIPATION ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT" हा शोध निबंध जर्नल ऑफ रिसर्च डेव्हलपमेंट ISSN 2230-9578 January 2026 प्रकाशित.
  - ०५ राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय परिषद/सेमिनार/ कार्यशाळांमध्ये सहभाग.

श्री. व्ही. एस. डाफळे

शारीरिक शिक्षणसंचालक

- सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे (बारामती) येथे पार पडलेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ बेसबॉल (महिला) स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संघाचे संघव्यवस्थापक म्हणून निवड.

वाणिज्य विभाग

- दि. १८ मार्च, २०२५ रोजी विद्यार्थ्यांसाठी **औद्योगिक भेट** आयोजित करण्यात आली.
- दि. ११ ऑगस्ट, २०२५ रोजी व्यवसाय प्रशासन पेपर ... च्या नवीन बदललेल्या अभ्यासक्रमावर कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेसाठी प्रा. **(डॉ.) आर. एस. साळुंखे, डॉ. चंद्रकांत पी. भारसाकळे** व **डॉ. प्रतिभा ए. ...** यांनी मार्गदर्शन केले.
- दि. २१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी लेखाशास्त्र पेपर ३ व ४ च्या नवीन अभ्यासक्रमावर कार्यशाळा घेण्यात आली. या कार्यशाळेत प्रा. **(डॉ.) एन. एल. कदम, डॉ. राम एन. नाईक** व **डॉ. श्वेता व्ही. पाटील** यांनी मार्गदर्शन केले.
- दि. १२ सप्टेंबर, २०२५ रोजी "LIC **पॉलिसी करिअरच्या संधी**" या विषयावर परिसंवाद आयोजित करण्यात आला. या परिसंवादासाठी **श्री. सुशील ढेंगळे, श्री. नितीन घोसाळे** व **श्री. प्रशांत जाधव** हे एलआयसी प्रतिनिधी म्हणून उपस्थित होते.
- दि. १२ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **AI in Account** या विषयावर ऑनलाईन उपक्रम राबविण्यात आला.
- दि. १५ डिसेंबर, २०२५ रोजी **व्यक्तिमत्त्व विकास** या विषयावर परिसंवाद आयोजित करण्यात आला. या कार्यक्रमात **प्रा. एस. आर. भालेराव** यांनी विद्यार्थ्यांना व्यक्तिमत्त्व विकास, आत्मविश्वास व संवादकौशल्य याबाबत मार्गदर्शन केले.
- दि. १८ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी लीड कॉलेज उपक्रमांतर्गत पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांसाठी "**प्रोजेक्ट रिपोर्ट**" या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली. या कार्यशाळेत **डॉ. अमोल सोनवणे** यांनी मार्गदर्शन केले.

प्रा. श्रीमती एस. सी. भस्मे
वाणिज्य विभागप्रमुख

Prof. Smt. S. C. Bhasme

Head, Department of Commerce

- Published a research paper titled "**Women SHG Entrepreneurship in India : Problems and Solutions**" in the International Interdisciplinary Research Journal Navjyot (ISSN 2277-8063) with an impact factor of 8.679 on 15 March, 2025.
- Published a research paper titled "**Blockchain Adoption in Commercial Transactions: Opportunities, Challenges and Regulatory Implications**" in the peer-reviewed International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR) (ISSN 2347-7075), having an impact factor of 8.141, on 9 January 2026.
- Published a research paper titled "**Role of Indian Knowledge System in Ethical Marketing and Consumer Trust**" in the UGC-listed peer-reviewed journal Genius (ISSN 2279-0489) with an impact factor of 7.208 on 18 February 2026.
- Published a research paper titled "**Economic Role of MSMEs and Startups in India: Challenges, Growth and Vision of Viksit Bharat 2047**" in the Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (ISSN 2349-638X), impact factor 8.379, on 23 February 2026.
- Delivered a guest lecture on "**Legal Provisions Related to Corporate Accounting**" under the Lead College Scheme at Smt. Vimaladevi Desai Senior College, Daulatnagar on 11 February 2026.
- Successfully completed a Two-Week Online Multidisciplinary Refresher Programme on "**Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era**" organized by UGC-MMTTC, Assam University, Silchar, and secured A+ Grade during 27 March, 2025 to 11 April, 2025.
- Successfully completed a National Level Online FDP on "**AI for Excellence in Teaching**" jointly conducted by Institute of Public Enterprise and Telangana Tribal Welfare Residential Degree & PG College for Women, Shadnagar, from 10 March, 2025 to 12 March, 2025.
- Successfully completed an Online FDP on "**Research Ethics in Higher Education**" jointly organized by the National Centre for Advanced Studies in Humanities and Social Sciences (NCAS), Sri Lanka and Globethics, Bangalore, during 21 July, 2025 to 25 July, 2025.
- Successfully completed an Online FDP on "**Emotional Intelligence in Teaching and Learning**" organized by Annasaheb Magar Mahavidyalaya,

Hadapsar, Pune, in collaboration with Savitribai Phule Pune University and Career Katta Maharashtra State, securing 'A' Grade during 28 July, 2025 to 7 August, 2025.

प्रो. श्रीमती एम. एम. चव्हाण

वाणिज्य विभाग

- **Human Resource Management in Cooperative Bank in Maharashtra** हा शोधनिबंध Akshara Multi-disciplinary Research Journal Peer-Reviewed and Refereed International Research Journal (SJIF Impact5.711) या नियतकालिकात फेब्रुवारी, २०२५ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- **Sustainable Business Management in Cooperative Banks** हा शोधनिबंध Sanshodhan International Multi-disciplinary Research Journal Peer-Reviewed and Indexed Journal (Impact factor 8.225 ISSN 2455-1511) या नियतकालिकात मे, २०२५ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- **Sustainable Finance and Green Investment Models in Cooperative Banks** हा शोधनिबंध International Journal of Advance and Innovative Research Volume 12 Issue (XII) ISSN 2394-7780 या नियतकालिकात मे, २०२५ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- ०३ संशोधन पेपरचे राष्ट्रीय कार्यशाळांमध्ये सादरीकरण केले.
- ०२ कार्यशाळांमध्ये सक्रिय सहभाग.
- दि. २९ जानेवारी, २०२६ रोजी महात्मा गांधी विद्यालय व कनिष्ठ महाविद्यालय, तासपूर, ता. पाटण, जि. सातारा येथे वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी वर्षनिमित्त स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण आदर्श व्यक्तिमत्त्व या विषयावर व्याख्यान संपन्न.
- दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी यशवंतराव चव्हाण कॉलेज ऑफ सायन्स, कराड येथे "कौशल्यपत्र" स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून निवड.
- Swayam प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम – AI in Human Resource Management हा अभ्यासक्रम जानेवारी, २०२५ ते एप्रिल, २०२५ या कालावधीत यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
- Savitribai Phule Pune University Centre for Publication यांच्या मार्फत आयोजित **Research and Publication Ethics** हा दोन क्रेडिटचा अभ्यासक्रम मे, २०२५ ते जून, २०२५ या कालावधीत यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
- **Innovative Pedagogy Educational assessment and Interdisciplinary Approaches in Higher Education** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multi-disciplinary Refresher Programme (दि. ११ सप्टेंबर ते २६ सप्टेंबर, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.

प्रा. श्री. एम. एस. बागवान

वाणिज्य विभाग

- दि. १४ डिसेंबर, २०२५ रोजी त्यांनी आपला Ph.D. शोध प्रबंध डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठास सादर केला.
- **"Role Of Cooperative Banks In Agricultural Credit And Its Importance In Rural Development"** हा लेख IJAAR, Impact Factor - 8.141, ISSN - 2347-7075 या आंतरराष्ट्रीय Multidisciplinary संशोधन नियतकालिकात सप्टेंबर, २०२५ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- **"The Role of Artificial Intelligence in Business Decision Making"** हा लेख Published in Peer Review Journal: IJAAR, Vol.7, Issue No-1, Jan-Feb. 2026, Impact Factor - 8.141, ISSN - 2347-7075, DOI - 10.5281/zenodo.14794834 या आंतरराष्ट्रीय Multi-disciplinary संशोधन नियतकालिकात जानेवारी, २०२६ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- **Ethical Trade Practices in Ancient India and Their Relevance to Sustainable Business Today** हा लेख "GENIUS" (ISSN - 2279-0489, Impact Factor - 7.50) या नियतकालिकात फेब्रुवारी, २०२६ मध्ये प्रसिद्ध झाला.
- एक संशोधनपत्राचे आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये सादरीकरण केले असून दोन राष्ट्रीय परिषदांमध्ये सक्रिय सहभाग नोंदविला आहे.
- दि. १२ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कोरेगाव येथे "**AI and Its use in Business Decision Making**" या विषयावर अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत आमंत्रित व्याख्यान दिले.
- **Indian Knowledge System in the Context of Higher Education: Relevance and Implications in the Contemporary Era** या विषयावरील दोन आठवड्यांचा Online Multidisciplinary Refresher Programme (दि. २७ मार्च ते ११ एप्रिल, २०२५) यशस्वीरित्या पूर्ण केला.
- **Emotional Intelligence in Teaching - Learning** या विषयावरील १० दिवसीय Online Faculty Development

Programme (दि. २८ जुलै ते ७ ऑगस्ट, २०२५) पूर्ण केला आहे.

ॲड. श्रीमती यु. डी. शिरसाठ

वाणिज्य विभाग

- दि. १४ ऑगस्ट, २०२५ रोजी ॲंटी रॅगिंग सप्ताह दरम्यान राष्ट्रीय नाईट महाविद्यालय कॉलेज येथे **कायदेशीर मार्गदर्शन** या विषयावर व्याख्यान.
- दि. १४ सप्टेंबर, २०२५ रोजी बहुउद्देशीय आरंभ कल्याणकारी राष्ट्रीय संस्थेतर्फे **राष्ट्रीय सामाजिक न्याय पुरस्कार** मिळाला.
- दि. २४ जानेवारी, २०२६ रोजी वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड येथे '**ॲंटी रॅगिंग प्रतिबंध व कामाच्या ठिकाणी महिलांचे लैंगिक अत्याचारापासून संरक्षण**' या विषयावर व्याख्यान.

Dr. Shri M. D. Zade

Librarian

- A Book Publish **Smart Libraries Technology use and Innovation**. Word book Publication. ISBN 978-93-7216-807-9 Feb, 2026.
- Participate 03 National Workshop/Seminar.
- Presented 01 Research Paper.

क्रीडा अहवाल

महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी शालेय क्रीडा स्पर्धेत तालुकास्तरीय, जिल्हास्तरीय, विभागीय व राज्यस्तरीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये गौरवपूर्ण कामगिरी केली.

❖ **वेटलिफ्टींग खेळ**

श्री. सूर्यवंशी मयुरेश नरेश – ११ वी कला

❖ शालेय जिल्हास्तर (६१ किलोगट) प्रथम क्रमांक.

❖ सांगली येथे आलेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.

❖ मनमाड (नाशिक) येथे झालेल्या राज्यस्तरीय स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक.

कु. डोले अस्मिता दत्तात्रय – १२ वी कला

❖ शालेय जिल्हास्तर (४३ किलोगट) प्रथम क्रमांक.

❖ सांगली येथे झालेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.

❖ मनमाड (नाशिक) येथे झालेल्या राज्यस्तरीय स्पर्धेसाठी निवड.

❖ **कुस्ती खेळ**

कु. गुरव आकांक्षा अंकुश – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत (फ्री स्टाईल ६१ किलोगट) प्रथम क्रमांक.

❖ फलटण येथे झालेल्या शालेय जिल्हास्तरीय स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक.

कु. दौंडे कुसुम अरुण – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत (फ्री स्टाईल ४४ किलोगट) प्रथम क्रमांक.

❖ फलटण येथे झालेल्या शालेय जिल्हास्तरीय स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.

❖ पिंपळूद येथे झालेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक.

श्री. पटेल अयान जमीर – १२ वी वाणिज्य

❖ शालेय तालुकास्तरीय स्पर्धेत (ग्रीको रोमन ४२ किलोगट) प्रथम क्रमांक.

❖ शालेय जिल्हास्तरीय स्पर्धेत सहभाग.

❖ सातारा येथे झालेल्या शालेय जिल्हास्तरीय ज्युदो स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक.

○ **मैदानी खेळ**

श्री. घोरड गणराज प्रकाश – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ३००० मी. धावणे या क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत या ३००० मी. धावणे क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ डेरवण (चिपळूण) येथे झालेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत सहभाग.

श्री. लोखंडे रवाज दाऊदी – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत लांब उडी प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत लांब उडी प्रथम क्रमांक.

❖ डेरवण (चिपळूण) येथे झालेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत सहभाग.

कु. ललमपल्ली तेजस्विनी प्रशांत – ११ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत तिहेरी उडी प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत तिहेरी उडी प्रथम क्रमांक.

❖ डेरवण (चिपळूण) येथे झालेल्या विभागीय शालेय स्पर्धेत सहभाग.

श्री. चव्हाण ओंकार कुमार – ११वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत १०० मी. धावणे प्रथम क्रमांक, २०० मी. धावणे क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक व ४ x १०० मी. रीले या क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत १०० मी. धावणे सहभाग, २०० मी. धावणे क्रीडा प्रकारात सहभाग.

श्री. चव्हाण प्रतिक रविंद्र – १२ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले या क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

श्री. घाटगे सुयश कुमार – १२ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले या क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

श्री. पवार ऋषिकेश अभिजित – ११ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले या क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

श्री. शायेल विघ्नेश हणमंत – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले या क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. पाटोळे शालिनी कुमारदेव – ११ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. जेताप निशा आनंदा – १२ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. कदम सई ज्ञानदेव – १२ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत १०० मी. धावणे द्वितीय क्रमांक व ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत १०० मी. धावणे सहभाग व ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. खबाले मानसी सुनील – १२ वी कला

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत लांब उडी प्रथम क्रमांक व ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत १०० मी. धावणे सहभाग व ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. सुतार सोनाली विकास – १२ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत ४ x १०० मी. रीले क्रीडा प्रकारात द्वितीय क्रमांक.

कु. भोसले पूजा प्रकाश – १२ वी वाणिज्य

❖ तालुकास्तरीय शालेय स्पर्धेत ३ कि.मी. चालणे प्रथम क्रमांक व लांब उडी क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक.

❖ जिल्हास्तरीय स्पर्धेत ३ कि.मी. चालणे व लांब उडी क्रीडा स्पर्धेत सहभाग.

❖ शैक्षणिक वर्ष २०२५–२६ मध्ये दि. २ व ३ जानेवारी, २०२६ रोजी वार्षिक क्रीडा स्पर्धेचे आयोजन केले. खो–खो, कबड्डी, व्हॉलीबॉल, क्रिकेट तसेच १५००, ८०० व १०० मी. धावणे, गोळाफेक, लांब उडी स्पर्धा घेण्यात आल्या.

सन २०२५–२६ मध्ये आपल्या महाविद्यालयातील खेळाडूंनी चांगले यश संपादन केले आहे.

श्रीमती एस. डी. जाधव

क्रीडा शिक्षक

राष्ट्रीय सेवा योजना

❖ दि. ०६ जून, २०२५ रोजी शिवस्वराज्य दिन साजरा केला.

❖ दि. २१ जून, २०२५ रोजी आंतरराष्ट्रीय योग दिवस साजरा करण्यात आला.

❖ दि. २६ जून, २०२५ रोजी राजर्षी शाहू महाराज जयंती साजरी करण्यात आली तसेच मा. ॲड. श्री संभाजीराव हणमंतराव मोहिते यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

❖ दि. ०१ जुलै, २०२५ रोजी आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब यांची जयंती कार्यक्रम साजरा झाला व त्यानिमित्त साहेबांच्या जीवनावर विविधअंगाने प्रकाश टाकला.

❖ दि. ११ जुलै, २०२५ रोजी जागतिक लोकसंख्या दिनानिमित्त प्रा. एस. एम. मांडवकर यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

❖ दि. ०१ ऑगस्ट, २०२५ रोजी लोकमान्य टिळक पुण्यतिथी साजरी केली.

❖ दि. ०६ ऑगस्ट, २०२५ रोजी विद्यार्थ्यांसाठी आरोग्य तपासणी शिबिर आयोजित करण्यात आले. मा. डॉ. स्नेहल शेणवळ व मा. डॉ. महेश शिंदे यांनी विद्यार्थी–विद्यार्थिनी यांच्या आरोग्याची तपासणी केली आणि आरोग्यविषयक प्रबोधन केले.

❖ दि. ०९ ऑगस्ट, २०२५ रोजी क्रांतीदिनानिमित्त सामूहिक शपथ घेतली.

❖ दि. २६ ऑगस्ट, २०२५ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे उद्घाटन समारंभ मा. प्रा. डॉ. राजाराम साळुंखे यांच्या हस्ते संपन्न झाला.

❖ दि. ०५ सप्टेंबर, २०२५ रोजी डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन यांचा जन्मदिन महाविद्यालयात शिक्षकदिन म्हणून साजरा करण्यात आला.

❖ दि. २३ सप्टेंबर, २०२५ भारताचे सरदार वल्लभ भाई पटेल यांची १५० वी जयंती यांचे औचित्य साधून भारताचे सरदार वल्लभ भाई पटेल यांच्या कार्याविषयी माहिती देण्यासाठी प्रा. ए. जे. थोरात (राज्यशास्त्र विभाग) यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन केले.

❖ दि. २४ सप्टेंबर, २०२५ राष्ट्रीय सेवा योजना स्थापना दिवस साजरा केला. त्यानिमित्त महाविद्यालयात स्वच्छता केली. तसेच विद्यार्थ्यांना एन.एस.एस.चे महत्त्व सांगितले.

❖ दि. २६ सप्टेंबर, २०२५ जागतिक पर्यावरण आरोग्य दिवस– महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये व समाजामध्ये पर्यावरण व आणि मानवी जीवनातील महत्त्व याबाबत

जनजागृती करण्यात आली.

- दि. २७ सप्टेंबर, २०२५ रोजी विश्वपर्यटन दिवस–छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या गडकोटांबद्दलची माहिती विद्यार्थ्यांना व्हावी म्हणून मा. प्रा. डॉ. एस. डी. पाटील यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- दि. २८ सप्टेंबर, २०२५ रोजी शहीद भगतसिंग जयंतीच्या निमित्ताने प्रा. डॉ. एस .डी. पाटील यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- दि. २९ सप्टेंबर, २०२५ रोजी जागतिक हृदय दिवस साजरा केला.
- दि. ०१ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी एक तारीख एक तास स्वच्छता उपक्रम आयोजित केले.
- दि. ०२ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी महात्मा गांधी व लाल बहाद्दूर शास्त्री जयंती साजरी केली.
- दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम जयंती निमित्त वाचनप्रेरणा दिन साजरा केला.
- दि. १८ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी नशा मुक्त भारत अभियान शपथ घेतली.
- दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी भारतीय संविधान दिनानिमित्त संविधानाचे महत्त्व या विषयावर प्रा. ए. जे. धार्मे यांचे व्याख्यान आयोजित केले आणि वक्तृत्व स्पर्धेचे आयोजन केले.
- दि. ०१ डिसेंबर, २०२५ रोजी जागतिक एड्स दिवस निमित्ताने स्पर्धेचे आयोजन केले.
- दि. २३ जानेवारी, २०२६ रोजी नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांची जयंती निमित्त व्याख्यानाचे आयोजन केले.
- दि. २५ जानेवारी, २०२६ रोजी मतदान जनजागृती रॅली काढून, पोस्टरच्या आधारे घेतली तसेच मतदान जनजागृती शपथ घेतली.
- दि. ०२ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी कॉ. वेणुताई चव्हाण जयंतीनिमित्त सजना शिल्पकलांचे प्रदर्शन केले.
- दि. १४ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी श्री गुरु तेगबहादुर साहिबजी यांच्या ३५० व्या समारोप निमित्त प्रा. डॉ. एस. डी. पाटील यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- दि. १८ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज जयंतीनिमित्त प्रा. डॉ. एस. डी. पाटील यांचे व्याख्यान आयोजित केले.
- निवासी विशेष श्रमसंस्कार शिबिर, मौजे शिरवडे येथे दि. १६ डिसेंबर, २०२५ ते २२ डिसेंबर, २०२५ या कालावधीत संपन्न झाले. या विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचे उद्घाटन **मा. श्री. प्रल्हाद बापूराव भोसले** (माजी कृषी अधिकारी, महाराष्ट्र शासन, कोल्हापूर) यांच्या हस्ते संपन्न झाले. **मा. श्री. आलासाहेब मकिमहीम मुल्लासाहेब**, जनरल सेक्रेटरी व **मा. श्री. अरुण पांडुरंग पाटील (काका)**, विश्वस्त व सदस्य श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, सातारा **मा. सौ. मंदाकिनी निवास जगदाळे** (सरपंच शिरवडे, ग्रामपंचायत शिरवडे) हे कार्यक्रमास उपस्थित होते. स्वातंत्र्यसैनिक **श्री. शामराव उर्फ बाळासाहेब पांडुरंग पाटीलसाहेब** (माजी अध्यक्ष व माजी, महाराष्ट्र राज्य ...., सातारा जिल्हा, कोल्हापूर, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, सातारा) यांनी विशेष श्रमसंस्कार शिबिरास सदिच्छा भेट देऊन शुभेच्छा दिल्या. तसेच **मा. श्री. विजय बापूराव बोराटे** आणि **मा. श्री. सुनील ज्ञानदेव जगदाळे** यांच्या उपस्थितीत समारोप संपन्न झाला.

या शिबिराच्या माध्यमातून शिरवडे या गावात स्वयंसेवकांनी नदीच्या काठावरील मंदिर व परिसर तसेच स्मशानभूमी स्वच्छता करून प्लास्टिक गोळा करून त्यांची विल्हेवाट लावली. तसेच ग्रामपंचायत परिसर व जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा व मैदान स्वच्छ करून सुशोभित केले आणि नदी घाटावरील पायऱ्या दुरुस्त करून स्वच्छ केल्या. तसेच महिलांसाठी आरोग्य शिबिर आयोजित केले आणि शिरवडे गावात महिला सबलीकरण सर्वे पूर्ण केला. सायंकाळच्या सत्रात प्रबोधनपर व्याख्यानांचे आयोजन केले होते. त्यामध्ये **मा. श्री. बाळासाहेब भगवान लोखंडे, मा. श्री. दिगंबर रघुनाथ काळे, मा. श्री. आप्पासो जौंजाळ, मा. श्री. ॲड. विशाल नरेंद्र बामणे, मा. प्रा. श्री. गणेश मारुती लोहार, मा. श्री. सुधीर अण्णासाहेब डुंबरे** या मान्यवरांनी अनुक्रमे **आरोग्यविषयक बाबी, कृषीविषयक मार्गदर्शन, सायबर गुन्हे, कायदा व सुव्यवस्था, कथाकथन, अंधश्रद्धा निर्मूलन** या विषयावर मार्गदर्शन केले.

श्रीमती एस. पी. पवार
निमंत्रक

कला, सांस्कृतिक व विद्यार्थिनी मंडळ

- दि. २८ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी पाककला स्पर्धेचे आयोजन केले होते.
- दि. २७ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी विद्यार्थिनींसाठी **पारंपारिक वेशभूषा दिन** साजरा केला.
- दि. २७ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **भोंडला व हादगा**

कार्यक्रमाचे आयोजन केले.

- ❖ दि. ०३ जानेवारी, २०२६ रोजी **सावित्रीबाई फुले** जयंतीनिमित्त सावित्रीबाई फुले रचित कवितांचे काव्यवाचन केले.
- ❖ दि. ०८ जानेवारी, २०२६ रोजी **सावित्रीबाई फुले** जयंतीनिमित्त **पोस्टर प्रेझेंटेशन स्पर्धा** आयोजित करण्यात आली.
- ❖ दि. १४ जानेवारी, २०२६ रोजी **पारंपारिक वेशभूषा स्पर्धा** आयोजित करण्यात आली.
- ❖ दि. २२ जानेवारी, २०२६ रोजी **अद्वोष लक्षणाईका** हा सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला.

श्रीमती एल. एस. जाधव
निमंत्रक

भाषा, वादविवाद व नियतकालिक समिती

- ❖ दि. १२ ऑगस्ट, २०२५ भाषा, वादविवाद व नियतकालिक समितीचे **प्रा. डॉ. दादाराम साळुंके** यांच्या शुभहस्ते उद्घाटन समारंभ संपन्न.
- ❖ दि. १४ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब** स्मृतिदिनानिमित्त वक्तृत्व व निबंध स्पर्धेचे आयोजन केले.
- ❖ दि. १५ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी **डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम** जयंतीदिनी आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब स्मृतिग्रंथ **वेणू** ग्रंथाचे वाचन केले.
- ❖ दि. २६ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **संविधान दिन** निमित्त **प्रा. ए. जी. थाणे** यांचे व्याख्यानाचे आयोजन केले.
- ❖ दि. २८ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **महात्मा ज्योतिबा फुले** जयंतीनिमित्त वक्तृत्व स्पर्धेचे आयोजन केले.
- ❖ दि. २० डिसेंबर, २०२५ रोजी **प्रा. डॉ. एस. डी. खांडापडे** यांनी इयत्ता बारावी विद्यार्थ्यांना मराठी विषयाचे मार्गदर्शन केले.
- ❖ दि. २७ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **वि. वा. शिरवाडकर तथा कुसुमाग्रज** जयंतीदिनी **''मराठी भाषा गौरव दिन सप्ताह''** सुप्रसिद्ध कवी **प्रमोद जगताप** यांचा काव्य कार्यक्रम संपन्न झाला.
- ❖ **भित्तिपत्रक प्रकाशन –**
  - ❖ दि. १ जुलै, २०२५ – **आदरणीय पी. डी. पाटीलसाहेब** यांची जयंती
  - ❖ दि. २८ नोव्हेंबर, २०२५ – **महात्मा ज्योतिबा फुले** जयंती

डॉ. बी. एस. एस. लावंड
निमंत्रक

स्कॉलर बँक विभाग

- ❖ स्कॉलर बँक विभाग अंतर्गत बारावीच्या विद्यार्थ्यांसाठी विषय तज्ञ मार्गदर्शकांची मार्गदर्शनपर व्याख्याने आयोजित करण्यात आली होती. या उपक्रमांतर्गत **प्रा. एस. डी. खांडापडे, प्रा. सुप्रानी भोजकर, प्रा. डॉ. डी. ए. पगवट, प्रा. ए. व्ही. साळुंके, प्रा. एस. एस. साबळे** या तज्ञ मार्गदर्शकांनी मार्गदर्शन केले.

श्रीमती आर. एस. चव्हाण
निमंत्रक

ग्रंथालय, शिष्यवृत्ती, फी सवलत व विद्यार्थी कल्याण समिती

- ❖ महाविद्यालयातील गरीब व होतकरू विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी विद्यार्थ्यांना मोफत पाठ्यपुस्तके व इतर शैक्षणिक साहित्य पुरविले.
- ❖ आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत विद्यार्थ्यांना मोफत पासेस देण्यात आले.
- ❖ शासनाच्या विविध शिष्यवृत्ती योजना राबविल्या.

श्री. ए. एन. मोरे
निमंत्रक

श्रीमती पी. एस. साठिनाते

अर्थशास्त्र विभाग

- दि. ११ नोव्हेंबर, २०२५ रोजी **कनिष्ठ महाविद्यालयीन अर्थशास्त्र व सहकार राज्य शिक्षक संघ वार्षिक अधिवेशन** श्रीमती मथुबाई गरवारे कन्या महाविद्यालय, सांगली येथे आयोजित परिषदेमध्ये **अमेरिकेचे टॅरिफ आणि भारतीय अर्थव्यवस्था: एक विश्लेषण** या विषयावर शोधनिबंध सादर केला.
- दि. २३ डिसेंबर, २०२५ रोजी धनंजयराव गाडगीळ वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा येथे अर्थशास्त्र विभागाचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान दिले.
- दि. ०८ जानेवारी, २०२६ रोजी हॉनराबाई विठ्ठलराव पाटील कोरेगाव हायस्कूल, कोरेगाव येथे मा. स्व. डॉ. पतंगराव कदम यांच्या जयंतीनिमित्त "**आत्मसंशोधन सप्ताहनिमित्त किशोरवयीन बदल व समुपदेशन**" या विषयावर व्याख्यान दिले.
- दि. १५ जानेवारी, २०२६ रोजी टिळक हायस्कूल व कनिष्ठ महाविद्यालय, कराड येथे अर्थशास्त्र विभागाचे तज्ञ मार्गदर्शनपर व्याख्यान दिले.
- दि. १६ जानेवारी, २०२६ रोजी टिळक हायस्कूल व कनिष्ठ महाविद्यालय येथे सहकार विभागाचे तज्ञ मार्गदर्शनपर व्याख्यान दिले.
- दि. ३१ जानेवारी, २०२६ रोजी वेणूताई इंग्लिश मीडियम स्कूल येथे **स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण** जन्मशताब्दीनिमित्त यशवंत-वेणू: एक आदर्श सहजीवन या विषयावर व्याख्यान दिले.

श्रीमती एस. पी. पवार

अर्थशास्त्र विभाग

- दि. २७ डिसेंबर, २०२५ रोजी एकदिवसीय सहकार शिक्षकांमधील आव्हानात्मक आयोजित कार्यशाळेत सक्रिय सहभाग.
- दि. १० जानेवारी, २०२६ रोजी बाळासाहेब विठ्ठलराव ज्युनिअर कॉलेज, आर्ट्स ॲन्ड कॉमर्स ॲण्ड सायन्स, जुना राजवाडा, कोल्हापूर तसेच विठलराव विद्यालय व कनिष्ठ महाविद्यालय, कराड येथे अर्थशास्त्र विभागाचे तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून व्याख्यान दिले.

श्रीमती एस. डी. पाटील

इतिहास विभाग

- दि. १८ जुलै, २०२५ रोजी नेताजी सुभाषचंद्र ज्युनिअर कॉलेज, ओगलेवाडी येथे इयत्ता बारावीच्या विद्यार्थ्यांना "**परीक्षेला सामोरे जाताना**" या विषयावर मार्गदर्शन केले.
- दि. २७ सप्टेंबर, २०२५ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजनेअंतर्गत "**महाराष्ट्रातील किल्ल्यांचे जतन व संवर्धन**" या विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.
- दि. १५ डिसेंबर, २०२५ रोजी बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण येथे **इतिहास विषयतज्ज्ञ** म्हणून मार्गदर्शन केले.
- दि. २८ जानेवारी, २०२६ रोजी स्वर्गीय सौ. वेणूताई चव्हाण जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त **स्वर्गीय वेणूताई चव्हाण यांचे कार्य** या विषयावर श्री कैलास हायस्कूल, सुर्ली या ठिकाणी व्याख्यान दिले.
- दि. १८ फेब्रुवारी, २०२५ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना समिती अंतर्गत **छत्रपती शिवाजी महाराज** जयंतीनिमित्त व्याख्यान दिले.
- दि. १९ फेब्रुवारी, २०२६ रोजी **छत्रपती शिवाजी महाराज** जयंतीनिमित्त दत्ताजी फाळके-बालाजी भोसले विद्यालय, करवे येथे **छत्रपती शिवाजी महाराजांचे कार्य** या विषयावर व्याख्यान दिले.

डॉ. श्री. एस. एस. लावंड

मराठी विभाग

- दि. २४ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी शिवाजी विद्यालय, मसूर येथे **मराठी विषयतज्ज्ञ** म्हणून व्याख्यान दिले.
- यशवंतराव आनंदराव पाटील विद्यालय, ओगलेवाडी या ठिकाणी **मराठी व्याकरण** या विषयावर व्याख्यान दिले.
- लोकशाही विकास प्रतिष्ठान, करवडी आयोजित वक्तृत्व, निबंध स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून काम पाहिले.
- दि. १४ डिसेंबर, २०२५ रोजी मा. आनंदराव चव्हाण ज्युनिअर कॉलेज, मलकापूर आयोजित एकदिवसीय साहित्य संमेलनात सहभाग व कथा निर्मिती परिसंवादात व्याख्यान दिले.
- दि. २१ जानेवारी, २०२६ रोजी नूतन मराठी शाळा, आगाशिवनगर येथे **मा. वेणूताई व मा. यशवंतराव चव्हाण यांचे सहजीवन** या विषयावर व्याख्यान दिले.

डॉ. श्री. पी. एस. पाटील

मानसशास्त्र विभाग

- दि. ३१ डिसेंबर, २०२५ रोजी छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा येथे **'परीक्षेला सामोरे जाताना...'** या विषयावर व्याख्यान दिले.
- दि. १५ जानेवारी, २०२६ रोजी कर्मवीर भाऊराव पाटील कॉलेज, इस्लामपूर येथे **मानसशास्त्र विषयाचे महत्त्व** या विषयावर व्याख्यान दिले.
- दि. २९ जानेवारी, २०२६ रोजी नूतन मराठी शाळा, अलोकिकनगर येथे **"स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण: एक आदर्श सहधर्मचारिणी'** या विषयावर व्याख्यान दिले.

श्री. यू. एस. गोरे

समाजशास्त्र विभाग

- NCERT नवी दिल्ली यांच्या पश्चिम प्रादेशिक ट्रेनिंग सेंटर, पुणे येथे दि. १७ ते २१ मार्च, २०२५ या कालावधीत आयोजित केलेल्या पाच दिवसीय कार्यशाळेमध्ये सहभाग.
- शालेय शिक्षण विभागामार्फत जाणीव व पुनरुत्थानविषयक आयोजित केलेल्या ऑनलाईन प्रश्नमंजुषा स्पर्धेमध्ये १५ प्रमाणपत्रे प्राप्त.

प्राध्यापकवृंद

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

इंग्रजी विभाग
प्रा. (डॉ.) राजेंद्र रामचंद्र थोरात
डॉ. दिपक किशनराव नगरकर
प्रा. श्रीमती स्वाती प्रशांत पाटील

मराठी विभाग
प्रा. संतोष शाहू बोंगाळे

हिंदी विभाग
डॉ. दीपक सिताराम जाधव

संस्कृत विभाग
प्रा. (डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे

अर्थशास्त्र विभाग
डॉ. मिलिंद आप्पासाहेब पाटील
डॉ. जयदिप उत्तमराव दिक्षित
डॉ. आत्माराम बाबुराव मुळीक

भूगोलशास्त्र
डॉ. सिध्देश्वर जालिंदर सरकार
डॉ. श्रीमती सुनिता मोहन चव्हाण
डॉ. श्रीमती निलम शंकर देसाई

इतिहास विभाग
प्रा. (डॉ.) श्रीमती स्वाती रामराव रुपेंदे
प्रा. श्रीमती तेजश्री अभिजीत पाटील

समाजशास्त्र विभाग
प्रा. राजेंद्र पुंडलिक पवार

शारीरिक शिक्षण विभाग
डॉ. महेंद्र आनंदराव कदमपाटील

शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. विलास शिवराम झाकडे

राज्यशास्त्र विभाग
प्रा. मनोज सुकुमार कनाडे

वाणिज्य विभाग
प्रा. श्रीमती सुजाता चंद्रशेखर मराने
प्रा. श्रीमती अनिता मदिवली चव्हाण
प्रा. मंजूरइलाही मतीनभाई बागवान

ग्रंथालय विभाग
डॉ. मदन दत्ताराम झाडे

तासिका तत्त्वावरील प्राध्यापकवृंद

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

मराठी विभाग
प्रा. चोपडे प्रदीप राहुल
प्रा. अधिकारी वसिम इस्माईल

हिंदी विभाग
प्रा. बागवान मोहसिन मुबारक
प्रा. श्रीमती पाटील विजया माणिक

अर्थशास्त्र विभाग
डॉ. श्रीमती पाटील अमरवेली बाळासाहेब
प्रा. श्रीमती बनसोडे स्नेहल गौतम

समाजशास्त्र विभाग
प्रा. माळी अशोक विष्णू

राज्यशास्त्र विभाग
डॉ. ओहळ जयसिंह सुभाष
डॉ. मुल्ला शाहिद मुस्ताक

मानसशास्त्र विभाग
प्रा. श्रीमती थोरात चंदना कृष्णात

वाणिज्य विभाग
प्रा. धुमाळ विक्रम पांडुरंग
प्रा. श्रीमती खतीब मिनाज कादीर

बी.बी.ए. विभाग
प्रा. श्रीमती साठे हर्षदा लक्ष्मण
ॲड. श्रीमती मिसाळ उमा शामराव

संविधानिक व जिमखाना समिती

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

प्रा. (डॉ.) श्रीमती स्वाती रामराव सरोदे, जिमखाना उपाध्यक्ष

१. सुकाणू समिती

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. आर. सरोदे
प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे
डॉ. एस. ए. पाटील
डॉ. एस. ए. कदमपाटील
डॉ. जे. यू. दीक्षित
प्रा. श्री. व्ही. एस. कांबळे
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

२. अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्ष (IQAC)

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव – निमंत्रक
श्री. अजय पांडुरंग पाटील – संस्था प्रतिनिधी
प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात – शिक्षक प्रतिनिधी
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे – शिक्षक प्रतिनिधी
डॉ. एस. ए. पाटील – शिक्षक प्रतिनिधी
डॉ. एस. ए. कदमपाटील – शिक्षक प्रतिनिधी
डॉ. एस. जे. जगताप – शिक्षक प्रतिनिधी
प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील – शिक्षक प्रतिनिधी
प्राचार्य डॉ. एस. आर. खरात – माजी विद्यार्थी प्रतिनिधी
श्री. ए. जे. माने – सदस्य लाभार्थी
श्रीमती एस. बी. घोरपडे – प्रशासकीय प्रतिनिधी
डॉ. जे. यू. दीक्षित – समन्वयक

३. रॅगिंग प्रतिबंधक व मादक पदार्थ प्रतिबंधक समिती

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव – अध्यक्ष
डॉ. एस. जे. जगताप – निमंत्रक
मा. डॉ. डी. व्ही. [illegible] – [illegible]
प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील
प्रा. श्रीमती एस. सी. भस्मे
श्री. बी. ए. [illegible]

४. महिला कल्याण व अंतर्गत तक्रार निवारण समिती (ICC)

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव – अध्यक्ष
प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील – निमंत्रक
मा. श्रीमती ए. डी. [illegible] – स्वयंसेवी संस्था प्रतिनिधी
मा. श्रीमती ॲड. व्ही. जी. [illegible] – कायदेविषयक सल्लागार
प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील
डॉ. श्रीमती एस. एस. देसाई
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

५. स्थायी समिती (बी. सी. सेल) विद्यार्थी कल्याण समिती

प्राचार्य प्रो. (डॉ.) आर. आर. जाधव – अध्यक्ष
प्रा. श्री. एस. पी. कांबळे – निमंत्रक
डॉ. डी. के. [illegible] – (वैद्यकीय – मेडिकल ऑफिसर)
डॉ. एस. जे. [illegible]
प्रा. श्रीमती एस. सी. भस्मे
श्रीमती एस. बी. घोरपडे – सचिव

६. विद्यार्थी तक्रार निवारण कक्ष

प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात – निमंत्रक
डॉ. डी. के. [illegible]
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे
डॉ. एस. ए. कदमपाटील
श्री. एस. ए. [illegible]

७. खरेदी व बांधकाम समिती

प्रा. श्री. एस. एस. [illegible] – निमंत्रक
श्री. एस. ए. [illegible]
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

८. विद्यार्थी विकास कक्ष

डॉ. श्रीमती एस. एस. [illegible] – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील – महिला अध्यापक
श्री. जे. पी. [illegible] – सामाजिक कार्यकर्ता
श्री. एस. एस. शिंदे – [illegible]

९. सामाजिकशास्त्राचे मंडळ व विवेक वाहिनी

प्रा. आर. पी. पवार – निमंत्रक
डॉ. ए. बी. मुळीक
प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील
डॉ. एस. एस. चव्हाण
श्रीमती एस. व्ही. जोज

१०. हजेरी पत्रक समिती

प्रा. श्रीमती एस. एस. चव्हाण – निमंत्रक
प्रा. एस. पी. बनाडे
प्रा. श्रीमती एस. जी. कनालोडे
प्रा. पी. एस. थोरात
श्री. ए. सी. शिराळे

११. माहिती पत्रक समिती

प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात – निमंत्रक
डॉ. एम. ए. पाटील
प्रा. श्रीमती. एस. बी. भस्मे
प्रा. श्री. व्ही. डी. धुमाळ
श्री. एस. ए. चव्हाण

१२. विद्यार्थी संसद

प्रा. श्री. व्ही. एस. डाफळे
प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे
डॉ. डी. पी. जाधव
डॉ. एम. ए. कदम पाटील
श्री. आर. एस. पवार

१३. ग्रंथालय समिती

डॉ. एस. डी. आडे – निमंत्रक
डॉ. एम. ए. पाटील
डॉ. एस. एन. मुळा
श्री. एम. एस. पाटील
श्रीमती एस. व्ही. जोज

१४. एन. एस. एस.

डॉ. एम. ए. पाटील – निमंत्रक
प्रा. श्री. एस. एस. डोंगरे – निमंत्रक
डॉ. डी. पी. जाधव
प्रा. श्रीमती एस. बी. भस्मे
डॉ. श्रीमती एस. एन. चव्हाण
प्रा. पी. एस. बनाडे
प्रा. पी. एस. थोरात
प्रा. व्ही. आर. आवेकरी
श्री. ए. सी. शिराळे

१५. संशोधन व व्यावसायिक नितीमूल्ये मंच

डॉ. एस. आर. चव्हाण – निमंत्रक
डॉ. डी. पी. जाधव
डॉ. एम. ए. कदम पाटील
डॉ. बी. एस. औंढा

१६. विद्यापीठ/कॉलेज परीक्षा व अंतर्गत मूल्यमापन

डॉ. एस. के. राऊत – निमंत्रक
प्रा. आर. पी. पवार – अंतर्गत परीक्षक
प्रा. एस. एस. डोंगरे – SRPD
प्रा. श्रीमती एस. बी. पाटील – CIE
प्रा. श्रीमती एस. जी. कनालोडे
श्री. एस. ए. चव्हाण

१७. प्लेसमेंट सेल व नवोपक्रम आणि स्टार्टअप कक्ष

डॉ. ए. बी. मुळीक – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील
प्रा. एम. एस. बागवान
प्रा. व्ही. पी. धुमाळ
श्री. ए. सी. शिराळे

१८. संगम

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे – निमंत्रक
प्रा. (डॉ.) श्रीमती स्वाती वासंती खरीदे – [illegible]
विशेष विभाग
प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात – सदस्य
डॉ. के. बु. दीक्षित – सदस्य
प्रा. एस. एस. डोंगरे – मराठी विभाग
डॉ. डी. पी. जाधव – हिंदी विभाग
डॉ. डी. के. न्यायकर – इंग्रजी विभाग
प्रा. पी. एस. बनाडे – वाङ्मय विभाग
प्रा. श्रीमती एस. बी. भस्मे – कला व फोटो विभाग
डॉ. एस. एस. सावंत – वाणिज्य विभाग
श्री. एस. ए. चव्हाण – कार्यालयीन विभाग

१९. क्रीडा समिती

श्री. व्ही. एस. डाफळे – निमंत्रक
डॉ. एम. ए. कदम पाटील
प्रा. ए. व्ही. माळी
श्री. ए. सी. शिराळे

२०. वेबसाईट व ई गव्हर्नन्स

प्रा. श्री. एस. एस. बागवान – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एन. के. कांबळे
श्री. आर. एस. पवार

२१. माजी विद्यार्थी संघ व पालक संघ समिती

डॉ. एस. ए. लाडपाटील – निमंत्रक
डॉ. श्रीमती एन. एस. देसाई
प्रा. श्री. व्ही. एस. डाफळे
प्रा. श्रीमती एस. बी. भसले
प्रा. श्रीमती एन. एस. चव्हाण
प्रा. श्री. व्ही. पी. धुमाळ
श्री. ए. डी. शिराळे

२२. ग्रंथालय

प्रा. श्री. व्ही. एस. डाफळे – निमंत्रक
डॉ. एस. ए. लाडपाटील
प्रा. पी. एस. कराडे
प्रा. श्री. व्ही. पी. धुमाळ
प्रा. श्रीमती एन. के. कांबळे

२३. वेळापत्रक समिती

डॉ. डी. पी. जाधव – निमंत्रक
डॉ. जे. यु. दीक्षित
श्री. आर. एस. पवार

२४. सांस्कृतिक व कला विभाग

डॉ. डी. पी. जाधव – निमंत्रक
प्रा. श्री. व्ही. एस. डाफळे
प्रा. श्रीमती एस. बी. भसले
डॉ. श्रीमती एन. एस. देसाई
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

२५. भाषा, वाङ्मय, वादविवाद, वक्तृत्व व भित्तिपत्रक

डॉ. डी. के. भेलकर – निमंत्रक
डॉ. डी. पी. जाधव
प्रा. एस. एस. बोंगाळे
प्रा. श्रीमती व्ही. के. चोपडे
प्रा. श्रीमती व्ही. एम. पाटील

२६. अग्रणी महाविद्यालय

प्रा. (डॉ.) श्रीमती एन. ए. शिंदे – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील
डॉ. श्रीमती ए. बी. पाटील
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

२७. समान संधी केंद्र

प्रा. (डॉ.) रमेश सोनबा जाधव – अध्यक्ष
प्रा. आर. पी. पवार – निमंत्रक
डॉ. एस. ए. सरकट – सचिव
प्रा. श्रीमती एस. बी. भसले
श्रीमती एन. व्ही. मोरे

२८. UGC-ISHE/AAA

डॉ. जे. यु. दीक्षित – निमंत्रक
प्रा. एस. एस. बागवान
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

२९. ABC नोंदणी

प्रा. श्री. एस. एस. बोंगाळे – निमंत्रक
डॉ. ए. बी. मुळीक
प्रा. श्रीमती एस. बी. भसले
डॉ. ए. बी. पाटील

३०. प्राध्यापक प्रबोधिनी

डॉ. एस. ए. सरकट – निमंत्रक
प्रा. एस. एस. बागवान
श्री. ए. डी. शिराळे

३१. वाणिज्य मंडळ

प्रा. श्रीमती. एस. बी. भसले – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एन. एस. चव्हाण
प्रा. एस. एस. बागवान
प्रा. व्ही. पी. धुमाळ
प्रा. श्रीमती एस. के. खाटीक

३२. विद्यार्थिनी मंचक व हिरकणी कक्ष

डॉ. श्रीमती एन. एस. देसाई – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती. एस. बी. भसले
डॉ. श्रीमती एन. एस. चव्हाण
प्रा. श्रीमती एन. एस. चव्हाण
प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील
श्रीमती एस. बी. घोरपडे

३३. एन. सी. सी.

डॉ. एस. ए. चव्हाणपाटील – निमंत्रक
श्री. ए. सी. शिराळे

३४. विद्यार्थी पालकत्व समिती

प्रा. श्रीमती एस. एस. चव्हाण – निमंत्रक

३५. MOU Linkages Collaboration

प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एस. एस. चव्हाण
प्रा. श्रीमती व्ही. एस. पाटील
श्री. आर. एस. जाधव

३६. दिव्यांग सहाय्यता व सुविधा कक्ष

डॉ. श्रीमती एस. एस. देसाई – निमंत्रक
प्रा. श्रीमती एस. एस. चव्हाण
प्रा. एस. एस. कुलकर्णी
श्री. एस. ए. चव्हाण

३७. ग्रीन क्लब, सहल व निसर्ग मंडळ

डॉ. श्रीमती एस. एस. चव्हाण – निमंत्रक
प्रा. श्री. एस. एस. बागवान
प्रा. श्रीमती व्ही. के. थोरात
श्री. ए. सी. शिराळे

३८. निवडणूक साक्षरता

प्रा. पी. एस. कदम – निमंत्रक
प्रा. आर. पी. पवार
प्रा. श्रीमती व्ही. एस. पाटील
श्री. बी. ए. गोसावी

३९. परीक्षा आयोजन व मूल्यमापन हमी समिती

प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात – निमंत्रक
डॉ. एस. पी. जगताप – परीक्षा सदस्य
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे – कला विभाग
प्रा. एस. एस. बागवान – वाणिज्य विभाग
प्रा. व्ही. जी. धुमाळ – बी. बी. ए. विभाग
श्री. एस. ए. चव्हाण

४०. फोटो व प्रसिद्धी

डॉ. ए. बी. कुंभार – निमंत्रक
प्रा. श्री. एस. एस. सोनावणे
प्रा. श्री. पी. एस. मोरडे
श्री. ए. पी. कुंभार

४१. परिवहन व पास

डॉ. डी. के. नायकवडी – निमंत्रक
प्रा. श्री. व्ही. एस. वाघमारे
डॉ. एस. जे. ओहळ
श्री. ए. सी. शिराळे

४२. वसतिगृह

प्रा. श्रीमती एस. पी. पाटील – निमंत्रक
प्रा. श्री. व्ही. एस. वाघमारे
प्रा. पी. एस. जोगदंड
श्रीमती एस. व्ही. भोसले

४३. ए. पी. आय.

प्रा. (डॉ.) आर. आर. थोरात
प्रा. (डॉ.) श्रीमती एस. ए. शिंदे
श्री. आर. एस. पवार

४४. प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम समिती

प्रा. श्रीमती टी. ए. पाटील – निमंत्रक

प्राध्यापकवृंद

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

श्री. आर. ए. कांबळे, उपप्राचार्य | श्रीमती एस. एस. मधाळे, पर्यवेक्षक

इंग्रजी विभाग
श्री. रवींद्र आत्माराम कांबळे
श्रीमती सुनंदा सुभाष मधाळे
श्रीमती स्वाती शंकरराव चव्हाण
श्री. अमित अरुण नायकवाडे

मराठी विभाग
श्री. केशव शंकर म्हाळे
डॉ. श्री. संतोष संपतराव खांडे
श्रीमती निवेदिता प्रशांत जाधव

मानसशास्त्र विभाग
डॉ. श्री. पी. एस. पाटील

अर्थशास्त्र विभाग
श्रीमती स्मिता पांडुरंग पवार
श्रीमती प्रतिभा सुरेश साठिमले

भूगोलशास्त्र विभाग
श्री. सुहास मनोहर पोळकरडे

इतिहास विभाग
श्रीमती स्वाती दिपक पाटील

समाजशास्त्र विभाग
श्री. उत्तम संपतराव मोरे

शारीरिक शिक्षण संचालक
श्रीमती सुनिता दशरथ जाधव

राज्यशास्त्र विभाग
श्री. आशिष जयसिंग घार्गे

वाणिज्य विभाग
श्रीमती रेखा सतिश पाटील
डॉ. श्री. संदीप बाळू गाढोळे
श्री. अविनाश शिवाजी मोरे

संविधानिक व जिमखाना समिती

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

श्री. आर. ए. कांबळे, उपप्राचार्य । श्रीमती एस. एस. मधाळे, पर्यवेक्षक

१. माहितीपत्रक, फोटो व प्रसिध्दी समिती

श्री. के. एस. महाले – निमंत्रक
डॉ. श्री. एस. बी. राठोड – सदस्य

२. हजेरी समिती

श्रीमती आर. एस. पाटील – निमंत्रक
श्रीमती एम. एम. जाधव – सदस्य

३. परीक्षा समिती

श्री. एस. एस. गायकवाड – निमंत्रक
डॉ. श्री. एस. बी. राठोड – सदस्य
डॉ. श्री. एस. एस. लाडके – सदस्य

४. कौन्सिलर व मेडिकल बोर्ड

श्रीमती आर. एस. कांबळे – निमंत्रक

५. वेळापत्रक समिती

श्रीमती एस. डी. पाटील – निमंत्रक
श्री. ए. एस. मोरे – सदस्य

६. शिस्त पालन समिती व विद्यार्थी सुरक्षा समिती

श्रीमती पी. एस. सावंत – निमंत्रक
श्री. यु. एस. नलवडे – सदस्य
श्रीमती आर. एस. पाटील – सदस्य
श्रीमती एस. डी. जाधव – सदस्य
श्री. ए. ए. गायकवाड – सदस्य

७. स्वागत व व्यवस्थापन समिती

श्री. यु. एस. मोरे – निमंत्रक
डॉ. श्री. पी. एस. पाटील – सदस्य

८. गुणवत्ता व शाळा सिध्दी, स्वच्छ शाळा सुंदर शाळा

डॉ. श्री. पी. एस. पाटील – निमंत्रक
श्रीमती आर. एस. साळुंखे – सदस्य

९. विद्यार्थी पालक संपर्क व तक्रार निवारण समिती

श्रीमती एस. डी. पाटील – निमंत्रक
डॉ. श्री. पी. एस. पाटील – सदस्य

१०. सी.ए/सी.एस., स्पर्धा परीक्षा व व्यवसाय मार्गदर्शन समिती

डॉ. श्री. एस. बी. राठोड – निमंत्रक
श्रीमती आर. एस. पाटील – सदस्य
श्री. ए. एस. मोरे – सदस्य
श्रीमती ए. पी. पवार – सदस्य

११. ग्रंथालय, शिष्यवृत्ती, फी सवलत व विद्यार्थी कल्याण समिती

श्री. ए. एस. मोरे – निमंत्रक
डॉ. श्री. एस. बी. राठोड – सदस्य

१२. क्रीडा विभाग व पर्यावरण समिती

श्रीमती एस. डी. जाधव – निमंत्रक
श्रीमती एम. एम. जाधव – सदस्य

१३. वाहन, परिवहन व विद्यार्थिनी पास समिती

श्री. ए. जे. धार्गे	– निमंत्रक
श्रीमती आर. एस. बच्छाव	– सदस्य

१४. सखी सावित्री समिती

समन्वयक – श्रीमती एस. एस. घोडके	– निमंत्रक
उपप्राचार्य – श्री. आर. ए. कोळेकर	– सदस्य
श्रीमती एस.पी. पवार	– सदस्य

१५. राष्ट्रीय सेवा योजना समिती

श्रीमती एस. पी. पवार	– निमंत्रक
श्रीमती आर. एस. पाटील	– सदस्य
प्रा. डॉ. पी. एस. पाटील	– सदस्य
डॉ. सौ. एस. बी. राठोड	– सदस्य
डॉ. सौ. एस. एस. लावंड	– सदस्य

१६. कला, सांस्कृतिक व विद्यार्थिनी मंडळ

श्रीमती एस. एस. जाधव	– निमंत्रक
श्रीमती एस. डी. जाधव	– सदस्य
श्रीमती पी. एस. हातेकर	– सदस्य
श्री. के. एस. महाले	– सदस्य
डॉ. सौ. एस.एस. लावंड	– सदस्य

१७. भाषा, वाङ्मय, वादविवाद मंडळ व नियतकालिक समिती

डॉ. सौ. एस. एस. लावंड	– निमंत्रक
श्री. एस. एम. पांडुरंगे	– सदस्य
श्री. ए. ए. गायकवाड	– सदस्य

१८. स्व. सौ. वेणूताई चव्हाण जिल्हास्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा आयोजन समिती

डॉ. सौ. एस.एस. लावंड	– निमंत्रक
श्री. के. एस. महाले	– सदस्य
श्री. ए. ए. गायकवाड	– सदस्य
श्रीमती आर. एस. पाटील	– सदस्य

१९. राष्ट्रीय छात्र सेना (N.C.C.)

श्री. ए. ए. गायकवाड	– निमंत्रक

२०. SWEEP समिती

श्री. ए. जे. धार्गे	– निमंत्रक
श्रीमती एस. पी. पवार	– सदस्य

२१. SQAAI समिती

डॉ. सौ. पी. एस. पाटील	– निमंत्रक
श्री. यु. एस. जोरे	– सदस्य

प्रशासकीय सेवक

प्रो. (डॉ.) रमेश रंगराव जाधव, प्राचार्य

श्रीमती सिंधू बाबुराव थोरवडे	अधीक्षक
श्री. रविंद्र श्रीरंग पवार	मुख्य लिपिक
श्री. मनोज सिद्धू पाटील	सहाय्यक ग्रंथपाल
श्री. बजरंग आप्पा भोसले	वरिष्ठ लिपिक
श्रीमती मनिषा विश्वास भोज	वरिष्ठ लिपिक
श्री. लक्ष्मण आनंदराव चव्हाण	ग्रंथालय लिपिक
श्री. अरुण चंद्रहास पिसाळ	कनिष्ठ लिपिक
श्री. दत्तात्रय कृष्णात वाघमारे	ग्रंथालय परिचर
श्री. अशोक पोपट कुमाले	ग्रंथालय परिचर
श्री. तानाजी धर्मा भारनल	ग्रंथालय परिचर
श्री. गफूर शहाबुद्दीन सुतार	शिपाई
श्री. नारायण दिपक शिनगारे	शिपाई

आमचे आदर्श
आमचे प्रेरणास्थान
।। जे का रंजले गांजले । त्यांसी म्हणे जो आपुले ।।
श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, उच्च शिक्षण मंडळ, कराड संचलित
वाय.बी.चव्हाण स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र, कराड
ASO
PSI
PSI
PSI
PSI
ITBP
समन्वयक- वाय.बी.चव्हाण स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र, कराड

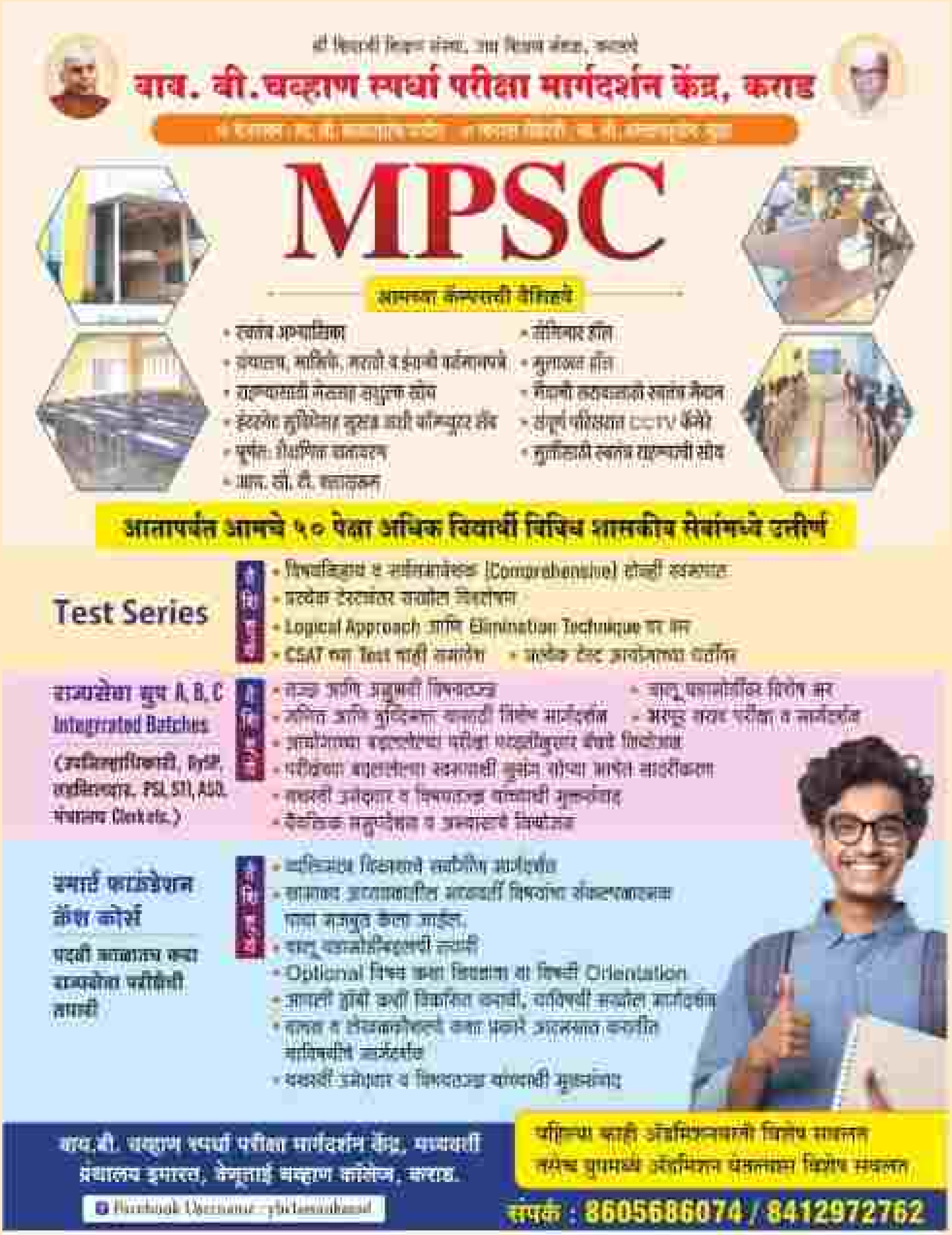

MPSC
आतापर्यंत आमचे ५० पेक्षा अधिक विद्यार्थी विविध शासकीय सेवांमध्ये उत्तीर्ण
Test Series
Logical Approach आणि Elimination Technique
CSAT
Integrated Batches
Optional
संपर्क : 8605686074 / 8412972762

स्व. यशवंतरावजी चव्हाण समाधी परिसर, प्रीतिसंगम, कराड

वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड